

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

TÍZÉVES

2001. augusztus 20.

I. évfolyam, 1. sz.

2011. augusztus 20.

XI. évfolyam, 3. sz.

Támogatók:

BETHLEN GÁBOR
Alap

az óbecsei önkormányzat

és a Tartományi Művelődési és Tájékoztatási Titkárság.

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata / fő- és
felelős szerkesztő Mák Ferenc. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
. – Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001–. –
Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

Ó, Szent István	5
-----------------------	---

Végtelen hadoszlopok

Serfőző Simon: Íme a múltunk, Átjár a szél, Sorsuk útvégén (versek)	6
Ternovác István: Megváltozott a világ körülöttünk	8
Gubás Jenő: Akiket csak titokban lehetett elsíratni – Törökkanizsa 1944-es ártatlan áldozatai .	11
Szabó Frigyes: A kishomoki áldozat	20
Bozóki Antal: Rosszabbodó helyzet – A tartományi kisebbségügyi jogvédőhelyettes 2010. évi jelentése a nemzeti kisebbségi jogokról	23

Fizetőkapuink

Bence Lajos: A muravidéki magyarság a nyelvcseré fázisában – A kétnyelvű oktatás története	32
Csorba Béla: Néhány javaslat és észrevétel az oktatási és kulturális stratégia alapelveinek kidolgozásához	50
Gubás Jenő: A bírálhatatlanok – A Magyar Szó főszerkesztőjének leváltásáról szóló vita margójára	52
Bata János: Fizetőkapuink	56
Csorba Béla: A jéghegy csúcsa	61
Szemerédi Magda: Buli és közélet - Nemcsak szórakoztatás az EMI-tábor célja	62

Arcok a fényben

Halász Albert: A kórtársaknak, Az elmentek, Általam vagy, Márciusban fagy ellen (versek)	63
Mák Ferenc: Draskóczy Ede története	65
Tari István: Atomcsapást túlélő latrok	95
Pomogáts Béla: Rákóczi-tükör	105
Péter László: Révész, fényárnyékba kapaszkodva	111

Könyvkiadásunk margójára

Csorba Béla: Riadalom az aranykalitkában I. rész	121
Bozóki Antal: Szegényes könyvkiadás: történelmi témák – A délvidéki magyar társadalomtudományi kiadványokról	129

Képek a múltból

Göncz László: Egy másik Szarajevó	133
Domonkos László: Pusztába kiáltó ima	139

Ó, Szent István

(Moldvai csángó ének)

1.

Ó, Szent István, dicsértessél, menny és földön tiszteltessél!
De főképpen nálunk ma, mint Országunk Oszlopa!
Kérünk mint Apostolunkat és az első Királyunkat!
Szent István, nézz Mennyből le a szép magyar népedre!

2.

Boldogságos Szűzanyánknak, mint magyarok Asszonyának
Föláldoztad Hazánkat, szentelted Koronánkat!
Kérünk mint Apostolunkat és az első Királyunkat!
Szent István, nézz Mennyből le a szép magyar népedre!

3.

Azért is hálaadással, ünnepélyes vigassággal
Mi együtt örvendezünk, szívünkben emlékezünk!
Kérünk mint Apostolunkat és az első Királyunkat!
Szent István, nézz Mennyből le a szép magyar népedre!

4.

Mi, kik Téged Pártfogónknak választottunk, Szószólónknak,
Szólj Istennél érettünk, légy mindenkor mellettünk!
Kérünk mint Apostolunkat és az első Királyunkat!
Szent István, nézz Mennyből le a szép magyar népedre!

Serfőző Simon

Íme a múltunk

Íme a múltunk:
a hegyek:
őseink megkövesült gerince.
A völgyek anyáink beszakadt medencecsontjai,
bennük elhalt magzatok a kövek.

Nádasok lengetik
a honfoglalók zászlait.
A magasba Botond buzogányát emeli a sás.

A kaszák, fejszék, balták
nyelükben még
Dózsa erejét szorítják.
Az ő tüzes koronája a Nap.
Kiharapott húsától vereslik
máig a szánk.

A Porta felől a fél-Hold
fel-feltűnik időnként.
Tárogató harsan, a szél.

Hajrázva messziről
csapat kukoricás tör elő.
Petőfi kardja: lendül előre egy ág.
Ágyúk dörögnek: körben az egek.
Villámlások hasítanak az éjbe,
elhamvadó torkolattűzek.

S íme a berukkolt utak,
menetelnek szememben
felmálházva háborúba, halálba,
Isonzóhoz, Don mellé.
Meteorszilánkok:
repszdarabok süvöltenek fölénk.
Falevelekkel: dögcédulákkal
tele ősszel az árok,
minden utcaszél.

Íme a múltunk:
a tűntető utcák,
kelet felől végtelen hadoszlopok
csikorgó özöne,
s az égig felvörösítő évek koromja,
belerakódva homlokráncokba,
kövekbe, pórusaiba
a ránk sötétedett időnek.

Átjár a szél

Egy varjúnak integetek,
arra menjen, arra északnak,
arra van neki hazafelé.
Én is megyek,
rakom lépteimet
egyiket a másik elé.

Átjár a szél,
lengeti tüdőm lombját,
akár a fákét.
Besüt szemembe a fény,
mint valamely tanyaablakon.
Szétnéz bennem az idő,
az ég is a magasból.

Mint ahogy én is nézem:
egy koporsót visznek át a gáton,
mintha a jövőnek vinnék,
a faluban az lenne halott.

De nincsen gyászmenet,
nem vonulnak templomi lobogók.
Csak a megfogyatkozott fák
ereszkednek alá,
lépdelenek feketében a temető felé,
és egy karó,
talán maga az Isten
tűnik fel a kórók között,
magasodik a láthatáron.

Sorsuk útvégén

Áthallgatózva a Dunántúlra,
ott is lukas kátyúk zörögnek,
kukoricások tilinkóznak.
Hazalátogatóban
mintha Illyés Gyulát lehetne látni
az akácok levélfirhangja mögött,
amit résnyire félrehúzott valaki.
S amerre a nyári villámokat
összehordták rózserakásnak,
a summás Alföldön
az őrszolgálatos ég kémlel
Veres Péterék felé csendőrzubbyban.
Köténynek a mező Juliska néni előtt.

S ahol életem megtelik majd
iszappal, sárral,
falumban ott jár Móricz Zsigmond
a szusszantós orrú parasztnál.
Felnövök az ő sorsuk útvégén,
ereszalján.

Akik hallják kelet felől,
egy költőre: Nagy Imrére
kiabál a kasznár szél,
összerezzenek mind a fák,
míg Biharugrán újságot:
jövőt szerkesztenek hárman
odabent – Szabó Páléknál.

Megváltozott a világ körülöttünk

A Budapesti Eötvös Collegium Történész Műhelye a Nemzeti Összetartozás Napja alkalmából az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának tanácstermében emlékezett meg a trianoni békediktátum 91. évfordulójáról. A rendezvény házigazdája dr. Horváth László, az Eötvös Collegium igazgatója volt. A fölkért szónokok dr. Borsodi Csaba rektorhelyettes és Ternováczt István, a Kossuth Rádió délvidéki tudósítója voltak. Az alábbiakban beszédének szerkesztett változatát közöljük.

Tisztelt Rektor-helyettes úr, tisztelt Igazgató úr, tisztelt megemlékezést szervező Fiatalok az Eötvös Collegiumból! Kedves Nemzettársaim!

Élet és halál. Öröm és bánat. Érzelem és értelem. Ezek a gondolatok jutnak eszembe Trianon említésekor. Én az élet és az öröm mellett teszem le a garast, a fájó múlt ellenére is, most, a nemzeti összetartozás ünnepén. Érzelem és értelem vonatkozásában mindkettőnek nagy a jelentősége. Mert a nemzet bizony érzelmi kategória is, amely – és ez nagyon fontos – nem virágozhat értelmes nemzetstratégia nélkül. Ez a nemzetstratégia – mely történelmi jelentőséggel bír! – most végre körvonalazódni látszik, ami életkedvvel tölthet el bennünket a Kárpát-medencében, az 1920-ban történt nemzeti tragédia évfordulóján. Ezt most szeretném történelmi példával is alátámasztani.

Engedjenek meg nekem egy személyes történetet. Anyai nagyapám, szép emlékezetű Herédi Tóth Mihály öt éves volt, amikor édesapja a Monarchia katonájaként valahol Szerbiában elveszett. Apa nélkül nőtt fel, az új, megváltozott világban. Miközben a trianoni döntés értelmében a határokat átszabták, ezrével özönltek a szláv kézbe került Délvidékre a boszniai és a horvátországi szerbek. Amíg ők földet és házat kaptak, meg vissza nem térítendő támogatást ahhoz, hogy gyökeret ereszthessenek az Isten adta bácskai, bánáti és szerémségi termőföldön, addig az én nagyapám koraérett gazdálkodóként tizenkét éves korától maga hordta fel a búzát a padlásra. Nagyapám, és

hozzá hasonlóan, a velem egyívásúak nagyszülei is tudták, hogy Trianon ide, Trianon oda, az életnek nincsen alternatívája. Küzdeni kell! Azzal úgy kell gazdálkodni, hogy ha majd egyszer visszanezünk, ne kelljen szégyenkezni Isten, Család és Nemzet előtt. Ezek a nagyszülők lehajtott fővel gyakorolták a bibliai bölcsességet, hogy ami az Istené, azt add meg az Istennek. Ami a királyé, azt add meg a királynak. A jó öreg kukoricakapálás közben sokszor elmesélte nekem, így mondta, hogy ő öt „királt” szolgált. A két szerbet, Sándor és Péter királyt, aztán Horthy Miklós kormányzót, kényszerhelyzetében Szálasit, és végül Titót.

A második világháború végén, amikor ismét megváltozott a világ körülöttünk, és öregapám kiszabadult a fogságból, a jugoszláv határőrök nem engedték be az országba, mármint Jugoszláviába. Nagyon magyarosnak találták a nevét. Mint később kiderült, ez mentette meg az életét. Mert ha akkor, 1944 októberének utolsó napjaiban hazajön, a falu férfi lakosságának zöméhez hasonlóan ő is a kertünk végében található tömegsírban végzi. Ahogy ez több tíz, más településen is történt. Kertünk ugyanis rájár a temerini Nyugati temetőre. Ebbe, a maguk által kiásatott, sokáig jeltelen tömegsírba legalább nyolcvan ártatlan magyar embert lőttek bele az OZNA, Tito hírhedt állambiztonsági szolgálatának a felügyeletével a részeg kommunista partizánok. Mondom, Tóth Mihálynak szerencséje volt, mert a családjához görcsösen ragaszkodó és mindenáron hazatérni akaró ember reflexével Totics Milanra változtatta a nevét, és így az életét megmentő néhány napos késéssel már át eresztették a szerb határőrök. Mindehhez képest az, hogy hazatérte után állandó jelleggel kihallgatásokra járt, meg hogy jött a bajusztépéssel, kályhán táncoltatással járó kötelező terménybeszolgáltatás időszaka, már lakodalomnak számított. A közelmúltban darabjaira hullott jugoszláv államalakulat akkori haszonélvezői számára azonban nem volt elegendő az, amit a részrehajló trianoni döntéssel megkaparintottak. Az sem, hogy 1944-ben tízezer számra lőttek tömegsírba a vajdasági magyarság és a németiség legvitálisabb generációit, a sanyargatást tovább folytatták.

Az 1945-ös visszarendeződést követően jött az újabb jugoszláv agrárreform. Földet elsősorban a fejletlen vidékekről érkező más nemzetiségű, többnyire írástudatlanok újabb hulláma kapott. Ők mindenben előnyt élveztek az őshonos lakossághoz képest. A vezető munkahelyek is őket illették meg. Ahhoz, hogy a kommunista hatalom ezeket a telepeseket előnyjogokban részesíthesse, meg kellett fosztani a földtől azokat a polgáriasodás útjára lépett haladó gazdákat, akik elődeinek homloka évtizedeken át izzadt, azért a termőföldért, amit 1946 és 1950 között egy tollvonással, csak úgy elvettek. A következő nagy pofon 1953-ban érte a magyarság jelentős részét kitevő paraszttársadalmat a Délvidéken, amikor tíz hektár-ra csökkentették a magánszemély által birtokolható földterület nagyságát. Ezt is túléltek magyarjaink. Sok esetben formálisan csak azért el kellett, hogy váljanak férj és feleség, hogy az ősi jussot megtarthassák. Ezt követte a szinte minden járás területére kiterjedő határrendezés időszaka, amikor az életerős földműveseket egyszerűen kirakták a legtermékenyebb területekről és silányabb minőségű földet adtak nekik cserébe. Földjeiket az állami gazdaságoknak adták, amelyeket évtizedek múltán, a közelmúltban magánosítottak. Az egykori magyar gazdák földjei mára újjgazdagok, háborús nyereszkesedők kezébe kerültek. Egy magyar sincs közöttük. Ezt hozta a Slobodan Miloševićet menesztő, rendszerváltásnak nem nevezhető politikai félfordulat Szerbiában. És ez ellen senki sem emelte fel a hangját az Európai Unióba igyekvő Szerbiában. A legfájóbb, hogy ebben még a belgrádi kormánykoalícióba beépült magyar érdekképviselő vezetői is cinkosai voltak az új szerb hatalomnak.

Az elmondottak után érthető, hogy a hetvenes években mért vett sok ezer vajdasági magyar vándorbotot a kezébe és költözött Nyugat-Európába, meg a tengerentúlra, és hogy mért maradt a második világháború utáni bő négyszázezer délvidéki magyar nemzettestből csak szűk háromezrezer a szülőföldjén.

Az utolsó nagy tömeges kivándorlás a kilencvenes évekre esett, amikor a vajdasági magyarokat tömegesen vitték golyófogónak abba a délszláv háborúba, amelyhez semmilyen érdeke nem fűződött a magyarságnak. Becsült adat szerint negyvenegynéhányukat bádogkoporsóba hozták haza a harctérről. Ötvenezer nemzetársunk fordított hátat ekkor a Duna és a Tisza köze csücskének.

Mindaz, amiről eddig beszéltem, kedves Nemzetársaim, ez Trianon utóélete. Gyász és letargia. Amit nagyon nehéz lélekben feldolgozni. Néhai Török Ferdinánd egykori százláncos adai gazda szavai eleve-

nen élnek bennem. Azt mondta nekem egy interjúban: „Fiam, élet az egy van. Légy olyan, mint az életerős gyomnövény, amelyet minél jobban ütnek és vágnak, annál jobban burjánzik, sarjadzik!” Nem könnyű vállalás, de nincs alternatívája Török Ferdinánd parasztfilozófiájának.

Emberek, Magyarok! Nincs más választásunk! Fel kell vennünk a kesztyűt, és élhető világot kell magunk számára teremteni, elsősorban a fejekben, a beszűkült területeken.

Kedves Barátaim! Kedves Nemzettársaim!

Itt vagyunk most együtt. Emlékezünk. De a Nemzeti Összetartozás Ünnepe ne legyen ez többé a gyász napja! Tegyük félre a szétszakítatás és a gyökértelesség érzését. Bízunk magunkban, egymásban és az isteni gondviselésben. Bízunk a nemzetben. Fogjuk meg egymás kezét, és vállvetve tegyünk az egyetemes magyarság felvirágoztatásáért. Mindenki a maga területén. Mert tennivaló akad bőven a magyar nemzet sorsának jobbra fordítása érdekében. Sok a munka és kevés a kéz. A mostaninál kedvezőbb alkalom ehhez nem kínálkozhat. Végre, annyi kinkeserves évtized után most van egy erős nemzeti kormányunk, mely hivatalba lépését követően megtette a legfontosabb lépéseket a nemzet talpra állása és határon átvéelő egyesítése felé. Mi, határon túliak, bízunk ebben a kormányban. Nem azért, mert könyörömményre számítunk. Arra nincs szükségünk. Éppolyan életerős magyarként éljük meg mindennapjainkat ma, amikor a tartalommal is rendelkező nemzeti autonómiáért küzdünk, mint amilyen eltántoríthatatlanul teszi a dolgát a budapesti kormány a magyar családok érdekében, ha kell, szembeszállva a multikkal, a Világbankkal, meg ami legalább ennyire fontos, a megtisztuláshoz vezető korrupció felszámolásával. Mert ahhoz Barátaim, hogy Trianon sebeiből kigyógyulhassunk, minden szempontból meg kell tisztulnunk! Le kell vetköznünk előítéleteinket, meg kell tanulnunk nem gyűlölni, hanem építkezni! És nem félni!

Végül arra kérem Magukat, arra kérlek Benneteket, hallgassunk meg egy rövid részletet abból az interjúból, amit a minap készítettem Légyvári Sándorral, aki idén tizennyolcadik alkalommal ácsolta meg a nagykeresztet az egykori csúrogi dögtemetőben nyugvó édesapja és több száz ártatlanul kivégzett csúrogi magyar tömegsírja fölé. A keresztet ugyanis egyetlen év kivételével, minden évben kidöntik, összetörik és megalázzák „ismeretlen” személyek.

Amikor a kivégzések ötvenedik évfordulóján először megjelenhattünk itt, a csúrogi dögtemetőben, hogy megemlékezzünk édesapáinkról, fölűvöltöttem, hogy „édesanyám, látod, hogy itt van a fiad?”

Látod, hogy eljöttem ötven év után?”. Azok az akkor még élő, szerencsétlen öregasszonyok, négykézláb jöttek itt fel a dombra, ahová a virágokat helyeztük. Szívszaggató volt. Édesanyám ezt nem érthette meg, mert ő két évvel az első megemlékezés előtt meghalt, szegény. Amíg ő élt, nem jöhettünk, mert eltapostak volna bennünket. Erőltetett jóváhagyással engedélyezték, hogy az első megemlékezésre sor kerüljön. Agyonra aláztak bennünket akkor, és ezt teszik még ma is, azzal, hogy évről évre tönkreteszik az emlékkeresztet. Még az emlékezés jogát sem adnák meg nekünk. Ezért állítom újra és újra ezeket a kereszteket, hogy csak verjétek, törjétek! Majd mi hozunk másikat! Egyik kereszten azt írta, hogy „Ha kell, a szívünkben ácsolunk keresztet”.

Most is itt van a szívem. Büszkén áll az új kereszt. Ha még egyet kell készíteni, megcsinálom azt is. És mindaddig így lesz, amíg bírom erővel.

Ha az édesapa nélkül felnőttem és nagybetűs Emberré vált Légvári Sándor idősen, asztmájával küszködve képes volt tizenkilenc keresztet megácsolni, és ha kell, még újabbakat is ácsolni fog, akkor végső ideje, hogy mi, nálánál jóval fiatalabbak és életerősebbek is túltegyük végre magunkat a trianoni traumán. Rázzuk le magunkról annak nyomasztó terhét, és munkára fel! Tegyük családjainkért! Tegyük a Nemzetért! Annak határokön átívelő egységéért!

Ehhez kívánok Önöknek sok erőt és jó egészséget!

Akiket csak titokban lehetett elsíratni

Törökkanizsa 1944-es ártatlan áldozatai

*Mindenekelőtt köszönetet mondanék **Ozorocski Gábor** törökkanizsai nyugalmazott tanítónak, aki hosszú éveken át az adatok gyűjtését végezte, de súlyos betegsége, családi tragédiája és magas kora nem tette lehetővé, hogy a begyűjtött adatokat feldolgozza. A körülmények folytán egy kritikus pillanatban, sajnos, a vallomások egy része és az áldozatok névsora megsemmisült. Mivel az adatközlők többsége azóta elhalt, és félt, hogy a még megmaradt anyag is elvesz, ezért vállalkoztam arra a történetmentő feladatra, hogy a még megmaradt adatok és a szülővárosom múltjából általam ismert dolgok alapján mentsem a még menthetőt.*

Az 1944-es évben nem akart vége lenni a nyárnak. A Tisza vize lágyan simogató volt a csöndes késődelutáni strandoláskor, és a napsugaraktól szikrázó homokos part, a vízből kiemelkedő nagy porondok homokja, a ringatózó fűzfák és csöndesen folydogáló folyó olyan nyugalmat sugárzott, mintha nem is egy vesztes háború végső akkordjai dübörögnének. De az is lehet, hogy ez a nyugalom a halál előtti csöndet jelezte. Október volt már, de a vénasszonyok nyara még mindig tartotta magát, bár a kósza hírek hallatán volt valamilyen feszültség a levegőben. Többen menekülni szándékoztak, majd meggondolták magukat, vagy csak halogatták a döntést. Pedig ez a késedelem később megbosszulta magát. A tanítás szeptemberben nem kezdődött el, de a vészjósló napokat az is jelezte, hogy a német csapatok jelentős részét a településeinkről visszavonták, és helyükbe a Bácskából gyorsan besorozott, fiatal honvédeket vezényelték át. Mivel a bántási részek nem kerültek vissza Magyarországhoz, így 1941-ben Magyarkanizsa határmenti település lett, ahol határőrség és magyar királyi folyamőrség is működött. Ezért vezényelték a magyar határőrség néhány katonáját a bántási oldalra is, mivel a németek elvonulása után védtelenül hagyták ezt a területet. Igaz, egy ideig a kulturbundisták őrt álltak, de mivel belátták, hogy két ágyúval, amit a németek hátrahagytak, úgysem tartóztathatják fel az előrenyomuló orosz hadsereget, ezért ők is el-

hagyták ezt a határővezetet. A német közigazgatás is elvonult, csupán a lakosságból toborzott „hipók” (Hilfspolizei, segédrendőrség) biztosították a rendet. Hogy némileg mégis ellenőrzés alatt álljon ez a terület, a magyar határőrség vállalta (teljesen felelőtlenül és meggondolatlanul) ezt a szerepet. Kis létszámú, rosszul felfegyverzett katonákat vezényeltek ide, és ennek a meggondolatlan intézkedésnek az lett a következménye, hogy az oroszok, minden ellenállás nélkül, gyorsan eljutottak a Tiszáig. A maroknyi magyar katonaság nem is próbált ellenállni, így az oroszok és a megbúvó „partizánok” többségüket lelővöldözték. Néhány katonának sikerült átúszni a Tiszán, egy 36 fős legénység pedig a Perkučin-tanya közelében, közel a mostani halastóhoz, beásta magát és megpróbált ellenállni. Ez a terület sivár, kicsit dimbes-dombos legelő volt, minden természetes védettség nélkül, és az ilyen végtelenül ostoba parancs végrehajtása okozta a vesztüket. A helyi partizánok körülvették a területet, és egytől egyig kivégezték őket. Sokáig nem lehetett tudni, hogy hova hantolták el a szerencsétleneket, amikor is egy jó szándékú magyarnak (2006-ban) meg nem ragadta a figyelmét, hogy mindenszentek napján az említett tanya és a mostani halastó között egy csokor virág, egy égő gyertya őrzi 36 kiskatona örök álmát. Így derült fény a partizánok gáztetteire, a sok többi mellett erre is. Az igazság ugyanis előbb vagy utóbb, de mindig kiderül. Persze, azóta nagyot fordult a világ. A katonasírokat ma már nemzetközi egyezmény védi, és rendezését, ápolását kötelezővé teszi. A törökkanizsai honvédsírnak, sajnos, még ma sincs gondozója, az ott nyugvó hősöknek pedig méltó temetése. Jó lenne e mulasztásunkat mielőbb jóvátenni.

A honvédek egy másik csoportja, valószínűleg más feladatbeosztásuk miatt, a kerteken át próbált eljutni a Tiszáig. Azon a délután édesanyám a kertben dolgozott, amikor nagy robajjal két fiatal honvéd tűnt fel a kert végéből. Édesanyám riadtan azt kérdezte tőlük, talán valami baj van? Mire ők, magának kis baj, de nekünk nagyon nagy. Alig lehettek húszévesek. Nem mertek az utcán át menekülni, hanem

Partizánok törökanizsai bevonulása
1944. október 7-én

a kerteken át akartak eljutni a Tiszáig, hogy átkelve Magyarországra jussanak. Sajnos nem jártak sikerrel. Egy gazdag szerb, aki a folyóval párhuzamos utcában, a malom közelében lakott, a kompátjárónál már a menekülőkre vadászott. Mind a két honvédot lelőtte. Sajnos több ilyen fiatal, ártatlan honvéd az alias indulatok áldozata lett. Egy józseffalvai szerb (Józseffalva Törökanizsával egybeépült település, korábban önálló falu) azzal a hazugsággal, hogy nála levethetik a katonaruhát, átöltözhetnek, és így megmenekülhetnek, néhány fiatal, még gyerekek mondható honvédet az udvarába csalt, ahol agyonlőtte őket. Másnap pedig kocsin, a trágya alá rejtve vitte ki őket a mezőre. Sok édesanya pedig hiába várta haza szeretett gyermekét.

Az előkelőség

Elérkezett október hetediké. A plébános, Wátz Oszkár idejében elmenekült, magával víve értékes pénz- és bélyeggyűjteményét, miközben a templomot és a parókiát védtelenül hagyta. Csak néhány hívőnek, illetve hitközségi tagnak köszönhető, hogy az anyakönyvek, s az egyházi értékek nem lettek a szabadrablás prédájává. Persze, indokolt volt Wátz Oszkár félelme, mivel korábban jelentős szerepet vállalt az itteni magyarság kulturális életéből, ezért szálla volt a szerbek szemében, és ha itthon marad, biztos, hogy ezt nem úszta volna meg élve. Amint arról később értesültünk, Szegeden húzta meg magát, és amíg nem rendeződött a helyzete, a szóbeszéd szerint, az egyik törökanizsai Tallián báróval a Fogadalmi templom kitört ablakait üvegezték.

Csomagoltak a kastélyokban is, de az indulást mindig másnapra halasztották. Horgosra, a Kárász családhoz szándékozták átmenteni a vagyont egy

Wátz Oszkár plébános

részét, mivel Magyarországon, akkor még Horgos is az volt, nagyobb biztonságot reméltek. Már elmúlt dél is, de a kastélyokban a kocsikat csak ekkor kezdték el megpakolni. Meleg, késő őszi délután volt. A nagyanyámmal éppen a Nagytúcán hazafelé igyekeztünk. Nem tudni, hogy honnan vonulhattak vissza, de a főutcán végig egy német motorizált alakulat vesztegelt a legnagyobb nyugalomban. A Sokol-dom udvarában a kútnál egy derékre vetkőzött német katona mosakodott. (A Sokol-dom a magyar levante szervezetnek megfelelő szerb egyesület otthona, a szervezet az I. világháború után jött létre mint a szerb nemzeti öntudat erősítője.) Ekkor, mint derült égből a villámcsapás, puskaropogás hallatszott. A német elkezdett szaladni s társának kiabálni, Hans, Hans, de mi nem tulajdonítottunk ennek semmi jelentőséget. Csak amikor néhány házzal odébb Mohácsi Imre gyógyszerész a patika redőnyét kezdte lehúzni, és azt kiabálta, hogy itt vannak az oroszok, halálra rémülten bemenekültünk hozzájuk. Hogy a német katonákkal mi történt, sohasem

tudtam meg. Az egész motorizált egység, mint a kámfor eltűnt, anélkül, hogy a legcsekélyebb ellenállást kifejtette volna. Valószínűleg a még szabad oroszlámosi úton vonultak vissza Szeged irányába.

A kastélyokból nagy nyugalommal indultak a kompátkelőhöz. Csak akkor kezdtek menekülni, amikor már a puskaropogásokat hallani lehetett. A komp, a megrakott kocsikkal épp a Tisza közepén volt, amikor a partizánok és az orosz katonák löni kezdték az átkelőket, arra kényszerítve őket, hogy térjenek vissza. Pánik tört ki, a zűrzavarban a zongora a folyóba esett, Maldeghem Georgina grófnőt megsebesítették és a folyóba esett. Kezdetben kétségbeesve kiabált, hogy élek, húzzatok ki, de a következő sortűz ismét eltalálta, és elnyelték a Tisza hullámai.

Tallján Ljubica bárónő is (szerb ősei után pravoszláv vallású volt, bár egy szót sem tudott szerbül) megsebesült, egy golyó lábán találta, de mivel kitűnő úszó volt, sérült lábbal is átúszott a magyar oldalra. (A sebeit ott bekötözték, majd Horgoson, a Kárács családnál meggyógyították. A baronesz, amikor a helyzet rendeződött, visszatért Törökkanizsára, és a számára kiutalt cselédlakásban még évekig éldéglélt. Itt is halt meg, és a családi kápolnában temették el.)

A kompnak, természetesen, vissza kellett térnie. A kompon halálos találat érte még Barna János rendőrt is. Ő egyszerű földműves volt, de a nincstelenség és a propaganda rávitte, hogy rendőrnek álljon. Az utolsó percekben meggondolta magát, és menekülni szeretett volna. Talán így jobban járt, mert elkerülte a kínzásokat, hisz a partizánok, ismerve a történeteket, biztos nem kegyelmeztek volna meg neki.

A grófnő testvére, Maldeghem Károly gróf nem akart menekülni. Bár az orosz bevonulás estéjén börtönbe zárták, de a falu cigányai, amint erről értesültek, mindjárt kiszabadították, mivel nagyon népszerű ember volt. (Ő is a grófi cselédlakásban kapott lakást. Napszámból tartotta el magát, néha eladogatta a megmentett vagyonkáját – legtöbbet a cigányoktól kapott vissza, de sokszor a falu lakói is juttattak neki egy kis eledelt. Ez persze nem volt könnyű dolog, mivel nagyon önérzetes ember volt. Amikor a medveszövő lepke az eperfákat megtámadta, s ezzel veszélybe került a selyemhernyótenyésztés, ami a helybeli selyemgyárnak adta az alapanyagot, az állam munkásokat fogadott fel a hernyók irtására. A gróf is itt vállalt munkát. Ha jókedvében volt, mondogatta is: „Valamikor Afrikában oroszlánokra vadásztam, most meg itthon hernyók-

ra”. Az alkohol rabja lett, a keresetét elitta, és olykor-olykor az árokban aludta ki mámorát. Pedig nagy tudású, értékes ember volt. Kitűnően zongorázott, több nyelvet beszélt. Többször hívták a belgrádi követiségekre dolgozni, de ő nem volt hajlandó erre. Élete végén egy, a nemeseknek fenntartott nyugat-németországi menedékhelyre került, és ott is halt meg.)

Az öreg Schulpe néni nem is akart elmenekülni. Már a partizánok megjelenése előtt a szakácsnőjéhez, az egyik Jancsics lányhoz költözött, magára hagyva a kastélyt minden berendezésével együtt. Még jó tíz évig élt ott, nagy szeretettel körülveve.

Aznap éjjel a szerb lakosság söpredéke rabolni indult. Persze nemcsak a legszegényebb része, vagy a lumpen elemek, hanem a tehetősebbek is. Ők az értékebbeket, az ezüstöt szedték össze. A kastélyokat feltörték, s szörnyű pusztítást vittek végbe. A Schulpe család évszázados, gazdag könyvtárát az udvarra dobálták, majd felgyújtották. A Székely Bertalan festette öreg grófnő portréját átlőtték. (Ez a kép később visszakerült a grófhöz, aki felkínálta eladásra. A szóbeszéd szerint a képet egy szabadkai Búza nevezetű újságíró vásárolta meg, és titokban az Angliában élő lányához vitte.) A Schulpe-kastélyban lévő vadászszoba gobelinje például később egy szerb ház WC-ajtáját helyettesítette, a baronesz szőrmebundáját egy 120 kilós Tešana nevezetű prostituált hordta, akihez az orosz katonák jártak „lazítani.” Óriási értékek mentek akkoriban tönkre. Természetesen nemcsak a kastélyokat, hanem a magyar üzlethelyiségeket és a lakásokat is fosztogatták.

A terror

Néhány napra rá édesapámat letartóztatták, s a helyi börtönbe kísérték. A börtön a Tisza-parton álló járásbíróház melléképületében volt. A fala rá támaszkodott a Kuzmanov-ház falára. Kuzmanov Obradot még az első estén elvitték, Brúder ügyvéd, Zarić vaskereskedővel, Gál Zoltán szabóval és még sok más magyarral és nem magyarral együtt. Kuzmanov szerb tanító volt, és a trianoni békediktátum után, kihasználva a lehetőségeket, a szerény tanítói fizetését jól jövedelmező politikusi fizetéssel cserélte fel, amiből jócskán meg is gazdagodott. Stankovićyal, a királyság földművelődésügyi miniszterével barátkozott mint a Nedić-kormány hű hivatalnoka. A német uralom alatt is megtartotta funkcióját. Így, amikor a németek 1942-ben elfogták az Észak-bánáti Partizán Szervezet tagjait, Brúdernak

és neki, a helyi járási hivatal vezetőinek, ott kellett lenniük a partizánok oroszlámosi akasztásán. Ezt a kommunisták sohasem bocsátották meg nekik. Brúder Vilmos német származása ellenére magyarnak vallotta magát, épp ezért nem menekült el a német visszavonuláskor. Helyesebben csak nagyon későn szánta rá magát a menekülésre, mert ő is ott volt azon a kompon, amelyet a partizánok visszatérésre kényszerítettek.

Kuzmanov Obrad tanító

Édesapám a börtönben találkozott Kuzmanovval, akimárszörnyű állapotban volt.

Összeverték, a testét forró vasalóval égették, nem tudott a lábára állni, mivel a talpát felhasogatták, és a sebbe sót szórta. Meg volt győződve, hogy a börtönből nem fog élve kikerülni, ami be is következett.

Brúder Vilmos ügyvéd

A mai napig sem ismeretes, hogy hol a sírja, vagy esetleg a Tisza hajjai nyelték el.

Amikor édesapámat bebörtönözték, a börtönben már ott volt Mohácsi Imre gyógyszerész (a torontálvásárhelyi református püspöknek, Gachal Jánosnak a veje), akit már jól összeverték, olyannyira, hogy szabadulása után még hónapokig nyomta az ágyat. Utána édesapám következett, akit egy teknőre fektettek, és úgy megverték, hogy még a fülcimpája is véraláfutásos volt. A szomszéd, Szirovica András következtet volna, de ő látva édesapám megkínzattatását, elájult. Csak ekkor kérdezték meg tőlük, hogy ők tagjai voltak-e a Délvidéki Magyar Kultúrszövetség (DMKSZ) vezetőségének. Amikor nemleges választ kaptak, elővezették Brúder Vilmost, aki már teljesen össze volt verve. Az történt ugyanis, hogy amikor Brúder anynyira összeverték, hogy már észnél sem volt, és megkérdezték, kik voltak a DMKSZ vezetőségében, ő minden ismerőst, aki épp az eszébe jutott, fölsorolta. Édesapám és Mohácsi is csak egyszerű tagok voltak, ez volt a szerencsájük. Másnap egy magyar paraszt ember, aki szintén a börtönben volt, azzal fordult Brúderhez, hogy mit tett ügyvéd úr, a maga kijelentése miatt minden ismerőst behozták. Sajnos, akkor már késő volt, mert édesapámat akkor már összeverték. Szerencsájükre harmadnap egy jóindulatú keresztúri szerb tanító, aki magas beosztású parancsnok volt, szemlét tartott a börtönben, édesapámat megismerte, így kegyelméből kiszabadulhattak. Édesapám szabadulása előtt még elbúcsúzott Brúdertől és Kuzmanovtól, akik már alig éltek a kínzások miatt.

A kínzások a legkegyetlenebb módon folytak, és kevés magyar ember volt, aki olyan szerencsésnek mondhatta magát, hogy „csak” összeveréssel megúsza. A legnagyobb szadisták a partizán nők voltak. Közülük is az egyik legvadabb magyargyűlölő egy gazdag szerb földtulajdonos lánya, Dragica Nikolin volt.* Talán még nála is kegyetlenebb volt Pavlov Dušica. Amikor éjjel felhangzott az énekük, a foglyok minden reménye az életben maradásra

Gál György szabó

* Dragica Nikolin nevét és kegyetlenkedéseit majd minden adatközlő megemlíttette.

szertefoszlott. A partizán nők közül többen katonaruhában, puskával magyar családokhoz törtek be, és ami megtetszett nekik, elvitték. Az orosz katonákat a magyar családokhoz vezették, és amíg a férfiakat a falhoz állították, a feleséget és a lányukat megerősítették. Ebbe halt bele egy magyar család 14 éves lánya.

*Dragica Nikolin
A bájos mosoly
mögött a legkegyetlenebb
indulatok rejtőznek*

A bebörtönzötteknek a család minden nap ebédet vitt. Azoknak, akiknek azt mondták, hogy nem kell az ebéd, ez azt jelentette, hogy már nincsenek az élők között. Édesapámnak két napig vittük az ebédet, utána hazaengedték. Amikor hazaért, a konyhában ültünk mindannyian, édesanyám apám hátát borogatta, és ő a kérdéseinkre akkor semmit sem mert elmondani. Csak a könnyei folytak némán. Nem a fájdalomtól, hanem a kiszolgáltatottságtól, a megaláztatástól. Akkor láttam apámat először s tán utoljára sírni.

Kezdetben a kivégzések mindennaposak voltak. A Nagy utcán általában éjjel, de néha még nappal is végigvonult egy-egy szomorú menet: a lovas kocsin azok feküdtek, akik már halottak voltak vagy a járni képtelenek.

Úgy tudni, hogy a tömegsírok három helyen vannak.** A szerb temető végében, a Schupe-kápolna melletti elhanyagolt, bozotos helyen és a vasúti töltés közti térségben. A másik a Borjújárásnak nevezett részen, a harmadik hely pedig a katonák által még a partizán uralom előtt kiásott Tisza-parti futó-, illetve lövészárkok. Természetesen sokukat a Tisza hullámai nyelték el.

Szemtanúk visszaemlékezései

Katkich Jolán (szül. 1925)

Most, ha visszagondolok azokra az eseményekre, amelyek 1944 októberében itt megtörténtek, még ma is a félelem verejtéke üt ki rajtam. Mi akkor a falu legszélső utcájában laktunk, a lebontott villanytelep mellett.*** Az ablakunk a Tisza töltésére nézett. Egy éjjel, úgy emlékszem október 13-án, a sötétség leple alatt valami furcsa hangokat hallottunk. Kinézve az ablakon, egy csoport embert láttunk, akiket a

„partizánok” a lövészárkok felé hajtottak. Látszott rajtuk, hogy már korábban jól megkínózták őket. Egyszer csak lövések hallatszottak, majd utána csend lett. Ekkor egy kicsit megnyugodtunk, gondolván, hogy a partizánok talán elmentek. De újból zajokat hallottunk, és az ablakon át egy kocsit láttunk, amire azokat a tetemeket dobálták föl, amelyek már nem értek a lövészárkokba. Hogy mennyien voltak, nem tudom, mert akkoriban ezt kutatni nem lehetett. Később pedig ilyen dolgokról még beszélni sem volt szabad.

Pálfi József szabó (szül. 1929)

(A beszélgetés kezdetén az arcán még mindig a félelem és a borzalom jelei voltak láthatók. Nehezen kezdett bele a mondókájába.)

A szüleim háza a régi selyemgyár közvetlen közelében volt, szép kilátással a Tisza-töltésre és az erdőre. 1943 nyarán a gyár és a töltés között, a háborús események miatt, lövészárkokat kezdtek ásni, hogy védelmi vonalat építsenek ki. Sajnos, később ezek nem ezt a célt szolgálták, hisz az oroszok előnyomulása olyan gyors volt, hogy nem is alakulhatott itt ki semmilyen védekezés.

Borongós őszi nap volt 1944 októberében. A napra már nem emlékszem. Az ablakaink épp a töltésre, azaz a lövészárkokra néztek, amelyek tőlünk alig pár száz méterre voltak. Már késő este volt, amikor furcsa hangokat hallottunk, és az ablakon kinézve egy csoport ember volt látható. A személyeket nem lehetett felismerni, de a félelmünk is olyan nagy volt, hogy nem mertük az eseményeket egészében végignézni. Rövidesen borzasztó fegyverropogás volt hallható, majd utána csend lett. Ekkor mertem ismét kinézni az ablakon, és azt láttam, hogy két szerencsétlent a Tisza felé vezetnek. Rövidesen néhány puskalövés dördült el, és csak sejteni lehetett, hogy mi történt. Utána a két partizán egyedül tért vissza. Mindegyik törökkanizsai volt.

Rövid idő múlva valaki el kezdte verni a kapunkat. Az apám a félelmében csak annyit tudott mondani: most értem jönnek. Korábban az oroszok mindenkitől összeszedték a lovakat, de mivel mi a legszélső utcában laktunk, hozzánk már nem jutottak el. Erről biztosan tudtak a partizánok, és „dolguk végeztével” bejöttek hozzánk, majd megparancsolták apámnak, hogy fogja be a lovakat. - Ne kérdezzen semmit sem, és amit majd lát, arról soha senkinek nem szabad szólnia! – mondták. A lövészárkokhoz

** Ezt a három helyet jelölte meg minden adatközlő, illetve a honvédsírokat mint a negyedik helyet.

*** Törökkanizsa több évtizeddel korábban már villanyteleppel rendelkezett, amit a kommunista hatalom mindjárt a háború után leszerelt, és Montenegróba telepített.

vezették, ahol a lelőtt áldozatok feküdtek. A kezük dróttal hátra volt kötözve, és mivel annyian voltak, hogy mind nem fért bele a kiásott árokba, a többi a kocsira dobálták, és apámnak a Borjújárás kiásott gödreihez kellett elszállítania. Sohasem merete elmondani, hogy kik és hányan voltak. Csak annyit mondott, hogy akkor nemcsak az ő kocsiján hoztak halottakat. Mások is voltak, akik szintén ezt kapták parancsba. Ezeket a borzalmas emlékeket még ma sem tudom elfelejteni.

A firtyegyházai események

Ez a csöppnyi falucska alig három kilométerre fekszik Törökkanizsától. Abban az időben alig hat-százan lakták, főleg magyarok, szegény földműve-sek, napszámosok, béresek.

Újhelyi István (szül. 1922)

Pontosan emlékszem, 1944. október 7-én jöttek be az oroszok. Jobban mondva őket megelőzték a helyi partizánok. Négyen-öten voltak, és házról ház-ra jártak, fegyverek után kutattak. Az utcán senki sem mert tartózkodni. Az emberek félelmükben az otthonukba húzódtak. Ez a néhány partizán egy lista alapján összeszedett embereket, akiket a helybéli iskola pincéjébe kísérték. Így vitték el Égető Imrét, Kovács Mihályt és Kovács Józsefet is. Engem is be-kísérték, de mivel a szüleimnél nem találtak sem-mi tiltott dolgot, hazaengedtek. Az iskola folyosóján elég sok vér volt, és ebből tudhattam meg, hogy azokat, akiket a pincébe vittek, előzőleg össze-verték. Pár nap után Égetőt és Kovács Mihályt haza-engedték, de Kovács Józsefet nem. Sohasem tud-tuk meg, hogy mi volt a bűne. Pár nap után minden szerencsétlen fogva tartottat átvittek a törökkanizsai börtönbe. A felesége többször érdeklődött utána, de határozott feleletet sohasem adtak. Végül azt vála-szolták, hogy a felesége majd értesítést kap a sor-sárról. Sohasem kapott a család hírt felőle. Ugy tud-juk, hogy a Borjújáráson vagy a temető és a vasút közti részen végezték ki, és ott van elhantolva.

Engem pár napra rá behívtak a törökkanizsai község-házára, és tudatták velem, hogy be kell vo-nulnom munkaszolgálatra. El is vittek Versec-re, ott építették a repülőteret. Hét hónap után engedtek csak haza. Még azt tudom mondani, hogy az oro-szok nem bántottak bennünket. Annál inkább az it-

teni partizánok, akik nemcsak kíznók voltak, hanem a kivégzők is.

Ezeket az embereket mind személyi bosszúból vitték el és kínozták meg. Égetőt annyira össze-verték, hogy a verésektől rövid időn belül meghalt. Még a feleségének sem merete elmondani, hogy mi tör-tént vele az iskola pincéjében.

Természetesen az úgynevezett partizánokat mindenki ismerte, hisz itt éltek a továbbiakban is közöttünk. A legkegyetlenebb Nikolin Dragica volt. Még megemlíthetem Szekeres Klárát, aki igaz nem Törökkanizsán jelentgette fel az embereket, hanem Magyarkanizsán. Zsidóasszony volt, de férjhez ment egy Ramadanski nevű tisztviselőhöz, és átke-resztelkedett pravoszláv vallásra. Egyszer a komp-nál találkoztam vele, és azzal dicsekedett, hogy ő jelentette fel Magyarkanizsán X. Y.-t.****

Lunc Mihály tragédiája Dékány Julis (1920) vallomása alapján

Az akkori eseményekről a férjem többet tudna mondani, én csak egyre emlékszem pontosan. Lunc Mihályról tudom, hogy neki nem volt semmi bűne, nem volt tagja semmilyen pártnak vagy szervezet-nek, csak azért végezték ki, mert a szerb szomszéd-ja haragudott rá. Lunc valamennyi búzát adott köl-csön, és egy idő után kérte vissza. Ezen összeszó-lalkoztak, aminek ez lett a következménye. A Bor-jújáráson, a Perkučin-tanya közelében végezték ki.

Annyit tudok még mondani, hogy tudomásom szerint, az egyik legvérmesebb kivégző Zdravko Gombos volt.

Rábéi és a magyarmajdányi történések

Itt a partizánok két személyt végeztek ki, Bálint Mátyás fiát és vejét, Gábor Istvánt, akik „hipók” vol-tak. Rosszat sejtve szándékukban állt elmenekülni, de a falu lakossága maradásra biztatta őket, mivel semmi bűnük nem volt. Szerencsétlenségükre ott-hon maradtak. A partizánok ugyanis nem így mérle-geltek. Számukra nem a tettek és a tények voltak a fontosak, hanem csak az, hogy ki a magyar. Külön-ben is jóval nagyobb megtorlásra készültek, de egy Milan Stankov nevezetű szerb népbizottsági titkár a vérengzéseket megakadályozta. Biztos emlékezett arra, hogy az itteni magyarok milyen sokat dolgoz-tak a két világháború közt az idetelepített új szerb

**** Ezeket az adatokat Bach Erzsébet és Sarnyai Andor is megerősítette.

***** Gubás Jenő: Veszendő végeken (Logos, Tóthfalu, 1997)

földesurak földjén, és gondolva a jövőre, az ezt követő években is erre számított.*****

Vas István tragédiájáról, menyee, Vas Erzsébet (1928) tanúskodott

Apósom teljesen ártatlan volt, mégis elvitték. Tudomásom szerint a temető és a vasút közti tömegsírnál lőtték le, és ott is hantolták el.

Horváth Kató visszaemlékezése

A Borjújáráson nem tudtak mindenkit eltemetni. Azokat, akik nem fértek már el az ottani tömegsírnál, áthozták a temető és a vasút közti kiásott árokba, és oda dobálták bele. Két ilyen árok volt, de mivel nem voltak mélyek, ezért a föld nem fedte be teljesen az áldozatokat. Ennek az lett a következménye, hogy hosszú ideig kibíráhatatlan bűz terjengett a környéken. Mivel abban az időben itt termőföldek voltak, ennek tulajdonosai a bűz és a történetek miatt csak kerülő úton mentek ki a földjükre.

Kabók Dezső tragédiája

Kabók Dezső 24 éves szajáni asztalossegéd volt. 1943-ban átment Szegedre dolgozni. Amikor az oroszok oda is bevonultak, az orosz városi parancsnokság engedélyével hazaindult. Átkelt a kompon, és jelentkezett a törökkanizsai községhez. Szerencsétlenségére a kompon vele kelt át egy bánági fiatalember, aki a német idő alatt „hipo” (Hilfspolizei - a német segédrendőrség tagja) volt. Azt felismerték, és Kabókot is gyanúba fogták. Hiába bizonygatta, hogy a Törökkanizsán élő Bunford Péter családja igazolhatja őt, a parancsnokság levélben ennek bizonyítását is kérte, Bunfordék azonban az esetleges felelősségre vonástól félve, nem válaszoltak a parancsnokság levelére. Ezért Kabókot kivégezték.

Az akkor Törökkanizsán élő Kabók Dezső bátyját, Kabók Jánost is halálra ítélték, mert tagja volt a DMKSZ-nek, de utolsó pillanatban megkegyelmezték neki (valószínűleg azért, mert nem volt vezetői tag), de részt kellett vennie a kivégzettek elhantolásában. Feldúlt lelkiállapotában már nem emlékszik, hogy hány embert lőttek a gödörbe, közöttük az öccsét is. S majdnem befejezték az árok betemetését, amikor valaki mozgolódni kezdett a még vékony föld alatt: „Ne temess be, Jóska, még élék!” – hallotta. Közel állt mögötte egy fegyveres, nem hagyhatott föl a lapátolással, de azért kevesebb földet dobott rá, hogy éjjel, ha még marad ereje, akkor kimászhasson.*****

Surányi Imre (1920) emlékei

Engem három barátommal együtt hazug vádak alapján azért vittek be, mert szerintük a német idő alatt az utcán szidtuk a szerbek anyját. A verők között volt egy Vitomir nevezetű, a vezetékeve nem jut eszembe, és Đurica Bojić. Ez az utóbbi volt a legvérmesebb, mert ő részt vett a kivégzésekben is. A kínzásokban nagy szerepe volt Nikolin Dragicának is. A hazug följelentéseket Szekeres Klára szolgáltatta, bár ő nem Törökkanizsán jelentgetett, és nem is vett részt a kivégzésekben, hanem Magyarkanizsán vádolt meg embereket. Egy találkozásunkkor azzal dicsekedett, hogy Magyarkanizsán „a Sóti család apraját-nagyját mind elintéztük.”

Annyit tudok még, hogy Keller József tanítót is bevitték, összeverték, de a kihallgatás után kiengették. Sajnos **Faragó János** már nem volt ilyen szerencsés. Őt annyira összeverték, hogy nem bírt a lábára állni. Úgy vitték kocsival a többi, dróttal összekötözött, többnyire halottal a temető mögé, és ott végezték ki, majd lőttek a tömegsírhoz. Neki azért kellett meghalnia, mert a németek alatt egy szerb ismerőse zsírt kért tőle, ő meg nem adott. Ezt az embert Čedónak hívták. Ez a Čedo volt a legtöbb magyar megkínzója. Egy speciális módszere volt, felkötötte az áldozata kezét, hogy ne bírja a testét azzal védeni, és addig ütötte, amíg el nem vesztette az eszméletét. Ezek voltak a hős partizánok.

Akiket megsegített az Isten

Idősb Mária János asztalos története, ifj. Mária János elbeszélése alapján

Már a beszélgetésünk (az interjút Ozoroczi Gábor készítette – a szerz. megj.) elején kihangsúlyozta, hogy édesapja esete egy kivételes, de megrázó történet. Nem sokat beszélgettek erről, mert az édesapja az egész további életében félelemben élt, mivel a „hatalom” parancsba adta, hogy erről életében szólni se merjen. A családban azért tudtak ezekről a dolgokról.

Október 10-én a késő esti órákban a helyi partizánok értem jöttek, mesélte az édesapja, és minden indoklás nélkül csak annyit mondtak, hogy menjek velük. Nem tudtam mire vélni a dolgot, ezért szó nélkül engedelmeskedtem. Abba bízam, hogy hamarosan hazajöhetnek. Először a község háza börtönébe vittek, de már hajnalban levezettek a község háza pincéjébe. Itt borzasztó látvány tárult eléem. Mindjárt felismertem Brúder Vilmos ügyvédet, tiszta vérben

***** Törköly István írása alapján (Hét Nap, 2011. május 11.)

volt, teljesen össze volt verve. Engem is bántalmaztak, de nem annyira, mint másokat. Mind a mai napig nem tudom, hogy engem miért vittek be, mi volt a bűnöm.

Harmadnap éjszakán dróttal összekötözték bennünket, és felraktak egy szekérre, amelynek a kocsisa egy szerb ember volt. Onnan gondolom, mivel a partizánokkal tisztán beszélt szerbül. A Bornyújvárosra vittek, és ott kiásatták velünk a gödröt. Lehattunk olyan 25-en, de az is lehet, hogy többen is. Utána az árok szélére állítottak, és gépfegyverből több oldalról el kezdték löni bennünket. Én egy gondolattal a lövés pillanata előtt földre vetettem magam, halottnak tetetve magamat. A lövések után egy partizán elsétált mellettem, hogy meggyőződjön, maradt-e még élő közöttünk. Amikor megbizonyosodott, hogy jó munkát végeztek, félrevonultak iszogatni. Közben az eső el kezdett cseperegni, ezért a gödrök befedését másnapra halasztották. Ezt az időt használtam ki, és az éj leple alatt, zaj nélkül, lassan kúszva igyekeztem menekülni. Amikor már nem hallottam semmi beszédet, futásnak eredtem a Mélykúti-tanya felé. Itt elmagyaráztam a helyzetemet, akik, mivel nem mertek befogadni, a szárkúpot javasolták búvóhelyül. Itt töltöttem a nappalokat, és csak éjszakánként merészkedtem elő. Egy hónap után, már nem bírtam tovább ezt a bujkálást, hideg is volt, ezért Mélykúti egy paprikaszárító kis lukba helyeztettem el. Itt rejtőzködtem még két hónapig. Akkor úgy határoztam, hogy jelentkezem a családomnak, akik rejtve hazavittek. Fél évig nem hagytam el nappal a búvóhelyemet. Csak éjszaka merészkedtem ki az udvarra sétálni és levegőzni. Egy éjjel azonban a szomszédasszony észrevett, ezért úgy határoztam, hogy jelentkezni fogok az OZNA-n. Talán nem kell mondanom, hogy ott milyen pánikot keltem, de mivel államilag megszüntették a bírósági ítéletek nélküli kivégzéseket, ezért csak annyit mondtak, hogy minden reggel jelentkezsem ebben az irodában. Soha nem vallattak, nem is kérdeztek semmit, azt ugyan a lelkekre kötötték, hogy a pincében láttokról soha senkinek ne merjek beszélni. Néhány hét után a jelentkezéseket megszüntették.

Valamivel szerencsésebbnek mondhatta magát Schnitcher Vendel asztalos. Őt előző nap a saját tömegsírjának a kiásásához vezették ki, hogy másnap kivégezzék. Másnap ő is abban a menetben volt, amelyet a kivégzésre tereltek. Szerencséjére a menettel találkozott egy hivatásos katona, aki személyesen ismerte őt, és tudta, hogy semmi bűne sincs, azaz az egyedüli bűne, hogy magyar. Kiemelte a sorból és egyszerűen hazazavarta. Hát ennyit ért a

szerb partizánoknak, ha azok egyáltalán igazi, harc-edzett partizánok voltak, egy magyarnak az élete.

Ozorczi Gábor összegyűjtött adatai szerint a törökkanizsai község területén a '44-es dühöngésnek legkevesebb 120 (százhusz) személy esett áldozatul. Sajnos az adatközlő egy zaklatottabb idegállapotában, a családja unszolására és félelmében, az összegyűjtött anyag nagyobbik részét megsemmisítette. Így csak az itt felsorolt kivégzetteket vehetjük számba, ami azt is jelenti, hogy az újabb kutatások végtelenül szükségesek. Már azért is, mivel a lehetséges adatközlők mind kevesebben lesznek, a hatalom adattárára pedig (az eddigi jelekből ítélve) semmiképp sem lehet számítani. A visszaemlékezések alapján a tömegsírok csak a községi központban, tehát csak Törökkanizsán találhatóak, mégpedig a Borjújárás területén, a Perkučin-tanya közelében, a másik a temető végében és a vasúti töltés közt, míg a harmadik a régi villanytelep, a szelyemgyár és a töltéssel bezárt területen. Illetve, a honvédsírok a Perkučin-tanya közelében, a mostani halastónál lelhetők meg. Természetesen a Tisza is nyelte az áldozatait.

Az emlékezet a következő községbeli ártatlan áldozatok nevét őrzi:

1. Maldeghem Georgina grófnő
 2. Brúder Vilmos ügyvéd
 3. Gál György szabó
 4. Lunc Mihály földműves, Szerbkeresztúr
 5. Raffai Jakab
 6. Gál Lajos
 7. Hajek István
 8. Lévai István
 9. Kávádi János
 10. Farkas István kisbíró
 11. Forrai Mihály
 12. Faragó János
 13. Szoráteh György
 14. Pálfi András földműves
 15. Barna János rendőr
 16. Vas István
 17. Hendcsesi Géza
 18. Kovács József, Firtyegyháza
 19. Égető Imre, Firtyegyháza
 20. Görög István mészáros, Oroszlámos
 21. Bálint Mátyás, Magyarajdány
 22. Gábor István, Magyarajdány
 23. Kabók Dezső 24 éves szajáni asztalos
- Valamint több mint negyven honvéd.

A kivégzéseknek voltak szerb áldozatai is, általában azok, akik vagy a Nedić-kormány segítői voltak, illetve a királpártiak táborába tartoztak. Ezek: Obrad Kuzmanov tanító, politikus és Sava Zarić vaskereskedő volt.

Végezetül álljon itt okulásul azoknak a neve is, akik ezeket a szörnyűségeket véghezvitték:

1. Dušica Pavlov
2. Dragica Nikolin
3. Zdravko Gomboš
4. Đurica Bojić
5. Vitomir ?
6. Čedo ?
7. Szekeres Klára

8. Radinka K.

és még sokan mások.

Most, hogy az 1944-es, '45-ös események kivizsgálására megalakult a magyarországi–szerbiái államközi vegyesbizottság, végső ideje, hogy a törökkanizsai ártatlan áldozatok megkapják azt a végtiszteletet, valamint nyugvóhelyük emlékjelét, ami minden ártatlan áldozatnak jár. A katonai áldozatok sírhelyét pedig vegyék állami gondozásba, amire minden államot a nemzetközi egyezmény kötelez. Egyedül ez vezethet ugyanis a népek közötti megbéküléshez. Végezetül számunkra csak egy kötelesség maradt, mégpedig megbocsátani, ami isteni parancsolat, és emlékezni, ami emberi kötelesség.

A kishomoki áldozat

A kishomoki Ózsvár Péter sorsa beteljesülésének kezdetét a martonosi Simon Miska bácsi, a vesszőfonásnak már inkább művésze, mintsem mestere mesélte el:

Amikor '34-ben Marseille-ben meggyilkolták Sándor királyt, itthon mindenütt erős fegyelmet és rendet vezetett be a rendőrség. Tilos volt az utcán még kettésével is járni, már azt is csoportosulásnak vették. Ők meg néhányan – Sárkány Géza úri szabó, és Ózsvár János nevét tudja fölemlíteni a magáén kívül Miska bácsi, de voltak még mások is a társaságban –, mit nekik a regula, csapatban mentek az utcán. Egyszer csak három rendőr jön az ellenkező irányból, kettő magyar, egy szerb. Ez veszi válláról a fegyverét, és a legények csoportjára fogja, káromkodva kiabál, a halott királyt és a tilalmat emlegeti. Sárkány Géza higgadtan fölmérte a helyzetet, és mondja halkan a csoportnak, hogy fussanak annyi felé, ahányan vannak, mert ez a rendőr részeg, annyijukat úgysem tudja letartóztatni. Szét is rebbent a társaság, csak Ózsvár János és Simon Mihály maradtak az utca közepén. Őket bekísérte a három rendőr az őrre. A részeg Ilija kiküldte az irodából a két magyar rendőrt, a bekísérteket meg szidalmazva kezdte faggatni. Mikor látta, hogy semmire sem megy velük, akkor Ózsvár Jánosnak megparancsolta, hogy pofozza föl Simon Mihályt. S mert Ózsvár megtagadta ezt, akkor Simont biztatta pofozásra. Csak végighúztam Ózsvár arcán a tenyeremet, mondja Miska bácsi, amire a részeg rendőr földühödött, és mindkettőnket kegyetlenül megpofozott, mutatván, hogy úgy kell azt. De nem érte be ennyivel, hanem aztán még padra is hasaltatott, és nádpálcával keményen megvert mindkettőnket. Másnap a munkahelyemen hol az egyik, hol a másik felemre ültem kosárfonás közben. Elmentünk az orvoshoz látteleért, s a doktor a rendőr följelentésére biztatott bennünket. Ezt persze, nem mertük megtenni. Az esetnek a híre meg eljutott Kishomokra is, ahol Ózsvár Péter élt a családjával. Az ő sorsának majdani megpecsételéséhez csak annyi hiányzott, hogy találkozzon valahol azzal az Ilija rendőrrel. Sor került majd rá, kocsmában hol-e, és Ózsvár Péter adott akkor vissza a testvérére rakott verésből Ilijának.

Visnyei Antalné szül. Rada Piros (néni) mondta el:

Úgy emlékszem, hogy vasárnap délután volt. A szerbek már jöttek, engedték őket haza a magyarok fogságából, honnan. Petrik Matyi volt akkor a kocsmáros itt a körösztnél. Az udvaron főztek valamit, bográcsban. Voltak ott civilek, magyar katonák, katonatiszt is köztük. S ott Lútyú Péter is. Csantavér felől meg egy szerb ember jött egyszer csak, martonosi, valami Šurko nevű. A tiszt, odahívta, megkérdezte honnan jön, hova megy. Az ember megmondta. Akkor a tiszt az asztalhoz ültette, ételt parancsolt neki, hogy egyen. S evett is az ember. Lútyú Péter meg csak odament hozzá s megkérdezte, nem vétkeli-e enni a jó magyar kenyeret, és pofonvágta. A tiszt eltűnt onnan a többiekkel a békétlenkedő Lútyút, az ember meg aztán hazament Martonosra. Ott biztos elmesélte esetét, aztán meg jön majd ugye 44 ősze, 45 eleje, és azokkal az agyonvert, vagy agyonlőtt martonosi magyarokkal együtt őt is, Lútyút... Meg olyan valamit is beszéltek, hogy amikor bejöttek a magyarok, Lútyú - így mondja Piros néni - foglalkozott tán akkor martonosi szerbekkel. Péternek mondogatták, hogy tűnjön el, szökjön át Magyarországra, mert baj lesz abból az ő dolgából. Ő meg csak hajtogatta, hogy ne féljete, nem lesz semmi baj, csak hagyjanak majd beszélni.

Ezen a sarkon állt az egykori Szórád/Petrik/Bodor kocsma (A szerző fölvétele)

Széll János vallotta:

Ő akkor tizenéves gyerek volt, többen ott kíváncsiskodtak, ugrándoztak-játszadoztak a felnőttek közt meg a bogrács körül, a fegyverek meg gúlába voltak állítva. Úgy emlékszik az esetre, hogy Lütyű Péter fölvetett akkor onnan egy puskát, és azzal ütött az arcába az asztalhoz ültetett embernek.

Visnyei György így hallotta:

Az idézés pedig meg is érkezett, Ózsvárnak jelentkeznie kellett. A fiatal Péter akkor hat-hét éves lehetett. Két csikólovuk volt, befogták őket, bementek Martonosra. Azt is gondolhatta tán Lütyű, hogy ha vele a gyerek is, csak másként kezelik majd azok ott azt az egész ügyet.

Amikor megérkeztek, Pétert ujjongva fogadták ott a községházán, hogy Péter, éppen már csak téged vártunk! Itt is tartunk magunknál!

Akkor Péter még megpróbált valami menekvést, hogy mi lesz hát ezzel a gyerekkel, meg a fogattal is. Megnyugtatták, ne legyen rá gondja, van itt megbízható ember, aki hazahajtja a lovakat, hazaviszi a gyereket.

*

Ifj. Ózsvár Péter este hétre várt Kishomokon. Akkorra készen lesz a fejés, mondta, utána nincs dolguk, körülbeszélhetjük a régi dolgokat.

Ahogy odaérek, Péter üres dragacsot tol az utca túloldaláról. Ott a tejház is.

- Letejeltem az esti fejést – nevet Péter.

A széles gumikerekű dragacs (nem bognárok csinálják már mívesen munkált sárga akácból; vascsövekből hegesztik, otrombára), ott áll a kiskapun kívül. Hogy indulnánk befelé, fogom a rideg szarvakat, s betolom a dragacsfélét az udvarra.

- Úgy kell - mosolyodik Péter -, keress te is egy kis pé'zt.

Nagy cserépkályha náluk a kemence, a szoba sarkában. Napi egyszeri fűtés így fagyosszentek küszöbén is, és kellemes meleg van bent.

Apjáról faggatom Pétert, akinek neve a többi huszonhárommal, ott áll beírva az emlékművön a martonosi temetőben. Aranyozva a betűk.

Kilencszáztízben született id. Ózsvár Péter. Tisztelességgel szolgálta le idejét a Jugoszláv Királyság seregében. Fénykép erről; katonacimborákkal áll, feszesen. Vastag, erős legény. Hogy érett férfikorában, cséplésben egyszer odamegy, megfogja a cséplőgép két kisebb kerekét, s megemeli úgy a gépet: tennék a kerek alá az ékeket, kazalhoz beálláskor. Elájul, haskérge reped. Gabonahordásban

Ózsvár szül. Krekuska Piroska, Ózsvár Péter, Ózsvár Rozália, ifj. Ózsvár Péter (archív)

meg beledöfi villáját a papkévébe, s félkeresztnyi bűzát dob lendülettel a vendégoldalas szekérre a szálfá Bodor Jancsi lábai elé. Rakodjon!

- Lassabban azért, Lütyű!

Leszerelése után legényélet sok munkával, vigalmakkal, duhajos bálokkal; boros virtusokkal is. A Szórád kocsmában-e, hol esett, hogy tengelyt akasztottak. Apám nem maradt adós, fölpofozta emberül akkor azt az Ilija rendőrt. S a dolgot mintha elintézettnek is tekintette volna ennyivel...

Feleségül Krekuska Pirit vette. 33-ban vagy 34-ben, megszületett Péter fiuk, aki csak három hetet élt. 35-ben meg kislányuk, Rozi. 37-ben érkezett a második kis Péter, akit faggatsz most itt.

- Nagymagyar volt az apád, Péter?

- Az. De csak úgy, hogy másnak azért nem bántott, de magyarságára nagyon adott.

- Mégis, hogy kezdődött?

- Hát azzal a pofozkodással. Nem lehetett ám azt csak úgy elfelejteni. Pedig régen esett. 44 végén meg jöttek az oroszok, majd meg a partizánok, s ezekkel az a törvények nélküli idő. Kezdték vadászni a volt leventéket, katonaszökevényeket, csempészeket; meg akiket beárultak valamiért, vagy bűnösnek tartottak.

Apámat is keresték, de itt meg bújatták, rejtegették. Átjárt a határon is, házat fogott már odaát, hogy meggyünk majd utána. Mondogatták is neki, szökjön, mert baja lesz abból az egykori rendőrpofozásból. Ő meg nem hitte, s aztán már nem is bujkált, át se ment. Őmatta ne bűnhődjön itthon más. Ha négyszer annyit kap is majd, mint amennyit adott, elviszi ő talpon, mondogatta. Egyszer meg csak idézés jött a község házáról, hogy jelentkeznie kell, Martonoson. Befogta két csikólovunkat, engem is fölültetett maga mellé a kocsi-ra, s be a faluba. Hétéves voltam. A község háza előtt megálltunk, apám bement; maradjak a csikókkal meg a kocsival, jön ő mindjárt. Sose láttam többet. Fölült aztán hozzám a kocsira valami Jani bácsi, ha jól emlékszem a nevére, elhozott Trinszkiéig vagy Birinyi Gazsi bácsiéig, onnan meg már magam hajtottam haza a fogatot.

Be volt oda a község háza udvarára gyűjtve hetven ember is néha. Nappal vitték őket valahova dolgozni, este meg vissza. Fogatkoztak is lassan, mert akikről kitudódott, hogy mégiscsak tévedésből vannak ott, vagy csakugyan semmi

bűnük, elengedték azokat. Akikkel volt elszámolnivalójuk ilyen vagy olyan alapon, azokat meg le a pincébe; megvasalták-kötözték, legénysuhancokra is rábízták őket. El lehet képzelni. Anyánk hordta apámnak a kosztot, de nem mindig láthatta. Egy éjszaka aztán bekopogott ablakunkon Péter Károly innen a túloldaltól, hogy ő megy a határon túlra. Kiengedték a pincéből. Péter szájába csöpögtettem a vizet, suttogta anyámnak, mert ha öntöm, megfulladt volna. Nemrégén írt az öreg szivar odaatról. Él még, válaszoljunk neki.

- Mondják, Piri néni nem félt, kitartóan kérdezősködött, taposta Ariško sarkát, mi van apátokkal, várjon-e rá.

- Pirike, gyere éjszaka, megmutatom, hol van elásva a többivel. Lehet, hogy a cipőjét még meg is látod – mondta neki azoknak a dolgoknak fő tudója, Ariško.

Hogy hallgattunk már darabig, Péter megtoldja még:

- Szél Imre is kicsibe kapta egyszer a rányitott ajtószárny mögött. Meg nyilván Vilmosotok is jobban tette, hogy zsírszódát ivott.

Rosszabbodó helyzet

A tartományi kisebbségügyi jogvédőhelyettes 2010. évi jelentése a nemzeti kisebbségi jogokról

A tartományi képviselőház 2010. október 11-én Muškinja Heinrich Anikó zentai származású okleveles jogászt, az akkori emberi jogi és kisebbségügyi minisztérium államtitkárát nevezte ki tartományi jogvédőnek. A tartományi ombudsmanról szóló határozat 37. szakasza szerint a jogvédő „évente egyszer, legkésőbb november végéig jelentést tesz a Képviselőháznak tevékenységéről, az emberi jogok állapotáról és a tartományban a jogbiztonságról”. A jelentés kötelező része a nemzeti kisebbségi jog, a gyermekjog, a nemek közötti egyenjogúság területén meglévő állapotokról szóló fejezet, amelyet az ombudsman illetékes helyettesei készítenek el.

Elhanyagolt kisebbségek

Az eddigi gyakorlat azt mutatja, hogy az ombudsman jelentés általában nem készült el a határozatban megjelölt (novemberi) időpontig és csak a következő év első negyedévének végén vagy májusban került elfogadásra a Képviselőházban, illetve mintegy fél évvel a megszabott határidő után, amikor az előző évi értékelések és adatok is jórészt már elavultak. Az ombudsman 2010. évi munkájáról szóló jelentést Muškinja is 2011. március 31-én adta át Egeresi Sándor képviselőházi elnöknek. (Más kérdés, hogy – a bejáródott szokás ellenére – közvetlenül az elnöknek kell-e átadni a jelentést, vagy inkább hivatalosan kellene megküldeni azt a Képviselőháznak.) A cirill betűs jelentés (Izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2010. godinu) a http://www.ombudsmanapv.org/Dokumenti/2011/Izvestaj_PO_2010%20_Final.pdf honlapon található. (Egyébként az ombudsman honlapja is szinte kizárólag cirill betűvel készült, magyar nyelven pedig csak az alapvető információkat tartalmazza.)

Muškinja valójában csak (4 oldalból és 4 sorból álló) előszót írt a 154 oldalas jelentéshez, amelynek többi részét az ombudsman-helyettesek írták: Vukašinović Éva (a nemzeti kisebbségek jogairól – 11-31. oldal), Danica Todorov (nemi egyenjogúságról – 33-63. oldal), Marija Kordić (gyermekjogokról – 64-86. oldal), Dragomir Sekulić (munka-

ügyi, szociális- és egészségvédelmi, valamint építkezés- és kommunálisügyi jogokról – 87-92. oldal) és Stevan Arambasić (emberi jogokról a vajdasági zárt jellegű börtönintézetekben – 93-121. oldal). Az ombudsmanjelentéshez tartozik még a területi irodák munkájáról szóló (mindössze 13 sor a 122. oldalon), a beadványokkal foglalkozó (123-130. oldal), a beadványok statisztikájának áttekintését tartalmazó (131-142. oldal), a tartományi ombudsman és a nyilvánosság közötti viszonyokat taglaló (143-151. oldal), az ombudsmani intézményben dolgozók és azok szakmai képzésével (152. oldal), valamint az intézmény pénzelésével foglalkozó rész (153-154. oldal). A 2010. évi jelentés terjedelme 21 oldalalal rövidebb, mint a 2009-ben készült (175 oldalas) jelentés, ami egyáltalán nem jelenti azt, hogy nem lehetne tovább rövidíteni, a minőségén pedig javítani.

Muškinja Heinrich Anikó a jelentés április 11-i bemutatója alkalmával újságíróknak „elégedettségét fejezte ki az emberi jogok tiszteletben tartásával a tartományban, de hozzátette: ez nem jelenti azt, hogy a helyzeten nem lehetne javítani” (v.ár: Gondok az előírások alkalmazásával, Magyar Szó, 2011. április 12., 5. o.).

Az emberi jogok állapotának ez egy túlságosan általános, a korábbi időszak politikusainak szóhasználatából már jól ismert (és semmitmondó) jellemzése. Tegyük azonnal hozzá azt is, hogy jelentősen eltér például Vojin Dimitrijevićnek, a Belgrádi Emberi Jogi Központ (Beogradski centar za ljudska prava) igazgatójának április 18-i értékelésétől, miszerint „az emberi jogokat Szerbiában sokkal jobban tiszteletben tartják ugyan, mint korábban, de azok nem egyenletesen fejlettek. Elhanyagolták a kisebbségek gazdasági és szociális jogait” – mondta Dimitrijević. Hozzátette azt is, hogy „az emberi jogokat ebben az országban luxusnak tartják, amelyeket a külföld, az Európai Unió és a kölcsönök miatt kell tiszteletben tartani” (M. D. Milikić: Zanemarena prava manjina, Danas, 2011. április 19., 6-7. o.).

Bevezetőjében Muškinja a nemzeti kisebbségi jogok megvalósulásával szinte alig – mindössze há-

rom bekezdésben – foglalkozik: Először (a 6. oldal, 4. bekezdésében), amikor kiemeli, hogy „a jelentés külön fejezete foglalkozik a nemzeti kisebbségi jogok megvalósításával”, majd hangoztatja (7. oldal, 5. bek.), hogy a tavalyi év „a nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsairól szóló törvény életre keltésével és az új nemzeti tanácsok munkájának kezdetének jegyében telt el”, s végül (8. oldal, 1. bek.) – a gyermekjogok kapcsán – megismétli az előbbi megállapítását. Szóval, nemzeti kisebbségi ügyekben semmilyen érdemleges megállapítást és problémafelvetést nem tartalmaz.

Tetszés szerint értelmezik

A jelentésnek a nemzeti kisebbségek jogaival foglalkozó részét Vukašinović Éva, a nemzeti kisebbségi jogok védelmével megbízott ombudsmanhelyettes készítette. A 21 oldalas szöveg bevezetőből és hét fejezetből (a nemzeti kisebbségi jogvédelem a kultúra, az oktatás, a tájékoztatás, hivatalos anyanyelv- és íráshasználat, a nemzeti kisebbségek képviselete az államigazgatási szervezetekben, affirmatív intézkedések és a 2010. évi nemzeti incidensek), valamint az összefoglalóból áll.

A jelentés egészében, így ebben a részben az egyes fejezetek és alfejezetek nincsenek számokkal megjelölve. Ez megnehezíti a jelentés szerkezetének a követését és módszertanilag is zavaróan hat. Vukašinović a (két oldalas) bevezetőben kifejti, hogy az utóbbi évet „a nemzeti kisebbségi jogok védelmével kapcsolatos fontos jogszabályok (a nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsairól és a megkülönböztetés tilalmáról szóló törvény) alkalmazásának kezdete, a terepi munka fokozása és a kisebbségi vonatkozású beadványok számának növekedése jellemzi”. Az általa a nemzeti kisebbségi jogmegvalósítás szempontjából kulcsfontosságúnak nevezett négy terület (oktatás, kultúra, tájékoztatás, valamint a hivatalos nyelv- és íráshasználat) intézményes és jogi keretét „kielégítőnek tartja”, azzal, hogy „a jogszabályok alkalmazása a gyakorlatban – különböző okokból kifolyólag – nem egységes és szelektív”. Ezt elősegíti „a jogszabályok összehangolatlansága (a tájékoztatás és a hivatalos nyelv- és íráshasználat terén)”, valamint „lehetőséget ad a tetszés szerinti értelmezéseknek”.

Az ombudsmanhelyettes arra a megállapításra jutott, hogy „nem minden helyi önkormányzatban került sor a nemzeti viszonyok tanácsának megalkotására, ahol ez kötelező, ahol pedig megalakították ezt a testületet, az nem végzi a törvénnyel

meghatározott feladatokat”, ami miatt „felvetődik a létezésük indokoltságának kérdése”.

A jelentés bevezetőjéből nem lehet megállapítani, hogy akkor most hány vajdasági községben is van nemzeti viszonyügyi tanács, illetve hogy melyek nem működnek, holott az ombudsmanhelyettesnek lett volna lehetősége ennek megállapítására. (Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet – EBESZ adatai szerint Vajdaság 45 községe közül 41 többnemzetiségűnek számít. Ezek közül eddig 33-ban alakult ilyen tanács).

Indokolatlan a nemzeti viszonyügyi tanácsok létezése kérdésének az ombudsman-helyettes általi felvetése, mivel ezek a testületek a többnemzetiségű környezetekben szükségesek és fontos szerepet játszhatnak elsősorban a helyi nemzeti konfliktusok és problémák megoldásában. Más dolog, hogy az állami szervek – így az ombudsman is – nem tettek meg mindent annak érdekében, hogy ezek a testületek működjenek is.

Problémák a kultúrában és az oktatásban

A kultúráról szóló (alig másfél oldalnyi 1. fejezet) a legnagyobb problémának a művelődési egyesületek pénzelését tartja, amit két példával is illusztrál (miközben még az egyesületeket sem lehet azonosítani). A kultúra területén megoldásra váró más problémákról jóformán említés sem történik, mint például a vajdasági magyarság számára fontos intézmények működésének pénzelése, a nemzeti kisebbségi könyvkiadás helyzete, az anyanyelvű könyvek évek óta megoldásra váró felvásárlása, vagy az 1994-ben meghozott, immár idejétmúlt levéltári törvény módosítása, amit különösen a magyar–szerb akadémiai történész vegyesbizottság megalapítása tesz időszerűvé. A jelentésből hiányzik az is, hogy változtatni kell az érdemes művészek nemzeti nyugdíjának diszkriminatív elbírálási rendszerén is, mert a kisebbségek ugyancsak rendre kimaradnak belőle.

A oktatással foglalkozó (mintegy három oldalas) 2. fejezet szerint a 2009/2010-es tanévben „összehangolatlan” volt a tartományi oktatási titkárság és a köztársasági oktatási minisztérium tevékenysége és az utóbbi szerv „nem teljesítette az oktatási törvényekből eredő kötelezettségeit a nemzeti kisebbségek anyanyelvű oktatásával kapcsolatban, illetve nem fogadta el az előírt alacsonyabb rendű jogszabályokat”.

A jelentés – a tartományi oktatási titkárság adatai alapján – megállapítja, hogy a 2010/2011-es tanév-

ben „az anyanyelvi iskolai előkészítő programban részt vevő gyermekek száma mindegyik nemzeti kisebbségnél csökkent”. Nem tartalmaz azonban összehasonlító, hanem csak a folyó iskolaévre vonatkozó adatokat, amelyek szerint (például) az előkészítő programokban részt vevő magyar gyermekek száma „az előző évhez viszonyítva 7,56%”. Az olvasó csak találgathatja, hogy akkor az előző iskolaévben a gyermekek hány százaléka is vett részt az iskola előtti előkészítésben? (Ha felütjük a 2009. évi ombudsmanjelentést, akkor megtudjuk, hogy abban az évben a magyar gyermekek 9,86%-a részesült iskolakor előtti képzésben, vagyis számuk tavaly 2,3%-kal csökkent. Ezeknek a gyerekeknek a száma 2009-ben 191-gyel, illetve 8,57%-kal kevesebb volt, mint egy évvel korábban!)

Az általános iskolai oktatásban a magyar gyerekek száma a mostani iskolaévben 0,64%-kal, a középiskolai oktatásban pedig 0,98%-kal csökkent, az előző 2009/2010-es évhez viszonyítva. A magyar egyetemi hallgatók száma a 2009/2010-es oktatási évben 2680 volt, míg a 2010/2011-es évben 2186, vagyis 18,43%-kal csökkent. A mesteri fokozatú képzésben részt vevő magyarok száma a 2009/2010 évi 145-ről 2010-ben 220-ra (51,72%-kal) növekedett. (Az egyetemi hallgatókról a jelentés már pontos számadatokat is tartalmaz, nem csak százaléokban való kimutatást, mint az általános és középiskolai diákok esetében.)

Az oktatás területén a jelentés kiemeli még, hogy a gyakorlatban problémák jelentkeztek az anyanyelv mint választott tantárgy oktatásával, az iskolaszékek tagjainak megválasztásával, a kis létszámú osztályok összevonásával, valamint az anyanyelv-ápolás a nemzeti kultúra elemeivel nevű tantárggyal kapcsolatban, amelynek a státusa továbbra sincs rendezve. Jogilag még mindig szabályozatlan az is, hogy a nemzeti kisebbségi oktatási intézményekben munkaviszony létesítéskor „mit lehet a nemzeti kisebbségi nyelv ismeretéről szóló bizonyítéknak tekinteni, és hogyan lehet azt beszerezni”.

A jelentésben továbbá szó sem esik a magyar tanulókat érintő hátrányokról a tankönyvek terén. Szerb nyelven kiadott, szerbről fordított tankönyveket kényszerítenek a magyarokra, melyeknek kisebbik problémája a nyelvileg és helyesírásiilag nem kielégítő fordítása, és hogy diákjaink régi, elavult tankönyvekből tanulnak, mert az állam már évek óta képtelen megoldani a magyar nyelvű tankönyvkiadás helyzetét.

A 2010/11-es tanév egész első felévet a nyolcadikosok úgy szenvedték végig, hogy nem volt

tankönyvük matematikából – amely kísérettségi tantárgy! –, vegytanból és biológiából. Nincs miből készülniük informatikából és képzőművészetből sem. A hetedik osztályban hiányzik a történelemkönyv. 2010 októberében jelent meg a hatodikos zenekönyv, amelynek még 2009-ben kellett volna kikerülni a nyomdából. S azt még nem is említettük, hogy a középiskolásoknak csak általános tárgyakból van tankönyvük.

A pedagógusi szakvizsga kérdése sem megoldott. Bár a szabályzat 2009. novembere óta a miniszter asztalán van, mindeddig nem történt előrelépés. Így a licencet a magyar pedagógusok egyelőre még mindig Belgrádban szerezhetik meg, a magyartanárok például úgy, hogy mind a diákoknak, mind a bizottság tagjainak néhány mondatonként magyarról szerbre fordítanak. A szabályzat értelmében mentorokat képeznek ki, és azok asszisztensei foglalkoznak majd a tanárokkal, a vizsga jogi része pedig írásban történik. Jelenleg mintegy 2500 oktató dolgozik szakvizsga nélkül. A Magyar Nemzeti Tanács (MNT) magyar szakemberek bevonásával igyekszik megoldást találni az oktatásban dolgozók alkalmassági vizsgájának problémájára. Az anyanyelv-ápolás a nemzeti kultúra elemeivel nevű tantárgy nem szerepel az órarendben, a tanár az első-sők iratkozása alkalmával nem tekinthet bele a tanulók dokumentációjába, az osztályzatot nem számítják be az átlagba, a tantárgy státusa teljesen nyitott, ebből kifolyólag minden igazgató legjobb belátása szerint viszonyul hozzá. Ezért az anyanyelv-ápoló tanárok egy csoportja (2011. január 14-én) indítvánnyal fordult minden illetékes intézményhez, közöttük a nemzeti tanácsokhoz, a Vajdasági Pedagógiai Intézethez, a tartományi oktatásügyi titkársághoz, az oktatásügyi minisztériumhoz, amiben kéri, hogy az anyanyelv-ápolás tantárgyat hozzák a vallási vagy a polgári neveléssel egy szintre, azaz tegyék választhatóvá, és egyben kötelezővé mindazok számára, akik nem anyanyelvükön részesülnek iskolai oktatásban.

Szűkülő tájékoztatási jogok

A nemzeti kisebbségi nyelvű tájékoztatással foglalkozó (másfél oldalnyi) 3. fejezet rámutat, hogy „a kisebbségi médiák mindenekelőtt az anyagi eszközök hiányával, a rosszul végzett magánosítással, az alapítói jogok tisztázatlanságával, vagy a nemzeti tanácsokon belüli ellentétes véleményekkel szembesülnek”. Emlékeztet, hogy az ombudsman külön jelentés készített Kisebbségi média a Vajdaságban címmel, majd (hét pontban) megismétli a tartományi ombudsmannak a ki-

sebbségi médiára vonatkozó ajánlásait, miszerint: – Össze kell hangolni a tájékoztatási, a helyi önkormányzati, a nemzeti kisebbségekről szóló, illetve a nemzeti tanácsokról szóló törvényeket, mivel a jelen pillanatban homályosnak nevezhetők az alapítói jogokra vonatkozó előírások. Világosan meg kellene határozni, hogy az állam lehet-e alapítója egy médiaháznak, vagy sem, továbbá azt is, milyen anyagi forrásokra számíthat az adott sajtóorgánium. Az ombudsman javasolja továbbá egy olyan stabil pénzülési megoldás elfogadását, melynek alapján az állam vállalná az irodafenntartási és -bérleti, valamint más állandó jellegű költségek fedezését, javítani lehetne a munkakörülményeken, újítani a technikát, szakmailag tovább képezni az újságírókat, főképp a fiatalokat.

Az ajánlásokat kommentálva Szerbhorváth György Tartományi média-zabhegyezők című írásában (Magyar Szó, 2010. október 5., 5. o.) a következőket írta: Pontos, világos megállapítások és célok. Nagyszerű. Csakhogy emiatt nem kell felmérést készíteni, jelentést írni, erőforrásokat (pénzt, időt) pazarolni. Elég, ha bármelyik kisebbségi újságírót megkérdezi valaki, fejből fújja a problémákat. Ezekre a megoldási javaslatok is olyan általánosak, hogy nyilvánvaló, nemigen lesz itt semmilyen változás. Csak remélni merem, hogy a Vajdasági Magyar Újságírók Egyesületének stratégiagyártási vízió-ötletelése némiképp meghaladja majd a tartományi ombudsmani irodáét, mert a kerék feltalálására sincs szükség. A jelentés azt azonban már nem említi, hogy a tájékoztatás területén a nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságjogainak védelméről szóló törvény 8. szakaszában említett, „szerzett jogok” védelme leginkább csak papíron létezik, hogy a műsorszórási törvény hatályba lépésével szűkült a magyar nyelvnek az elektronikus médiában való használata is (a 34 vajdasági, magyar nyelven is sugárzó rádió közül 11 megszűnt), hogy Apatinban például, ahol mintegy 4000 magyar él „voltaképpen nem is létezik magyar nyelvű tájékoztatás” (Fekete J. József: Belebukott, Magyar Szó, 2010. október 9., 19. o.). Arról sem szól, hogy a Vajdasági RTV magyar nyelvű műsorai nem megfelelő minőségűek, terjedelmük túlságosan kicsi, és a vajdasági magyar nyomtatott sajtóban egyre inkább eluralkodik az egypárti monopólium.

A cirill betű favorizálása

A hivatalos nyelv- és íráshasználatról szóló (két oldalas) 4. fejezet rámutat, hogy ezen a területen

is „a jogszabályok összehangolatlansága jelenti a legnagyobb problémát”, amit „tovább mélyít, hogy a nemzeti kisebbségi közösség tagjai nincsenek eléggé tisztában a jogaikkal és nem élnek a törvények által nyújtott lehetőségekkel, de a hatalmi szervek se nincsenek felkészítve az eljárásoknak a nemzeti kisebbségi nyelveken való lefolytatására (nincsen elegendő kapacitásuk és fordító szolgálat, és a költségvetésben se nem tervezték az ezzel kapcsolatos kiadásokat)”.

A jelentésből megtudjuk még, hogy nincsenek megfelelő, kisebbségi nyelveken is elkészült úrlapok, hogy a bírósági eljárások során, „amennyiben a peres félnek jogi képviselője van, nem biztosítanak számára fordítót”, hogy a községi képviselő-testület, annak ellenére, hogy a területén hivatalos használatban van a magyar nyelv, nem fogadta el az ilyen nyelvű beadványt, és hogy nem lehet két nyelvű anyakönyvi kivonatokat beszerezni”.

Itt kell megjegyezni, hogy az anyakönyvi kivonatok úrlapja 2011. április 20-ától ismét kétnyelvű, erről hozott rendeletet Milan Marković kisebbségjogi, közigazgatási és helyi önkormányzati miniszter. Ez „azt jelenti, hogy ezentúl nem olyan úrlapokat adnak ki az önkormányzatok, mint korábban. Eddig ugyanis az úrlap első oldalán szerbül tüntették fel a szükséges útmutatót, a hátlapon pedig az annak megfelelő magyar, vagy más kisebbségi nyelvű szöveg volt megtalálható. Az új rendelkezés értelmében ezentúl a szerb szöveg után, rögtön alatta következik annak fordítása, még az első oldalon, melyen a vízjegy van” (Varjú Márta: Végre kétnyelvű az anyakönyvi úrlap, Magyar Szó, 2011. 4. 22., 1. és 6. o.). A miniszteri utasítás, azonban csak az úrlapok kétnyelvűségére vonatkozik, arra viszont már nem, hogy miként töltsék ki az anyakönyvvezetők a kivonatokat. Vagyis marad minden a régiben.

A jelentéstevő arról nem ír, hogy még mindig a hivatalos nyelv- és íráshasználatról szóló 1991. évi (többször módosított) törvény van érvényben, amely felrúgta az addigi vajdasági egyenrangú nyelv- és íráshasználat kialakult gyakorlatát tartományi és községi szinten is. Ezzel a miloševići törvénnyel valóban megkezdődött a latin betűs írásmód kiszorítása a hivatalos használatból és a közéletből, amit a 2006. évi szerb alkotmány még jobban megerősített. Ennek alapján az állami szervek munkájában az utóbbi időben egyre inkább favorizálják a cirill betűs írásmódot, ami miatt a latin betűs írás mind jobban kiszorul a hivatalos használatból. Ezért a két írásmód körül kialakult kérdéseket, vagyis a latin írásmódnak a hivatalos használatba való visszaho-

zását egy teljesen új nyelvhasználati törvénnyel kellene rendezni, amelynek jelentős része a kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozna.

A jelentésben úgyszintén nem történik említés a földrajzi és helységnevek valamint az utcák neveinek a nemzeti kisebbségi nyelveken való kiírásáról, holott a gyakorlatban itt is számos probléma van. Több példa bizonyítja, hogy ott, ahol a települések nevét magyar nyelven is kiírják, ezeket az elnevezéseket gyakran átfestik, vagy pedig, ami szintén gyakori, nacionalista jelszavakat írnak rá (Magyarkanizsa, Zenta, Bácskossuthfalva, Tiszaszentmiklós, Magyarittabé stb.). Ezzel nemcsak a nemzetek közötti gyűlöletet szítják, de jelentős anyagi kárt is okoznak.

A közelmúltban kihelyezett új helységnévtáblákon szerb nyelven kizárólag cirill írásmóddal olvasható az adott település elnevezése. A csere előtt a települések neve államnyelven, szerbül, cirill és latin írásmóddal is fel volt tüntetve, valamint kisebbségi nyelven, például magyarul. Mitévő legyen az a szerencsétlen, véletlenül erre vetődő turista, átutazó idegen, aki nem ismeri a cirill betűket és magyarul sem tud?

Aránytalan képviselő

A tartományi kisebbségügyi ombudsmanhelyettes aktuális jelentése szerint Vajdaság bíróságainak többségében (59,2%-ban) nincsen biztosítva a nemzeti kisebbségi bírák nemzeti aránya. A jelentés két oldalnyi szövegből és két táblázatból álló 5. fejezet megtudjuk, hogy – a 2010. január 1-jével életbe lépett átszervezés után – a (Sremska Mitrovica-ival együtt) nyolc alapfokú bírósága közül csak kettőnek (a pancsovainak és a zomborinak), a nemzeti összetétele „arányos”, ötnek pedig nem (Nagybecskerekén, Nagyikindán, Szabadkán, Újvidéken és Versecen).

A hat felsőbb bíróság közül (a Sremska Mitrovica-ival együtt) ugyancsak kettőnek, a nagybecskerekinek és pancsovainak, a nemzeti összetétele „arányos”, háromnak pedig nem (a szabadkainak, az újvidékinek és a zomborinak). A nagybecskerekeli felsőbb bíróság egyébként az egyik táblázatban viszont azok között a bíróságok között szerepel, amelyeknek megfelel, majd a másikban azok között is megjelenik, amelyeknek a nemzeti összetétele nem megfelelő. Így most nem tudni, hogy hova is kell sorolni.

Az egyetlen vajdasági, az Újvidéken székelő fellebbviteli bírósának és a 12 szabálysértési bíróság

közül (amelyhez tartozik még a rumai és a Sremska Mitrovica-i) – az ombudsmani jelentés szerint – ötnek (a nagybecskerekinek, nagyikindainak, pancsovainak, újvidékinek és a zentainak) „nem arányos” a nemzeti összetétele, az óbecsei, a palánkai, rumai és verseci szabálysértési bíróságon pedig megfelelő a nemzeti kisebbségek aránya. (A kisebbségi szempontból fontos szabadkai szabálysértési bíróságot a jelentés viszont meg sem említi.) Az ombudsmanhelyettes kiemeli, számára nem ismeretes, hogy a Bírósági Felső Tanács milyen mércék alapján javasolta a bírákat megválasztásra, és hogy megtett-e mindent a nemzeti kisebbségi nyelvű eljárások lefolytatásának biztosítására. Hangsúlyozza, hogy a bírák választásakor a lakosság nemzeti összetételének, a nemzeti kisebbségek megfelelő képviselőjének és a szakterminológia ismeretének „tekintetbe vétele” nem biztosítja a vonatkozó jogszabályok gyakorlati alkalmazását.

A jelentésből nem lehet megtudni, hogy a vajdasági bíróságokon egyenként és összesen hányan dolgoznak és ebből mennyi a nemzeti kisebbségi, illetve mennyi a bírók száma, és hogy a kisebbségekhez tartozók még milyen munkahelyekre vannak beosztva. (A jelentés utal ugyan arra, hogy az ombudsman honlapján további adatokat lehet találni, de csak a bírák nemzeti összetételéről.) Az ügyészségek foglalkoztatottjainak nemzeti arányát pedig még csak meg sem említi, hogy a gazdaságban dolgozók nemzeti összetételével ne is hozakodjunk elő, ami évek óta rendre kimarad a jelentésekből.

A jelentés 6. fejezetének 2. része szerint a tartományi közigazgatásban (szervekben, szervezetekben, szolgálatokban és alapokban) 1291 foglalkoztatott van. Ezek között a magyarok száma 83, vagyis 6,4% (a magyarok a tartomány lakosságának 14,28%-át képezték a 2002. évi népszámláláskor). A többi nemzeti kisebbség aránya is kedvezőtlen: a szlovákoké 1,3% (a lakosságban 2,79%, románoké 1,3 (a lakosságban 1,5%) stb.

Az ombudsman 2009. évi jelentése szerint a tartományi közigazgatásban abban az évben 1232 személy volt munkaviszonyban, köztük 81 magyar, vagyis a foglalkoztatottak 6,57%-a. Ez azt jelenti, hogy a magyarok aránya a tartományi közigazgatásban még rosszabbodott is. A közigazgatási foglalkoztatottak között mindössze 26-nak van oklevele, illetve bizonylata a nemzeti kisebbségi nyelvek ismeretéről, ami a teljes létszámnak mindössze 3,2%-a, miközben a nemzeti kisebbségek a tartomány lakosságának 34,95%-át képezik. A munkahelyek közül pedig mindössze 41

(5,1%) van megjelölve, amelyekhez szükséges a hivatalos használatban lévő nemzeti kisebbségi nyelvek használata (a lakosság 22%-a beszéli ezeket a nyelveket).

A kisebbségügyi ombudsmanhelyettes a jelentésben elismeri, hogy a helyi önkormányzatokban foglalkoztatottak nemzeti összetételére vonatkozó adatokkal nem rendelkezik, mert azok „elutasították a kért adatok megküldését, a közérdekű információk biztosára és a személyi adatok védelmére hivatkozva”. A biztos szerint ugyanis „nincsen jogi alapja az ilyen adatok begyűjtésének, mivel a szerb kormány nem hozta meg a különösen érzékeny személyi adatok védelmére vonatkozó rendeletet”. A jelentés megelégszik ezzel a megállapítással és nem indítványoz semmilyen intézkedést az előállt helyzet feloldására. A hatalmi szervekben dolgozókról szóló (két és fél oldalnyi) szövegrész utolsó bekezdése a rendőrséggel foglalkozik. Anélkül, hogy egyetlen adatot is tartalmazna, megismétli az általános frázist, hogy „a nemzeti kisebbségi nyelveket a Belügyminisztériummal való munkaviszony létesítése egyik külön feltételeként kell megszabni, azokon a területeken, amelyeken ezek a nyelvek hivatalos használatban vannak”.

Jogsértések

A jelentésnek az affirmatív intézkedésekről szóló (6.) fejezete 36 sorban arról szól, hogy 2009. december 28-án – előzetes bejelentés nélkül – minisztériumi rendelettel megszüntették a muzslyai anyakönyvvezetői hivatal munkáját. Aztán a helyi tanács közbenjárására január 4-étől a hivatal újra megnyílt, de a gyerekek anyakönyveztetését és a halotti bizonyítványok kiállítását ezentúl már a városban kellett elvégezni. Ezek után Muzslyán házasságot sem lehetett kötni, amivel több mint egy évszázados hagyomány szűnt meg.

Csaknem tíz hónapig tartó huzavona és a nemzeti kisebbségi jogok védelmével megbízott tartományi jogvédőhelyettes közbenjárása után – 2010. október közepétől – Muzslyán újra lehet házasságot kötni, mint ahogyan több mint egy évszázadon keresztül. Az esketést a városházán kell bejelenteni, amely alapján az adott napon az anyakönyvvezető kiviszi az anyakönyvet Muzslyára és megtartja az esküvőt. Magyar nyelven és külön fizetség nélkül. A ombudsmanhelyettes elismeréssel adózik Nagybecskerek városnak, mivel „elfogadva a tartományi ombudsman ajánlását, lehetővé tette, hogy – a hagyományápolás érdekében – a házasságkötéseket

ismét meg lehessen tartani a muzslyai helyi közösség termében”. Más szóval: Még meg is kellene köszönni a nagybecskereki előjáróknak azt, ami minket egyébként is megillet? A szerb alkotmány 20. szakaszának 2. bekezdése szerint ugyanis „az emberi és a kisebbségi jogok elért szintje nem csökkenthető”. A muzslyai házasságkötések megszüntetését ezért nem nevezhetjük másnak, mint – az alkotmánnyal is szavatolt – nemzeti kisebbségi jogok (meg)nyirbálásának és (el)tiprásának.

A nemzeti alapú incidensekről szóló (két és fél oldalnyi) 7. rész szerint „az etnikailag motivált incidensek (gyűlöletszító feliratok, más tulajdonának a rongálása, emlékművek gyalázása, fizikai támadások, szóbeli összetűzések és a többnyelvű táblák rongálása) száma jelentősen csökkent (2009-ben 36, 2010-ben pedig 16 ilyen incidens volt)”.

A jelentésből megtudjuk, hogy az incidensek nyilvántartását a tartományi ombudsman „sajtójelentések alapján vezeti, mivel kevés polgár fordul ilyen ügyben az intézményhez”, valamint hogy „a Tartományi Ombudsman több eljárást kezdeményezett és közleményt adott ki a nemzeti incidensekkel kapcsolatban”. (Arról azonban a jelentés már nem szól, hogy az intézmény milyen eljárásokat kezdeményezett és milyen eredményekkel értek azok véget.)

A ombudsmanhelyettes ebben a részben jobbra arról értekezik, hogy „az ilyen jellegű incidenseket külön figyelemmel kell kivizsgálni, tekintettel arra, hogy nem minden incidens etnikailag motivált, habár a közvéleménynek mint ilyen kerül bemutatásra”. A jelentés hangoztatja: „Lehetőséget kell találni az etnikailag motivált eljárásokra és azok befejezésére vonatkozó adatok megszerzésére a rendőrségtől, tekintettel a tartományi ombudsman illetékességére a nemzeti kisebbségek jogai védelmének területén”.

Ez a rész hívja fel a figyelmet a Temerinben és Jabukán (Torontálalmáson) ismétlődő nemzeti alapú összetűzésekre. Elmondja azt is, hogy a Temerinben meghirdetett Kis lépésekkel a nagy célok felé nevű, a nemzeti incidensek megakadályozására irányuló projektum elkezdésére 2010 végéig nem került sor, mivel erre „pénzeszközöket nem irányoztak elő, se nem biztosítottak”.

A nemzeti alapú incidensekre vonatkozó adatok lényegesen különböznek a tartományi biztonsági tanács 2011. márciusi ülése után tartott sajtótájékoztaton, a Tartományi Képviselőház elnöke és a belügyminiszter által közölt adatoktól, miszerint „2010-ben 110 nemzeti indítatású incidenst jegyeztek fel”. (Milyen sajtót is olvas az ombudsmanhelyettes?) E sorok írója a 2010. október 13-i levelének mellék-

letében megküldte a kisebbségügyi ombudsmanhelyettesnek a sajtójelentések alapján készült, a 2009-es és a 2010-es évben elkövetett mintegy 50 magyarelleneselekmény listáját, azzal a kérelemmel, hogy „tétélesen tájékoztassa az Árgus civil szervezetet és a nyilvánosságot arról, hogy a felsorolt cselekmények közül melyikkel kapcsolatban indult eljárás, milyen szakaszban van az, illetve milyen eredménnyel fejeződött be”, valamint arról, hogy „az intézmény hivatalból indított-e eljárást valamelyik ügyben, és ha igen, milyen eredménnyel”.

Válaszában a ombudsmanhelyettes nyomatékosította, hogy „az ombudsman intézményének természetéből fakadóan, elképzelhetetlennek tartja, hogy az ombudsman és helyettesei hivatalból vagy folyamodvány alapján, sajtójelentés alapján, fizikai támadások és bántalmazások, erőszakos viselkedések, verbális sértegetések, egyházi létesítményekbe való betörések, temetők és műemlékek gyalázása, illetve rongálása, nemzeti gyűlöletet keltő szövegek írása stb.’ természetes személy ellen eljárást indítsanak vagy indítványozzanak”. A mai napig nem tisztázódott, hogy a tartományi ombudsmanról szóló (2002. december 22-i) határozat 18. szakasza 1. bekezdésének 10. kitételét – miszerint a nemzeti kisebbségi jogok védelmével megbízott ombudsmanhelyettes „a nemzeti kisebbségek jogainak megsértésekor az illetékes szerveknél büntető, fegyelmi és egyéb eljárások indítását kezdeményezi” – hogyan kell értelmezni. Tény viszont, hogy ezt a rendelkezést – e sorok írójának ismeretei szerint – a gyakorlatban mindeddig nem alkalmazták, mint ahogy az említett szakasz más rendelkezéseit sem (például a nemzeti kisebbségi jogok sérelmeinek részletes feldolgozására, vagy az igazságügyi szervektől a nemzeti incidensekkel kapcsolatos tájékoztatások gyűjtésére vonatkozót).

A jelentés végén (a 138. oldalon) lévő mellékletből megtudjuk, hogy 2010-ben 54 panasz érkezett az ombudsmanhoz a kisebbségi jogok megsértésével kapcsolatban (vagyis havonta 4,5), ami az összes beadvány 6,24%-a. (2009-ben 25 ilyen panasz volt, ami az összes beadvány 3,42 százalékát adta.) Ezek közül három a nemzeti kisebbségeknek a döntéshozatalban való hatékony részvételére, 18

a nemzeti alapon való megkülönböztetésre, egy a gyűlöletbeszédre vonatkozott, hat a nemzeti kisebbségi médiával, nyolc az oktatással, hat a hivatalos nyelvhasználattal volt kapcsolatos, tíz „saját kezdeményezésre” történt, kettő pedig más tárgyú volt.

A jelentést záró (17 soros) összefoglaló sajnos nem tartalmaz konkrét megállapításokat és feladatokat, amelyek elvégzése segítené a nemzeti kisebbségi jogok nagyobb mértékű érvényesítését és védelmét. Az összefoglaló valójában arról szól, hogy az Európai Parlament 2011. január 19-én határozatot fogadott el, amelyben „támogatja Szerbiának az Európai Unióba való felvételét”, mivel „jelentős fejlődésről tett tanúságot”, egyebek között „a nemzeti kisebbségek védelme terén”. Az ombudsman és 18 munkatársának működése 2010-ben 36 410 698,60 dinárjába került a vajdasági adófizető polgároknak (2009-ben 35 089 421,71 dinárjába).

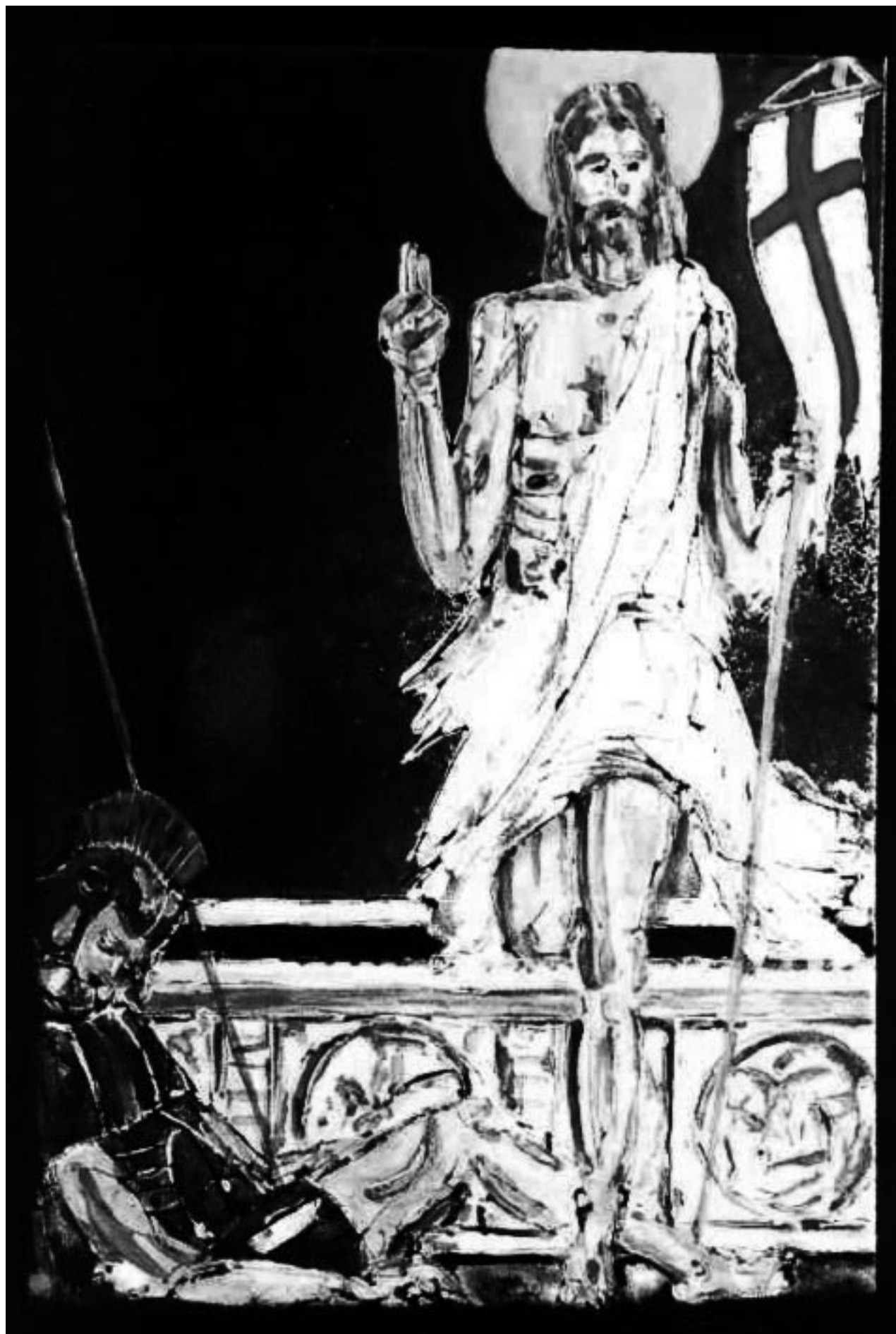
* * *

Mindezek alapján megállapítható, hogy az ombudsman és kisebbségügyi helyettesének 2010. évi jelentése nem minden tekintetben tesz eleget az intézményről szóló határozatból eredő kötelezettségeknek és az elvárásoknak sem. Különösen hiányolni lehet a jogvédő erőlesebb fellépését az állami szervek irányába, amelyek még csak adatokat sem hajlandók közölni vele. Ez arról tanúskodik, hogy az ombudsmannak nem sikerült kellő tekintélyt biztosítani intézménye számára. A módszertanilag is kifogásolható, az adatok tekintetében pedig hiányos és részben idejétmúlt jelentésből a legtöbb esetben kimaradtak a további tevékenység irányaira vonatkozó konkrét (határidős) tervek és javaslatok is.

Az eddigi gyakorlat szerint sajnos a Tartományi Képviselőház sem mutatott kellő érdeklődést az ombudsman tevékenysége iránt és általában érdeke vita nélkül fogadta el az éves jelentését. Ezért nem kell csodálkozni, hogy a nemzeti kisebbségek helyzete és jogaik érvényesítése nem javul, hanem inkább rosszabbodik.

Újvidék, 2011. május 1.

Bence Lajos

A muravidéki magyarság a nyelvcseré fázisában

A kétnyelvű oktatás története

Néhány gondolat előljáróban

A magyar nyelvoktatást, a nyelv használatát, az anyanyelvhasználatot a Muravidéken a fél évszázados pedagógiai-közigazgatási gyakorlat, a kétnyelvű oktatás és a kétnyelvűség határozza meg. Ennek az oktatási formának ma már vannak az ötvenes és hatvanas évek frazeológiájához igazodva pozitív „vívmányai”, de még mindig nagy azoknak a száma, akik az asszimiláció és a nyelvi (anyanyelvi) sorvadás egyik melegágyának tekintik.

Ezt támasztja alá az a puszta népszámlálási adat is, mely a szlovéniai magyarság lélekszámát a 2002-es adatok alapján 2012-re a kritikus tömeglétszámban (jelen esetben 5 ezer felé) jelöli ki. De nézzük, mi is indokolta ennek az oktatási modellnek a bevezetését az ötvenes évek végén, miért nem alakult ki alternatívája, s miért tekintik a 21. században is az egyetlen lehetséges oktatási formaként.

Ofelija Garcia kétnyelvű modelleket felvázoló, a 90-es évek közepén megjelent tanulmányában a szlovéniai kétnyelvű oktatás helyét is kijelöli, mégpedig az úgynevezett „gyenge kétnyelvű oktatás” típusában. Magát a kétnyelvű oktatást pedig eképpen minősíti: „Az ilyen iskolákban (kétnyelvű iskolák) nem fordítanak elegendő időt és energiát a kisebbségi nyelv fejlesztésére, ezért az eredmény korlátozott kétnyelvűség”. S éppen ez történt (történik) a kétnyelvű oktatásban, ahol az átirányítási (tranzitív) program jóvoltából a „nyelvi célt” végül az egynyelvűségben lehet meghatározni.

A másik és központi problémát, amely az oktatási modellre ráterpeszkedő politikumot teszi nyilvánvalóvá, a nyelvi el nem különítésben jelöli meg Garcia. Ez szükségképpen a kisebbség nyelvére presztízsromboló hatással van, s a kisebbségi-domináns nyelvcserét eredményezi.

Felmerül a kérdés, kit terhel a felelősség, hogy 50 évvel a kétnyelvűség és a kétnyelvű oktatás bevezetését követően egyfajta zsákutcáról, illetve csődről lehet beszélni. Előljáróban álljon itt két vélemény.

Dr. Varga József tanár, aki a kétnyelvű oktatást hosszú évekig szaktanácsosként kísérte figyelemmel, az oktatási rendszer sikerének meg nem valósulását elsősorban személyi okokkal magyarázza, ezért már a 80-as években gyökeres reformot javasol: „Mi a teendő? Megváltoztatni a kétnyelvű oktatási intézményekben dolgozó nevelők pedagógiai, didaktikai, módszertani, pszichológiai, emberi stb. szemléletét! Megkövetelni tőlük a törvénybe iktatott munkaformák és tananyag maradéktalan elvégzését a két nyelv szellemében!”

A személyi okok mellett az illetékes „köztársasági oktatási fórumokat” is felelősség terheli, mert „mindig kompromisszumokat kerestek, hogy a kétnyelvű oktatásrendszerünkben egyre gyakrabban jelentkező konfliktusokat enyhítsék, vagy eltusolják, nem nézve bátran szembe (...) az elfogadhatatlan állapotokkal.” (vö. Varga 1996).

Az 1959/60-as tanévben indul a kétnyelvű oktatás

Közvetlenül a II. világháború utáni években a Muravidéken párhuzamos magyar és szlovén tagozatokban folyt az oktatás. Ma már vitathatatlan tény, hogy az új, kétnyelvű oktatási rendszer demokratikusabb volt, mint a két háború közötti, amikor a magyar nyelvoktatást nem engedélyezték, de a magyar tantervű iskolák amúgy is hátrányos helyzetbe kerültek. Első helyen említendő a rossz anyagi körülmények, amelyek miatt lehetetlen munkafeltételek alakultak ki. Ezzel szinte együtt és az előbbiek következményeként jelentkeztek a még ennél is rosszabb tanítási feltételek: több helyen ismét összevont alsó és felső tagozatokban folyt az oktatás. Nem egy esetben – főleg a kisebb települések iskoláiban (200–300-as lélekszámú falvakról van szó) – a minimális tanulólétszám eléréséhez 8 osztályt kellett összevonni. A problémákat tetézte még a nagyfokú tanerőhiány, illetve a meglévők képzetlensége.

Az 50-es évek elején már világossá vált, hogy a kisebbségi iskola zsákutcát jelent a magyar tagozatos tanulók számára, hiszen a továbbtanuláshoz

nem biztosít sem kellő (szlovén) nyelvi, sem más-fajta ismereteket. Magyar tannyelvű iskola pedig csak a Vajdaságban akadt, amely a nagy földrajzi távolság miatt vált elérhetetlenné (Újvidék kb. 600 kilométerre esett). Ezek az állapotok a magyar tagozatok lassú, de következetes elnéptelenedésével jártak együtt. A magyar szülők gyermekeik jövője érdekében célszerűbbnek látták, ha szlovén tagozatba járatják őket. Ez főleg a felső tagozatokban vált az 50-es évek közepétől rendszeressé. Mint már említettük, a kisebbségi iskolák magyar tagozatainak problémája már az 50-es évek elején szóba került, az évtized közepén pedig már a probléma elhatalmasodásáról lehetett beszélni. A helyzet a lendvai községben volt a letragikusabb, ezen belül is a lendvai általános iskolában, ahol a magyar anyanyelvű tanulók több mint fele szlovén tagozatba járt. A kialakult helyzetet nem lehetett tovább titkolni. Többször is folytak róla tárgyalások a lendvai és a muraszombati község társadalmi-politikai köreiben. Végül is hosszabb huzavona után a köztársasági szervek – nem kétséges, hogy belgrádi jóváhagyással – arra az elhatározásra jutottak, hogy a nemzetiségileg vegyesen lakott területeken olyan oktatási rendszer kiépítését kell elkezdeni, amely „később is megkönnyíti az emberek egymás közötti kommunikációját, valamint széles körű lehetőséget nyújt a nemzetiség fejlődéséhez” (Orešnik 1978). Ezt pedig a kétnyelvűségben, a kétnyelvű oktatási modellben vélték megtalálni.

Az alsó tagozatban az eredmények – főleg a 60-as években – kielégítőek voltak. A felső tagozatokban – itt is iskolától erősen függően – viszont már a kezdetekkor is elégtelennek bizonyultak a feltételek a magyar nyelv oktatását illetően. Az alsó tagozatosokhoz viszonyítva bizonyos értelemben visszaesés volt tapasztalható. Ez az állapot a 70-es években tovább romlott, hiszen a szaktárgyak esetében már a szlovén nyelv abszolút dominanciája jelentkezett a magyarral szemben. A szakkifejezések helyett már csak a tanítási óra anyagának a címét rögzítették mindkét nyelven, később ez is elmaradt.

A kezdeti nehézségeket tárgyaló cikkek, visszaemlékezések egyike sem hallgatja el, hogy a legnagyobb problémát a magyar és a szlovén nyelvet kifogástalanul beszélő, azt a pedagógiai gyakorlatban is érvényesíteni képes tanárok hiánya jelentette. Ezt pedig máról holnapra képtelenek voltak megoldani. Ezt a helyzetet a „gyorstalpaló”, 9 hónapos képzéssel kívánták orvosolni. A muraszombati tanítóképzőbe az 1959/60-as tanévben 30 tanító szakost íratlak be. A néhány hónapos tanfolyam azonban csak

részben tudott eleget tenni a követelményeknek, s az idő rövidsége miatt nem is tehetett. A másik megoldás stabilabb tanerőgárdát hozott a szabadkai tanítóképzőről hazatért friss diplomások által, akik végül is megalapozták a kétnyelvű oktatás magyar-tanári létszámát, s ezzel a magyar nyelvű oktatási feltételeket.

Egy a 60-as években készült, a szlovén pedagógusok nyelvi szintjét vizsgáló felmérésből kiderült: a harmincnolc oktató közül csak kilenc nyelvismerete, pedagógiai felkészültsége volt kifogástalan, ezeknek a nyelvállapota is megfelelt a kétnyelvű oktatás követelményeinek (Szelei I. 1981). A magyarok szlovén nyelvtudása a szlovénekéhez volt hasonlítható, bár statisztikai adatok erről nem állnak rendelkezésre.

Az oktatási szervek legnagyobb mulasztását mégis abban kell látnunk, hogy a kétnyelvű oktatás bevezetésével párhuzamosan nem történtek olyan lépések, amelyek lehetővé tették volna a kétnyelvűség maradéktalan teljes körű megvalósulását az iskolai oktatásban és a közélet minden területén. Így „iskolás” fogalom, s az anyanyelvű oktatás egyik kerékkötőjévé vált. A magyar nyelv a gyors presztízsvesztés s a fokozódó támadások és elégedetlenségek miatt másodrendű szerepet kezdett betölteni. A kétnyelvű oktatás pedig fokozatosan a nemzeti türelmetlenség és a két nép közötti konfliktusok melegágyává lett. A testvériség és egység, valamint a nemzetek közötti békés egymás mellett élés eszméje pedig ennek ellenkezőjébe csapott át.

Ilyen szemszögből vizsgálva a kétnyelvűség és a kétnyelvű modell alapvető célkitűzései csak részben valósultak meg. A politikai célkitűzés, a két nép baráti együttélése, azok egyenjogúsága a fokozódó ellenszél miatt sem. A másik, inkább pedagógiai és oktatáspolitikai célkitűzés a szlovén és a magyar tanulók előrejutására apelláló célkitűzés, mely kertetélés nélkül kimondja: a kétnyelvű iskolák tanulóit olyan általános szlovén nyelvtudással és kommunikációs készséggel kell felruházni, hogy zavartalanul folytathassák tanulmányaikat a szlovén tannyelvű középiskolákban (Novak, 1979).

Alkotmánybírósi per 1969-ben

A kétnyelvű oktatás első tíz évének szomorú fejezetét képezi az évtized végén lezajlott alkotmánybírósi per, illetve az oktatási forma megszüntetésére irányuló kezdeményezés, melyet a Lendva-vidéki szlovén szülők kezdeményezésére a Szlavisztikai Egyesület nyújtott be 681 aláírás kíséretében. Eb-

ben a pedagógiai „gyengeségek” mellett a szlovén szülők gyermekeik megterheltségét és a kétes, a szlovén általános követelményszint alatti eredményeket hozták fel, azzal fenyegetőzve, hogy gyermekeiket a környékbeli szlovén iskolákba íratják. A Szlovén Alkotmánybíróság a pert elvetette, de a magyar szülőkben is megingott a bizalom a kétnyelvű oktatás iránt. Magáról a perről, mely hosszabb huzavona után került a taláros testület elé, Varga Sándor számolt be egy vele készített interjút. Varga szerint a kezdeményezés 1964 táján a muraszombati községben (járásban) kezdődött el, majd néhány év szélcsend után, 1968 táján Lendván is felcsaptak a lángok. – Olyan muravidéki polgárok indították el a „lavinát”, akik Ljubljánban éltek, továbbá akik a Muravidéken maradt „valódi harcosokkal” állandó súrlódásban voltak. Nem bírták lenyelni, hogy ezek a hazai szlovén vezetők a nyelvi egyenjogúságot és általában a nemzetiségi lét megőrzését őszinteséggel és odaadással kezelik. Madjaronoknak, magyarbarátoknak gúnyolták őket, ahogy a háború alatt – nyilatkozta Varga. – Ezért elérkezettnek látták az időt az elszámoltatásra. Talán mi, Lendván dolgozó, Lendván tevékenykedő polgárok ezt a harcot nem is bírtuk volna megvívni, amennyiben a köztársasági szervek a legkisebb hajlamosságot is mutatták volna, hogy ezt a rendszert meg akarják szüntetni – áll a nyilatkozatban. A hatóság erre, illetve annak lefojására Varga így emlékezik vissza: – A tárgyaláson a muravidéki magyaroknak lényegében semmilyen feladatuk nem volt... Mindenkinek (a köztársasági pártszervek, a szocialista szövetség, képviselőházi szakemberek stb.) az volt a végleges megállapítása, hogy ilyen kicsi nemzetiségi csoport, mint a Muravidéken élő magyarság – ha itt a nemzetiségi nyelv tanítását nem teszik kötelezővé a többségi nemzet számára is –, akarva, nem akarva asszimilációra van ítélve.

Az alkotmányos per kimenetele egyébként borotvaélen táncolt, hiszen a 9 tagú testületből öten mellette, négyen pedig ellene szavaztak. Politikai, s nem szakmai indíttatású perről lévén szó, a köztársasági és a helyi politikai szervek helyi szinten is sokat foglalkoztak a kétnyelvű oktatás ügyével. Varga Sándor a kor szelleméhez igazodva sajnálkozását fejezi ki az eset kapcsán a Népújság 1969/32. számában: „A muravidéki kétnyelvű iskolák pedagógusai hiába reménykedtek abban, hogy zavartalan és gond nélküli pihenőre térhetnek a fárasztó és idegigénylő munka után. Egyes „jószándékú” és szocialista közösségünk iskolarendszerét „felemelni óhajtó” szuper-pedagógus, valamint lelkes és túlbuzgó

ellenzéki erő mindent elkövetett, hogy a szeptemberi tanévkezdés ne a megértés és az egészséges munkaszellem telítettségével kezdődhessen. Még szerencse, hogy munkájuk, azaz törekvéseik nem sikerültek az általuk elképzelt módon.” Majd a pedagógusokat véve védelmébe így folytatja: „Arra még gondolni sem merek, hogy a kétnyelvű iskolákon elkezdett 'kritika', mely újabban a kétnyelvű iskolákon dolgozó pedagógusokra terelődött át, egy bizonyos nemzetellenes akció legyen”. „A kétnyelvű iskola nemcsak muravidéki, hanem jugoszláv probléma” című beszámolójában pedig Janez Vipotnik köztársasági választmányi elnököt idézi: „Amikor a kétnyelvű iskola problémáiról vitázunk, tudatában vagyunk annak, hogy ennek a kérdésnek lényeges politikai jellege is van, s hogy ez a kérdés a szocialista államberendezésünket is érinti”. Sőt – utalva a karintiai szlovénekhez „exportált” hasonló modellre – határainkon kívülre is hat. A Népújság 1969/40. száma a Koroskói Szlovének Nemzeti Tanácsa nevében dr. Jožko Tischlernek a Szlovén Szlavisták Egyesületéhez küldött, a Delóban megjelent levelét közli teljes terjedelemben. Ebben az 1945–58-ig a karintiai tartományban is gyakorolt kétnyelvű oktatást veszi védelmébe, „őszintén fájjalva” a muravidéki kétnyelvű iskolák körüli fejleményeket, hiszen a muravidéki kétnyelvű iskolahálózat „egy igazságos iskolai berendezkedés mintaképeként szolgálhatott volna a kétnyelvű területen”. Az ellenérveket elutasítva a levél írója leszögezi: „Ezért úgy véljük, hogy a kérdés megoldása nem a kétnyelvű iskolahálózat felszámolásában van, hanem az előadók szakmai kiképzésében, összetételük, profiljuk mind alaposabb megformálásában”.

A vélemények és viták keresztüzébe került kétnyelvű oktatás a Kommunisták Szövetségén belül is gyűrűzött. Egy ilyenről Varga Sándor a Népújságban is beszámolt: „A kétnyelvű iskolát nem egyes személyek találták ki Lendván, és ismételtlen állítom, hogy amíg jobbat nem találunk, számunkra ez a legmegfelelőbb” – érvelt Vidič Jože választmányi titkár. „Sajnos – állapítja meg – még tíz év után is néhány kommunistát külön kell figyelmeztetni erre” – rábízva ezzel a dolgot a pártelvűsége, s arra, hogy az ilyen „demagógiát és viselkedést a pártnak egységesen s elvszerűen el kell ítélnie”.

A kétnyelvű oktatás körüli politikai csatározások, mint láthattuk, nem pusztán, sőt egyáltalán nem szakmai-pedagógiai szinten folytak, sokkal inkább különböző érdekcsoportok és politikai csatározások színterében zajlottak, ideológiailag túlfűtött hangulatban. Azon túl, hogy a kétnyelvű oktatási modell

megmaradt, annak jövőjét illetőleg nem sok jót ígért. Annak ellenére, hogy a határon túlról érkező ausztriai segítség is a kétnyelvűség malmára hajtotta a vizet. Az ellenséges, a magyar nyelv kötelezővé tételét megerősítő döntés azonban tovább rombolta a magyar nyelv presztízsét. S bár továbbra is puffogtak a politikai frázisok a népek barátságáról, a magyar szülők és a pedagógus-állomány újabb leckét kapott félelemből. Az állami párt- és oktatási szervek azonban – a béke újbóli megteremtése érdekében – engedményeket tettek, részben lemondva az eredeti célkitűzésről, a két nyelv és a polgárok egyenrangú kezelésének eszméjéről. Az alkotmánybírók végül 1971 közepén tett pontot a kínos ügy végére. A lendvai községben az ügy próbára tette a társadalmi-politikai funkcionáriusokat. – Azoknak, akik ezt kezdték, rettenetes akcióik voltak, és mindent kihasználtak annak érdekében, hogy az egész oktatási rendszert fölrobbantsák, mert tudták, ha ez sikerül nekik, utána következik a nyelvi egyenjogúság, majd a magyar nemzetiség részvételének a felszámolása – áll Varga Sándor nemzetiségi politikai visszaemlékezésében.

Kirakat - A hetvenes évek

A hetvenes években elcsitultak a viharok a kétnyelvű iskola háza táján. Igaz, a hatalom is engedményeket tett, melyek a kétnyelvűség rovására történtek.

Az eredmények az évtized végén még lesújtóbbak voltak. Oly módon, hogy – s itt a gyakorlati pedagóguspályám kezdeti szakaszához kapcsolódó tapasztalataimra támaszkodom – a középiskolai elsős szlovén gyerekeknek, illetve a vegyes házasságból származó tanulóknak a nyelvtudása a magyar nyelvi analfabetizmussal volt egyenlő. Így az írás- és olvasáskészség határát sem érte el, 8 év magyar nyelvi oktatás után!

Kontra Miklós a kétnyelvű oktatási modellekről írott tanulmányában a muravidéki kétnyelvű oktatást a „kevésbé” asszimiláló modellek közé sorolja. A Kárpát-medencében lévő kétnyelvű modelleket és a kétnyelvűséget történelmi emlékekkel terhes fogalomként kezeli: „A trianoni határokon túlra került magyarság a kétnyelvűséggel kizárólag mint az anyanyelvét kiszorító jelenséggel találkozott. (...) Miként olyan iskolát sem sokat látott életében, amelynek nem a kisebbségi magyarok asszimilálása lett volna a célja. A többségi államhatalmak az iskolákat mindig a nemkívánatos kisebbségek asszimilálására használták. Bizonyos különbségek – egyes korszak-

kok között is, de az államok között is – csak a megvalósítás formáinak keménységében fordultak elő.”

A Felvidéken, Kárpátalján, Erdélyben vagy a Vajdaságban a kétnyelvű iskolák bevezetésére tett kísérletet a kisebbségi jogok durva csorbításaként élték meg az ott élő magyarok. Ezzel szemben a Muravidéken általános az a vélemény, hogy szükség volt a kétnyelvű oktatás bevezetésére. Mivel magyarázhatjuk ezt? – tesz fel a kérdést a kutatók.

Mindenekelőtt a kényszerszituáció, mely később is kényszerképzeteket szült. A szlovén szülők is erre hivatkoztak, amikor a kétnyelvű oktatás ellen felemelték szavukat. Nevezetesen arra, hogy nem volt demokratikus az oktatási formula bevezetése, hiszen az ő beleegyezésük nélkül döntöttek. A kényszer másik jele a magyarságot érintette, hiszen a bünbakkeresésnél gyakran hivatkoztak arra, hogy miattuk kell a szlovén gyermekeknek is magyarul tanulniuk, s miattuk nem nyithatnak külön szlovén iskolákat. A harmadik, társadalomszociológiai szempontból talán legtöbbet hangoztatott tény, hogy a 70-es években a kétnyelvű oktatást és a kétnyelvűséget tabuként kezdték kezelni, mindennemű külső, indokolt vagy indokolatlan, jó szándékú, vagy kritikai élű megjegyzést, kritikát elutasítottak. A gúzsba kötöttség állapotában fuldokló kétnyelvű oktatást mindennemű reformtól meg kívánták óvni, a látszat fenntartásával pedig „kirakatot” rendeztek be. Ezzel ugyan megóvták a kétnyelvű oktatást, de a magyar nyelv presztízsét sikerült aláásni, a magyar nyelv iránti „gyűlöletet” pedig még tovább fokozni.

Meg kell itt jegyezni, hogy az elmondottak főleg a Lendvai Kétnyelvű Általános Iskolára voltak fókuszottnak érvényesek. A többi 3 iskolában (Göntérháza, Dobronak, Pártosfalva) a szlovén–magyar tanulólétszám kiegyenlítettebb volta miatt a kétnyelvű oktatás is nyugodtabb légkörben zajlott.

Általánosságban megállapítható, hogy az anyanyelvi azonosságtudatnak a társadalmi integrációban betöltött szerepe minimális volt: az oktatási modell – visszaulva Kontra Miklós fenti megjegyzésére – az anyanyelvű oktatás 50:50-es nyelvi arányának felborulása miatt az asszimiláció melegágyává kezdett válni, az anyanyelvi oktatás szemszögéből nézve annak a legelemibb szinten tudott csak megfelelni.

Az oktatásüggyel megbízott szervek legnagyobb mulasztását mégis abban kell látnunk, hogy a kétnyelvű oktatás bevezetésével párhuzamosan nem történtek olyan intézkedések, amelyek lehetővé tették volna a kétnyelvűség maradéktalan és teljes megvalósulását az iskolai oktatásban és azon kívül

is, a közélet minden területén. Így hát megmaradt iskolás fogalomnak, ahogy a kétnyelvű ügykezelés és a hangzatos „funkcionális kétnyelvűség” megvalósítása is szép álmoknak bizonyult csupán. A gyors lemorzsolódás pedig már lépten-nyomon éreztette hatását: a magyar nyelv társadalmi szerepe egyre gyengült, s már az 1946-os alkotmányban is megfogalmazott nyelvi egyenlőség alapján nyugvó nyelvi szabadságjogok is kérdésessé kezdtek válni. A „gyakorlati kétnyelvűség” szintagmában megtestesülni látszó politikai akarat és szándék pedig lassan-lassan már nem a testvériséget és egységet, sem pedig az együttélés kiépítését kezdte jelenteni, hanem a nemzeti türelmetlenségek kordában tartásának egyik hatékony eszközét.

Ilyen szemszögből vizsgálva a kétnyelvű oktatást annak a klasszikus értelemben vett anyanyelvű oktatáshoz is vajmi kevés köze volt, hiszen az ilyen alapokon nyugvó pedagógiai gyakorlat – ahogy azt a huszadik évforduló kapcsán kiadott brosúrában olvassuk – csupán két alapvető célkitűzést hivatott kielégíteni. Egyrészt: a tanulókat megismertetni mindkét nép kultúrájával és nyelvével, akik majd a vegyes lakosságú területen „a szlovénok és a magyarok egyenjogúságáról szóló politikai és jogi rendelkezések hordozóivá válnak”. A másik, a szlovén és a magyar tanulók előrejutására apelláló célkitűzés mindenféle fölösleges kerülő nélkül kimondja: a cél az, hogy a kétnyelvű iskola tanulói olyan általános szlovén nyelvi tudással és kommunikációs készséggel legyenek felruházva, „hogy zavartalanul folytathassák tanulmányaikat a szlovén tannyelvű középiskolákban” (vö. Novak 1979).

A fentiekből kifolyólag talán világos, hogy a hatalmi szervek a kétnyelvű oktatásban a nemzetiségi-egyesen lakott terület szlovén és magyar iskolái helyett a kettő „egybecsapásával” képzelték el a kétnyelvű iskolát. Külön vizsgálódás tárgya lehetne a nyelvhasználat kérdése. Már a kétnyelvű oktatás e korai szakaszában egy, a kétnyelvű iskola diákjainak „beszédbeni” magatartását vizsgáló felmérés eredményeiből is kitűnt, hogy az iskolai nyelvhasználatban, illetve beszédhelyzetekben a magyar nemzetiségű tanulók ritkábban éltek az anyanyelv használatával, mint többségi társaik. A másik nyelvnek, illetve a környezet nyelvének használata pedig még ennél is meglepőbb eredményekhez vezetett. Kiderült ugyanis, hogy a másik nyelv tekintetében a magyar gyermekek a különböző beszédhelyzetekben csaknem 34 százalékban a szlovént, a szlovének pedig alig 12 százalékban használják a magyar nyelvet (vö. Lük 1979). Említettük már, hogy míg az

alsó tagozaton, a kisiskolában láthatóan jó eredményekről számolhatunk be a 60-as években, addig a felső tagozaton már mutatkoznak a krízis jelei. A magyar nyelv és az anyanyelvű képzés szerepe itt már olyannyira másodrendű problémává vált, hogy a tantervi követelményben már csupán a szakszókincs elsajátítására terjedt ki. Így az anyanyelvű képzés csupán a magyar nyelv és irodalom tantárgy keretében látszott megvalósíthatónak. Önmagában azonban – mint utóbb kiderült – ez is kevésnek bizonyult.

Csak feltételezésekre hagyatkozhatunk annak a megítélésében, hogyan lett volna, ha az általános iskolával egy időben vagy közvetlenül utána bevezetik a kétnyelvű oktatást a középiskolában és a főiskolán is. Ez azonban nem történt meg, s ezzel ismét egyfajta bizalmatlanság vette kezdetét nemcsak a magyar, de a szlovén szülők körében is. A mulasztások, illetve a hetvenes évek „lazább” oktatáspolitikája nem tett jót a kétnyelvű iskola ügyének, az általános kétnyelvű oktatás további eredményességére is kihatottak, természetesen negatív értelemben.

A hatalom tehát meghátrált, s olyan engedményeket tett, amelyek a kétnyelvű iskolamodell lassú, de következetes leépülését idézték elő. A hatalom azonban még ezzel sem elégedett meg, s tovább folytatódott – kissé átrendezve bár – az ügy kirokatjellegének az erősítése. Mint ahogy az egyik statisztikából kiderült, volt olyan év, hogy szinte minden hétre esett egy a politikai vagy pedagógiai küldöttségek látogatásából a lendvai általános iskolába. Lényegesebb, nem módszertani, inkább csak technikai előremozdulást a kétnyelvű oktatás történetében az 1981-es esztendő hozott a Muravidéken, amikor az ún. irányított oktatás égisze alatt Lendván pedagógiai, közgazdasági és fémipari szakosítású kétnyelvű középiskola indult, a Maribori Pedagógiai Akadémia helyébe lépő egyetemi szintű oktatás (Pedagógiai Kar) pedig megkezdődött a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken.

A középiskolában is az általános iskolához hasonló modell szerint folyt az oktatás. Ez annyit jelent, hogy a magyar nyelv és irodalom órákon kívül a terminológia elsajátítására korlátozódott a magyar oktatás, kiegészítve ezt az ún. „nemzetiségi programmal” a történelem, a földrajz és a művészeti nevelés keretében minimális belső óraszámmal. Főleg a vegyes házasságokból származó, a nyelvcseré határán ingázó, nagyfokú identitászavarral küszködő gyermekek számára azonban ez már nem jelentett megoldást.

A későbbi fázisban a magyar nyelv presztízse már nemcsak a többségi nemzet gyermekeinél csökkent, hanem a kisebbségi érzés kialakulása következtében a magyar gyermekeknél is. A magyar nyelv presztízisének romlását pedig nagyfokú identitásvesztés-identitászavar kísérte. E komplex probléma még a nyelvhasználatnál és a nyelvi egyenlőség fokozatos megszűnésénél is súlyosabb gond, hiszen szinte észrevétlenül játszódik le. Ebben nagy szerepe volt a rossz és gyatra fordítású hazai tankönyvek mellett a Vajdaság Tartományból behozott tankönyveknek is. Ezekben a később „nagyszerb” megalomániába átcsapó közös „jugoszláv eszmeiség” nyomai fedezhetők fel már a 80-as évek elején. Ez abban nyilvánult meg, hogy a magyar irodalmi tankönyvekből lassan kiszorultak a magyar irodalom klasszikus alkotásai, helyüket pedig fokozatosan a jugoszláv népek és nemzetek irodalmi szemelvényei foglalták el. Az effajta szemlélet ellen lázadtak fel a 80-as évek közepén a szlovén oktatásügyi dolgozók – az „alaptantervet” ugyanis a szerb központú hatalom a köztársaságokra is ki kívánta terjeszteni.

Külön tanulmányt érdemelne az 1981-től bevezetett szakirányú oktatás, amelyet hibái és ellentmondásai miatt akkor már a Vajdaságban és másutt is elhagyásra kárhoztattak. Ez a kétnyelvűségen belül az anyanyelv oktatását éppen annyira nem tartotta fontosnak, mint az általános iskola felső tagozataiban. Ugyanakkor „nagy hangsúlyt helyezett” minimális heti óraszámban a magyar nyelvnek mint a környezet nyelvének az oktatására. Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy a szakirányú oktatásnak még az érettségit is mint felesleges, mihaszna dolgot sikerült eltörölnie.

A nyelvi egyenjogúság, a „magyar nyelv kötelező tanítása” mindkét nemzet fiai számára frázisoknak bizonyultak, amelyekbe olyan abszurdumok is szorultak, hogy már a külső szemlélőnek, a gyakori küldöttségek tagjai számára is megmosolyogni valónak tündek. Különösen a horvát tagköztársaságból ide iratkozó gyerekek számára bevezetett kezdő szintű magyar nyelvtanítás abszurd volta jelentett némi felháborodást, de hamarosan lelohadtak a kedélyek, mihelyt kiderült, hogy csak „néhány kifejezés” elsajátítására terjedt ki a program lényege, s ez is csupán a kirakatpolitika részét képezte.

Dr. Varga József egy 2008-ban megtartott pilisvörösvári előadásában így beszélt erről a korszakról, illetve jelenségről: „Hangzatos politikai frázisunkat sokszor és szívesen hangoztatjuk, különösen akkor, amikor a kétnyelvűségünket kirakatként használjuk fel az idegenek, a hozzá nem értők elkápráztatása

vagy elámítása végett, hangsúlyozva, hogy a Muravidéken, az úgynevezett kétnyelvű területen, az együtt élő szlovén–magyar sorközösségben mindenki tanul magyarul, s olyan közösségben élnek, amelyben mindkét fél tiszteli, értékeli, tanulja és használja is a másik nyelvét, valamint megbecsüli kulturális értékeit, hagyományát, s ezáltal megszűnik a két nép közti gyűlölködés, torzsalkodás, ellentét.” (Ruda: Varga, 2008). Egy másik megállapításával pedig a nyelvhasználat problémájára tapint rá, mely nélkül nincs sem békés együttélés, sem szlovén–magyar összeborulás, sem pedig nyelvi fejlődés, sem pedig a „funkcionális kétnyelvűség gyakorlati megvalósulása”.

„Kérdés, hogy kinek kell akkor az ilyen kétnyelvűség? Ki akar még 'kétnyelvűen' tanulni, ha az anyanyelv nem érvényesülhet a mindennapok életvitelében, a nyelvhasználatban még a kétnyelvű területen sem?” – teszi fel újfent a kérdést.

A kétnyelvűség és az asszimiláció

A Szlovén Köztársaság 1974-es Alkotmányában első ízben szerepel a köztársaság „állami” meghatározásban: a lakosságot illetően a szlovénok és a két őshonos, magyar és olasz nemzet közös államaként határozza meg Szlovéniát. Ez nagy előrelépést jelentett a korábbi, ha úgy tesszük, a többi tagország jogi/kisebbségi normáit illetően. Ez az alkotmány ténylegesen is államalkotó tényezőként kezeli a kisebbségeket, sőt számukra kisebbségi különjogokat biztosít. Ezek a 250. szakasz szerint a kisebbségi oktatásra, a kultúrára, a tájékoztatásra, a könyvkiadásra és az anyanyelvvélő kapcsolattartásra vonatkoznak. A kisebbségi jogok érvényesítésére pedig nemzeti érdekközösségek alapítására kínál lehetőséget. Ezek 1975-től közigazgatási funkciókat is betöltenek. Az alkotmányos garanciák a gyakorlati kétnyelvűség alkalmazását, elterjesztését célzó, részint már eddig is megvalósult realitásokat is magukba foglalták, mint a kétnyelvű kiírások és helynévtáblák (a hatvanas évek közepétől), vagy az anyanyelv-használati jog a közelet minden területén. A statisztikai adatok azonban az asszimilációs folyamatok elharapózásáról szóltak. Az 1981-es népszámlálási adatok például 10 százalékos csökkenést mutattak a 10 évvel korábbihoz képest, azaz az elmúlt időszakban 825 magyarral lett kevesebb. A kétnyelvűséget pedig sokkal inkább az asszimiláció, mint a nyelvi és identitás-megőrzés eszközeként kezdték emlegetni.

Ha van hozadéka a kétnyelvűségnek és a jogi-alkotmányos helyzetben beállt változásnak, akkor ez a humán, illetve reál egyetemi és főiskolai végzettségű értelmiségiek megjelenése. A nemzetiségi politika intézményei is kezdtek kiépülni, a többségi, akkor még jugoszláv modellre megalakult érdekközösségek pedig a nevükben is jelezték a szakterületet, amely érdekeit fel kívánták vállalni.

A kétnyelvű oktatás és az új alkotmány

Az alkotmányos jogok a nyelvi szabadságjogokat és nyelvi egyenlőséget is szabályozták: „Az olasz, illetve magyar nemzetiségnek biztosítva van saját anyanyelvük használata, saját nemzetiségi kultúrájuk kifejezése és fejlesztése, s e célból szervezetek alapítása, nemzetiségi szimbólumaik használata, valamint egyéb, az alkotmányban meghatározott jogok megvalósítása”. (Szlovén Szocialista Köztársaság alkotmánya, 1974). Ugyanitt olvashatjuk: „Azokon a területeken, amelyeken a szlovén nemzet tagjain kívül az olasz, illetve a magyar nemzetiség tagjai is élnek, az olasz, illetve a magyar nyelv egyenjogú a szlovénnel”. Az Alkotmány az anyanyelvű oktatásról is rendelkezik: „Azokon a területeken, amelyeken a szlovén nemzet tagjain kívül az olasz, illetve a magyar nemzetiség tagjai is élnek, mindkét nemzetiség tagjainak biztosítva van a saját anyanyelvükön való nevelés és oktatás”. Az anyanyelvű oktatásról szóló szakaszban alternatívaként szerepel a kétnyelvű oktatás is, illetve olyan oktatási forma a „nemzetiségi iskolákban”, ahol az anyanyelv mellett a szlovén nyelv is kötelező tantárgyként szerepel.

Az „azokon a területeken” formulából kitűnik, hogy a kétnyelvűség és vele a nyelvi jogok – ez később derült ki – nagyon is területhez kötött jogoknak számítottak. Ennek azonban majd később lesz jelentősége, a magyar kisebbség kulturális autonómiáját tárgyaló fejezetben.

Az Alkotmányban leírt jogokat a kétnyelvű általános iskolákról szóló oktatási törvény részletezi, melynek alapját az SzSzK Képviselőházának vitái és megállapításai, valamint az Alkotmánybíróságnak a kétnyelvű oktatás fejlesztéséről szóló határozatai képezték. Mi több, a törvény általános nevelői célkitűzései mellett erősen politikai színezetű „pótcélkitűzések” is megfogalmazódtak. Ezek pedig a következők: a népek és nemzetiségek egyenjogúságának és testvériségének fejlesztése; a magyar nemzetiség, illetve anyanemzete kultúrájának megismerése; a magyar nyelv szabad használata és a szlovén nyelvvel való teljes egyenjogúsága; olyan

viszonyokat teremteni az oktató-nevelő intézetekben, ahol a magyar nemzetiség a szomszédos népek és országok közötti baráti közeledés eleme és az alkotó (jellegű) nemzetközi együttélés ösztönzője stb. (Kerčmar J. 1976).

A tanulók jogait taglaló magyarázatot pedig további, a „demokratikus” állapotokon is túlmutató frázisoktól burjánzó elmefuttatás kíséri: a nyelvi érintkezés tekintetében a tanulónak bármikor lehetősége és joga van mind a tanárral, mind tanulóársával anyanyelvén érintkezni. A kétnyelvű iskola tanulóinak továbbá lehetősége van a tananyag anyanyelven való „elmélyítésére, bizonyításra(?), kiegészítésre, kérdésre, a törvényszerűségek megállapítására, nézeteik kifejtésére stb.” (A kétnyelvű általános iskola az új alkotmány vetületében című magyarázat, 1976).

Egy másik bekezdésben is a legfőbb nevelési cél az „együttélésben”, később az „alkotó jellegű együttélésben” testesül meg. Politikai körökben legfőbb társadalmi politikai célként fogalmazódik meg az egyre inkább önigazgatási szocialista út, a társult munka és az „irányított” oktatásban megfogalmazott új reform, mely a középiskolára terjedt ki.

A kétnyelvű középiskola felé

Varga Sándor a vele készített hosszabb interjúban a kétnyelvű oktatás általános iskolai „próbatételéhez” hasonló horderejűnek nevezte a kétnyelvű középiskola megalapításának politikai előkészítését. A dolog pikantériáját az jelentette, „néhányan úgy gondolták, hogy a lendvai (jelenleg) kétnyelvű középiskola olyan formán legyen kétnyelvű, hogy legyen egy magyar tagozat, legyen egy szlovén tagozat, és hogy a szlovén tagozatban talán-talán fakultatív módon bevezetik a magyar nyelv oktatását”. Továbbá a nemzetiségi területen kívül elhelyezkedő középiskolákban (értsd, a muraszombati járás területén: Rakičanban, sőt Ljutomerben és Radenciban) is fakultatív magyar nyelvoktatás folyjék. Ez utóbbi azonban nem járt sikerrel. Ahogy a kétnyelvű modell „egy az egyben” történő átplántálása – a fentiekre való hivatkozással – sem a középiskolára.

Mint említettük, ha mégis van valami hozadéka a korszakban kiszélesedő jogi-politikai engedményeknek, a magyarság politikai bekapcsolásának, aktivizálásának, akkor az értelmiségi képzés területén tapasztalható ilyen. A Trianon után „lefejezett”, értelmiségi nélkül maradt közösség 1945 után ismét lefejeztetett. A magyar tanerőt szétkergették vagy munkáját teljesen ellehetetlenítették.

A két háború közötti Jugoszláviában a muravidéki magyarság soraiból mindössze két(!) értelmiségi polgár került ki. Ez a kettő is lelkes volt. Ez a tendencia a háború után is folytatódott, hiszen a már említett, a kétnyelvű iskolák beindulásával keletkezett tanerőhiányt a helyi szervek különböző gyorstalpalókkal (muraszombati tagozat), illetve a Vajdaságban végzett tanárokkal igyekezett pótolni. Számuk így is alig érte el a harmincat, illetve negyvenet (Varga S. 2008).

A 70-es években e téren is némileg változott a helyzet, hiszen akik nem elégedtek meg a két- és hároméves szakiskolával az általános elvégzése után, ezek számára köztársasági ösztöndíj, illetve az országok közti csereösztöndíj is rendelkezésre állt. A Magyarországon tanuló egyetemi hallgatók száma az évi 2–3-ról az évtized végére 8–10-re szaporodott, ők a humán szakok mellett orvosi, jogi, agronómiai karokra iratkoztak. A 80-as években közülük kerültek ki a friss diplomával hazaérkező értelmiségiek, bár volt olyan is, aki az anyaországban maradt. Ezek száma azonban csekély. Az Alkotmány 250. szakaszában az anyanemzettel való kapcsolat témához kötődő, a külföldi tanulmányokra is feljogosító, az ösztöndíj-politikát is tartalmazó passzus volt a magyar értelmiségképzés legfőbb alapköve, legkevésbé támadható tézise. Ennek működését, függetlenül a társadalmi különbségekből, ideológiai kötöttségekből eredő nézeteltérésektől, nemzetközi példák is segítették.

A kétnyelvű oktatás a tudomány tükrében

Aki a kétnyelvű oktatás első 20–25 éves eredményeit készül áttekinteni tudományos igénygel, annak feltűnő lesz, hogy a kétnyelvűséget ilyen-olyan módon elítélő politikai spekulációk, illetve a másik oldalon ugyancsak politikai célzatú alátámasztások mellett nemigen talál érdemi, a tudományosságot igényként támasztó, a kétnyelvűségről ekkorra már könyvtárnyi szakirodalmat felhalmozó szakmai értékelést, tudományos igényű cikket, illetve tanulmányt.

A főt már említett Garcia-tanulmány mellett a szlovén szakirodalom igen gyérnek mondható, a téma „felelőseként” kijelölt Nemzetiségi Kutatóintézet, illetve néhány önjelölt munkatárs mellett nemigen akadt olyan, aki a tudományos felmérés eredményeire támaszkodva a probléma velejéig hatoló objektív tanulmányt közölt volna. Vagy talán nem is volt probléma? Vagy szándékosan nem derítettek rá fényt?

A könyvtárnyi irodalom azonban viszonylag későn, a 80-as évektől tárta fel a kétnyelvű környezet, illetve a kétnyelvűség morális, pszichológiai és nem utolsósorban kognitív dilemmái mellett a kisebbségi oktatás hatékonyságát, nyelvi céljait, az emberi kommunikációban elfoglalt helyét. Magyarán, a tudomány sokára jutott el addig az egyszerűnek látszó kérdésig, mely szerint a kitűzött célok elérése nem annak egyszerű következménye, hogy a tanítás a kisebbségi gyermek anyanyelvén vagy két nyelven folyik-e (Bernjak, 2008). A mai kutatók egyetértenek abban, hogy a kétnyelvű oktatás „ideális” nyelvi célja a magas fokú balansz kétnyelvűség kialakítása az oktatási-nevelési folyamat során. Skutnabb-Kangas a jó oktatási programokkal szemben támasztott általános elvárásként az alábbiakat jelöli meg: 1) magas szintű két-/többsnyelvűség kialakítása, 2) a szakirányú fejlődés igazságos feltételeinek biztosítása, 3) erős két-/többsnyelvű és két/multikulturális identitás, 4) tudatosság, valamint az általános és szakirányú kompetenciák kiépülésének egyenlő esélyei, amely egy magunk, saját csoportunk és mások számára is jogszerűbb világban való működés előfeltétele lokális és globális értelemben. (Bernjak, 2008)

Kontra Miklós Kell-e félnünk a „kétnyelvű oktatástól” című tanulmányában arra hívja fel a figyelmet, hogy a kétnyelvűség és maga a kétnyelvű oktatás is a Kárpát-medencében történelmi emlékekkel terhes fogalom, hiszen a trianoni határokon túlra került magyarság az elmúlt időszakban „a kétnyelvűséggel kizárólag mint az anyanyelvét kiszorító jelenséggel találkozott”. „Miként olyan iskolát sem sokat látott életében, amelynek nem a kisebbségi magyarok asszimilálása lett volna a célja. A többségi államhatalmak az iskolákat mindig a nemkívánatos kisebbségek asszimilálására használták. Bizonyos különbségek – egyes korszakok között is – csak a megvalósítás formáinak keménységében fordultak elő.” (Kontra, 1997)

Felvetődik a kérdés, vajon a szlovén kutatók miért a nyelvi elégtelenségek, miért a kommunikációs alapkövetelmény, illetve a „beszédbeli magatartás” vizsgálatát tartották fontosabbnak a reális nyelvi alapkövetelmény, az elsajátítandó nyelvi minimum és a kommunikációkészség, valamint az írás- és olvasáskészség helyett?

Egy nemrég megjelent, 1980/81-ben Varga József szaktanácsos által készített felmérésből tudjuk, az említett területen nagy gondok voltak már ekkor. A tanulók magyar és szlovén nyelvi kifejezőképességének vizsgálatát, a lendvai és a muraszombati községek kétnyelvű általános iskoláinak negyedik

és nyolcadik osztályában végzett felmérés eredményeit – a szerző szerint – a hivatalos szervek nem fogadták el, így hosszú évtizedekig kéziratban maradtak.

Pedig lett volna min elgondolkodni. A feladatként megjelölt „kutatósi”, pedagógiai-szaktanácsosi cél a tanulók fogalmazáskészségének a felmérése volt. Az ezzel kapcsolatos észrevételek pedig a következők:

- rövid, szegényes, gondolat- és élményhiányos mondatok;
- túl egyszerű, sokszor zavaros, értelmetlen, sok helyesírási hibával írt fogalmazások;
- a mondatok és gondolatok (események) gyakori ismétlése egyazon szövegen belül;
- szövegszerkesztési, megfogalmazási hiányosságok, tudatlanság vagy hanyagság;
- pontatlan, gondatlan, felületes írás stb.

Az általános megállapítás szerint a tanulók közléskészsége gyenge. Kicsi szókinccsel, mondatokkal, szószerkezetekkel és szavak ismétlésével, szegényes témaanyaggal, sok helyesírási hibával megírt dolgozatok születtek. A 8. osztályban a négy iskolában a fogalmazásokban előforduló mondatok száma 821; átlag 12–13 mondat, s a mondatok 90 (!) százalékában volt helyesírási, illetve nyelvhelyességi hiba.

Felmerül a kérdés: vajon tényleg a nemzetiségiek politikai „akarat” volt-e elégtelen ahhoz, hogy kezükbe vegyék az ügyet s kezdeményezzék a kétnyelvű oktatás reformját, vagy az akkorra már tabuként kezelt oktatási folyamat miatt nem kerülhetett erre sor? Az e korból származó dokumentumok, kritikái élt is tartalmazó beszámolók, bemutatók tele vannak feltételes módú mondatokkal, igeszámazékokkal.

Az egyik ilyenben olvassuk: „Ez pontosabban azt jelenti, jelentheti, hogy a magyar nyelvet is kötelezően tanulják a többségi szlovén nemzet tanulói, diákjai is az óvodától egészen a középiskoláig”.

„Bár minden tantárgynál kidolgozták a megfelelő utasításokat és megoldási formákat, a tanítási-tanulási munkát, amelyek szavatolják, vagy szavatolhatják az általános iskolai oktatás követelményrendszerének érvényesülését...” (Varga, 2000).

Máskor a tantervben előírtak szó szerinti idézése tűnik fel, mint a törvényben előírtak gyakorlati megvalósításának kompromisszumot nem tűrő kitétele: „a kétnyelvű elemi iskolában úgy kell megszervezni az oktatást, hogy a tanulók tanulják meg az anyanyelvüket, sajátítsák el a másik nemzetiség nyelvét aktív használatra, és ismerkedje-

nek meg – a tanterv célkitűzéseivel összhangban – mindkét nemzet történelmi hagyományaival és kultúrájával”. A 4/a. pont pedig a „nemzetiségi programként” emlegetett követelményrendszerben a tantárgyak listáját is közli: „A magyar nemzeti program a kétnyelvű iskolák tantervében a magyar nyelvnevelésnél, történelemnevelésnél, földrajz- és zenei nevelésnél, képzőművészeti nevelésnél és testnevelésnél érvényesül”. Szó, ami szó, magas célok fogalmazódtak meg, gyakorlati megvalósításukhoz azonban szinte minden hiányzott: megfelelő tanterv, kidolgozott módszer, tankönyvek, egyéb pedagógiai szemléltető eszközök stb.

A tantervi utasításokat az arányokkal és az általános iskola egész „vertikumára” érvényesítve a következő passzusok fogalmazzák meg: „Osztálytanításnál” (1–5-ig) a tantervi utasítás szerint „teljes körű a kétnyelvű oktatás”. A tanítás módjáról pedig megtudjuk: az új tananyagot a tanító először szlovén, majd magyar nyelven magyarázza el, melynek folyamán a tanító meggyőződik arról is, hogy a tanulók milyen mértékben értették meg a szlovén nyelvű magyarázatot. „Felső fokon” (6–8-osztályig) a természettudományi tantárgyak és a matematika szlovén nyelven folyik, a tanítás idejének legfeljebb 80(!) százalékát teszi ki. A megmaradt időben a magyar szakkifejezések közlése történik.

A főtiékből kitűnik, a kétnyelvű oktatás arányai-ban még az alapszinten is hiba csúszott be. Hiszen ha az 50:50 arányt vesszük alapul, akkor is „sérül” a nyelvi egyenjogúság követelménye, hiszen a többségi nyelvi ráhatás mindig megbontja az egyensúlyt. A törvény alkotói sajnos több helyen is csupán „voluntarista” elképzeléseket fogalmaztak meg a kétnyelvű oktatás társadalmi hasznát/használatát illetően. Nevezetesen azt: mit kezdhet a „mindkét nyelv” egyenértékű tudásával egy magyar és egy szlovén anyanyelvű gyermek az ilyen iskolatípus elvégzése után?! A fő célkitűzés persze, s ez a szlovén gyermekek és szülők által is elfogadható érvek bizonyult, hogy a 2 év óvodai, illetve 8 év általános iskolai képzés alatt mind a szlovén nyelvből, mind az általános képzés területén a szlovén középiskola folytatásához is kellő képzést kapnak.

Ruda Gábor írja: „Előbb-utóbb nyilván sok tanulóban és szülőben, talán még pedagógusban is felmerült a kérdés: akkor meg mi értelme 'egyenértékűen' tanulni (tanítani) a magyar nyelvet? Talán így gondolták ezt a törvény alkotói is? Hogy a magyar (főleg pedig a szlovén–magyar vegyes) szülők és gyermekek hamarosan belátják: törvény adta lehetőségeik ugyan vannak bőven, de jobb, ha anya-

nyelvüket 'természetes körülmények közt' elfelejtik, és nem tanúsítanak értelmetlen ellenállást a 'természetes asszimilációval' szemben" (Ruda, 2002).

Ruda arra a kérdésre is megdöbbenő magyarázattal szolgál, mellyel a kétnyelvű iskolák „kényszerű bevezetését” magyarázzák. A kétnyelvű oktatás bevezetését olyan restriktív intézkedések előzték meg, melyek a magyar tagozatok és az iskolák 1945 utáni teljes és módszeres elsorvasztását eredményezték. Az e korszakból ismert tanulmányok egyike sem hallgatja el, hogy a magyar tagozatokban jóval gyengébb szintű oktatás valósult meg, mint a szlovénekben, az iskolai felszereltség is jóval szegényesebb volt, mint a többségi tagozatokban. Talán ennek a számlájára is lehetne írni az összevonással együtt járó feszültségeket, amelyek végül az alkotmánybíróági perig vezettek.

A modell és a módszertani hiányosságok

A kétnyelvű középiskolában – a köztársasági és területi tanügyi szervek szerint – az általános iskolában „bevált” modell szerint folyt az oktatás. Modellt említettünk szándékosan, és nem kidolgozott rendszert, hiszen inkább csak a főbb gyakorlati útmutatókat (tantervek, utasítások stb.) tartalmazó pedagógiai arányok és mércék, didaktikai fogódzók, tan- és egyéb szemléltető eszközök álltak a gyakorló pedagógusok rendelkezésére. E sorok írója ezek számbavételével, elégtelenségével „elmulasztott lehetőségként” emlegette a kétnyelvű oktatást, s a világon egyedülálló modell kudarcát a felületes, csupán az arányokat meg szabó voltában látta (Bence, 1992).

Az 1980-ban elfogadott, középiskolákra vonatkozó törvényt „új minőségi változásként” értékelte a magyarság, hiszen az óvodától egyetemig „vertikum”, csak egy fokozattal bár, de kezdett kiteljesedni. Hasonló örömmel konstatálták azt, hogy a nemzetiségileg vegyesen lakott területen, Lendván létesített kétnyelvű középiskolában is kötelezővé vált a magyar nyelv oktatása minden tanuló számára. – A lendvai középiskola 1980-tól több iskolatípust egyesítő kétnyelvű középiskolává fejlődött, amely a magyar nemzetiségű és nemzetiségileg vegyesen lakott terület tanulóifjúságának középfokú iskolamodelljét képezi – áll az egyik bemutató előadásban. A szerző a félreértések elkerülése végett az iskola „egyedülállóságát” is hangsúlyozza: – A szlovéniai kétnyelvű oktatás esetében a kétnyelvűség nem egyoldalú, a többségi nemzetre is vonatkozik (talán ebben van az egyedülállósága), és ez teszi alkalmassá a tanulókat arra, hogy saját anyanyelvükön

kívül jól használják egymás nyelvét. A kétnyelvű oktatás a kisebbségi diákok továbbtanulását (Szlovéniában és Magyarországon is) és társadalmi integrálódását is biztosítja – áll a bemutató írásban (Füle, 2002).

A tanítási nyelvet illetőleg igen szűkszavú a tájékoztatás: több tantárgynál a tanítás szlovén nyelven folyik, a törzsanyag ismertetése a szakkifejezések kiegészítésével pedig magyarul. Ez szavatolja a tanulók beszéd- és íráskészségének fejlesztését, fejlődését.

Az 1980-ban bevezetett oktatási modell a magyar nyelvet és irodalmat homogén, „nem osztott” osztályokban képzelte el, s egyúttal ellehetetlenítette a nyelvi képzést, illetve felzárkózást. Ezt az ideológiai kötöttségek diktálták így.

Csak az évtized vége felé vált a magyar nyelv és irodalom tanítása „nívóssá”, kétszintűvé. Az alacsonyabb szinten, a „második nyelvvel” a nem magyar anyanyelvűek, illetve vegyes házasságból származó tanulók számára, az „anyanyelvi” csoportban pedig a magyar anyanyelvű tanulók részére adódott mód magasabb szintű nyelvi képzésre. Ettől függetlenül nem oldódtak meg a dilemmák és kétségek a modell gyakorlati alkalmazását illetően. A pedagógusok legtöbb esetben saját jegyzeteikre és találékonyságukra voltak hagyatva egy probléma megoldásánál.

Hogy mennyire a véletlenre és az esetlegességre volt bízva a kétnyelvű oktatás gyakorlati kivitelezése, álljon itt egy anekdotába illő történet, amelyet az egyik szlovén tanfelügyelőtől hallottam. Egy muravidéki általános iskolából feltűnően rossz szlovén nyelvi tudással iratkoztak a végzősök a középiskolákba. Ez nagy feltűnést keltett, hiszen a szlovén nyelvi szint mindkét nemzet gyermekeinél, ha nem is csúcsszínvonalú, de kielégítő szintű volt. A tanfelügyelő látogatásakor kiderült: az illető magyar gyökerekkel rendelkező tanító a szlovén nyelvi órákat is „kétnyelvűen”, fele-fele arányban bonyolította le. Sőt, néha a mérleg nyelve a magyar nyelv javára billent...

Az aránytalanságok és az elégtelen pedagógiai-didaktikai-módszertani ismeretek hiánya, és az ezzel kapcsolatos, a pedagógusok által is gyakran hangoztatott probléma a módszertani utasítások nélkülözése, illetve elégtelensége volt.

Az 50. évforduló kapcsán is hivatkoztak rá: – Függetlenül attól, hogy minden pedagógus igyekszik jó munkát végezni, a módszertani utasítások nélkülözhetetlenek. Talán vannak olyan pedagógusok is, akik megfelelő szakmai segítség és irányítás mellett hajlandók kidolgozni a kétnyelvű

oktatás módszertanát – írja az egyik pedagógus (Kósa, 2009).

Rövid számvetés a 40. évforduló kapcsán

A 40. évforduló kapcsán is a tankönyvek és a munkafüzetek hiányát, ezek elavulását vagy nem megfelelő szintjét jelölték meg fő hiányosságként, gyorsan pótolandó követelményként, mondván, a 21. század pedagógiai attitűdjétől idegen a tábla-kréta, esetleg diktálás utáni rögzítés, s ennek számonkérése. Kósa Ferenc történelemtanár a 40. évforduló kapcsán a módszertanról elmondta: – Az első probléma talán az, hogy a kétnyelvű oktatás módszertanát eddig még senki sem dolgozta ki: nem létezik egy könyv sem, szinte semmilyen anyag, s mi úgy dolgozunk, ahogy nekünk valaki valamikor elmondta... Most mindegyik tanár úgy találja fel magát, ahogy tudja. Én személy szerint nem tartom magamat ahhoz, hogy az új anyag feldolgozása szlovén nyelven történjen, az ismétlés pedig magyarul, illetve fordított sorrendben, hanem inkább spontán módon.

A másik két megkérdezett, Kovács Irén általános iskolai matematikatanár és Kovač Ildikó középiskolai biológiatanár a tankönyvek hiányára mutatott rá. – A szakkifejezéseket mind a két nyelven tudni kell... Itt nagy negatívum például az, hogy nincs kétnyelvű tankönyvünk, hanem csak egy kivonat a szlovén tankönyvből – mondta a matematikatanár. A biológiatanár pedig a kétnyelvű tanóra és a nagyon heterogén összetételű osztály pedagógiai követelményeit taglalta: – Vannak osztályok, melyekben a tanulók zöme szlovén anyanyelvű, közöttük olyanok, akik egynyelvű iskolából jöttek (értsd: nem a nemzetiségileg vegyes területről): ezekben az osztályokban nagyon nehéz magyarul előadni, szinte lehetetlen. A feleltetésnél és az ellenőrző dolgozatok írásánál is hasonló a helyzet: a kérdések magyarul is ott vannak a tesztlapon, de csak elvétele válaszol valaki magyarul... – nyilatkozta Kovač Ildikó. Nedelko Zita magyar és földrajz szakos tanár pedig a kétnyelvű oktatás „egyszintes” oktatását hibaként könyvelte el. A „nívós” oktatás előtti időkben ugyanis évtizedekig az anyanyelvet és a környezetnyelvet is mindenkinek egyforma módszerekkel tanították. A kötelező jelleggel alkalmazott szakterminológia csak „füzettarkító” tényezőként van jelen, hiszen alkalmazni nem tudják a tanulók. A pedagógus az egyre inkább kiütköző, a magyar nyelv presztízsvesztésével együtt járó szülői magatartás-változásra is felhívta a figyelmet. – Már a munkaviszonyba

lépésem első hónapjában azt tapasztaltam, hogy egyes magyar anyanyelvű szülők nem tartják fontosnak, hogy gyermekük magyar nyelven tanuljon. Még ennél is szomorúbb az a megállapítás, hogy a szülők a magyar nyelv használatának feleslegességéről meggyőzik gyermeküket is, és bizonyos lelki konfliktusokat idéznek elő bennük – nyilatkozta Nedelko Zita (Népújság, 79/16).

Főleg a kétnyelvű középiskolában is bevezetett nemzetiségi tananyagcsomag tanítása-tanulása ütközött nagy ellenállásba, tanítóknál, tanulóknál egyaránt.

Pedig ekkorra már rendelkezésre álltak olyan „tudományos gondossággal és átfogó elemzéssel készült” tanulmányok, mint Albina Lüknek a kétnyelvű iskola 20. évfordulója alkalmával közzétett, már idézett szociolingvisztikai tanulmánya. A legfőbb problémát azonban nem a módszertani hiányok kiküszöbölésében, hanem a tankönyvek, később tantervi egységek kidolgozásában látták az oktatásügy kreálói. A tankönyvek szlovénról magyarra történő fordítását azonban a megfelelő fordítók hiánya miatt nem lehetett máról holnapra megoldani, főleg a felsős tagozatokban néha évekig eltartott, amíg egy tankönyv fordításban is megjelent. A fordításban megjelent tankönyvek színvonala rendkívül hullámzó, nem is annyira a grammatikai, sokkal inkább a jelentésbeli és stílusbeli elégtelenségek miatt. Ezek fordítását ugyanis nem a magyarországi, hanem sokkal inkább a vajdasági magyar normához, illetve szakterminológiához igazították. Az okok ismételen ideológiaiak voltak. Gyakran pedig egyenesen a szakszerűtlen hozzáállás szült vicclapba illő „fordítmányokat”. Példának okáért csak egyet említsünk, a folyó kilépett medréből „muravidékiesen” így hangzott, „a folyó kicsapott” (ti. illet a feleség, illetve az „asszony” szokott). Voltak persze kivételek is, így az írás és olvasási készségek elsajátítására hazai táj- és helységneveket is felvonultató, s ezáltal „aktualizáló” szövegek, gyönyörű színes rajzokkal, festményekkel illusztrálva (Pandur Lajcsi és mások munkái), melyek igazán impozáns „külsőt” kölcsönöztek pl. a magyar nyelv oktatásának. Ezek azonban eredeti alkotások voltak, s nem is kívántak nagyobb nyelvi, stílusbeli odafigyelést. Más volt a helyzet a felsőbb tagozatokban, ahol a tankönyvek hiányát a szakkifejezések gyűjteményével kívánták pótolni a nemzetiségi egységek oktatására. Ezek a kísérletek is eleve kudarcra voltak ítélve, hiszen a 6–7. osztályban már az egyszerű mondat, illetve az igei-állítmányi szerkezet megalkotása is áthidalhatatlan problémát jelentett egy szlovén anyanyelvű

diák számára. A magyar irodalmi műveken nevelkedett magyar tanulók számára pedig a szakterminológia elsajátítása a tananyag zsúfoltsága és a számonkérés elmaradása miatt nem volt lehetséges.

A „nem megosztani” ideológiájával a reformok ellen

A felsoroltak mellett az ideológiai korlátok is nehezítették a kétnyelvű iskolában tanító pedagógusok munkáját. Ezt részint a ma is meglévő, minden pedagógusra vonatkozó pótlékkal kívánták rendezni. De a „nem megosztani” ideológiára épülő oktatási rendszer még az olyan tantárgyaknál is ellehetetlenítette a munkát, megnehezítve a fegyelmezést, mint a magyar nyelv és irodalom, ahol a tudásszintbeli különbségek leginkább kiütözköztek.

A „nívós” oktatásnak elkeresztelt magyar anyanyelvű és a magyart második nyelvként tanuló csoportok némi reménnyel kecsegtettek, s hamarosan meg is hozták a várt hatást. A modell további reformjára azonban még egy ideig várni kellett. Az irány továbbra is a szlovén felsőoktatás maradt, bár ekkorra már évente 6–8, a kétnyelvű intézményből kikerült, érettségivel rendelkező diák tanulhatott ösztöndíjjal a magyarországi felsőoktatási intézményekben.

Az előzőekből kitűnik, hogy a kétnyelvű oktatás egyik kerékkötője a tankönyvek hiánya volt, a másik az oly sokat hangoztatott módszertan hiányában rögzíthető. Kevés szó esett mindeddig a kétnyelvű pedagógus- és óvónőképzésről, a nevelői-oktatói kader személyi vonatkozásairól, nyelvi-pedagógiai szintjéről. Illetve csak a kezdeti fázisban, amikor a mindkét nyelvet kifogástalanul használó és ezeken beszélő, esetleg az oktatási folyamatban is alkalmazni képes pedagógusok száma elenyészően kevés volt.

Hasonló volt a helyzet az óvodában is. Vagy még súlyosabb, hiszen az anyanyelvi megalapozásnak e fontos fázisa egybeesik a kétnyelvűséggel való intézményes találkozás traumájával.

A 90-es évek elején a bölcsődei-óvodai kétnyelvűség megvalósulását felülvizsgáló felmérés során éppen az óvónők nyelvi szintjére esett a legtöbb negatív megjegyzés. Ez alkalomból Varga József, a maribori Magyar Tanszék vezetője, volt tanügyi tanácsos elmondta: „Nagyon sok szlovén óvónő nem tud magyarul, vagy csak pár szót. Azt kellene elérni, hogy a kétnyelvű oktatásban részt vevő pedagógusok legalább egy bizonyos szinten beszéljenek mindkét nyelven. Amikor jött ez a törvény (értsd: ok-

tatási törvény) amelyik ezt szabályozta (hogy a pedagógusi állás betöltéséhez mindkét nyelvet kell valamennyire ismerni), azt mondták, hogy annak, aki már bent volt, nem kell vizsgáznia. Én tiltakoztam.” (R. Mejak, 1992, Szabó, 1993)

A kétnyelvű általános iskolába való iratkozásnál évtizedek óta problémának számító „magyar 1-be vagy 2-be” dilemmáját azzal oldották fel, hogy nem kérdeztek rá az anyanyelvre, illetve a nemzeti hovatartozásra: „Mi a beiratkozásnál soha nem tüntetjük föl, hogy ki milyen nemzetiségű. Nem is tartjuk fontosnak, azért, mert nem akarunk nemzetiségi problémát, nem akarjuk a nemzetiséget, mint problémát feltüntetni a szülők előtt.” Jól érvel Szabó Ildikó, a tanulmány szerzője, amikor kifejti, hogy a „tapintat” mögött olyan kérdések húzódnak meg, amelyeket a konszolidált gyakorlat ellenére a társadalom máig sem tudott feldolgozni. Olyanokat, mint a politikai óvatosság, a kedvezőtlen tapasztalatok, a vegyes házasságok nagy száma stb. – paradoxon, hogy éppen a kétnyelvűség legfontosabb szocializációs intézményei kezelik tabuként az etnikai hovatartozást – írja Szabó. (Szabó. 1993)

Az óvodai alkalmazottakkal, vezetőkkel készített interjú alapján a szakember a szocializációs kérdésként felmerülő a „saját és a másik nemzet konceptualizálása folyamatának” szakmai kérdésként való felmerülését is hiányolja. Az egyik riportalany elárulja: itt a gyerekek nem tesznek különbséget aszerint, hogy ki a magyar és a szlovén. Ilyet még ezeknél a kicsi gyerekeknél nem észleltek, újságolja. Ahogy a nyelvi hierarchia alakulása sem tűnik fel, úgy a „nyelvi hátrány” sem. De a két nyelv hierarchikus viszonya már az óvodában finoman kirajzolódik.

A kétnyelvű óvoda módszertani kérdéseiről azonban már másfajta vélemény körvonalazódik. Az általános iskolához hasonló panaszáradatot jegyzi le a kutató, amikor a módszer iránt érdeklődik: „harminc évvel ezelőtt csak szavakat tanítottunk... Utána ezeket a szavakat mondatokba fűztük. Akkor ezeket a mondatokat összekötöttük egy-két mondatlall. De olyan nagyon csecsemőcipőben jártunk még, mert nem volt semmiféle utasításunk... 80-ban, 82-ben megjelent egész szűk keretekben egy nevelési terv... De ez csak ilyen keretprogram volt.” (Szabó. 1993)

Úgy tűnik azonban, hogy a „keretterv” és a hozzá kapcsolódó módszertani minimum is több volt a semminél, hiszen a nyelvi előnyökből-hátrányokból származó társadalomlélektani és szocializációs

problémák orvoslására, a szolidaritásérzés és az „együttélési normák” kialakítására és életben tartására azért elégnek bizonyult.

Nyelvi és nemzettudati tényezők a kétnyelvűségben

Az említett, Szabó Ildikó által tárgyalt felmérés azért is mérföldkönek számít a muravidéki kétnyelvű oktatást és nyelvhasználatot tekintve, mert talán elsőként mutatott rá a hiányosságokra, hiátusokra a muravidéki magyarok nemzettudatát illetően. A korábbiakban az alapszintnek számító óvodás korúaknak a kétnyelvű nevelés hiányosságaiból adódó szocializációs problémáiról szoltunk. Ide kívánczik még egy mélyinterjú nyilatkozat, mely a vegyes házasságból származó gyerekek családi hátterére is rávilágít. Belőle az oly sokat feszegetett kérdés, a szlovén nyelvre való „automatikus átváltás” ténye is kiviláglik. Egy nagyapa meséli unokája történetét, aki az óvodába kerülésig egyetlen szót sem tudott szlovénul, hisz környezete többségében magyar volt. Az óvodában eltöltött fél év elég volt, hogy nyelvet cserélt. Tud ugyan, de már keresi a magyar szavakat. Az elsős gyermek egész viselkedésében gyökeres változás állt be. A nagyapa tovább meséli: „Papa, hogy is kell ezt mondani? – kérdezi. – Mondom neki: nem értem, mit mondasz, fiam. – Te nem tudsz szlovénul? – kérdez vissza. – Én nem tudok, velem csak magyarul tudsz beszélni – hangzik a válasz. És a feleségem is ezt mondja neki. Mikor nálunk van két napig, akkor már rendbe jön”. A nagyapa a gyermek játsszási szokásaiban is a tudat alatti régióból előretörő óvodai domináns környezet- és nyelvi hatást tapasztalja: „És mikor játszik, szlovénul beszél önmagával és játékaival”. (Szabó, 1993)

A tanulmány még a végén is tartogat egy meglepetést, ami a szlovén anyanyelvű gyermekek (ovisok) magyar, illetve környezetnyelvi tudásszintjére utal: „Kijőve az óvodából, felfigyeltünk négy-öt kisgyermekre: a kerítésen kapaszkodva néztek ránk és valahová, az utca túloldalára. Kérdeztük, mi történt: kiesett valami? Miben segíthetünk? A gyermekek azonban – akiknek, június lévén, már minimum tíz hónapja kellett a kétnyelvű óvodába járniuk – nem értenek semmit. Aztán egyikük kiszalad az utcára és visszaviszi a labdát... egy sem akadt közöttük, aki magyarul is el tudta volna mondani, hogy kiesett a labda.”

A 90-es évek elején készített felmérés a magyar nyelv közéleti használatában tapasztalt hiányosságokra is felfigyelt. Az ankéton, mely a közéleti és a hivatali nyelvhasználatra kérdez rá, meglepő eredmények születtek. Arra a kérdésre, hogy milyen nyelven szólal meg először, ha egy általa még ismeretlen hivatalba lép be, 47 százalékban a szlovént mondták, s csak 16 százalékban jelölték meg a magyar nyelvet. A jelenségről Göncz László egy 1996-ban közölt tanulmányában így ír: „Szinte csodának számít, ha valamilyen közösségi szintű ülésen valaki a magyar nemzetiségű polgárok közül saját anyanyelvén szólal meg” – írja. Az okok között pedig a nemzeti hovatartozás kinyilvánítása iránti indifferens magatartást, a hiányos magyar nyelvi kompetenciákat jelölik meg, mások ismét a fordítással együtt járó idővesztésre és megkettőződésre hivatkoznak. Olyanok is vannak, akik nem is tudják, hogy magyarul is felszólalhatnak, mert e nyelvi „jogra” nem figyelmeztette őket senki. Göncz, összegezve a nyelvhasználatlal együtt járó gondokat és problémákat, így ír: „Van, ahogy van; a közigazgatás terén magyarul csak egynéhány idősebb polgárral beszélgetnek kevésbé fontos, egyéni ügyek kapcsán, míg a legmagasabb szintű ’önigazgatási megnyilvánulásokon’ kétnyelvűségről nem beszélhetünk.” (Göncz, 1996)

A tanulmány megállapítása szerint a magyar nyelv használatának gyakoriságát illetően a két nem különbözőképpen nyilatkozott. „A nők inkább hajlanak arra, hogy az anyanyelv rendszeres használatát tulajdonítsák a magyaroknak, mint a férfiak. Főként azokban az esetekben gondolják ezt, amelyek hagyományosan a nők illetékességébe tartoznak. Gyakorisági indexük 10 esetben volt magasabb, mint a férfiaké. Szerintük inkább érvényesül a magyar nyelv az óvodákban, a munkahelyen, a kétnyelvű feliratokban, a kulturális egyesületekben és az iskolákban, az orvosi rendelőben, a templomban, a bíróságon, az autóbuszon és a bankban, mint a férfiak szerint. Ezzel szemben a férfiak csak két – hagyományosan inkább a férfiak érdeklődési körébe tartozó – területen látják kedvezőbbnek a helyzetet: a sportban és a politikai életben.” (Szabó, 1993)

A kilencvenes évek elején írt, a magyar nyelv helyzetéről a nyelvművelés muravidéki tendenciáiról tartott egyik beszámolóban a kétnyelvű oktatás bevezetése előtti időszakról olvassuk: a kis létszám mellett a „legnagyobb ellenfélként” a szlovéniai magyarság Szlovénia felé történő túlzott orientáltságát említi, a szlovén

értékekkel való nagyfokú azonosulást, ami szükségképpen tudati torzulást okozott. Az elnyomás és a „háttárkorrekciók tragikus velejáróitól rettegő magyarság” érvényesülési lehetőségeit a nemzeti hovatartozás ki nem nyilvánításában, annak eltitkolásában, sok esetben a nyelvi és tudati önfeladásban vélte megtalálni. Az alkotmányban (11. szakasz) is szavatolt nyelvi egyenjogúságot pedig a tengeremelléki olaszok viszonyrendszerében még egy fontos tényező befolyásolta. Nevezetesen az, „hogya a magyar nyelv státusa, súlya Szlovéniában (s főleg a muravidéki nemzetiségi-egyesen lakott területen, a szerző megjegyzése) nem vált a gyakorlatban is egyenrangúvá a szlovénnel. Nem alakult ki olyan helyzet, mint Szlovénia tengerparti részén, ahol az olasz nyelv, az olasz értékek elsajátítása a többségi nemzet számára is fontossá vált.” (Göncz, 1996)

Ilyen összefüggésben – állapítja meg Göncz – a muravidéki magyarság anyanyelvi szintje is fokozatosan torzult. S ezen a kétnyelvű oktatási gyakorlat sem tudott a rendszerváltásig lényegesebb változást eszközölni. – Amennyiben a nyelvi fejlődés kontextusában értékeljük különjogainkat, felszínes megítélés szerint talán azt mondhatnánk, hogy a kérdés megoldott, hiszen az oktatás, a kultúra, a tájékoztatás és az anyanemzettel való kapcsolatok – mint különjogok – a legjobban segíthetik az anyanyelv ápolását és megőrzését. Ténylegesen azonban még sincs így! Ennek legfőbb okait az elmélet és a gyakorlat közötti eltérésben, a muravidéki magyarság előzetesen kialakult kedvezőtlen nyelvállapotában és nem utolsósorban a kétnyelvű oktatási modell „következetlen” megoldásaiban látja a szerző.

A kétnyelvű oktatáson belüli „nyelvi nevelés” hiányosságairól pedig megállapítja: – Évtizedekig az anyanyelvet és a környezetnyelvet egyaránt, mindenkinek – a magyar és a nem magyar nemzetiségieknek – ugyanazon módszerekkel tanították – írja Göncz László. A magyar nyelv tudásszintjének kritériumait illetően megjegyzi: nem voltak annyira fontosak, mint a szlovén nyelv, de az egykori testvériség-egység jegyében történő egyenlőség mégiscsak érvényesült. Ezzel óriási kárt okoztak mind a nemzetiségnek, mind a többségi nemzetnek, hiszen a magyar gyerekeknek – a mércék csökkentése, általánosítása miatt – nem volt lehetőségük tökéletesen megtanulni anyanyelvüket, az egynyelvű szlovén családokból származó gyerekek pedig „felesleges koloncnak” tekintették a kisebbség nyelvét. (Az ázsiai eredetű, „rokon nélküli” nyelv a szláv nyelvcsaládba tartozó szlovén mellett a „kínai szinonimájaként”

tűnhet fel.) Meg is utálták rendesen. Minek következtében ma is ritkaságszámba megy az olyan szlovén egyén, aki e korszak oktatási gyakorlatát végigjárva a konyhanyelvi szintet meghaladó magyartudással rendelkezik.

Éppen ezért sajátos kitérés kísérletként értékeli a nívós oktatás, más nevén, „differenciált oktatás” bevezetését, amely a 90-es években, a rendszerváltással szinte egy időben vette kezdetét. Ennek technikai alkalmazásáról annyit tudunk meg a szerzőtől, hogy „a magyar és a szlovén gyerekek ezentúl is ugyanazon osztályba sorolhatnának”, s csupán a nyelvi képzés történik differenciáltan, melyet az óvodától a középiskoláig, tehát majdnem „teljes vertikumban” alkalmaznak. A szerző reményét fejezi ki, hogy az „óriási megkésettség” és „a „katasztrofálisnak minősíthető nyelvi helyzet” ellenére ezen kezdeményezések „némi” eredménnyel azért mégiscsak járnak.

Látszatreformok minimális elmozdulással

1986-ban tehát „nagy” változásnak néztek elébe a kétnyelvű oktatás intézményei és a kétnyelvű oktatási modell. A nagy változás lényege abban állt, hogy az addigi „megosztás nélküli” állapot helyett – a tanítási órát néha ellehetetlenítő – „csoportos” foglalkozások kerültek bevezetésre. Tulajdonképpen ezzel ki is fulladt a reform, de gyakorló pedagógusként e sorok írója tanúsíthatja, már így is óriási előrelépést jelentett a megosztás, illetve az egyszintűre „javított” tanulói állomány oktatása. A magyar „kettőnél” tapasztalt, a kisebbség nyelve iránt tanúsított viszony teljesen megváltozott. A középiskolások körében is helyreállt az egyensúly, az anyanyelvi csoportokban – még a szakiskolai csoportoknál is – teljesíteni lehetett az egyébként nem túlsúlyolt tanítási tervet. A szakirányú oktatással eltörölt érettséginek a gimnáziumi programokban való újbóli elindításával pedig majdhogynem édeni viszonyok köszöntöttek be a rendszerváltás felé rohanó ország oktatási rendszerében. Mára már bizonyossá vált, hogy a rendszerváltás nélkül mindezt nem lehetett volna végrehajtani. A szabadabb szelekkel a délszláv állam és a központi kormány oktatáspolitikájával is meggyűlt a szlovén állam baja. A „jedra” (alapok) néven elhíresült oktatási minimum bevezetése nyomán pedig, mellyel a belgrádi „nagyszerb” törekvések végül is kezdetét vették, valódi szakadás állt be a szlovén és a fundamentalista értékekhez ragaszkodó jugoszláv oktatási rendszerben. A köztársaságok nemzeti irodalmi tankönyveibe ugyanis lassan beszivárogtak a szerb nacionalizmust hirdető tö-

rekvések (Dobrica Ćosić és köre, valamint a szerb „matica”), mintegy oszlopként hirdetve a jugoszláv állami-nemzeti összetartozás fontosságát. Ezt elsőként a köztársaságok közül a szlovén oktatási vezetés vétőzta meg.

Az 1990-ig tartó időszak után az első komolyabb módszertani és egyéb iskolareformeri gondolatokkal előhozakodó törekvések azonban csak 10 évvel később értek be. Ez már nem csak a homogenizálást, hanem az egész vertikum megreformálását is tervbe vette, pl. a kilencosztályos általános képzésű iskola beindítását.

A közép-kelet-európai államokban a demokratizálódási folyamat különbözőképpen zajlott le. Ezek a különbségek kétségtelen mindenütt nyomot hagytak a kisebbségi politikában és az oktatási rendszerben. Szlovénia esetében a problémát tetézte, hogy az „elnyomó”, a nagyszerb „pályára” ráálló jugoszláv központi vezetésnek kellett hadat üzenni egy olyan korban, amikor a kiválás és a délszláv államalakulatból való kiszakadás már kikerülhetetlennek tűnt. Több elemző meghatározó tényezőnek veszi, hogy azért nem kerülhetett sor a kétnyelvű oktatás gyors és radikális megreformálására, mert végső soron a kétnyelvűség mindig is „szlovén tállalmánynak” számított. Beható megkérdőjelezésére talán ezért nem került sor a mai napig Szlovéniában. (Ruda, 2002)

A másik elméleti felvetés pedig azt a nézetet próbálja legitimé tenni, mely szerint a funkcionális kétnyelvűség és a fogalomkörhöz tapadó pozitív elvárások és igények a rendszerváltás tájkán már olyannyira másodrendű szereppel bírtak a muravidéki magyar értelmiségi körökben, hogy igényként sem jelentkezett a radikális változtatás, hiszen ők maguk is „inkább szlovéneknek” érezték magukat. (C. Toplák 1997, Arday 2002).

Ez utóbbi véleményt azonban csak kevesen osztják.

A pszichológiai, illetve pszichiátriai kérdéskörbe utasítható probléma a mai napig megfejtésre vár. Tény azonban, hogy az eddigi elemzések során létrejött modellkorrekciók egyike sem volt elegendő az asszimilációs folyamat megállítására. A néhány szülő, akinek gyermeke magyarországi felsőoktatási intézménybe járt és diplomával tért haza, reménykedhetett, hogy diplomás gyermeke ún. kiegyensúlyozott kétnyelvűvé válhat. A többi belenyugodott a „természetes”, illetve „fájdalommentes” asszimiláció „szabadon választott” lehetőségébe. (Ruda, 2002)

A Szlovén Köztársaság oktatásáról szóló első „Fehér Könyv” 1996-ban készült el. Ebből – ismere-

teim szerint – a kétnyelvű oktatás egészében kimaradt. Varga István, a második „Fehér Könyv” előkészítő bizottságának és a köztársasági oktatási szaktanács tagja a készülő új felmérés kapcsán kifejtette: „Az alkotmány és a törvények kimondták, hogy a kétnyelvű területen a szlovén és a magyar nyelv hivatalos, sőt az oktatási törvények szerint a szlovén és a magyar nyelv egyenrangú mint tantárgy és mint tannyelv. Ebből kifolyólag sokan azt hitték és hirdették, hogy a Muravidéken 'kiegyensúlyozott kétnyelvű oktatási modell' működik.” A valóságban persze nem ez volt a helyzet. Újabb éveknek kellett eltelnie, míg bizonyossá vált a politikai struktúra és az értelmiségiek előtt is, hogy az oktatási forma gyakorlati kivitelezésével van a baj.

Egy 1996-ban végzett interjúsorozatban Tomka György, a csúcsszervezet elnöke ekképpen vélekedett erről: „A továbblépés lehetőségét abban látom, hogy be kellene tartani a törvényeket. Vagyis ha a kétnyelvűségről beszélünk, akkor azt be kell tartani. Vagyis ha bemegyünk a postára vagy egy akármilyen irodába (értsd: hivatalba), jogunk van a saját nyelvünket használni... magyar nyelven beszélni. De nemegyszer megesik, hogy bocsánatot kérnek, hogy ők nem értik, hát beszéljünk szlovénul. Hát átváltunk szlovénra, s ebben semmi rossz nincs. De ebben van egy kis politika is”. (Ruda, 2002)

A 90-es években megvalósuló kétnyelvű oktatásról olvassuk az egyik tanulmányban: „Az eredeti modell célkitűzéseitől már jócskán különböző jelenlegi gyakorlat egyedül a vegyes házasságokból származó gyermekek részére biztosít egyértelmű előnyöket. Ezeknek a tanulóknak a száma erősen növekvőben van, becslések szerint jelenleg 30 százalék (Varga, 1995) és 50 százalék (Orešnik, 1978) között mozog. Ők vannak a legjobban „felszerelve” a váltakozva két nyelven folyó oktatásban való optimális részvételre (Nečak-Lük, 1992). Azonban a még egyértelműen magyar anyanyelvű gyerekek kapcsolata saját nyelvközösségükhöz veszélyeztetve van, hiszen a magyar nyelv másodrangú szerepet játszik az oktatásban.

Elemző-áttekintő jellegű kutakodásaink a kétnyelvű oktatás 50 éves történetében vége felé közelednek. E sorok írója hol a tudomány, hol pedig a publicisztika eszköztárát felhasználva igyekezett a dolgok mélyére hatolni, ok-okozati viszonyrendszer formájában a kétnyelvű oktatás társadalmi vonatkozásainak tükrében magyarázatokat keresni, az oktatási modell jó és rossz oldalaira rávilágítani. Nem rejthettük véka alá azt sem, hogy a kétnyelvű okta-

tás első harminc évében feszültségek és ellentmondások mentén valósult meg a kétnyelvűség, s azt sem, hogy bizonyos politikai „tabugyártás” mindig is folyt a pedagógiai gyakorlat háttérében, ami meghiúsította a kutatást és a hospitációs-ellenőrző feladat maradéktalan ellátását. A 90-es évekre kibontakozó, tudományos érdeklődésű helyi szlovén és magyar értelmiséginek egyre inkább szemet szúrt a mellőzése a létfontosságú döntéseknél. Ezt azért szükséges hangsúlyozni, mert a múltban is gyakran előfordult már, hogy nemcsak politikai téren, de a közélet más területein is „róla, de nélküle” döntöttek, értekeztek azt a látszatot keltve, hogy helyben nincs megfelelő hozzáértő szakember. Így volt ez a kétnyelvű oktatással is.

Erre a problémára a 90-es évek elején, a rendszerváltás szabadabb „szeleinek” beköszöntével többen is figyelmeztettek. Kercsmár Rózsa a Népújságban írja: „Mindenkinek volt lehetősége mindkét nyelv fejlesztésére, csak hogy jellemző ránk, magyarokra a titkos tiltakozás (értsd: képmutatás) és a megalkuvás. Szerintem ennek volt köszönhető, hogy túlnyomórészt szlovén tanfelügyelők örködtek a kétnyelvű oktatás felett. Látszólag minden rendben volt, azt soha senki nem rótta fel a tanítónak, ha a magyar nyelv oktatását elhanyagolta...”. A szerző Bela Horvatnak, a kétnyelvű oktatás egyik hazai úttörőjének a későbbi jelenlétét is hiányolja, valamint azoknak a tankönyvíróknak az érdemeit (Horváth Gizella, Kaszás Gizella, Gerencsér Leonka), akikről már a 20. évforduló kapcsán megfigyeltek (Kercsmár, 1989).

Ugyanakkor továbbra is zavarólag hatott a kritikaként megfogalmazott, a kétnyelvű oktatás árnyoldalát is bemutató nyilatkozatok, vélemények elején a „nem szeretném különösképpen bírálni a mi gyakorlatunkat” felvezetés.

Sztereotípiák és a kétnyelvű oktatás

A 90-es években induló reformokkal néhány részben központilag fölállított tabu megdöntésére is sor került. Az oktatási modell szlogenszerű megállapításai is néhány új fogalommal bővültek. A kétnyelvű oktatásban meghonosodott „testvériség-egység”, „alkotó jellegű együttélés” a „bizalom”, majd utóbb a „barátságos” frázissal teljesedett ki. A manapság is aktuális oktatásszervezési problémák a társadalmi relációról az iskola-szülők relációra terelődtek át.

Dr. Renata Mejak, a Nemzetiségi Kutatóintézet munkatársa 1992-ben a Naptárban megjelent „A szülők és a kétnyelvű oktatás” című tanulmányában egy nemzetközi kutatási projekt eredményeit teszi

közzé, a kétnyelvű oktatás minden jelentősebb mozzanatára, a sokarcú jelenség problémáira is rámutat, megoldásokat is javasol. Ebben a szülőkkel való aktívabb együttműködés és tájékoztatás, a tantervi tehermentesítés, az „előtudásra” alapozott szlovén és magyar nyelv tanításának sürgetése mellett a modell és a gyakorlat további kutatását hangsúlyozza. A tanulmány megállapítja: „A kétnyelvű iskola kétségen kívül objektív nehézségekkel küzd, amikor megpróbál azonos színvonalú tudást adni, mint a szlovén iskolák, egyben pedig megpróbálja a tanulókat felkészíteni az egyenrangú érintkezésre mind szlovén, mind magyar nyelven, valamint a kétnyelvű környezetben való élésre”. „Úgy véljük, hogy a kétnyelvű iskola modelljét dinamikusnak kell értelmeznünk, amelynek követnie kell az oktatás és nevelés terén való fejlődési irányzatokat (ittthon és világszerte), és az eddiginél nagyobb mértékben kell figyelembe vennie a szülők, tanítók és tanulók véleményét (és óhajait) a kétnyelvű oktatás konceptusának fejlesztése és építése terén”. (Mejak, 1992)

A tanulmány egyértelmű üzenete a „nyitásról” szól: a szülők, a tanulók és a korszerű pedagógiai módszerek, eljárások, nem utolsósorban „a Magyarországon folyó demokratikus változások” irányába, nyári táborok, nyelvi képzők formájában. Ennek keretében a szakember szerint nemcsak a tanulók magyar nyelvtudása bővülne, hanem az anyaország kulturális „vívmányait” is megismernék.

„Reális” kétnyelvű oktatási rendszer kidolgozása

A kisebbségi közösségekben különösen gyér a kisebbség nyelvén való kommunikáció, így minden „nyelvoktató”, iskola alapvető és elsőszámú feladatként szokták megfogalmazni azt a követelményt, hogy feltételeket teremtsen a kisebbségi nyelv „funkcionális” használatára. Bár igényként már jóval korábban megfogalmazódott, sőt az ilyen iskolákban való anyanyelvi tanítást kontrasztív nyelvi kutatások is megelőzték (Bernjak, 1991), a kétnyelvű oktatás rendszerének elméleti és gyakorlati szakemberekkel történő „felállítása” csak a múlt század 90-es éveinek végén kezdődött el, a „9 osztályos” reformmal. Bernjak Elizabeta a „másik nyelv” és a „nyelvi jelenségek” kontrasztív vizsgálatára is kitérő tanulmányában a szlovén és a magyar nyelv nyelvi különbözőségeire, s ezáltal a nyelvtanítás és a pedagógiai gyakorlat iránt támasztott követelményrendszer nehézségeire is rámutat. „A másik nyelv oktatásánál a kezdetektől arra törekedünk, hogy a

tanulók a 'külső ráhatás' következtében ne fordítások által, hanem a nyelvi minták automatikus alkalmazásával formálják a másik nyelven formált gondolataikat. Ez idővel a beszélő spontán megnyilatkozásaiban azt fogja eredményezni, hogy már nem a nyelvi megformálásra, hanem a lényegesebbre, a közlendő tartalomra összpontosítson." (Bernjak, 1991)

Másrészt az 1999/2000-es tanévben kísérleti jelleggel, azóta már általánosan bevezetett 9 osztályos kétnyelvű modellben az „egy nyelvhez konzekvensen egy tanárt” kapcsoló módszer egyelőre jó megoldásnak látszik. Viszont nem szabad elfelejteni, hogy az 50:50 százalékos megoszlás sem lenne elegendő a magyar nyelv kedvezőtlen, a kisebbségi nyelvekre jellemző „aszimmetrikus” jellegének feloldására. (Ruda, 2002)

Bokor József a kétnyelvű oktatás kiűtkereséséről írott tanulmányában a továbblépés kritériumai között említi a szakkádereképzés és a tanerő nyelvi hiányosságait: „Az első benyomásom az, hogy sajnos nem minden pedagógus tud a kétnyelvű oktatási intézményekben megfelelően magyarul. Pedig nyelvpótlékot is kapnak érte.... A még szomorúbb tapasztalat azonban az, hogy Mariborban az egyetemen még a lektori órákra sem jár el minden leendő kétnyelvű pedagógus.”

A szakterminológia elsajátításának kérdésében Bokor véleménye eltér a megszokottól, mondván, az ilyen oktatásnak az a veszélye, hogy „a magyar tanulók anyanyelvükön soha nem tanulnak meg szakmai problémákról összefüggően kommunikálni”. A költséges tankönyvfordítás helyett a „szakszerű és tömör” összefoglalókat tartaná célravezetőbbnek, hiszen fennáll a veszélye annak, „hogy lényegében szlovén tankönyvből tanulnak akkor is, amikor magyarból kellene”. (Bokor, 2009)

E sorok írója is osztja azt a kényszeredett, de a jelen pillanatban egyedül elfogadható véleményt, mely szerint a kétnyelvű oktatásnak ma már a Muravidéken nincs alternatívája (vö. Bokor 1999). A jelenlegi oktatási status quo azonban szükségképpen gyors modernizációra, változtatásra szorulna. A kétnyelvű oktatásra lidércnyomásként ránehezedő politikai megoldások helyett immár az anyanyelvű képzésen alapuló oktatási formát kell előnyben részesíteni, kiegészítve – a nemzettudatot erősítendő – történelmi, földrajzi, művészeti és hungarológiai témakörökkel.

A revitalizációs stratégiák megalkotására, egy új magyar nyelvű oktatási modell kidolgozására a muravidéki magyar közösség nem képes.

Néhány általános megjegyzés:

Több frissnek mondható helyzetfeltáró kutatás (Bartha Csilla, Bernjak Elizabeta, Kolláth Anna és mások) is megerősítette, hogy a muravidéki magyar kisebbség „a nyelvcsere előrehaladott fázisát éli”, miközben „példásan szavatoltak” az alkotmányos kisebbségi jogok, köztük a nyelvhasználattal kapcsolatos, a nyelvi egyenjogúságot biztosító, a magyar nyelv „formális színtereken” való használatának joga. Más vélemények szerint a „kétirányú kétnyelvűség” (Bernjak E.) fogalma sem kizárt, hiszen elvileg a többségi nemzet tagjai is kétnyelvűek (ún. passzív kétnyelvűség). Az érintkező nyelvek oldaláról pedig a komplementáris, deklaratív „funkcionális kétnyelvűség” a jellemző. Az anyanemzettől való izoláció és a burkolt, az oktatás és a közigazgatás területén lépten-nyomon megmutatkozó asszimilációs politika hatására a többségi nyelv kiszorította a kisebbségi nyelvet a közéleti nyelvhasználat minden területéről, sőt a magánszférából is. Az interkulturalizmusban, illetve a kettős identitás elvében megtestesülő oktatási célkitűzés, mely a kisebbségi különjogok teljes körű gyakorlati megvalósulását jelentené, azonban nagyon korlátozottan valósul meg. Utolsó mentsvárként a magyar nyelv a közéleti színterekről való kivonulással a családba vonul vissza. Téves ugyanis az a felfogás, hogy a család nyelvátörökítő szerepét – meggyengülése, megingása esetén - az oktatás át tudja vállalni. (Bartha Cs.).

Egy, a közelmúltban elvégzett felmérés (Bartha Cs.) tanulsága szerint a muravidéki magyar családnyelv őriz még olyan tartalékokat, amelyek a családon belüli nyelvátadást és a magyar nyelv iránti szimpátiát is felerősíthetik. Azonban a kisebbség szervilitására utaló jelek és a többséggel szembeni kisebbségi érzés jellemző tünetei is jelen vannak, nevezetesen például, ha egy nyelvíleg homogén csoport egy többségi tag megjelenésével nyelvi kódváltást hajt végre.

Az egyház szerepe a nyelvmegőrzésben elenyésző, hiszen a muravidéki magyarság évtizedek óta egy-két magyar nemzetiségű papot tudott csak adni a közösségnek. Ők is szlovén teológiai oktatásban részesültek. Így a nyelvőrző, nyelvmegtartó hatása a római katolikus egyháznak elenyésző. A többi, protestáns felekezet már évtizedek óta szlovén, illetve magyarországi vendéglelkészekre van utalva.

S végezetül hadd álljon itt egyetlen megjegyzés. Egy muravidéki értelmiségi szülő vallomása, aki a nyelvmegőrzés egyetlen esélyét a továbbiakban is

a család megtartó erejében látja. Zágorec-Csuka Judit, az aggódó szülő, muravidéki költő fiai jövője kapcsán afelett aggódik: mit visznek tovább abból az anyanyelvből, amit ő maga is szüleitől kapott? „Amiben én hiszek, ők is hinni fognak, amilyen példát mutattam, ők is mutatni fogják, ahogyan én beszélek, ők is ilyen szinten fogják beszélni a magyar nyelvet?” Csupa kérdőjel. A Családom anyanyelve pályázat díjnyertes esszéjének egyik tétele az anyanyelv „vállalását” emeli ki a kisebbségi sorsban élő egyén legfontosabb feladatának. Ez azonban nem történik konfliktusmentesen, néha naponta kell megküzdeni (feladva a „kényelmi helyzetet”) azokkal, akik gátolják az anyanyelv gyakorlását.

Irodalom:

- Bence Lajos 1994. A kisebbségi iskolától a kétnyelvű oktatásig. In: Írott szóval a megmaradásért (A szlovéniai magyarság 1919–1989), Győr–Lendva.
- Bence Lajos 1999. Kétnyelvűség és identitásvesztés. In: Bokor József (szerk.), Az anyanyelv a kétnyelvűségben, Maribor–Lendva.
- Bence Lajos 1992. Egy elmulasztott lehetőség margójára. (A kétnyelvű oktatás harminc éve Szlovéniában). In: Győri-Nagy S. – Kelemen J. (szerk.). Kétnyelvűség a Kárpát-medencében, II. Széchenyi Társaság, Bp. 68–73.
- Bokor József 1999. Az anyanyelv dominanciájáért a kétnyelvűségben. In: Bokor József (szerk.), Az anyanyelv a kétnyelvűségben, Maribor–Lendva.
- Bokor József 2009. Nyelviség és magyarság a Muravidéken. Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.
- Bernjak, Elizabeta 1991. Kontrastivna obravnava... In: Tri šudije – Három tanulmány. Lendavski zvezki – Lendvai Füzetek 12–13. Lendva–Lendva, 1991.
- Göncz László 96. Gondolatok az önazonosság, a nemzeti tudat és az irodalom összefüggéseiről. Muratáj 1996, 35–44.
- Kolláth Anna 2005. Magyarul a Muravidéken. Maribor: Zora 39.
- Kontra Miklós 1997. Kell-e félnünk a „kétnyelvű oktatástól”? Korunk. 1997. 1. sz. 75–79.
- Novak, Alojz 1979. A muravidéki kétnyelvű (szlovén–magyar) oktatás jogi alapjai és pedagógiai profilja. In: Nemzetiségi politika – nemzetiségi jog, Lendva. 10–33.
- Lük, Albina 1979. A kétnyelvű iskolák tanulóinak beszédbeli magatartása. In: Nemzetiségi politika – nemzetiségi jog, Lendva. 57–85.
- A Népújság című hetilapnak a jubileumok kapcsán készített vonatkozó cikkei, hosszabb-rövidebb írásai, ankétok, interjúk. (Különös tekintettel a 10., a 20., a 30. és a 40. évfordulóra készített összeállításokra.)
- A Naptár (A szlovéniai magyarok szemléje) idevonatkozó tanulmányai, cikkei (pl. Renata Mejak, Naptár 1992).
- Orešnik, Ivo 1978. Első lépések a kétnyelvű oktatás bevezetése terén. In: Nemzetiségi politika, nemzetiségi jog. Lendvai és Murszombati MNÉK, Lendva, 1978.
- Ruda Gábor (szerk.) 2002. Nemzetiségi iskolák – Kétnyelvű oktatás. Szentgotthárdi Konferencia 2000. (Narodnostne šole itd.), Pilisvörösvár – Graz, 2002.
- Ruda Gábor (szerk.) 2002. Az iskola mint asszimilációs gépezet – Šola kot asimilacijski mehanizem (Muravidéki kétnyelvű oktatás, rábavidéki nemzetiségi iskolák). Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 2002.
- Ruda Gábor (szerk.) 2008. Identitás – Nyelv – Irodalom (Kérdések és választási lehetőségek a Muravidéken és Dél-Szlovákiában ...), Pilisvörösvár – Dunaszerdahely, 2008.
- Szabó Ildikó 1993: Kétnyelvűség és nyelvhasználat a muravidéki magyarok körében. Razprave in gradivo, št. 28. Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Ljubljana
- Szeli István 1981. Muravidéki jegyzetek. In: Történeti történelem. Fórum, Újvidék. 1981, 273–275.
- Varga József 1996. Kétnyelvű oktatásunk csödjé?! I–III. In: Népújság 1996. febr. 15., 11.; febr. 22., 11.; febr. 29., 11.
- Varga József 2009. A kétnyelvű oktatás Szlovéniában. Nap Alapítvány.
- Varga Sándor 1979. Gondolatok a jubileum alkalmából. In: A kétnyelvű oktatás 20 éve. A DNSZSZ Muravidéki Községi Tanácsa. 1979.

Néhány javaslat és észrevétel*

az oktatási és kulturális stratégia alapelveinek kidolgozásához

1.

Vajdaságnak nincs önálló magyar tanárképző egyeteme, mint ahogyan nincsenek önálló magyar középiskolái és nincs önálló magyar általános iskolai rendszere sem. Ezek a hiányosságok egyértelműen asszimilációserkentő tényezők, és nagymértékben hozzájárulnak a magyarság akkulturalizációjához, kisebbségi közösségünk eróziójához és folyamatos romlásához. Viszont az elszorvódó magyar oktatás csak sorvadó identitástudatú értelmiségi elitet tud „újratermelni”, és innentől a negatív kontraszelekció spirálja már hibátlanul fog működni, egész a nemzeti önfeladásig. A VMDP szerint továbbra is **a legsürgősebb feladatok egyike az önálló magyar tanárképző egyetem létrehozása**. A már működő szabadkai tanítóképző kar ezt nem teszi feleslegessé, éppen ellenkezőleg: fölerősíti a szükségletet.

Általános iskoláinkban a tanulók száma továbbra is folyamatosan csökken. Némileg kielégítő helyzetről csupán a magyar többségű községekben beszélhetünk, ám a szórványosodás jelei már itt megmutatkoznak, erre a legfigyelemre méltóbb példa Szabadka. A magyar tanulók létszáma négy fő okra vezethető vissza: 1. a magyar lakosság elöregedése, a születések számának csökkenése, 2. kivándorlás, 3. vegyes házasságok/asszimiláció, 4. a szülők egy részének bizalmatlansága a magyar tagozatok nyújtotta lehetőségek iránt a gyermek karrierjének biztosítása terén. A felsorolt okok többsége az oktatási rendszeren kívüli, ezért pusztán az oktatás színvonalának emelésével nem fordítható meg, de enyhíthető.

Jelenleg az általános iskolások 20 százaléka szerb tagozatra jár, a magyar általános iskolák kádergondokkal küzdenek, a tanárok jelentős része – különösen a szórványvidékeken – nem tud magyarul, vagy ha tud is, nem ismeri megfelelő színvonalon a magyar szaknyelvet. Véleményünk szerint az eddigieknél is erőteljesebb támogatásra szorulnak a magyar nyelvű továbbképzési programok, s azokon belül különösen a magyar szaknyelv magas szintű

elsajátításának lehetőségeit kell kidolgozni alap-, közép- és felsőfokon egyaránt.

2.

A határon túli közösségek kulturális életében **alapvetőnek tartjuk a magyarországi támogatások kettős funkcióját: a szakmai kritériumok mellett döntő súllyal essen latba az autonómiaörekvések támogatása és az egységes nemzetben gondolkodás alapelve**. Ha a magyar nemzet Trianon után elkezdődött politikai, gazdasági és kulturális szétfelválásának és az ezzel együtt járó, mindenekelőtt a pozícionált értelmiség egy rétegében dívó identitásfeladásnak gátat akarunk vetni, tanácsos volna, ha az elkövetkező években a magyar adófizetők pénzén nem azokat támogatnák, akik a fenti elvek megrögzött ellenfelei voltak két évtizeden keresztül, s azok maradtak ma is.

A kulturális stratégia kardinális pontjai között mindenképpen ajánlatos volna tételelesen kimondani, hogy továbbra is prioritás a határon túli magyar művelődési intézmények ingatlanhoz jutását, a meglevő épületek felújítását a lehetőségek szerint támogatni.

Másrészt a kulturális örökség megmentésén és védelmén túl fontos a kisebbségi közösségek otthonosságérzetét növelő köztéri tárgyi világ (szobrok, domborművek, emléktáblák) gyarapítása. Nélkülözhetetlen, és viszonylag könnyen megteremthető a határon túli magyar művelődési intézmények, műhelyek adatbázisának elkészítése.

3.

Az ösztöndíjpolitika terén (de általában a támogatáspolitikai egyéb területein is) fontosnak tartom **annak a kritériumnak a fokozatos bevezetését, hogy a támogatásokról csak magyar állampolgárságú személy(ek) dönthessen(ek), és a kedvezményezettek is magyar állampolgárok legyenek**. Ez mindenképpen erősítené az egységes nemzetben gondolkodást és cselekvést, s az azzal

* *Javaslataimat a VMDP megbízásából a MÁÉRT Oktatási és Kulturális Szakbizottsághoz 2011. március 23-án küldtem el.*

járó felelősségvállalást, még akár a legkonkrétabb jogi vonatkozásokban is. Ugyanakkor teljesen elhibázottnak, s ezért sürgősen megváltoztatandónak tartom a Vajdasági Magyar Nemzeti Tanács ez év márciusában meghozott ösztöndíjszabályzatának azon pontját, amely a vajdasági magyar választói névjegyzékre történt feliratkozást a támogatás odaítélésekor az egyik döntő kritériumnak tartja. Véleményem szerint a jórészt magyarországi támo-

gatásból finanszírozott ösztöndíj ilyen formájú elosztása nem képezheti semmilyen (lényegében) pártpolitikai diszkrimináció alapját, amely látszatra ugyan nem, de ténylegesen már a startban kizárja a délvidéki magyarok azon több mint 45 százalékát, akik akár objektív, akár szubjektív okokból nem kerültek fel, vagy nem is kívánnak felkerülni a sokak, így általunk is, vitatott legitimitású választói névjegyzékre.

A bírálhatatlanok

A Magyar Szó főszerkesztőjének leváltásáról szóló vita margójára

Alig múlt el egy év és a Magyar Nemzeti Tanács (a következőkben MNT) a Magyar Szó kapcsán ismét heves vitát és tiltakozást váltott ki, és ezzel megint két táborra osztotta a délvidéki magyarságot. A vita, a múlt évihez hasonlóan, sajnos, most sem az igazi érvek és ellenérvek felsorakoztatásával folyt, hanem mindegyik fél burkolt, hazug vádak alapján bizonygatta a saját igazát, miközben párt- és egyéni érdekek csaptak össze. A délvidéki magyarság sorsa pedig az egyik felet sem érdekelte, még annak ellenére sem, hogy mindkét tábor épp ennek hangoztatásával védte a saját véleményét. Az igazi okokat mélyebben kell keresni.

A legutóbbi választások előtt a VMSZ, okulva a korábbi hibáiból, azaz tartva a magyar megosztottság rákfénjétől, szövetségre lépett a délvidéki magyar pártokkal. Így jött létre a Magyar Koalíció. A VMSZ ezzel a „magyar összefogással” elnyerte a magyarság nagyobb bizalmát, jóval több mandátumhoz jutott. A választások után, átverve a többi koalíciós partnert, a köztársasági mandátumokból egyetlenegy sem adott át a szövetségeseeknek, de a megbeszélte programtervezetből is kihátrált, kedvezményeket nyújtva a Demokrata Pártnak, amelylyel kétes szövetségre lépett. A magyar pártokkal az ellentét, többek között az MNT megválasztási módja kapcsán csúcsosodott ki: a magyar szavazók névjegyzékének létrehozását a VMDK és VM DP az állami szervek feladatának tekintette, és mivel a kormány (a VMSZ támogatásával) erre nem volt hajlandó, elutasította az MNT összetételének az ilyen módozatú megválasztását. Míg a VMSZ bízva a nagyszámú tagságában, a névjegyzék elkészítését felvállalta. A szerb pártok magyar tagjai támogatták a VMSZ határozatát, hisz ez azonos volt a saját pártjuk programjával. Emellett a VMSZ, hogy ellensúlyozza a távolmaradt magyar pártokat, együttműködésre bírta a jugo-liberális magyar értelmiséget is, amelynek, főleg a Gyurcsány-korszak idején, a kormányfőtől, hogy a botrányos nemzetpolitikáját ellensúlyozza, számtalan kitüntetést adományozott, amit ez az értelmiségi réteg készségesen elfogadott, ellentétben másokkal, akik nem voltak hajlan-

dók kezét fogni Gyurcsánnyal. Különben ez az értelmiségi kör, a szerb hatalomtól kapott és örökölt pozíciói által, tekintélyes befolyással rendelkezett. A VMSZ pártot nagymértékben segítette a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség is (a továbbiakban VMMSZ), melynek legfőbb vezetősége egybeforrt a VMSZ-szel.

Magyarázatra szorul a VMSZ-nek az ilyen nagyfokú támogatottsága is. Ez a párt ugyanis az irányítása alá vonta mind a magyarországi, mind a szerbiai anyagi támogatásokat. Az ő hatáskörébe tartoztak, és tartoznak még ma is, a magyarországi ösztöndíjak és pályázatok odaítélése, az intézmények, szervezetek, egyesületek stb. támogatásának elosztása, de a szerbiai, illetve a tartományi nagy beruházások is a Tartományi Nagyberuházási Hivatal VMSZ-es vezetői révén meghatározó szereppel bírnak. Azt is mondhatnánk, hogy az az intézmény vagy szervezet, amelyik élni akar, annak elsődleges érdeke a VMSZ rokonszenvének a megszerzése. Az ilyen viszonyok mellett érthető, hogy a VMSZ meglehetősen sikeresen végezhetett el a délvidéki magyarság névjegyzékének az elkészítését, aminek a lebonyolításához és kampányolásához bőszeges anyagi támogatást is kapott. Ez a propaganda-hadjárat, és a támogatásokkal megnyert szimpatizánsok segítségnyújtása azt eredményezte, hogy az MNT tagságát, a néhány szerb párt magyar tagjaiból bekerült személyein kívül, egyedül a VMSZ tagjai képezik. Néhány civil szervezet is képviselteti magát, de azok a túllihegett megfélelni vágyásuk következtében részvételükkel nemhogy gyöngítik, sőt erősítik a pártnak a közéletre gyakorolt befolyását. A tagság ilyen összetétele, azaz a VMSZ-es abszolút többség azt is jelenti, hogy az MNT nem a délvidéki összmagyarság érdekeit képviseli, hanem csak a VMSZ tagságának és pártolónak hatalmát gyakorolja. És ez okozza azt a némi ellenszenvet és megosztottságot, ami az utóbbi időben az MNT tekintélyét rombolja. Ezt még tetézi az a könnyörtelen igyekezet, valamint a VMSZ vaksága, hogy hatására az MNT minden magyar vonatkozású irányítást erővel a hatása alá akar vonni. Aki, illetve amely szervezet ennek ellen-

áll, azt minden eszközzel igyekszik betörni. Azt is mondhatnánk, hogy egypárti hatalomra tör. Persze, ez az „egység” a délvidéki magyarság számára a legnagyobb áldást jelentené, ha ez az összefogás közös megegyezés révén jött volna létre, és főleg nem olyan VMSZ-s és MNT-s vezetőkkel, akik már a „személyi kultusz” kikövetelésétől sem riadnak vissza. (Nem tartozik szorosan a témához, de sajnálattal kell megállapítani, hogy a délvidéki magyarság mai politikai csúcsvezetőit, esetleg annak védett körét, mostanában bírálni nem lehet, még kevésbé leváltani őket belátható időn belül nem lesz lehetőség. Ezt megakadályozza a mindkét kormány által támogatott politikai hatalmuk.)

Jelenleg ezek a politikai erőviszonyok határozzák meg a délvidéki magyarság kulturális, oktatási és gazdasági életének az alakulását, és természetesen ezen belül a médiumok, illetve a Magyar Szó arculatát is. Pár évvel korábban, hogy az MNT a jugo-liberális értelmiség kedvében járjon, a Magyar Szó élére fő- és felelős szerkesztőnek ilyen szellemiségű és elkötelezettségű személyt nevezett ki. Ez a választás sajnos balul ütött ki, mivel már az első év után bebizonyosodott, hogy a lap „szembe megy a magyarság érdekeivel”. Ezért az MNT határozata szerint kívánatos lett volna egy „laptanács” létrehozása, amely a magyar szellemiségű újságírás irányába terelné az újságot. Hogy a Magyar Szó miben megy a magyarság érdekeivel szemben, ezt azonban érvekkel senki sem támasztotta alá. Hasonló módon a laptanács létrehozásának indoklását sem adta meg senki sem, de még annak szerepét, hatáskörét sem. Ennek következtében úgy indult el a vita, hogy sem a javaslattevők, sem az ellendrukkerek nem tudták, hogy miről is vitáznak. Az MNT-nek igaza volt, mert a Magyar Szóban az utóbbi időben valóban olyan cikkek jelentek meg, amelyek nem a délvidéki magyarság érdekeit szolgálták. De a tények ismertetése nélkül ez csak olaj volt a tűzre. *(Az Aracs folyóirat különben számtalanszor felhívta a közvélemény figyelmét e torzulásokra, de az MNT közgyűlésén ezt figyelmen kívül hagyták).* Az ellenvéleményen lévők a kommunista időkből visszamaradt, illetve újból bevezethető cenzúrázástól tartottak, és a demokratikus rendszer sajtószabadságára hivatkoztak, annak ellenére, hogy a „cenzúra” szót senki sem említette. Természetesen teljesen jogos lenne, ha a laptanács meghatározott időszakokban csak véleményt mondana a Magyar Szó szellemiségéről, nyelvezetéről, témaköréről, a délvidéki magyar társadalom gondjainhoz-bajaihoz kapcsolódó viszonyáról stb., még ha az bíráló lenne is. Sőt,

mint alapítónak ez kötelessége is lenne. Itt ugyanis közpénzek felhasználásáról van szó, és a közösség számára nem lehet közömbös ennek az eredménye. Más viszont a dolog, ha ez a szerv tilt, cenzúráz, vagy ne adj `Isten büntet is. Ez esetben már teljesen jogos a felháborodás és a tiltakozás. Mert nem létezik semleges média. Minden sajtótermék politikai arculatát az alapító határozza meg, legyen az liberális, konzervatív, keresztény-demokrata, szocialista, munkáspárti stb. Privát médium esetében a tulajdonos, aki a pénzt adja, a társadalmi tulajdonban lévőknél pedig az a szerv, amely a közösség részéről erre fölhatalmazást kapott. (Ha kapott?) Egy ilyen esetben, mint amilyen helyzetben a több mint kilencvenéves kisebbségi sorsban szenvedő délvidéki pusztuló magyarság van, a legszerencsésebb lenne a nemzeti-konzervatívizmus vonalát követni. Talán ez a politikai irányzat tudná leginkább erősíteni a nemzettudatot és az egyetemes magyarsághoz való tartozást. Valamint fékezni a mind erőteljesebb beolvadást, mert minden kisebbségi médiumnak ezt a szerepet is kötelessége fölvállalni.

Mivel a laptanács létrehozása nem volt megindokolva, az ellentábor ellenszegülése pedig olyan heves volt, hogy az MNT kénytelen volt kihátrálni. Csak annyi történt, hogy a Magyar Szó egyik mellékletének, a Képes Ifjúságnak a szerkesztőjét *(akit az Aracs folyóirat számtalanszor megbírált, de ezt a tényt újfent senki sem említette)* leváltották, illetve fölfelé buktatták. (?) A Magyar Szó szellemisége semmit sem változott. Sőt, a főszerkesztő külön rovatot biztosított Szerbhorváth Györgynek, aki hazug, valótlan állításaival bárkit kész volt bemocskolni. Amíg ezt hétköznapi emberekkel, többek között az Aracshoz közelálló személyekkel tette, természetesen a főszerkesztő beleegyezésével, az MNT részéről nem volt semmilyen bírálat. A „biztosítékot az verte ki”, amikor Szerbhorváth a VMSZ és az MNT csúcsvezetőségét kezdte kifigurázni. Ezt a „bírálhatatlanok” már nem engedhették meg, ezért gyorsított eljárással a főszerkesztőt leváltották, majd a már kiszemelt új főszerkesztőt kinevezték. Az eljárásnál még arra sem ügyeltek, mivel a sértettek annyira eltökéltek voltak, hogy a leváltás vitájában, amit a kögyűlés másként is eldönthetett volna, az új főszerkesztő kinevezését már a következő napirendi pontba foglalták. A VMSZ, illetve az általa befolyásolt MNT ugyanis minden ellenszegülést kész megsemmisíteni. A főszerkesztő vesztét persze első sorban nem az újság jugo-liberális lapszerkesztése okozta, hanem hogy Szerbhorváth György a

politikai vezetőket kritizálta. Ezt az is bizonyítja, hogy a főszerkesztőcsere után a Szerbhorváth-írások eltűntek a lapból.

A leváltás indoklását mindenki a saját érdeke szerint magyarázta, de a valódi okot, illetve az el- lenérveket senki sem merete kimondani. A Taggyű- lési Jogokat Gyakorló Testület (a következőkben TJGYT) a következő hibákat sorolta föl: 2010. X. 6-án az újság nem emlékezett meg az aradi vértá- núkról (*korábban ezt nem hiányolta az alapító, pedig az Aracs erre is számtalanszor felhívta a figyelmet – a szerz. megj.*), folyamatosan kihagyta Egeresi Sándor tartományi kormányelnök tevékenységének az ismertetését, és nem válaszolt az elnök úrnak az ezt nehezményező levelére, továbbá többször nem közölt VMSZ-közleményeket, illetve nem jelent meg a párt sajtótájékoztatóin, nézeteltérésbe került a Hét Nappal, amire a főszerkesztő cinikusan reagált. (M. Sz. 2011. VI. 21.) „Negatív kép jelent meg a lapban azokról a közéleti személyiségekről, akik felvállalták a vajdasági magyarság sorsa alakulásának képvisel- letét. ... egy közszolgálati médiumnak nem szabad mérgezni a közösséget...” (M. Sz. 2011. VI. 24.) En- nél erősebben fogalmazott dr. Korhecz Tamás. Ő is felsorolta a már említett „vétkeket”, főleg azt, hogy az újság elhallgatja a „pozitív folyamatokat” ... és azt, hogy „élhetőbbé vált a szülőföld”, ... ezért „nem számít csúsztatásnak, ha inkább a pozitív dolgokat emeljük ki”, mondja Korhecz, ami azt is jelenti, hogy az MNT „sikereiről” a lap nem zeng dicshimnuszokat. Ezekután bevallja, hogy az MNT-n belül „akár- milyen intézkedés történik, azt megelőzi egy meg- beszélés, egyeztetés a párttal. Ugyanígy történt ez a főszerkesztő leváltása előtt is”. (M. Sz. 2011. VII. 2 – 3.) Hogy némileg mégis tompítsa a párttársak és a saját sérelmeit, a tanácskozás vitájában azt nevezte a főszerkesztő legfőbb vétkének, hogy Pressburger a főszerkesztői kinevezésekor azt ígérte, növelni fogja a lap eladott példányszámain, és ezt nem tel- jesítette. Ez a legfőbb oka a leváltásának. Persze semmit sem változtatott a döntésen Pressburger magyarázata, miszerint igaz, hogy az eladott pél- dányszám csökkent, de az internetes olvasók szá- ma óriási növekedést mutat, ami azt jelenti, hogy a lap olvasottsága nőtt. Korhecz ezen vádjával szem- ben, a főszerkesztőváltás után alig pár napra az új- ság hatalmas címben „vajdasági magyar csodáról” számolt be, miszerint a „hivatalos kimutatások sze- rint 2011. január elseje és 2011. május 31-e között egy százalékkal növekedett a Magyar Szó eladott példányszáma, miközben két százalékkal csökkent a remittenda.” (M. Sz. 2011. VI. 30.) Ezek alapján

úgy tűnik, hogy itt valaki nem mond igazat. Persze, az új főszerkesztő Korhecz nyilatkozatát nem állítja szembe a laphírrrel. Az újság fölháborodottan azt is közli, miszerint „a Magyar Szó egy évről évre kisebb létszámú közösség napilapja. Elvárni tőle a folya- matos példányszám-növekedést ... rossz szándé- kot sugall, mintha valaki a vajdasági magyarság létszámának folyamatos zsugorodása miatt vonná felelősségre”. (M. Sz. 2011. VI. 30.) Ezek szerint Korhecz legfőbb vádja érvényét veszítette, de ez a már korábbi párthatározaton semmit sem változta- tott, mint ahogyan hiábavalónak minősült az MNT „ellenzékének” minden érvelése is.

A szerb pártok MNT-s magyar tagjai a demokrá- cia és a sajtószabadság meggyalázásáról beszél- tek, de senki sem merete kimondani az igazságot, hogy valójában a VMSZ mind erőteljesebb egyed- uralmával kívánnak szembeszállni. Tiltakozott a liberális értelmiség is. Dr. Gerold László követke- zőképpen nyilatkozott: „a politika erejét fitogtatva olyasmibe piszkál bele, amihez nem ért, de amihez nagyon is ragaszkodik, mert azt hiszi, joga van hoz- zá, mint mindenhez, s mert általa hatalmát akarja/ lehet demonstrálni. Nem hiszem, hogy most éppen erre lenne szüksége a vajdasági magyarságnak, kivált – ahogy ez gyakorta történik, s az MNT >jó- voltából< egyre gyakrabban ismétlődik – nem ilyen otromba formában, ahogy a VMSZ és leányvállala- ta, az MNT irányítja. ... Ez látszat-demokrácia, ami valójában egypárti diktatúra” ... a valódi ok, „hogy a lap valakinek a tyúkszemére lépett, s ezért most bűnhődnie kell”. (M. Sz. 2011. VI. 24.) Szókimon- dásban nyilatkozott erről Losonczi Alpár: „Valójában a politikai elit válságáról van szó, annak az elitnek a válságáról, amely minegy tizenöt éve van hatalmon tájainkon, és nem tudja feltalálni magát az új kihívá- sok közepette, s ezért kényszerülnek ilyen látszat- megoldásokra, holott a nemzetpolitika alapvető sza- bályait sem ismerik. A VMSZ nem tud szabadulni a szocialistákkal való korábbi együttműködés képze- tétől ...” Márton Attila ezt még megtoldja: „Nem a lap, vagy a lapok és más médiumok azok, amelyek negatív hangulatot keltenek, az magától is létezik ... az optimizmus sugallása nagyon káros lehet, nem csak azért, mert lebecsüli a polgárok ítélőképessé- gét, hanem mert virtuális világba tereli az embere- ket”. (M. Sz. 2011. VII. 4.) Náray Éva mint MNT-tag csalódottan a következőket mondta: „... a minden- ható sem mossa le az MNT-ről, hogy egy párt uta- sítására jártak el. ... A nemzeti tanácsai választások előtt ez a párt lépést tett a független értemiségek felé. Akkor engem is meggyőztek, de a jövőben egy

kicsit nehéz lesz az akkori ígéreteket, kijelentéseket igazolni”. (M. Sz. 2011. VI.24.)

A legvisszatetszőbb hozzászólása volt a „civileket” képviselő dr. Zsoldos Ferencnek. A túllihegett megfelelési vágytól olyan állításokba bonyolódott, hogy az „ellenzék” bírálatai főleg órá záporoztak. Említést kell tenni még a Hét Nap kommentárjáról. Érthető, hogy a VMSZ elkötelezett lapja örömmel fogadta a főszerkesztő leváltását, mint írja: „Kiderül többek között, hogy ki hová tartozik ...” Az írásból persze az is kiderül, miszerint aki nem támogatja a VMSZ és az MNT intézkedéseit, az mind gyengíti „a délvidéki magyarság politikai elitjét, az önálló magyar politizálás garanciáját”, tehát a délvidéki magyarság ellensége. Ellenség a Vajdasági Magyar Újságírók Egyesülete, a Magyar Összefogás listájának jó néhány tagja, a független értelmiségiek, Vukašinović Éva ombudsmanhelyettes, a többi délvidéki magyar párt és mindazok, akik ki merik mondani, hogy „a VMSZ és az MNT ... nem hajlandó semmilyen kritikus hangot hallani, amelyek a vajdasági magyarság politikai elitje ellen irányulnak”. Dudas ezzel akaratlanul is kimondta az igazságot, mert az egész főszerkesztőcserének ez volt a lényege. (Hét Nap, 2011.jún.29.)

Ezekután megállapítható, hogy a délvidéki magyar politikai helyzet a következőképpen módosult: a VMSZ megmutatta politikai erejét, s azt, hogy nem tűri el a politikai elitjének bírálatát. A Magyar Szó szellemisége némileg javult, mert a Képes Ifjúság szerkesztőjét leváltották, és a lap oldalairól is eltűntek Szerbhorváth György mocskolódo, jugo-liberális írásai. A liberális értelmiség teret veszített, bár ilyen rövid időszak elteltével ezt még korai lenne megítélni. A többi magyar párt valamint a szerb pártok magyar tagjai, anélkül, hogy ezt bevallották volna, a VMSZ megerősödésétől féltek, persze nem ok nélkül. Veszített a VMSZ és az MNT is, hisz ez az erőből való politizálás sok délvidéki magyart megrémített. A független magyar értelmiségieket is elbizonytalanította, ami a további együttműködés fellazulásához vezethet. Mindenesetre most a magyar médiumok mindegyike, megrémülve a politikai következményektől, bőséges tudósítással szolgál mind a VMSZ, illetve az MNT tevékenységéről, mind a VMSZ politikai elitjének mindenkori szerepléséről. Végül is a főszerkesztőcsere eredményét csak az idő fogja megmutatni.

Szabadka, 2011. július 28-án.

Fizetőkapszák

Ember legyen a talpán, aki el tud igazodni a Magyar Szó főszerkesztőjének menesztése körüli történetekben! Hogy miért kellett Pressburgernek mennie, azt mi, a politikai élettől távol levők, csak találgathatjuk. Tény, hogy ugyanaz a Magyar Nemzeti Tanács váltotta le idén júniusban, amelyik két évvel ezelőtt a „fiatal, ambiciózus” (Radics Viktória) újságíró az egyetlen délvidéki magyar napilap főszerkesztőjévé megtette. Akkor, a kinevezéskor, csupán a barikád c. internetes oldalon H. Á. tiltakozott a kinevezés ellen (Liberális nyikhaj lett a Magyar Szó főszerkesztője, aki cigány államfőt akar, 2009. augusztus 8.), a Nemzeti Tanács egyhangúlag hozta meg döntését, s az új főszerkesztő arra a kérdésre, miért kellett az előző főszerkesztőnek, Kókai Péternek távoznia, azt a bölcs választ adta: ezt kérdezzék meg tőle!

A főszerkesztőváltás kapcsán többen megnyilatkoztak. Mások mellett Purger Tibor, a Magyar Szó washingtoni tudósítója is. Amellett, hogy sok mindenben igaza van a szerzőnek (a főszerkesztő illetően történő leváltásával csorbult a Magyar Szó, a Nemzeti Tanács, a VMSZ és a vajdasági magyarság vezetőinek tekintélye), arról bölcsen hallgat, ő hogyan került az Új Symposion élére 1983-ban, miután Sziveri Jánost az akkori hatalmasságok – a kommunisták – menesztették, ugyanis, ha valaki nem emlékezne rá, Purger Tibor volt az, aki vállalva az elvtársi megbízatást, minden előzetes irodalmi tapasztalat nélkül, főszerkesztője lett az Új Symposionnak.

„Am a módszer, amellyel a Magyar Szó főszerkesztőjét eleve elítélték – egy suba alatt és utólag napirendre tűzött, ám jó előre gyűjtögetett, négyoldalas fogalmazvány legelső (!) bekezdésében – az olyan valami, ami mellett egyszerűen nem lehet szó nélkül elmenni.” (P. T.: Kié a sajtó, miről is van szó?!, Magyar Szó, 2011. június 23., 7. old.). Purgernek ebben is igaza van, csak hogy ugyanígy nem lehetett volna, és nem lehet még mindig szó nélkül elmenni a '83-as történetek mellett sem. Arra viszont ez a Magyar Szó-s ügy éppen jó, hogy a magyar kormányba is bele lehessen egyet rúgni: „Így történt ez tavaly Magyarországon is: az arra hirtelen elegendő többséget szerző kormánypárt lenyelte a közmédiát

és annak vezetői közül kigyomláta a nem eléggé megbízhatónak tartottakat, a legmagasabb posztokra pedig minden különösebb procedúra nélkül külső kiszolgálókat hozta be. Aki nem lép egyszerre... nem kap szerkesztőséget estére.” (P. T.: Kié a sajtó,...)

Szabó Palócz Attila, a Magyar Hírlap újságírójaként viszont épp ennek az ellenkezőjét bizonygatja, hogy ti. a Magyar Szó főszerkesztőjének leváltásához nemhogy semmi köze nincs a Fidesznek, de bármilyen hasonlóság a magyarországi médiatörténetekkel a véletlen műve. (Szabó Palócz buzgalma érthető, hiszen meg kell felelnie a Magyar Hírlap elvárásainak, Szögi Csaba óbecsei bántalmazása kapcsán, amellet, hogy egy demokrata, szabadgondolkodású, nagyszerű újságíró, irodalmár és ember megveretése ellen emelt szót, többek között a Magyar Hírlapban is, a tettesek jobbikos kapcsolatait fölemlegetve, miszerint a Jobbik romboló tevékenységét már a Délvidéken is gyakorolja – csak hogy mind a mai napig nem tartotta egyetlen médium sem fontosnak azt, hogy megszólaltassa, megkérdezze Szögi Csaba gaz bántalmazóit tettük indokáról, ha egyáltalán volt tett és volt indok, de ez, ahogy mondani szokták, egy másik történet!)

Szabó Palócz emlékezete szelektív. Szelektív, mert a főszerkesztőcsere kapcsán csak arra emlékezik, hogy a már említett Új Symposion-botrányban, amit ő a Magyar Szó legújabb botrányához hasonlít, Dudás Károly milyen szerepet vállalt, azt viszont elfelejti hozzátenni, ki, illetve kik voltak az egész Sziveri-ügynek a mozgatói, pedig ezt Szabó Palócznak tudnia kellene, hiszen még dokumentumfilmet is forgatott az Új Symposion 1983-as esetéről.

„Örömmel tapasztaltam a héten, hogy végre a baloldali kötődésű magyar sajtó ingerküszöbét is átlépték a délvidéki események, illetve a vajdasági magyarság egyetlen napilapja, a közszolgálati Magyar Szó főszerkesztőjének koncepció eljárásban történt, puccsszerű leváltása. Bár az már kevésbé érthető, hogy miért hozzák ezt kényszerűen összefüggésbe a nagyobbik anyaországi kormánypárttal: „Délvidéken dúl a Fidesz” – hirdette például minapi címlapján a Magyar Narancs. Hogyan kerül most ebbe a történetbe a magyar kor-

mánypárt? Hát lényegében sehogy. A szerző ugyanis azzal érvel, hogy „a közelgő, elsöprő Fidesz-győzelem bizonyossága befelé, illetve az anyaország felé fordította a VMSZ-vezetést”. Jó, rendben, de ez még messze nem jelenti azt, hogy a nagyobbik kormányzó pártnak bármi köze is lenne a történetekhez, legfeljebb lehetett volna – ha beleszól a határon túli magyarság belső ügyeibe. De nem tette, így hát nem is dúlhatott. A Vajdasági Magyar Szövetség vezetése páli fordulatot tett, ennek hátterében pedig politikai érdek, helyezkedés áll. A Magyar Szó elleni hadjáratnak ellenben régre, messze a tavalyi anyaországi választások előtti időkre visszanyúló, délvidéki belső okai vannak.” (Az idézeteket, természetesen, eredeti formájukban közöljük – a szerző megj.) (szpray / terezapu.freeblog.hu: Náni néni nünükéje, Délvidék főszerkesztője, 2011. július 8.)

Szabó Palócz gondolatmenetét a következőképpen folytatja:

„A múlt század kilencvenes éveinek elején, az épp széthulló s akkor már minden eresztékében (fegyver) ropogó Jugoszláviában egy Radoman Bozovic nevű, középszerű politikus, Slobodan Milosevic szerb diktátor szocialista pártjának egyik vajdasági vezetője rendelkezett a tartományi tájékoztatási kérdésekben, személyes felügyelete alá tartozott a teljes délvidéki közmédia. Egyebek mellett a nevéhez kötődött a szerkesztőségek megtisztítása a nemkívánatos elemektől, publicistákat, riporttereket és újságírókat rúghattak ki kedvére, főszerkesztőket váltott le, és nevezett ki helyükre szocialistákhoz hű dilettánsokat. Ezzel érdemelte ki akkoriban a Vajdaság főszerkesztője gúnynevet. Megállás nélkül hangsúlyozott nemzeti érzelmei miatt most a Délvidék főszerkesztőjének kellene neveznünk azt a szabadkai lapszerkesztőt, Dudás Károlyt, a VMSZ alapító elnökségi és a Magyar Nemzeti Tanács (MNT) kulturális bizottságának tagját – a funkcióhalmozás már önmagában is sokat jelent –, akinek személyes sértettsége áll Pressburger Csaba – a Magyar Szó leváltott főszerkesztője – meghurcoltatásának hátterében. Az ellene folytatott hadjárat, vagyis inkább villámháború, a koncepció per gépezete ugyanis akkor indult be, amikor a napilap egyik publicistája bírálta a Dudás által vezetett szabadkai Hét Nap című hetilap egyik cikkét. Pressburger pedig utóbb nem volt hajlandó bocsánatot kérni.” (szpray / terezapu.freeblog.hu...)

Tudjuk azt, a logikus gondolkodás nem mindenkinél az erőssége, így nem kell ezen az okfejtésen sem különösképpen meglepődnünk. Szabó Palócz szerint, és nem csak szerinte, hanem valóban a Milošević-korszak Radoman Božovićát az újságírói köznyelvben a Vajdaság főszerkesztőjeként emlegették, azok miatt a cselekedetei miatt,

amelyeket, hatalmából eredően, gyakorolhatott: szerkesztőségekben tisztogatott, újságírókat rúgott ki, vagy éppen alkalmaztatott. „Megállás nélkül hangsúlyozott nemzeti érzelmei miatt most a Délvidék főszerkesztőjének kellene neveznünk [azt] a szabadkai lapszerkesztőt, Dudás Károlyt,...” – tehát: megállás nélkül hangsúlyozott nemzeti érzelmei miatt! Dudás Károlyt, „a VMSZ alapító elnökségi és a Magyar Nemzeti Tanács (MNT) kulturális bizottságának tagját” – való igaz, Dudás a VMSZ egyik alapítója, minden bizonnyal az alapításkor az elnökség tagja is volt, ma pedig a VMSZ elnökségének és az MNT kulturális bizottságának is tagja, s bizony, funkciókat is halmoz, mert e mellett még a Hét Nap főszerkesztője, író, publicista és egyéb. Szabó Palócz viszont nagyon jól értesült lehet (vagy talán mégsem? – ez a titokzatos közbevetés a későbbiekben még fontos lehet!), ha ilyen nagy bizonyossággal kijelenti: Dudás személyes sértettsége áll Pressburger Csaba meghurcoltatásának hátterében! Az indoklás fentebb olvasható.

„Az esetet nem véletlenül nevezi a köznyelv már is második Sziveri-ügynek. Sziveri János költő volt a legendás Új Symposion című folyóirat főszerkesztője, akit 1983-ban egy hasonló koncepció eljárásban távolítottak el a lap éléről. De akkoriban még az öngazgatású szocializmus, a diktatúra éveit éltük, s nem volt ritka az ilyesmi. Sziveriéket akkor nacionalizmussal és sok más hülyeséggel vádolták, a folyóirat szerkesztőit meghurcolták, ellehetlenítették, a költő bele is betegedett a történetekbe, és néhány év múlva, igen fiatalon meghalt. Dudásnak kiemelt szerep jutott a Symposion-ügyben is: olyan éles hangú, ledorongoló, a szocializmus eszméit és vívmányait számon kérő cikkben támadta a fiatal irodalmárokat, hogy cikkét már másnap fordításban vették át a szerb nyelvű lapok is. No persze, henceghek vele, hogy a délvidéki magyarok kicsinálják egymást, nekik csak kényelmesen el kell helyezkedniük a páholyban.” (szpray / terezapu.freeblog.hu...)

A köznyelv itt, a Délvidéken egyáltalán nem nevezi a Pressburger-ügyet második Sziveri-ügynek, annak legfőbb Szabó Palócz és társai szeretnék beállítani. Nem is nevezheti, mivel a Sziveri-ügyben nem csak Sziveri Jánost, a főszerkesztőt mentették föl az akkori hatalom gyakorlóit, hanem az egész szerkesztőbizottságot. Sziveriéket ha nacionalizmussal vádolták is, az semmiképpen nem magyar nacionalizmus volt, hanem sokkal inkább szerb és horvát, a Szabó Palócz által említett „sok más hülyeség” pedig anarcho-liberalizmus, bezárkózás, a jugoszláv szocialista öngazgatás értékeinek a nem kellő mértékű tisztelete volt. A szerkesztőbizottság

tagjait valóban meghurcolták, Sziveri János ezek után nem sokkal valóban súlyosan megbetegedett, majd betegségébe bele is halt, de azt Szabó Palócz, és nyilvánvalóan én sem tudhatom, betegségének és halálának oka főszerkesztői meghurcoltatása, esetleg genetikai hajlama, a töméntelen mennyiségben elfogyasztott cigaretta és alkohol, netalán valami más, vagy mindez együtt volt-e? Dudás „éles hangú, ledorongoló, a szocializmus eszméit és vívmányait számon kérő” cikke, (Szabó Palócz bizonyára a Palackposta c. írásra gondol, Magyar Szó, 1983.V.25.) közel harminc év távlatából talán már nem is tűnik olyan éles hangúnak – de ennek eldöntése nem az én tisztem, majd beszél róla Dudás, ha akar. A szerb nyelvű lapok nemcsak a szerkesztőséget ért bíráló írásokat vették át, hanem több szerb, horvát, bosnyák és szlovén lap is az Új Symposion védelmére kelt – ennyit a pontosság kedvéért.

„A szabadkai lapszerkesztőnek, aki manapság folyamatosan hangsúlyozza magyar nemzeti érzelmeit, akkoriban még egészen másfajta kötődései voltak. Ilyen meghatározó sorokban tudósított például Josip Broz Tito temetéséről: „Egyetlenegy ember nem jár az utcán, a nyitott ablakokon kiszűrődnek a partizán gyászinduló torkotszorító hangjai”. Vagy: „Soha többé lenyűgöző mosolya, súgja mellettem valaki a félhomályban, soha többé szemüvegének meleg csillanása”. A Délvidék főszerkesztője tehát minden rendszer megfelelő kiszolgálóembere. Lehetett könnyezve siratni azt az embert, akit ma már ő is diktátornak nevez (mert az érdeke manapság már inkább ezt kívánja...), lehetett üldözni, megbélyegezni, ellehetetleníteni Sziverit, akinek emlékére ma már megemlékező beszédeket mond. És igen, frontálisan le lehetett támadni Pressburgert is, aki ellen alig tudtak összevakarni holmiféle szakmai hibáknak feltüntetett vádakát. Annyiért pedig, amennyit valóban lajstromba tudtak szedni ellene a névtelenség mögött megbúvó „feljelentők”, még a játszótér homokozójában sem szól rá az anyuka gyermekére.” (szpray / terezapu.freeblog.hu...)

Szabó Palócz ismételt szeptetiv emlékező: a Nagy Vezért dicsőítők között Dudás mellett ott van Balázs Attila, Sziveri János, Végel, Koncz István, Domonkos, az ifjú Kalapáti, Ács Károly, Fehér Kálmán, az újvidéki Magyar Tanszék teljes vezérkara, a Magyar Szó, a Hét Nap, a Dolgozók, a Képes Ifjúság, mi több: a Jó Pajtás és a Mézeskalács publicistái, a hidasok, az üzenetese, a symposionisták és még az „abszolút művész, aki megírta, megalkotta az egész Vajdaságot magyarostul” (Radics Viktória), Tolnai Ottó is! Hosszú a névsor, sajnos, nagyon hosszú! Az igazsághoz azon-

ban az is hozzátartozik, hogy azt a fajta (magyar) falukutatást, szociológiai riportot és tényföltáró újságírást, amit Dudás Károly művelt, mellette csak Tari István, Podolszki József és, főképp fotóival, Dormán László tette. Olyan világot dokumentáltak, amely a hatvanas és hetvenes évekkel végleg eltűnt a szocializmus falumból politikájában.

A „játszótér homokozója” meg szóra sem érdemes!

„Korhecz Tamás, az MNT elnöke az ülés után, amelyen szavaztak a főszerkesztő menesztéséről, úgy nyilatkozott az egyik televíziónak, hogy Pressburgert szakmai hibák miatt kellett eltávolítani. Nomármost, Korhecz Tamásnak mindenképp tudnia kell, hogy jogászként éppen ő követett el szakmai hibát, amikor úgy értékelte, hogy egy ilyen koncepció eljárást igazolni lehet.” (szpray / terezapu.freeblog.hu...)

– Egy kis jogászi eligazítás egy mindentudó újságírótól még az MNT jogász elnökének sem árt meg!

„A délvidéki VMSZ, kihasználva a meghosszabbított karjaként használt – az eredeti elképzelés és a törvényi szabályozás szerint is sokkal többre hivatott – MNT-t, tett egy gesztust, hogy a Délvidék főszerkesztőjének kedvében járjon. Pressburger Csaba pedig egy életre megtanulhatta: aki Dudás Károlyt megsérti, annak repülnie kell. Pozitív fejlemény tehát, hogy végre a baloldali média ingerküszöbét is átlépték ezek az események, de ne hülyítsük már egymást, ezek a délvidéki magyarság parlagias és vidékies, belső hatalmi és presztízsharcai, és közülük sincs az anyagországi napi politikához. Nem a Fidesz dül a Délvidéken, hanem a provincializmus!” (szpray / terezapu.freeblog.hu...)

Szabó Palócz írása végére immár minden világos: ahogy (szinte) mindennek, úgy ennek az ügynek is van pozitív fejleménye: nevezetesen, hogy a (mindenható) baloldali média is fölfigyelt a Pressburger-ügyre, s a messzi Budapestről szemlélődve, „ezek a délvidéki magyarság parlagias és vidékies, belső hatalmi és presztízsharcai, és közülük sincs az anyagországi (!) napi politikához. Nem a Fidesz dül a Délvidéken, hanem a provincializmus!”

Mikorra már végre megnyugodhatna a kívülálló, akkor belebotlik egy másik, az anyag-, bocsánat: anyaországban már jó ideje sínylődő, a Délvidékről elszármazott igazi, nagybetűs, 289%-os vajdaságiba, a költő, esszéíró, műfordító, kritikus és újságíró Radics Viktóriába. Radics Viktória egy kissé másféképp látja a dolgokat, aminek hangot is ad az Élet és Irodalom hasábjain (A nyilvános mosdó ünnepe, 2011. július 1.), és a Maribor 2012 – Evropska

prestolnica kulture c. honlapon (Fehér nadrágban, 2011. július 6.).

Anémi történelmi áttekintés és az ES olvasóinak tájékoztatása után, miszerint a vajdasági Magyar Nemzeti Tanács és a VMSZ a déli végeken teljhatalommal bír és önkényuralmi rendszert vezetett be, Radics Viktória a következőket írja Pressburger menesztéséről:

„A Magyar Szó fiatal, ambiciózus főszerkesztőjét azért kellett leváltani, mert a liberális újságírás, magyarán a sajtószabadság híve volt, azaz nem támogatta, hogy a lap a hatalmi helyzetben lévő párt és a „gazda” szócsöve legyen, miként azt sem, hogy a jobboldali populista demagógiát terjessze, melyet egyébként az anyaországból importálnak a párt utazó ügynökei, akiket a maradi provincializmusukkal megszírozott nemzeti ideológiájuk mellett az tart össze, hogy valahányan a kisebbségi húsfazék-ból meregetnek.” (A nyilvános mosdó ünnepe, Élet és irodalom, 2011. VII. 1.)

Nos, hogy is van ez? A fiatal, ambiciózus főszerkesztő a sajtószabadság híve volt, s egyebek mellett nem volt hajlandó arra, hogy terjessze a jobboldali, populista demagógiát, amelyet az anyaországból importálnak a párt (gondolom, a VMSZ) utazó ügynökei. Vajon ki az, aki téved? Radics Viktória vagy Szabó Palócz Attila? De mindez még semmi!

„A nyakcsigolya-reccsentő ülésre a Magyar Szó újságíróit és a velük tartó Tolnai Ottót nem engedték be. Rendőröket hívtak ki annak megakadályozására, hogy bármelyikük betegye a lábát a szabadkai Magyar Házba. Az ülés után dr. Hódi Sándor pszichológus, a MNT Tájékoztató Bizottságának elnöke kifejtette, hogy a legnagyobb bajuk nem is az állítólagos „szakmai mulasztásokkal”, hanem a főszerkesztő „szemléletmódjával” volt, ugyanis kevesellik a lapban a „hitet, reményt”, a „pozitív szemléletmódot”, az „új bizakodást”, a „nemzettrész” melletti elkötelezettséget, ami magyarra fordítva annyit tesz, hogy a főszerkesztő nem elég nacionalista, nem elég demagóg és nem eléggé „elkötelezett” pártember, hanem *vitapárti* értelmiségi, aki a kisebbségi rezsimmel szembeni bírálatoknak is teret adott.

A kisebbségi politikai vezetőség „hagyományos szemléletmódja” szerint az újság feladata a nyilvános mosdók ünneplése. A lokális nagyságok szalagavatásairól, értekezleteiről, beszédeiről és piaciátogatásairól való beszámoló, az anyaországban regnáló jobboldali és keresztény párt agresszív sugallatainak a terjesztése és a kritikai hangvétel elfojtása. Ezt nevezi az újonnan kinevezett főszerkesztő asszony „hagyományos újságírásnak”, mellyel fel kívánja váltani a mindössze szűk két éve tartó publicisztikai modernizálódást.” (A nyilvános mosdó...)

Azaz: „az anyaországban regnáló jobboldali és keresztény párt agresszív sugallatainak a terjesztése és a kritikai hangvétel elfojtása”, s természetesen, aki hitet, reményt és pozitív szemléletmódot képvisel, netalán a nemzettrész mellett (valószínűleg a délvidékire gondolhatott Radics Viktória) kötelezi el magát, az magyarul annyit tesz: az a valaki nacionalista, demagóg és elkötelezett pártember! Az talán bizonyosra vehető Radics Viktória okfejtése kapcsán, hogy Pressburger Csaba főszerkesztőként nem volt ilyen, hiszen mivel ilyen (nacionalista, demagóg és elkötelezett pártember) nem volt, ezért mennie kellett. És modern is volt – tudjuk meg Radics Viktóriától, ami szintén helyénvaló, mert ugye: modernnek kell lenni mindenestül!

Az igazi csattanó azonban most jön:

„De: keresd az író! Ahogy az már mifelénk régi jó szokás: egy író áll a politikai (re)akciók háttérében, aki többé-kevésbé láthatatlanul és nagyon rafináltan mozgatja a szálakat. Esetünkben egy író hölgyről van szó, egy magas politikai tisztséget viselő írónőről. Mint mondják, ő fogalmazta meg és olvastatta fel a Pressburger Csaba elleni mondvacsinált bűnlajstromot, és a jól fizető pártemberekkel karöltve ő a „kivégzés” eszmei letéteményese, a MNT „szellemi vezére”. (A nyilvános mosdó...)

Az imént írtam: modernnek kell lenni mindenestül, s hirtelenjében arra gondoltam, szegény Dudás Karcsi is ennek a modern világnak esett áldozatul, nevezetesen az orvostudomány sikereinek köszönhetően már nem is Károly, hanem Karol, esetleg Karolina, netalán Kerolájn, hogy még modernebbek és liberálisabbak legyünk, s kellő módon tiszteljük és szeressük a másságot! De nem! Én is tévedtem! Dudás, minden bizonnyal, megmaradt és meg is marad Károlynak. Hogy ezt honnan tudom? – Radics Viktória másik, már korábban jelzett írásából:

„De: cherchez la femme! És: keresd az író! Ahogy az már Közép-Kelet-Európában régi jó szokás: egy író áll a politikai (re)akciók háttérében, aki vagy nagyokat írva és szónokolva, vagy, mint most, többé-kevésbé láthatatlanul és rafináltan mozgatja a szálakat. Esetünkben egy író hölgyről van szó, egy magas politikai tisztséget viselő írónőről, akinek nem írom le a nevét, mert van rá módja, hogy azonnal sajtópert akasszon a nyakamba. Mint mondják, ő fogalmazta meg és olvastatta fel a túl bátor főszerkesztő elleni bűnlajstromot, és a pártemberekkel karöltve ő a „kivégzés” eszmei letéteményese, a vajdasági magyar politikai megújulás „szellemi vezére”.

A Magyar Szó újságíróit és a velük tartó Tolnai Ottót a döntő ülésre, melyen a sorsukról volt szó,

egészen az ülés végéig nem engedték be. Rendőröket hívtak ki annak megakadályozására, hogy bármelyikük betegye a lábát a szabadkai Magyar Házba. A helyi tévé azonban közvetítette az ominózus ülés egy részét: egy bevágás erejéig láttam, amint a híres író-politikusnő ott ül az első sorban, fehér nadrágban, és rajta tartja a szemét az embereknek. Voltak köztük olyanok is, akik sírtak, és olyanok is, akik szót emeltek a nyilvános megszegés ellen. Lesz nemulass!” (Fehér nadrágban, Maribor 2012 Evropska prestolnica kulture, 2011. VII. 6.)

Nos, mindannyiunk megnyugvására megállapíthatjuk: a főszerkesztőt menesztő ülésen készült főlvételen az első sorban ülő író hölgy, aki magas politikai tisztséget viselő írónő nem Dudás Károly! Lehet, Dudásnak is van fehér nadrágja, de a főlvételen nem ő van! Hogy ki ő? Azt én nem tudhatom, de Radics Viktória viszont biztos állítja: ő fogalmazta meg és olvastatta fel a túl bátor főszerkesztő elleni bűnlajstromot, és a pártemberekkel karöltve ő a „kivégzés” eszmei letéteményese, a vajdasági magyar politikai megújulás „szellemi vezére”!

Ha mást nem, azt legalább tudjuk: vagy Szabó Palócz Attila, vagy Radics Viktória tévedett, vagy éppen nem mondott igazat! Netalán: füllentett! Személyes véleményünk pedig az, a Magyar Nemzeti Tanács már akkor tévedett, amikor két évvel ezelőtt Pressburger Csabát nevezte ki a Magyar Szó főszerkesztőjévé, egy olyan költőt, akitől ezt is olvashatjuk:

Gúnyolódó felezgető

*Írok én egy verselemző
Tetszésének megfelelő
Szabályosan rimeltetett
Ütemező szörnycetget.*

*Magyar vers és ősi forma
Térjünk vissza a kőkorba
Szerezzünk be agyagtáblát
Véssük bele a kokárdát.*

(Tiszatáj, 1999. február)

Tévedett, mint ahogy most is téved a Pressburger személyénél sokkal fontosabb dologban is, nevezetesen az ösztöndíj-programban! Azzal, hogy csak azoknak az elsőéves egyetemi hallgatóknak ad ösztöndíjat – és nem is kevés pénzt! –, akik szerbiai karokra iratkoznak, azzal tulajdonképpen eltaszítja a fiataljainkat a magyar kultúrától, a magyar szellemiségtől! Az újvidéki Magyar Tanszék és a sza-

badkai Tanítóképző Kar kivételével egyetlen olyan délvidéki egyetemi szakirány sincs, ahol a hallgatók anyanyelvükön tanulhatnának. Néhány karon egyes tantárgyakat magyarul hallgathatnak, az Óvónőképzőben a tantárgyak túlnyomó többségét, de magyar egyetemi képzésben csak a leendő magyar szakos tanárok és tanítók részesülhetnek, illetve még ők sem, mert az általános tantárgyakat nekik is szerb nyelven kell hallgatniuk.

Téves az a fölfogás, nem is téves: bűnös, hogy azért nem adnak a Magyarországon tanuló egyetemistáknak ösztöndíjat, mert közülük kevesen jönnek haza! Téves és bűnös, mert még senki nem bizonyította be: a Szerbiában végzett magyar egyetemisták Szerbiában maradnak. Nagyrészüket elmegy, mint ahogy elmennek a szerb fiatalok is, egészen egyszerű oknál fogva: mert nincs esélyük munkát kapni. Nem abban kellene a fiataljainkat gátolni, hogy Magyarországon tanuljanak tovább (Habár Lovas Ildikó, a Nemzeti Tanács művelődési tanácsosa szerint: „Nagyon sokan iratkoznak szegedi, budapesti egyetemekre. Okos, tehetséges, kiváló képességű gyerekek, nem annyira szorgalmasak, de tehetősek, nagyon sokféle a világ, az egyetemekre iratkozók között is.” (L. I. Az ablakon és a lélekbe begyűrűzik a nyár, Magyar Szó, 2011. július 23., 24.) – Amellett, hogy meglehetősen kusza a mondat, a tanácsos asszony által sugallt lusta és gazdag jelző, igen ritka kivételtől eltekintve, nem jellemző a Magyarországon tanuló délvidéki fiatalokra, s neki mint politikusnak tudnia kellene azt is, a szegedi vagy budapesti továbbtanulás semmivel sem drágább, mint az újvidéki – nos fiataljainkat nem a magyarországi továbbtanulásban kellene gátolni, hanem sokkal inkább támogatni, s ami már illuzórikusan hangzik, sőt: naivul – munkahelyeket kellene létesíteni a számukra, hogy az életüket a szülőföldjükön élhessék le!

Illuzórikus és naiv elvárás, hiszen hogyan is tudnának politikusaink munkahelyeket teremteni gyermekeinknek, ha azt nem tudták, vagy akarták elérni, hogy az újonnan megépült autóúton ne Királyhalma magasságában legyen a fizetőkapi, hanem Szabadka alatt, amivel lehetővé tették volna azt, hogy az egész észak-bácskai és észak-bánsági régió lakosai, akik között zömmel magyarok vannak, s akiknek a szavazataival politikusaink ott vannak, ahol, Szabadkát, a térség központját könnyebben elérjék, és megkíméljék a településeken átvezető régi út mentén lakókat a fizetőkapi miatt a regionális útra visszakerülő forgalomtól.

A jéghegy csúcsa

Azt kérdezi a Magyar Szó internetes kiadásának egyik értetlenkedő olvasója, mi abban a provokáció, hogy Temerinben a magyar művelődési ház kirakatüvegét a két népszerű szerb tömeggyilkos, Karadžić és Mladić önelégült portréját ábrázoló matricákkal díszítették ki ismeretlen tettesek. Én az ilyenféle kérdésfelvetések naivitásában már régen nem hiszek. Még akkor sem, ha naponta látom, hogyan fásul el társadalmunk, benne a magyarok is, a gyűlöletkeltő falfirkák, a háborús bűnösöket isteníítő pólók és vásári giccstárgyak látványától. Mindebben az a legnagyobb probléma, hogy az első menetben az egyébként többségben levő tisztességes embereket is hozzászoktatják a gyűlölet szimbólumainak és embertelen hőseinek a kultuszához, hogy a másodikban azután természetesként fogadtassák el velünk azt, ami egyáltalán nem természetes, csupán a társadalom jobb részének kényelemszeretete vagy gyávasága folytán vált és válik megszokottá.

Mint például a temerini Szirmai Károly Magyar Művelődési Egyesület elleni meg-megújuló, nem látványos, de a feszültséget folyamatosan szinten tartó támadások, amelyekre hovatovább már a rendőrök is csupán legyintenek, mondván, nevetlen kölykök

szórakoznak. Sőt, lehet, némelyiküknek még tetszik is például a legutóbbi, korántsem ártatlan csíny.

A gyűlöletkeltők szemében a magyar művelődési egyesület láthatóan nagyon rossz helyen van. A városka szívében. Márpedig egy olyan községben, ahova legalább hétezer menekültet telepítettek, nem utolsósorban azért, hogy megváltozzanak az etnikai arányok, ez megengedhetetlen.

Rejtélyes elkövetők emlékezetem szerint csupán az elmúlt négy-öt év során háromszor zúzták be az egyesület bejárati ajtaját, betörték az ablakát, s egy ízben ismeretlen eszközzel vagy löfegyverrel átlukasztották a kirakatüvegét is, «véletlenül» épp akkor, amikor magyarországi és vidéki vendégszereplőkkel volt tömve a klubhelyiség. A gyakori bedörömbölésekről, ajtórugdosásokról már szólni sem érdemes.

Az elkövetők soha, egyetlen alkalommal sem kerültek elő. Egy részük – bár korántsem mind -- bizonyosan kiskorú. Lehet, hogy épp abba az iskolába jár, amelynek bejáratán büszkén és háborítatlanul virít a szélsőségesen idegengyűlölő Obráz jellegzetes, kékszínű pártszimbóluma.

A tolerancia nagyobb dicsőségére.

Temerin, 2011. július 28.

Buli és közélet

Nemcsak szórakoztatás az EMI-tábor célja

Hogyan is viszonyulunk fiataljainkhoz, a most felnövekvő új generációhoz? Leginkább úgy, mintha nem sok közünk lenne hozzájuk. Pedig van. Szülők vagyunk, nevelők, a mai társadalom felelős tényezői, bármely szinten. Mégis azt mondjuk: semmi sem érdekli őket, csak a buli. Bevallom nekem is rémes, hogy hétvégeken nincs alvás - éjjel tizenegykor vonulnak a szórakozóhelyekre üvöltözve, aztán hajnalban vissza. De ebben nyilván a helyi nyitvatartási, csendháborítási rendeletek, meg a rendfenntartók is ludasak.

Viszont nagyon jó dolog, hogy az utóbbi időben megsokszorozódott a nyári táborok száma. Mindenki választhat magának kedvére valót. Vannak népzenei, üvegfestő, kézműves, környezetismereti foglalkozások, a szép szó tábora stb. És a nagy zenei fesztiválok, mint a zentai vagy az újvidéki.

Ezek mellé sorakozott fel az EMI-tábor, az Egyesült Magyar Ifjúság VI. délvidéki tábora, melynek az idén másodszor volt a színhelye a Tisza-parti kemping, mégpedig július 8-a és 10-e között, a Rákóczi Szövetség helyi szervezetének rendezésében.

A háromnapos rendezvénytől a helybeliek (enyhén szólva) tartottak. Először is attól, hogy rettenetes lesz a zenekarok hangereje, azután pedig a részeg fiatalok randalírozásától. Másodszor: tavaly hivatalosan is szélsőségesnek, nemzetieskedőnek, sőt provokatívnak titulálták. Volt olyan együttes, melyet a határon visszafordítottak (Kárpátia).

Ehhez képest az idén azt tapasztaltuk, hogy minden rendben ment, kilengések, incidensek nélkül. A zene sem volt túl hangos. A helyszín megfelelőbbnek bizonyult, mint a tavalyi. Emellett a rendfenntartók is jól végezték dolgukat, elég sok rendőr volt jelen, de érezhetően a rendet felügyelték, nem provokáltak. Sőt elterjedt a hír, hogy egy szerb nacionalista fiatalokból álló csoportot visszafordítottak.

Müller Évát kérdezem minderről, aki a tavalyi rendezvényt is látta, meg az idén is meghallgatott néhány előadást.

- Sokkal nyugodtabb körülmények között folyt az egész. Nem voltak bekiabálások, mint tavaly. Úgy látom, lassan megtanulunk demokratikusan vitatkozni. Még ha nem is tudjuk egymást meggyőzni, de legalább meghallgatjuk egymást. A témaválasztással nagyon meg vagyok elégedve. A jelenünkkel és a múltunkkal egyaránt foglalkoztak. Pl. a temerini fiúk

esete, a kettős állampolgárság, Jugoszlávia szétesése, vagy a Magyar Nemzeti Tanács első évének értékelése. Őszinte kérdések és beszélgetések voltak. Az előadásokat idősebbek és fiatalok is látogatták. Én azt mondom, ha a fiataljaink csak a koncertekre mennek el, már az is jó, mert tudják, hova jönnek. Látszott a pólóikon, magyar zenét hallgatnak. Látták zászlainkat és minden a nemzettudatukat erősíti. Tőlem megkérdezték: hogy mertél elmenni közéjük? Ezek magyar zenét hallgatnak! De én azt láttam, ha már a tetoválás a divat, bátran viselik a magyar címet, a turul madarat...Ezektől nem félni kell, hanem támogatni őket.

Nagyon jó, hogy fiatal családok is itt táboroztak a Tisza partján. Mindnyájan jó hangulatban, testbenlélekben megerősödve tértünk haza.

Még egy fontos adat: a belügyi szervek hivatalos közleménye szerint egyetlen incidens sem történt. Törvény- vagy alkotmányellenes cselekedetet nem észleltek. És ami a legfontosabb: droghasználatot nem tapasztaltak, alkohol-túladagolásra sem került sor. Márpedig ezek, sajnos, szinte mindennapos jelenségek a diszkókban.

Végezetül az Új Kanizsai Újságból idézek: „Az EMI-tábor abban is különbözik más fesztiváloktól, hogy nemcsak szórakozási lehetőséget nyújt, hanem a magyar fiatalokat megpróbálja bekapcsolni a délvidéki közéletbe. Politikáról, nemzettudatról, sőt esetenként tabudöntőgető témákról is vitafórumok szerveződnek, ami által az itt élő ifjúság képviselői véleményt formálhatnak jövőjükkel, közös dolgainkkal. Elhűlne a kedves olvasó, ha hallaná, mennyi értékes, a lényegre érintő felszólalás hangzik el ezeken a beszélgetéseken. Ilyenkor derül ki, hogy a sokszor lesajnált vajdasági magyar fiatalok jó része igenis felelősséggel gondol szülőföldjére, a környezetét pontosan ismeri, véleményének hangot is mer adni, és a politizálás sem ördögtől való nekik: ha mindezt az ifjúság nyelvén, értékrendjén kínálják nekik... / Három kis fa (- Y) /

Summázva: nem elvadult hóbörgésről, nem mellőndöntő siránkozásról van szó. Csak a megalkuvó gyávaságnak (ami minden rossz csírája) a legyőzéséről. Vállalnunk kell önmagunkat, jelenünket és múltunkat, de kritikus szemmel.

Csak így lehetünk teljes emberek - fiataljainknak ezt a magatartást kell felmutatni.

Halász Albert

A kórtársaknak

Mire vagy képes
 ki magadat költőnek
 hívod halandó
 e népes utcán hol
 a kirakatban minden
 más mint kortárs
 poézis a kevés
 pénz másra kell
 erre is meg arra is
 versre már nem futja
 tudja ezt kinek útja
 eme utcán a dekorált
 kirakatok előtt vezet el
 az írástudó manapság
 így vezekel a kirakattól
 számúzva a raktárba
 pléhponyva-könyvek mellé
 bizománnyá degradálva

mire vagy képes
 ki magadat költőnek
 hívod porlandó
 az emberek közt
 is csak csodabogár
 tudományod lám
 silány mutatóvagy
 minél a favágás is
 többet ér mert ha akar
 abból bárki megél

minden képességeddel
 végül is megélni képtelen
 vagy avagy ha kifacsarva is
 az agy acsarkodva
 a szellemi józansággal
 szellemként szellemet
 ölni ölni ölni
 sőt mi több
 verset írni is képes vagy

Az elmentek

A hegy gyomrában maradt
 faragatlan sírkövekre
 vésendő emlékezetül:
 az elvándoroltak fejfája

a menni vagy maradni
 tapló és kova
 örök dilemma
 szikrát vet fellángol
 kiégve temetik
 majd hamvából feltámad
 újra és újra

mint egy csúnya herpesz
 néha ha felreped
 ha szóra nyitjuk szánkat
 ezért vigyázz ki maradsz
 mert úgy fájhat
 ha elkívánnak innen

kik elmentek
 menniük kellett
 többnek muszájból
 mint saját akaratból

ők elítéltettek
 mert elmentek
 ó szegény
 kit nyelvére vesz a nép

mi maradt utánuk
 rög sem por sem
 hült hely sem
 semmi sem
 még kifakult emlék sem

mi
 maradtunk
 mi maradtunk utánuk
 utolsó magként

mégis porszemként

s mind de mind
ha testben nem teheti
lélekben ide vágyik
ha élni nem
hát álmodni
ha azt sem
emlékei halmába zárkózni

Általam vagy

Úgy kellene élnem nesztelen
Isteni némaságban csendben
csöndesen nehogy neszem
gallyaidon fészkedben
lelket riasszon sőt illene
hogyan élnem sem kellene

megszültelek szoptattalak
dédelgettelek s dajkáltalak
fölneveltelek s még nevellek
fogom kezed óvlak kedvellek
mi közben ellek s vetélek
s mindemellett dúdolván ébresztgetlek

fehérlófia csodaszarvas csoda
ébredj hallod ébredj nézz oda
oroszlán karvaly sas képében
tyúk s liba báránybőrben ordas
nekik más se a lelked te kellesz
elragadnak ha nem ébredsz

kelj fel s járj hallgass a szóra
én hívlak anyád lelkéből a jó
a szívéből jövő sok szép szó
hát elfeledtél hát nem ismersz
mivé lettél hanyag süket komisz
pusztulj némán szüless meg újra

ha engem anyanyelved elfeleded

Márciusban fagy ellen

Magyar
vagyok
magyar
világom felett a kalapom
magyar
az úttól kopott bocskorom
magyar
a világom közepén leszúrt
vándorbotom
magyar
minden felmenőm
magyar
lesz utolsó szavam

magyar
vagyok én
s te légy szlovén
légy
magyar
és szlovén félig-félig
vagy
magyar
negyedig nyolcadig
vagy
magyar
és horvát
magyar
és osztrák vagy ruszin
vagy bármi nemzet sarja
légy Ő
magyar
és bármi nemzet sarja
félig-félig vagy
magyar
negyedig nyolcadig

légy
olyan mint én vagyok
akár
légy
csak nyolcadig
légy
de tudd
ki vagy
kinek sarja vagy
légy
szlovén
légy
bármi nemzet sarja
ám tudd hogy
magyar
is vagy
tudd
hogyan ember vagy
tudd
közülünk való vagy
vagyis légy ki vagy

Draskóczy Ede története

A magyar szellem-mű egységes és oszthatatlan, de ezen belül a délvidéki magyar irodalomnak egészen különös az állása. Lényege és belső törvénye szerint regionális irodalom. Ezen a legmélyebb élményen keresztül emelkedhetik csak a magyar és európai csúcsokra. (Draskóczy Ede)

A tiszta fogalmak embere

Draskóczy Ede óbecsei ügyvéd, lapszerkesztő, kisebbségi politikus, a délvidéki magyar irodalmi és művelődési élet fáradhatatlan szervezője születésének 120. évfordulóját ünneplik az idén azok, akik még egyáltalán emlékeznek a kiváló közéleti emberre, és a munkássága nyomán kibomló szellemi mozgalomra. Az irodalomtörténeti monográfiában a neve mindössze háromszor szerepel, s mindannyiszor a Szenteleky Kornél Irodalmi Társaság megalakulása körüli érdemeit méltatja az emlékező. Arról, hogy Draskóczy Ede az 1920 és 1945 közötti negyed évszázad során fáradhatatlanul, megingathatatlan elszántsággal küzdött a kisebbségi sorsra jutott délvidéki magyarság irodalmának megszervezéséért, az irodalom intézményesítéséért, s hogy ezen a vidéken ő dolgozta ki a közösségi szolgálat ideológiai-bölcseleti alapvetését – arról már egyetlen szó sem esik. Pedig a jeles férfiú Szenteleky Kornéllal együtt – nem egy esetben nála is következetesebben – küzdött a délvidéki hagyományos értékek megőrzéséért és a délvidéki szellemiség megújításáért; a Bácska Kazinczyjának halála után pedig többször is kísérletet tett azon „üdvhadsereg” megteremtésére, amely a hűség, a szolgálat és a tisztesség tekintetében méltó módon állhatott volna a kallódásnak indult közösség elé.

De nem emlékeznek Draskóczy Ede áldásos tevékenységre az óbecseiek sem. Hogy rettenetes

dolog emlékek nélkül élni, az egészen bizonyos, az pedig, hogy bennünket – az utókor nemzedékét – nem tanítottak meg emlékezni, az elsősorban könyvelő apáink és felelőtlen tanítóink bűne. Minden közösség történelmének vetése az emlékezés kertjeiben sarjad ki, ott hozza meg virágait, ott érik be a termése, hogy a betakarítás után a bölcs gazda elégedettségével vessünk számot a megtelt magtárainkkal. Balgaság azt hinni, hogy ezt a munkát akárkinek is meg lehet spórolni, hiszen aki nem ismeri a saját népének a történelmét, az arra kárhoztatik, hogy megismételje azt. Apáink és tanítóink hátat fordítottak az elmúlt koroknak, úgy vélték, hogy nincs szükségünk az elődök életének történeteire, nincs szükségük azoknak az eseményeknek a tanulságaira, amelyek szerencsétlenekké, boldogtalan földönfutókká tettek bennünket, délvidéki magyarokat. Pedig a bölcsesség azt súgja nekünk: mindaddig szerencsétlenek, boldogtalan földönfutók leszünk, amíg nem szerezzük vissza az emlékezés gazdag kincstárát. A régi történeteink teszik az életünket otthonossá, s amikor az egykori színek és hangulatok újra megérintik a szívünket, megérik bennünk a felismerés: annyi fölösleges bolyongás után végre hazataláltunk. Könnyebb a dolga annak, akit kézen fog az elődök jóindulata, hogy átvezesse őt az emléktelenség ingoványán, őrizve lépteit egészen a szülőföld biztos talajáig. – Ez volt a hazavezető utad – mondja, és elbocsát. Erről énekelt Csuka Zoltán, amikor *Apostolok küldettek* című versében megfogalmazta: „boldogok az egymásrataláltak, kik kimozdítani jöttek / a kátyúbazökkent embert”.

Draskóczy Ede – akit a *Képes Vasárnap* újságírója „izzig-vérig kultúremlék”-nek¹ nevezett, Fekete Lajos „az erősek” közt² látott, Csuka Zoltán „küldetéses apostol”-ként³ üdvözölt, a Korunk írója Diószeghy Tibor a Vajdaság Kemény bárójának⁴

¹ *November 17-én és 18-án ünnepli fennállásának hatvan éves jubileumát a sztáribecseji Magyar Népkör – A Népkör vezetősége megrendezi a vajdasági magyar írók első találkozóját; Képes Vasárnap, 1928. (...) 17. p.*

² *Fekete Lajos: Bízó szó az erősekhez. Draskóczy Edének s a Vajdasági Írás többi munkatársának (vers); Vajdasági Írás, 1928. december 23. 423. p.*

³ *Csuka Zoltán: Apostolok küldettek. Draskóczy Edének (vers); Vajdasági Írás, 1928. december 2. 324–325. p.*

⁴ *Diószeghy Tibor: A Vajdasági Helikon; Korunk, 1929. január (1. szám)*

tekintette őt, Majtényi Mihály pedig egyszerűen „a nagy kapacitású Draskóczy Ede”-ként⁵ emlékezett meg róla – nem kapott helyet az irodalmi emlékeztünkben, *A jugoszláviai magyar irodalom története* is csak azt tartja érdemesnek megemlíteni, hogy két alkalommal is elnöke volt a Szenteleky Társaságnak. Pedig éppen azért tölthette be az elnöki tisztséget, mert a pályatársak még tudták, hogy Szenteleky Kornélon kívül senki nem tett annyit a „vajdasági” magyar irodalom intézményes alapjainak megteremtése érdekében, mint Draskóczy Ede, aki lapszerkesztőként, a magyar művelődési élet szervezőjeként találkozássra, összefogásra és közös tervek, célok kidolgozására biztatta az író-társakat. Maga Szenteleky azért ragaszkodott az óbecsei ügyvéd barátságához, mert tőle a pályatársi hűségen kívül mindenkor megkapta a bátorítást, az eligazító jó tanácsot is. 1927. szeptember 12-én kelt levelében így fogalmazott: „Nagyon szeretnék veletek beszélni, kis életet, melegséget érezni magam körül, hallani és élni a ti életeteket, és *emlékekkel vagy tervekkel tölteni meg koldustarisznyámat*.”⁶ Ragaszkodott a személyes jelenlétéhez, ha Szabadkán, Újvidéken vagy Nagybecskerekben fontos ügyekben tárgyalt, s rendre kikérte a tanácsát, ha lapkiadás ügyében kellett döntenie. Draskóczy – aki higgadt és megfontolt érvelésével mindig elfogadott tárgyalófélnak bizonyult – Szentelekynél is tisztában látta a kisebbségi élet szűkre szabott határán belül kínálkozó lehetőségeket, a vállalás veszélyeit és vállalkozás buktatóit, s tanácsaira mindenkor biztosan lehetett sorsdöntő kezdeményezéseket alapozni. Erővel is tovább bírta, mint beteg pályatársa, Budapest bombázása kellett ahhoz, hogy terveivel együtt eltűnjön a magyar tájról.

Draskóczy Ede 1891. november 21-én született Makón az ottani templomépítő evangélikus pap második gyermekeként. Péter László *Három Draskóczy Ede* című tanulmányában⁷ kiváló részletességgel dolgozta fel a neves család gazdag történetét, és azt az óriási munkát, amellyel a Draskóczyak a közösség ügyét nemzedékeken át szolgálták. Az apa, idősebb Draskóczy Ede fél évszázadig állt a makói evangélikus egyház élén, s halálát követően a nevét a makóiak – érdemei elismeréseként – emléktáblán örökítették meg.

A fiú 1913-ban a kolozsvári egyetemen szerzett jogi doktorátust; *Nos Rector et Universitas Litterarum Regia Hungarica Francesco-Josefina Kolozsvariensis* – olvasható a család által őrzött diplomán. Az ifjú ember ennek birtokában kereste helyét a világban, s a családi emlékezet szerint azért döntött Óbecse mellett, mert az a Tisza partján feküdt, s ez a tény a Maros mellett nevelkedett fiú számára döntőnek bizonyult. Évekkel később Szenteleky Kornél egyik őszi levelében így fogalmazott: „Élénken sajnálom, hogy nem vár már többé meleg, méla tiszai este, de cserébe többet kaphatok belőletek.” (1927. szeptember 12.) Nagy beszélgetések, nagy tervek megszületésének lehetett tanúja a szívüknek oly kedves folyó!

Hogy a fiatal joggyakornok mikor tette első sétáját az óbecsei Tisza-parton, nehéz pontosan megállapítani, annyi azonban bizonyos, hogy a makói Arad-Csanádi Takarékpénztár 1915-ben Draskóczy Ede „járásbírói jegyzőnek” már Óbecsére küldte az egyik értesítését. Az egységes bírói és ügyvédi vizsgát 1917. június 4-én tette le Budapesten, ami csak úgy volt lehetséges, hogy előtte három évig gyakornokoskodott a jogász pályán. Ezt a három esztendő az óbecsei dr. Székely Ignác ügyvédnél szolgáltatta le, akinek irodáját nem sokkal ezt követően át is vette. Nem is akárhogyan: a *Tiszavidék* című helyi lap 1920. február 1-jei, vasárnapi számában bejelentette, „Dr. Draskóczy Ede ügyvéd kedden délután 4 órakor tartja esküvőjét e helybeli ev. ref. templomban Székely Mária úrleánnyal, dr. Székely Ignác ügyvéd kedves leányával.”⁸ Ama nevezetes Székely-ház a „korzó” utca és a Zöldfás utca – akkoriban Vilzonova ulica, később Kossuth utca – sarkán a 24-es szám alatt volt, évek múltán ide érkezett a délutáni vonattal Szenteleky is, hogy egy kellemes hétvége után rendre megírja köszönő levelét: „Drága uram – írta kellő tisztelettel még barátságuk elején –, első szavam a köszöneté. Egyszerűen, talán banálisan, de szívem teljes melegével köszönöm azt a sok, sok kedvességet, figyelmet, megértést és melegséget, amelyben ringattak és boldoggá kábítottak. Olyan mesészerű volt az a néhány éjjeli óra ott Becsén, nem emlékszem, hogy sokszoros bolyongásaim között valaha is ennyi közvetlen kedvességre, ennyi tiszta melegséget árasztó szívre

⁵ Majtényi Mihály: *Mindennapi kenyerünk*; In: *Szikra és hamu*; Novi Sad – Forum Könyvkiadó, 1963. 212. p.

⁶ *Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933*; Sajtó alá rendezte, és bevezetéssel ellátta Bisztray Gyula és Csuka Zoltán, Zombor – Budapest, kiadja a Szenteleky Társaság, 1943. 48 p.

⁷ Péter László: *Három Draskóczy Ede*; Marosvidék, 2009. augusztus (2. szám), 35–41. p.

⁸ *Esküvő*; *Tiszavidék*, 1920. február 1. 2. p. – Székely Mária 1895. március 13-án született Óbecsén, az esküvőre pedig 1920. február 3-án került sor.

akadtam volna. Köszönöm, mindannyiuknak köszönöm. [...] Szenteleky⁹ (1927. május 2.)

Két erőteljes férfiúi munkával eltöltött évtized múltán a már országosan ismert közéleti ember *A visszatért Délvidék* című könyvben leplezetlen lelkesedéssel, erőteljes érzelmi azonosulással írta meg Óbecse-élményét, rokonszenvvvel mutatva be a hajdani küzdelmek színhelyét: „A tiszai gabonaforgalom központja, s kellemes víziút fel Szegedig, s le egészen Titelig. Aszfaltos útjai és gyalogjárói városi igényűek, Pazar villanyvilágítása az egész Bácskában híres, házai a polgári megállapodottságot és jólétet lehelik. Vasúti és tiszai parkja kellemes pihenést és üdülést nyújtanak. Társadalmi élete pezsgő, nyilvános helyei hívogatóak, szórakozást kínáló. Óbecséhez mindenki ragaszkodik, aki csak megismerte. Van benne valami vonzó, mint egy kedves családi otthonban. Mindenki úgy érzi magát itt, mintha már valaha élt volna közöttük, mintha valami nemvárt viszontlátást ünnepelne. Vagy éppen mintha hazatérne a rég nem látott meleg fészekbe. Van benne valami, ami mindjárt rokonszenvet gerjeszt, valami megmagyarázhatatlan szuggesztív erő, amely alól szabadulni nem lehet. A becsei ember aszfaltját selyeműtnak hívja. Ha behajt a selyeműtra, elhalkul a kocsija zörgése, megcsitul a tengely rázása. Simán és kellemesen gördül a szekere. Ezt érzi mindenki, aki hozzánk egyszer befordul. Selyemút fogad mindenkit.”¹⁰ Ugyanilyen szeretettel szólt az óbecsei emberről is, aki – az ő meglátása szerint – sohasem mutat többet kívülről, mint amennyit belülről ér. Az óbecsei polgár ugyanis mindenkor szerény és mértéktartó. És mindig ügyel arra, hogy senkinek se legyen kiszolgáltatva, senkinek ne legyen felette hatalma – így szokta meg, amióta 1870-ben a kincstártól a maga pénzén váltotta meg a saját és a birtoka szabadságát. Úr ő a maga portáján, és ha az adóját megfizette, „hozzá senki sem nyúlhat”. Földjére és méltóságára egyformán ügyel, takarékos és „keménymarkú”. Az elvont eszmék iránt ugyan „nem mutat kellő megértést, de ösztönös ragaszkodással tartja a földet, s benne éppen ez a nemzetfenntartó erő”. Draskóczy Ede az óbecsei embert külsőleg és belsőleg egyként büszke polgárnak látta. Persze élete küzdelmesebb pilla-

nataiban látta ő Óbecse hétköznapiabb valóságát és szomorúbb arcát is. Egy 1928-ban közölt írásban kiállva Ady Endre és a modern magyar irodalom mellett, elhatározását megokolandó így fogalmazott: „A mi kisvárosi életünk úgylis távol esik a szabad vizek szabad járásától, ritkán üti partjait messzi tengerről jött erőteljes hullám, hogy felfrissítse elhínárosodó vizeit, kötelességünk tehát, hogy ha csak apró csatornákkal is, de bekapcsoljuk az élő vizek felpaskoló áramába.”¹¹ A szellem emberével szemben tehát erkölcsi követelmény, hogy a modern gondolatokkal és a korszerű törekvésekkel megismertesse az elmaradott vidék hínáros lelkeit is.

Herceg János, aki az 1930-as években óbecsei látogatásai során ugyancsak megfordulhatott Draskóczy Ede családjánál, fél évszázaddal később így emlékezett a kiváló irodalomszervezőre: „Jómódú ügyvédi irodát örökölt apósától, maga pedig impozáns megjelenésű, monoklit viselő, kissé raccsoló úr volt, negyven és ötven év között, annak a magyar dzsentritípusnak a megtestesítője, akinek szellemi igényei azonban háttérbe szorították a vidéki urak passzióit.”¹² Nem volt viszont ilyen kedvező véleménye a visszaemlékezőnek a városról és lakóiról sem. Azt még elismerte, hogy kései látogatásakor is a hajdani idők emléke kísérte őt az útja során, s végig úgy érezte, hogy a régi Óbecse sokkal kedvesebb a számára, mint amit később maga körül látott, s ennek okát is megnevezte. Ő ugyanis egy egészen másmilyen óbecsei emberrel találkozott, mint amelyiknek Draskóczy Ede megírta az apoteózisát: „A széthúzó erők, amelyek régen oly lankadatlanul munkálkodtak Becsén, annyi csoportra osztották a magyar vezetőséget – írta Herceg János 1978-ban –, ahány ügyvéd vagy orvos volt ebben az alsó-tiszai városban. Még a plébánosok között is voltak határvillongások! Az esztétikai hajlamú Petrányi Ferenc, aki Than Mór művészetének legilletékesebb méltatója lett, s az asszonyszíveket meghódító alsóvárosi pap, Csizovszky személyeskedő vitáinak közéleti visszhangja volt Becsén.” Herceg a pártoskodásban látta annak igazi okát, hogy Óbecse messze földön híres irodalmi és művelődési élete oly tragikusan szétesett, s jószerével eltakarta a feledés homálya. Ez viszont nem az 1920-as években kezdődött, ha-

⁹ Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933; i. m. 41. p.

¹⁰ Draskóczy Ede: *Óbecse*; In: *A visszatért Délvidék*. Szerkesztette Csuka Zoltán; Budapest – Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 1941. 191. p.

¹¹ Dr. Draskóczy Ede: *Elnöki jelentés a Népkör választmányának és tisztviselőkarának az 1927. évi működéséről*; *Tiszavidék*, 1928. február 18. 2–3. p.

¹² Herceg János: *Keresztül-kasul*; In: *Összegyűjtött esszék, tanulmányok III. kötet*. Összegyűjtötte, az utószót és a jegyzeteket írta Pastyik László mgr.; Beograd – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003. 739. p.

nem jóval előbb, valamikor az 1900-as évek elején, amiből még inkább kitűnik Draskóczy Ede áldásos tevékenységének béketeremtő ereje, hiszen az a tény, hogy az 1880-as években Szulik József, majd nyomban utána az 1890-es esztendőkhöz Szász István nemzedéke olyan fényt tudott varázsolni a város életébe, amelyre évszázad múltán is érdemes emlékezni, s hogy az a fényes felemelkedés a két világháború közötti években – immár a magyarság kisebbségi helyzetében – Draskóczy Ede irányításával megismétlődött (hogy egyáltalán megismétlődhetett), méltánylandó következménye egy őszinte elszántsággal vállalt kultúrmisszióknak.

Megérkezését és otthonteremtését követően az ügyvéd, még inkább a közéleti ember Óbecsével és a Tisza-parttal együtt a bácskai sárga szellemi tartalmával is számot vetett. A *Regionalizmus* című, látzólag kései, 1943-ban megjelent írásában a magyar szellemi központok (elsősorban Budapest) és a vidék közötti különbséget fejtette ki ragyogó tisztánlátással, kiváló társadalomkritikai érzékkel. Úgy vélte, hogy a magyarságtól idegen eszmék a történelem során mindig a szellemi központokban leltek termékeny talajra. Ez úgy általánosságban rendjén is van, az új gondolatok és törekvések – a „nyugati szellem” – mindig a magyar vezető réteg soraiban szerzett magának biztos pozíciókat. A régiek az átfestését mindenkor a szellemi elit végezte el – s tette ezt nem mindig a nemzeti értékek kifejezett javára. A baj rendszerint akkor következett be, amikor az elit a nyugati kultúrát egyszerűen lefordította magyarra, és ezt a „fordított-kultúrát” akarta belepántálni a magyar életbe. Olykor társadalmi konfliktusok, esetenként forradalmi lázadások születtek a kellően át nem gondolt újító szándékok nyomán. Az ilyen kiélezett helyzetekben mutatkozott meg a maga teljes tragédiájában, hogy a magyar nép nagyon sokszor idegen észjárást és „idegen magatartást tapasztalt a vezető magyarság oldaláról is”, amit konzervativizmusából és a hagyományok tiszteletéből eredően egyszerűen nem fogadott el. Ebből ered a magyar vidék örökös ellenzéki sorsa, rebellis magatartása. „A mindenáron nyugat felé iramodóknak – fogalmazta meg Draskóczy – a vidék állott ellen. Vidék volt a vármegye, a szabad királyi város, és maga a magyar nép is. A nyugat felé rontókban félreismerhetetlenül magyar csak a virtus volt, hogy évszázadok mulasztásait évtizedek alatt akarták helyrehozni. A többi idegen. A magyar nép tehát ősi szervezetével válaszolt: a passzív rezisz-

tenciával, és az eb ura fakóval.”¹³ A két évtizednyi kisebbségi sors hozta megpróbáltatások tapasztalatának a birtokában különös súlya van annak, amit a tanulmány írója a továbbiakban kiemelt: „mindig a vidék volt az ellenállás, a protestálás, a nem koronázós, a vétő kiáltás, az ősi kimozdíthatatlanság, az individualista, tehát a szervezhetetlen magyar. Ilyennek kellett lennie, hogy századokon keresztül megmaradjon, megőrizze saját magát és lényegét, átvészelve sorsfordulatokat és próbatételeket, hogy ha majd ismét a maga rendje, belső törvénye és észjárása szerint élhet, megtalálja önmagát, és a magáledéből a maga képére életet is teremthesen.” A magyar vidék lakójának a nyugati szellemből ugyanis csak az kellett, csak azt volt hajlandó elfogadni, amit a maga számára képes volt átlénygeztetni, úgy, hogy a saját értékeiből ne kelljen feláldoznia semmit. Társadalomfilozófiai szempontból ez persze a maradiság üdvöztana is lehetne, de a királyi Jugoszlávia mindennapi tapasztalatai nyomán szerzett történelmi érvek ennél súlyosabbnak látszottak: „Önmagunkról, a mi magyar emberségünkéről sohasem voltunk hajlandók lemondani. Mert ez a két oldalról is megtámasztott magyar emberségünk egyúttal Isten rendelte hivatásunk, arról hitet tenni mindenkor hajlandók voltunk. A magyar vidék pedig mindig a magyarságot mentette, mikor ellenállott.” Draskóczy Ede a *Regionalizmus* című tanulmányában ugyanis mindvégig a magyar táj, a magyar vidék emberéről, annak lelkéről és szelleméről beszélt, amelynek szolgálatára ő élete során mindvégig oly erős elhivatottságot érzett. A küldetéses ember úgy vélte: a magyar táj „nálunk éppen a Tisza-Duna köze, az alföld, a bácskai rósa, a kiapadhatatlan erő, a földbe szerelmes emberek, ahol a kalászos és a kapás alig-alig hagy helyet a virágoskertnek, s mindennek népe: magyarok és nemmagyarok, úgy amiként egymás mellett és egymás között élnek.” Aki tehát a közössége szolgálatának értelmében feladatot vállalt ebben a pontosan megnevezett régióban, annak magatartását a vidék szelleme, életlátásának színeit pedig a táj bukolikája adja meg.

Csak hogy a kérdés ennél sokkal összetettebb, hiszen aki a közösség szolgálatát vállalta, annak a közösségi hagyományokkal és a hagyományok világának értékrendjével is tisztában kell lennie. A szolgálattevőnek nemcsak a vidék fényeit és árnyékait kell látnia, de azt is értenie és értékelnie kell, hogy a szellemi (és a földrajzi) táj ragyogása szigorúan a történelmi horizontok fényeitől függ. S a déli horizontok

¹³ Draskóczy Ede: *Regionalizmus*; Kalangya, 1943. szeptember 15., (9. szám), 396. p.

nem tartoznak a nemzet legfényesebb égtájai közé. „Bácskában a magyarok ősi települési helyén – írta egy ugyancsak 1943-ban született *Hoztuk a zászlót* című helyzetjelentésében – nincs egyetlen műemlékünk sem, mindent alföldi síksággá törölt róla az idő. Bácskában talán még egy ősi rom sincs, ami előtt kalapunkat áhítatosan megemelhethetnénk, és temetőlátogató megmatosztásunkban megismerhetnénk. Még az a szomorú bizonyosságunk sincs meg, hogy itt valaha volt valami. Bácskában nincs egy ember, aki ha kézen fogná őseit, a századok mélységeinek dobogását érezhetné. A történelem leseperete a foglalt ősök maradványait erről a remekül terített dús asztalról. Telepített népek lakják, és vékony rétegű hagyományaik csak a barázda imádatára serkentik. Bácska jámbor jobbágya volt a magyarnak. Termelt és fogyasztott, aratott és emésztett. Nem volt más gondja, mint hogy telik-e elég mérővel az acélos búza. Egyszerre volt Kánaán és fájó sivatag.”¹⁴ És bár Draskóczy Ede maga sem hitte el, hogy nemzedéke előtt úgyszólván semmi nem volt e tájon, a bácskai társadalom hátrányos helyzetére mindenestre találóan mutatott rá. Megmutatta a feladat súlyát, amelyet a vállára vesz az, akit az ő Istene a közössége élére állított. Törvényalkotónak kell lennie annak, aki a lelki-szellemi otthonok fölépítésére vállalkozott.

Az Óbecse (1941), a *Regionalizmus* (1943) és a *Hoztuk a zászlót...* (1943) című tanulmányában – a felszabadultságnak egy adott pillanatában – Draskóczy Ede a maga helyzetét, szerepét és feladatának lényegét sebészi pontossággal határozta meg: az értelmiségi embernek, aki képes átlátni az adott történelmi szituáció lényegét, ha a közössége gyámolítására, felemelésére szánja magát, mindig azt a magatartást kell vállalnia, amelynek megengedhetetlen alapját nemzetének biztos értékrendje képezi. Az idegenség olykor reménytelennek tűnő kiszolgáltatottságában is kell lennie olyan gondolatnak, olyan példának, olyan hagyományos magatartásnak, amely kivezet a válságos helyzetből. E három tanulmányában még nem a *megtartó szellemi értékek tartalmáról*, nem lényegi mivoltáról szólt, csupán arra hívta föl a figyelmet, arra mutatott rá, hogy *kell lenniük* olyan elveknek, olyan motiváló belső erőknek, amelyek megtartják az őszinte embert a maga értékkeövető útján. S hogy ezek az elvek, ezek a belső erők nem virtuálisak, és nem is kizáró-

lag egyetemesek, ezek elsősorban a tájból és a táj közösségének életéből sarjadnak, s mint ilyenek, a megtapasztalás kohójában égnék és izzanak hajlíthatatlanná és keménnyé.

A lapszerkesztő

Óbecse, a hajdani gazdag mezőváros társadalma a világháború okozta megpróbáltatások nyomán, 1918 őszén elszegényedve, kisemmizetten, tétova egykedvűséggel várta az események alakulását, a békekötés után következő korszak kínálta újrakezdés lehetőségét. A háború utolsó két esztendejében mindösszesen egy újság jelent meg, a három évtizedes múltra visszatekintő Óbecse és Vidéke, Galambos Pál kiválóan szerkesztett hírlapja. Riválisa, az 1911 szeptembere óta megjelenő, Bácskay Bódog szerkesztette Óbecsei Újság című szépirodalmi, közgazdasági és társadalmi hetilap 1916. október 29-i számával „ideiglenesen felfüggesztette” a megjelenését – 1917-ben és 1918-ban mindösszesen egy-egy újrakezdési szám jelezte létezését –, és csak 1919. június 22-én lépett ismét az olvasói elé. A folyamatosságot jelezte azzal, hogy a címlapon a VII. évfolyam volt feltüntetve. A továbbra is Bácskay Bódog szerkesztette lap szerényen közölte: „Hosszú hallgatás után végre újra a kezünkbe vehetjük a tollat, hogy az évek előtt megszünt Óbecsei Újság révén szólhassunk a közönséghez.”¹⁵ Alig fél év múltán azonban a szerkesztőség bejelentette a címváltozást¹⁶, s az éppen csak magára találó hírlap 1920. február elsején már *Tiszavidék* címmel jelent meg.

Az újság tele volt keserű hírekkel: 1920. február 15-én hírt adott *A korona bankjegyek becseréléséről*, február 22-én közölte, Óbecsén *Lebontják a Szabadságszobrot*, február 29-én arra figyelmeztetett, hogy hamisak a bélyegek az ezer koronásokon, április 11-én pedig *Beszűntetett ipariskola* címmel arról számolt be, hogy Péterrévén 86 magyar tanonc maradt iskola nélkül. A legfájdalmasabb azonban minden bizonnyal a Kovács Huszka Ferenc plébános, országos hírvéltanár, elismert tudós távozásáról szóló beszámoló volt: Az 1920. április 11-én megjelent *Állásáról lemondott plébános* című tudósítás talányos formában közölte: „Óbecse-alsóvárosi plébános, kiváló botanikus, miután idejét teljesen a tudományoknak akarja szentelni, állásá-

¹⁴ Draskóczy Ede: *Hoztuk a zászlót...*; Kalangya, 1943. július 15. (7. szám) 294. p.

¹⁵ *Az olvasóhoz!*; Óbecsei Újság, 1919. június 22., 2. p.

¹⁶ „*Tiszavidék*”; 1920. január 25., 1. p. (a címváltozás bejelentése)

ról lemondott. A kalocsai érsekhatóság a lemondást tudomásul vette, s a plébánia vezetésével az egyházmegye egyik igen tehetséges és szelídlelkű lelkészét, Scheffer Ferenczet bízta meg.¹⁷ A templomépítő és közösségteremtő tudós plébános távozásával súlyos csapás érte Óbecse megmaradt magyar közösségét, hiszen ő egyike volt azoknak, akik a XIX. század végén és a XX. század első évtizedében eredendően meghatározták a város társadalmi életét. Csak valamikor késő ősszel, október 10-én közölte az újság, hogy az alsóvárosi hitközség egy héttel korábban Czizofszky Istvánt választotta meg plébánosának.¹⁸ Különös kegyelme a sorsnak, hogy Óbecse katolikus közössége egyszerre, egy időben két új lelkipásztort is kapott, hiszen néhány hónappal korábban érkezett a belvárosi parókiára Petrányi Ferenc apátplébános, a kalocsai papnevelő intézet jeles tanára, aki a Tiszavidék olvasóinak a *Szegényeinkért* című írásával mutatkozott be.¹⁹

1922 szeptemberében váratlanul meghalt a *Tiszavidék* főszerkesztője, Bácskay Bódog²⁰, s ekkor ideiglenesen Tihanyi Ernő vette át a lap irányítását, 1922. október 22-én azonban már dr. Draskóczy Ede jegyezte felelős szerkesztőként a lapot.²¹ Az új szerkesztő nem hirdetett külön programot, s ezzel jelezte: elképzelése megegyezik a nagy elődjének koncepciójával. Csak egy 1926 decemberében közölt előfizetői felhívásban tartotta érdemesnek kiemelni, hogy a *Tiszavidék* munkatársai között a helyi magyar társadalom legkiválóbb tagjait szerepelnek, akik arra törekszenek, hogy „olvasóinknak mindig elsőrendű szórakoztató és hasznos, nevelő-tanító olvasmányokkal szolgáljanak”.²² Meglepő, hogy a jogász pályáról érkező Draskóczy milyen rövid idő alatt nőtt fel az újságírói hivatás magaslatára. Az általa Dr. D. E., d. e., D., vagy (d.) betűvel jelzett írások kivétel nélkül érzékeny és kényes társadalmi gondokat érintettek, minden bekezdésük elárulta, hogy az írójuk mélységesen elkötelezett a közössége iránt. A *beteg kultúra* című vezércikkében rámutatott: aki ma széttekint az öreg konti-

nensen, láthatja, hogy „kultúránk szétesőben van, mindenütt a bomlás jelei mutatkoznak rajta, s menthetetlenül zuhan a megsemmisülésbe. Az, amire az európai kultúra predesztinálva volt, azt teljesítette, a sors[a] betelt, s a vég elkerülhetetlen” – írta egy sötét tragédia sejtelmes közeledtét jósolva. A hanyatló Róma tragédiájának jeleit látja maga körül, ez azonban őt nem a megadásra sarkallja, és nem a pesszimista lemondás felé viszi, hanem a korábban soha nem tapasztalt elszántságra buzdítja, a harcra, a küzdésre, arra, hogy kora írástudói minden nemes szándékukkal és őszinte törekvésükkel a barbárság ellen küzdjenek! (Ezt Draskóczy Ede sok évvel Julien Benda és lelkes híve, Babits Mihály előtt mondta ki, és fogalmazta meg!) „A hitet kell magunkban, mindannyiunkban megtartanunk, mert hit nélkül nincs igazi nagy tett, s közülünk, emberek közül kell kikerülnie annak, aki elvégzi a nagy tettet, és kivezet bennünket a homályból.”²³ A vezércikk írója harminckét éves ekkor, írása azonban akár ifjú életé hitvallásának is tekinthető, hiszen az elkövetkező két évtizedben ez a megtorpanást és megalkuvást nem ismerő lendület jellemezte a társadalomépítő munkáját.

A *tekintély tisztelete* című cikkében azzal a közvélekedéssel szállt szembe, miszerint a tekintély kora végérvényesen lejárt volna. „Bizony a tekintély elve és tisztelete – írta megint csak jól felismerhető belső hevülettel – ma sem fölösleges, bárhogyan szeretné is a mai kor szellemi irányzata az ellenkezőjét elhíttetni.” Hite szerint ugyanis az emberiség soha nem lesz olyan mértékben nagykorú, hogy a tekintély tisztelete ne szabályozhatná jó értelemben az életét. Úgy látja, csak a tekintély nyers és erőszakos kezelésének a kora járt le, a tekintély mára ugyanis felismerhetően demokratizálódott. „A történeti fejlődés maga tolta előre az egyéniség értékének elismerését, s lassankint az elfajult tekintélyek kora lejárván a tekintély maga közelebb jutott természetes rendeltetéséhez és erkölcsi értékeléséhez.” Lehetetlen nem érezni, hogy a sorok mögött föl-

¹⁷ *Állásáról lemondott plébános*; *Tiszavidék*, 1920. április 11., 2. p.

¹⁸ *Plébános választás*; *Tiszavidék*, 1920. október 10., 2. p.

¹⁹ Petrányi Ferenc apátplébános: *Szegényeinkért I-II.*; *Tiszavidék*, 1922. február 26., 2. p. és március 5., 2. p. – Az apátplébános rendszeres munkatársa volt a hetilapnak, húsvétkor P. [Petrányi Ferenc]: *Feltámadás és élet*; című ünnepi írásával köszöntötte az olvasókat (*Tiszavidék*, 1922. április 16., 1–2. p.); *Felhívás a jólelkű emberekhez* című cikkében a szociális együttérzésre apellált (*Tiszavidék*, 1922. szeptember 3., 1. p.), karácsonykor pedig Petrányi Ferenc *Kétféle karácsony* című szentbeszédével teremtett ünnepet a hívei lelkében (*Tiszavidék*, 1922. december 24., 1–2. p.).

²⁰ *Bácskay Bódog* (halála); *Tiszavidék*, 1922. szeptember 3., 2. p.; *Bácskay Bódog temetése*; *Tiszavidék*, 1922. szeptember 10., 3. p.

²¹ 1925. október 18. – Felelős szerkesztő: Dr. Draskóczy Ede. Főmunkatárs: Rácz Imre. 1928. február 5. – Felelős szerkesztő: Dr. Draskóczy Ede (egyedül).

²² *A Tiszavidék t. olvasóihoz!* (Előfizetési felhívás); *Tiszavidék*, 1926. december 19., 2. p. és december 26., 2. p.

²³ d. e.: *A beteg kultúra*; *Tiszavidék*, 1923. január 21., 1–2. p.

egyenesező gondolkodóban valódi, tartalmas program feszül, hogy e mondatokkal küldetésre készülő ember nyilatkozik meg. Írása végkövetkeztetésében ugyanis már teljes önmagát mutatta meg a közöségének, amikor így fogalmazott: „Ma oda fejlődtek a viszonyok, hogy a tekintély viselőinek is érezniök kell, miszerint az állásukkal járó igazi, őszinte tiszteltnak csak akkor lehetnek részesei, ha azt megérdemlik, ha egyéni súlyuk megfelel az állás méltóságának, s ha a rájuk bízott hatalmat nem mint valami magántulajdont, önjavukra, hanem mint erkölcsi értéket a köz javára kezelik.”²⁴ Az újságíró Draskóczy Ede egyre felismerhetőbb módon a hivatásról és az elkötelezettségről beszél.

Egy adott pillanatban a jogász is megszólal, amikor cikket ír a kisbirtokosok hitellehetőségének javítása mellett,²⁵ máskor viszont a Ferencsatorna torkolatához tervezett hajójavító üzem gazdasági jelentőségét méltatja²⁶ – bizonyoságként annak, hogy milyen mértékben azonosult a körötte élő emberek sorsával. A *Bűnt követ el* című jegyzetében azokat kárhoztatja, akik kíváncsi bűzű szóra buzdítják az elesett néprétegeket, miközben ők busás haszonnal szerzik be és kézbesítik az útra kelőknek a hajójegyet. „Bár nehéz sorsa van ma a jugoszláviai magyar földművelőnek, s adó, csendőr, nyelvkényszer, közmunka, rekvirálás, s ezernyi más gond nyomasztja, mégis csak meg lehet élni, és munkával, tisztességgel, kitarással le lehet küzdeni a mának és holnapnak bajait. De még küzdelmek és szenvedések közt is inkább itthon, az évszázados ősi rögön, a kedves és szerető arcok, a magyar testvérek körében, közel szeretteink sírjához, sem mint messze idegenben, túl a nagy tengeren, nyomorult vergődésben, lelketlen rabszolgatartók kihasználtságát és üldözöttségét gyanánt.” Papok, tanítók, orvosok, gyógyszerészek, földbirtokosok, jegyzők és szolgabírák erkölcsi feladata felvilágosítani az elbizonytalanodott magyar népet, hogy minden egyes emberre itthon van szüksége a közösségnek, mert hasz-

nos tagja a társadalomnak igazán csak ott lehet, ahol a szülőföld szab feladatot a számára.²⁷

S aztán váratlanul egy lelkes felkiáltás: *Végre!* „Végre hát feltűnt a kultúrának apró jelzőlámpása, az a kis fény, amely után annyszor sóvárogunk, amelynek eljövételét annyszor jósltuk, annyszor hirdettük, amelynek hiányán annyszor elkomorodunk. Oly sokáig volt közöttünk sötétség, közöny és nemtörődömség, hogy már senki sem hitt abban a néhány lélekben sem, akinek lelkiismerete marasztaló ítéletet hozott a terjengő homály felett, de akinek lelkiismerete soha sem szűnt meg elszánt, bátor lépésre ösztönözni a kultúra lebegős világa felé.” Az történt ugyanis, hogy az óbecsei Magyar Népkör levélben kezdeményezte a Délvidék magyar művelődési egyesületeinek az együttműködést, a kultúra terjesztése érdekében történő összefogását. „Gyertek, és segítsetek építeni! – állt a felhívásban – hordjátok össze egyszer a lélek kincseit, cseréljétek ki azokat, és mindnyájan gazdagabbak lesztek”.²⁸ Ez volt a nagy pillanat, amikor Draskóczy Ede megválasztott elnökként kezébe vette, (most még csak) Óbecse magyar kultúrája megszervezésének az ügyét. Azonmód tartott is egy előadást az erdélyi magyar irodalomról²⁹, majd megjelent egy rövid értesítés a lapjában, miszerint: „Dr. Draskóczy Ede lapunk szerkesztője családja kíséretében négy heti üdülésre külföldre utazott.”³⁰ Szüksége volt az erőgyűjtésre, hiszen nagy munkára készült, nagy tervei voltak a jövőre nézve.

Draskóczy Ede újságíróként és lapszerkesztőként Óbecse város, tágabb értelemben pedig az általuk vajdaságának nevezett délvidéki magyar élet társadalmi alapjainak megermentésén, a közösségi arculat meghatározásán fáradozott. Első volt, aki határozottan rámutatott – és publicisztikájában részletesen is kifejtette –, hogy a nemzeti hagyományok vállalt és elfogadott értékrendszere mentén szerveződhet célokat is vállalni képes közösséggé a történelmi Magyarországtól váratlanul elszakított, és a királyi délszláv államhoz csatolt Bácska, Bán-

²⁴ D.: *A tekintély tisztelete*; *Tiszavidék*, 1923. május 13., 1. p.

²⁵ d. e.: *A kisbirtokosokhoz*; *Tiszavidék*, 1923. július 29., 1–2. p.

²⁶ d. e.: *Terveztetés* (üzem a csatorna torkolatánál); *Tiszavidék*, 1923. szeptember 2., 1–2. p.

²⁷ (D.): *Bűnt követ el*; *Tiszavidék*, 1924. november 30., 2. p.

²⁸ d. e.: *Végre* (Az egyesületek együttműködéséről); *Tiszavidék*, 1924. február 10., 1–2. p.

²⁹ 1924 tavaszán a Magyar Népkör pódiumán a következő előadások hangzottak el: *Kultúrestek* (Az egyesületek együttműködéséről); *Tiszavidék*, 1924. február 3., 2. p.; *Kultúrelőadások* (II. est: Draskóczy Ede az erdélyi irodalomról); *Tiszavidék*, 1924. február 24., 3. p.; (r.): *Kultúrelőadások* (III. est: Dr. Galambos Pál a magántulajdon szentségéről); *Tiszavidék*, 1924. március 2., 2. p.; (r.): *A kultúrelőadások* (IV. est: Dr. Zelenay Miklós ügyvéd a büntetőjog fejlődéséről); *Tiszavidék*, 1924. március 16., 2. p.; *A Népkör V. kultúrestje* (Dr. Varró János orvos a nizzai farsangról vetítéssel egybekötött előadása); *Tiszavidék*, 1924. március 30., 2. p.

³⁰ *Szabadságon*; *Tiszavidék*, 1924. augusztus 3., 2. p.

ság és Baranya erejét veszítette magyar közössége. Tudta, felismerte, hogy a délvidéki magyarság nem számíthat sem a nagybirtokos osztály, sem a társadalmi középréteget jelentő hivatalnoki csoport gazdasági és szellemi erejére, hiszen ilyenek a Délvidéken korábban is alig. 1920 után pedig egyáltalán nem léteztek. Papoknak, tanítóknak, ügyvédeknek, gyárosoknak és a vagyonosabb gazdatársadalom tagjainak kellett a társadalmi elit szerepét vállalniuk, hogy megtestesítsék a szellemi kiválóságnak azt a csoportját, amely elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy a közösség lelkébe a sorsa vállalásához szükséges erőt, energiát és szándékot elültesse, ápolja és gondját viselje.

Draskóczy Ede tehát nem kevesebbre, mint a magyar társadalom újjászervezésére vállalkozott – nem is akármilyen körülmények közepette: a királyi Jugoszlávia előbb csak erősen sovén, 1929-től azonban nyíltan diktatórikus, irredenta politikai valóságában. A kultúrpolitikai teendőink számbavételére adott alkalmat Draskóczynak az erdélyi és a felvidéki példa, melyről a Pozsonyban megjelent *Új Auróra – Irodalmi Almanach* 1929 ismertetésekor ejtett szót. A délvidéki ember számára ígéretes példa volt a magyarságnak az a „kultúrszervezkedése”, amelyről az antológia adott hírt, az aggodalom és a kétely azonban belemart a lelkébe: vajon tényleg megteremthető a kellő dinamizmus a kisebbségi közösségek önállóságára történő berendezkedéséhez szükséges társadalmi mozgalmakhoz, s ha esetleg jó példaként másutt, erősebb és bátrabb közösségekben ez létezne is, vajon eljut-e a délvidéki magyarság addig, hogy törekvéseihez meglegyen a kellő, a buzdító erőforrásokat is? „A kultúrszervezetek keretei készen – írta a töprengésében –, de a szervezkedés szükségessége csak azokat tudta meggyőzni, akik e mozgalomnak egyébként is megindítói: a művelt középosztálybelieket. Mikor és milyen módon fog a kultúrszervezkedés szüksége átpácolni egy népet, amelynek individualista hajlama sohasem szeretett, még a legszebb célok érdekében sem, másokkal közösködni, s amelyben többségi múltjának még most is furcsa utánérzései makacskodnak – ez a kérdés érthetően aggódóvá vérteleníti a jövő kémlelőjét. S épp nekünk, akik legkisebbek vagyunk a kevesek között, érzékenyen rokonhangolású az aggodalmunk. Aki a jelennek bácskai lapályáról néz a messzeségbe, vajon

tényleg látja-e a jövő erős karjainak ígérését, vagy csak a remény dodonai jóslatait kénytelen népének kinyilatkoztatnia.”³¹ Életre szóló tépelődései során mindvégig ez a kérdés foglalkoztatta őt, s a kételytől akkor sem tudott szabadulni, amikor egyébként úgy tűnt, hogy minden erejét megfeszítve, határozott elképzelésektől vezérelve küzdött a kitűzött célokért, amikor lapot szerkesztett, amikor kultúrprogramot szervezett, amikor művelődési egyesületet vezetett, és nem tudott szabadulni akkor sem, amikor társadalomépítő terveket fektetett papírra. Draskóczy Ede abban különbözött a pályatársaktól, hogy számára egyetlen pillanatig sem volt kérdés, hogy az elszakított területek kisebbségi magyarsága számára az egyetlen járható út, az *önálló élet megszervezése*, a közösségi jövőkép megalkotása. Abban nem volt biztos, hogy Bácska és a Bánság magyarságának van elegendő belső ereje e hatalmas feladat vállalásához, és következetes megvalósításához. A végzett jogász ugyanis tisztában volt azzal, mekkora anyagi, vagyoni, szellemi és hitbeli veszteség érte a közösséget az anyaországtól történt elszakítás következtében. És azt is felmérte, mekkora szellemi tartalékkal volt kénytelen a délvidéki magyarság „neki-vágni” a kisebbségi életnek. Tudta, nagyon szűk az a pálya, ahol az értelmiségi ember mozogni kénytelen: „Az irodalom mindig átvette nemzetmentő szerepét a történelem fordulóinak problémáiban. Vajdaságban – talán sohasem ennyire kizárólagosan – csak az irodalom az, amely a jövőért való felelősség lelkiismeretét hordozza.”³² Ezzel kijelölte a társadalomépítésnek az általa járhatónak vélt ösvényét is.

Draskóczy Ede fenn idézett töprengését a délvidéki magyarság Trianon utáni korszakának első jelentős folyóiratában, a Szenteleky Kornél szerkesztette *Vajdasági Írás*ban jelentette meg. A folyóirat – amely 1928. szeptember 23-a és 1929 novemberé között létezett – a Csuka Zoltán szerkesztette *Képes Vasárnap* című hetilap irodalmi mellékleteként jelent meg, s a szerkesztőbizottságban Borsódi Lajos, Csuka Zoltán, Kohlmann Dezső, Szántó Róbert társaságában mindvégig ott volt Draskóczy Ede is.³³ Mint ahogyan nélkülözhetetlen támogatója volt Szentelekynek – és mellette Csuka Zoltánnak is – a *Kalangya* című folyóirat megjelentetésében, arculatának és szellemiségének kialakításában is. És amikor a főszerkesztő halálát követően, 1933 őszén

³¹ Draskóczy Ede: *Új Auróra. Irodalmi Almanach 1929. Bratislava–Pozsony; Vajdasági Írás, 1929. április-május (6–7. szám), 385. p.*

³² U. o. 387. p

³³ A második évfolyama, 1929. márciusát követően a hátsó oldalon ez állt: A *Vajdasági Írás* a *Képes Vasárnap* havi irodalmi melléklete. Szerkeszti Szenteleky Kornél. Technikai szerkesztő Csuka Zoltán. A szerkesztésért felel Fischer Imre. Szerkesztőség és kiadóhivatal Subotica. Az 1929. áprilisi-májusi kettős szám címlapján a főszerkesztő Szenteleky Kornél neve mellett a főmunkatársak névsora a következő volt: Borsódi Lajos, Csuka Zoltán, Draskóczy Ede, Farkas Geiza, Fekete Lajos és Szántó Róbert.

Szirmai Károly vette át a folyóiratot, az óbecsei ügyvéd 1937-től ugyancsak társszerkesztője lett a folyóiratnak. A *Tiszavidék* című hetilap – egészen 1934. április 15-én történt megszűnéséig – a *Vajdasági Írás* (1928–1929), és a *Kalangya* (1932–1944) volt az a fórum, ahol Draskóczy Ede megszólalt, ahol elmondhatta véleményét, és ahol kifejtette kisebbség-politikai elképzeléseit.³⁴

Az óbecsei Magyar Népkör élén

A *Tiszavidék* című hetilap felelős szerkesztőjeként Draskóczy a társadalmi élet középpontjába került, ez azonban ambícióit nem elégítette ki. Egy kései, 1941. január 14-én kelt, és a budapesti barátához, dr. Imre Kálmánhoz intézett terjedelmesebb levelében – amely egyetlen, hiteles, a család tulajdonában lévő önéletrajznak is tekinthető – maga emelte ki: „1925-ig mint közkatona szolgáltam a magyar művelődés ügyének. Valószínűleg a munkásságom ideje alatt terelődött rám a figyelem. Lelkes, tetterős és bátor emberekre volt szükség, akik az új helyzetben megtalálták a nemzeti érdekek érvényesítéséhez szükséges eszközöket és módokat. Fiatal voltam, s úgy látszik, bennem találták meg az alkalmas embert.”³⁵ Az 1868-ban alapított és igen tekintélyes múlttal rendelkező óbecsei Magyar Népkört az 1920-as években már csöndesen haldokolt. Csekély vagyonát, a néhány könyvszekrényét kocsmáról-kocsmára cipelte, s ott fogadták be, ahol a kocsmáros a látogatókból valami kis hasznot remélt. 1925-ben azonban a Népkör már senkinek sem kellett, utolsó szállásadója, az Iparos Legényegylet is az utcára tette. „A Népkör hontalanná vált – írta az idézett levélben Draskóczy. – Ekkor választottak meg engem elnöknek.”

Draskóczy Edét az elnökség 1925 márciusában választotta meg a Népkör elnökévé, s ő azonmód munkához látott. Első és legfontosabb feladata volt, hogy az egyesület számára megteremtse a működéséhez szükséges feltételeket: áttekintette a számvitelt, s azonnal döntött – a megalakulásának hatvanadik évéhez közeledő művelődési egyesületnek önálló székházat vásárolnak. „Augusztus harmadikán – olvasható az említett levélben – már aláírtuk a Népkör székházára vonatkozó adásvételi

szerződést, s a vételárat teljes összegében kifizettük. 200.000 dinár kamatmentes kölcsönt gyűjtöttem össze, úgy hogy az adásvétel megköthető volt.” A megvásárolt házat átalakították és felújították, és még abban az évben be is költöztek. Elkezdődhetett tehát a magyar kulturális élet megszervezéséért vívott küzdelem. Az elnök méltán vetette papírra: „Mi becseiek kultúrharcainkat az óbecsei Népkör keretében vívtuk meg.”³⁶

Amit az óbecsei Magyar Népkör néhány év leforgása alatt a művelődési élet területén létrehozott, az önmagában is páratlan történet. Még javában zajlott a működéséhez szükséges feltételek megteremtése, a felvett kölcsönök törlesztése, a tagság stabilizálása, és a művelődési programok megszervezése és lebonyolítása – Draskóczy Ede azonban már a távolabbi vidékek felé tekintett. Első elnöki jelentésében, melyet a Népkör 1926 januárjában megtartott évi közgyűlésén olvasott fel, megállapította: „Mi mindnyájan, akik az 1925. évi közgyűlés bizalmából a Magyar Népkör választmányának és tisztviselőkarának tagjai lettünk, munkánk megkezdésekor tudatában voltunk annak az alapvető ténynek, hogy a mi Népkörünk létrehozó oka, életének egész tartalma, s fennállásának célja: az eszményi kultúra ápolása és terjesztése.” Ehhez a célhoz – szerinte – a szereteten, a lelkesedéssel és a megértéssel át vezet az út, és ő azért állt e nemes sereglet élére, hogy a kitűzött célokat megvalósítsa. „Mindnyájan nagyon jól tudjuk – folytatta az elnöki beszámoló –, hogy a törekvésekben való megértést és szeretetet, a célokért való töretlen lelkesedést és tetterőt nem a föld sarába ragadt tragikomédiák fogják az emberek szívébe belopni, hanem a magasan és tisztán ragyogó ideák.”³⁷

Az óbecsei és a délvidéki magyarság a királyi Jugoszláviában oly szigorú állami felügyelet alatt élt, hogy kisebbségi közösségként a nemzeti hagyományaira alapozott művelődési életének – nemzeti kultúrájának – felszabadult megélésére és a történelmi emlékezet ápolására úgyszólván semmiféle lehetősége nem volt. A kisközösségek művelődési egyesületeire és a különböző, a régi időkből töredékeiben fennmaradt könyvtárakra korlátozódott a magyar kultúra művelésének lehetősége. Ezért a Magyar Népkör tevékenységi körének egyik legfon-

³⁴ A családi emlékezet szerint A *Tiszavidék* megszűnését követően Draskóczy Ede néhány évig szerkesztette a *Kis Tiszavidéket* is. Ennek a lapnak azonban máig nem jutottam egyetlen példányához sem.

³⁵ Az 1941. január 14-én kelt és dr. Imre Kálmánhoz intézett hét oldalas géppel írott levél másolatát a Makón élő ifjabb Draskóczy Ede bocsátotta a rendelkezésemre, amit ezúttal is tisztelettel megköszönök

³⁶ Draskóczy Ede: *Óbecse*; i. m. 197. p.

³⁷ Dr. Draskóczy Ede: *Elnöki jelentés a Népkör választmányának és tisztviselőkarának 1925. évi működéséről*; *Tiszavidék*, 1926. január 24., 1–2. p.

tosabb eleme az egymást követő kultúrestek megszervezése volt. „A kultúrestek megszervezésébe az vezetett bennünket – foglalta össze éves beszámolójában az elnök –, hogy beleillesszük magunkat a kultúra egészébe, hogy utakat és módokat keressünk a kultúrközösségbe való szoros bekapcsolódásra, mert úgy tűnik, hogy az egyetemesbe való bekapcsolódás fogja jelenteni a mi vérkeringésünk megindulását is, a felocsúdást, az életet.” Majd így folytatta: „Hogy ezt a célunkat elérjük, kultúrestjeink keretén belül a vajdasági magyar kultúra értékeinek kicserélését is programunkba vettük, hogy ezen belül a kultúrközösség eszméjét, de egyben az egyetemes kultúrába való beilleszkedés ideáját is szolgáljuk.” Ennek megfelelően 1925-ben egymást követték a „művelődési szabadegyetem” előadásai: Petrányi Ferenc apátplébános az élet eredetéről, Ginder József az ábrázolás művészetéről, Darvas Gábor a rádióról, Varró János Rómáról tartott előadást, a legemlékezetesebb azonban a Jókai Mór születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett kultúrest volt.³⁸ Ebből az alkalomból született Draskóczy Jókai Mór című kisesszéje is.

Hasonló módon kapott hangsúlyos szerepet a Magyar Népkör életében a könyv és a könyvtár ügye is. Haldoklásának esztendeiben néhány ideoda hanyódó könyvszekrény jelentette az egyesület létét, s szinte jelkép értékű, hogy az új államban a Magyar Népkör hosszú éveken át csak a könyvei, a könyvtára által létezett. A Draskóczy Ede vezette elnökség azonban ezen is változtatni kívánt. Attól a felismeréstől vezérelve, hogy a kultúra hordozója a könyv, határozott erőfeszítéseket tettek egy jól felszerelt könyvtár megalapítására. „A mi gyermekeinknek kezén hét év óta nem volt magyar könyv – mutatott rá a gondokra beszámolójában az elnök –, s hét év óta olyan nemzedék nő fel, aki nem ismeri a könyvnek örömét, aki nem szokott hozzá a mesevilág mannáján az olvasás gyönyöréhez, s így elvesztette reményét az ígért földjére, arra, hogy a kultúra forró vérkeringésében a könyv szeretetén keresztül elválhatatlanul bekapcsolódjék.” A lelkes könyvakció során a Népkör Czabafy László vezette könyvtára 1925-ben 690 kiadvánnyal gyarapodott, s ezzel másfélszerre nőtt a könyvek száma.

Az 1926. évről készült elnöki jelentésében Draskóczy Ede újra visszatért a jól felszerelt könyvtár jelentőségének hangsúlyozásához. Kifejtette:

azzal, hogy a többségi állam sem a kulturális, sem az oktatási programjába nem iktatta be a kisebbségi kultúrák ápolásának és szabad művelésének tervét, egyszersmind azt is jelezte, hogy ez a kérdés nem létezik a számára. Ezzel a művelődni vágyó magyar ember számára a kulturális értékek elérhetőségét egyedül a könyvek és a könyvtár biztosítja. Ezért minden magyar művelődési egyesületnek elsőrendű erkölcsi kötelessége a lehetőségekhez mérten jól felszerelt könyvtár működtetése, hiszen ezzel a közösség szellemi erejét, kondícióját növeli. A magyar irodalomban, a művészetekben és a történelemben járatos ember ugyanis biztos támasza lesz a közösségének, olyan támasza, amely a jelen helyzetben kincset ér – garancia a megmaradáshoz.³⁹ 1926-ban az óbecsei Magyar Népkör könyvtárának már 3000 kötete volt, ami 1932-re 4000-re gyarapodott.

Az elkövetkező években rendszeressé váltak az elnöki beszámolók, melyek valódi kultúrtörténeti számvetésnek is tekinthetők. Draskóczy Ede összegező beszédei minden egyes esetben történelmi helyzetjelentéssé szélesedtek: a könyv és a könyvtár kisebbségi életben betöltött szerepének a kifejtése mellett rendszeresek voltak a művelődés, a szellemi építkezés lehetőségeinek a felkutatására tett törekvésekről szóló beszámolók is. Egy 1926-ban közzétett rövid jegyzetében, amelyben a zentai amatőr színjátszók óbecsei fellépését köszöntötte, erőteljesen hangsúlyozta: a magyar kultúra szolgálói töretlenül meggyőződéssel vallják, hogy virágzó művelődési életet csak a kultúrértékek népszerűsítésével és kicserélésével lehet megteremteni és felépíteni – a művelődési egyesületeknek tehát együttműködésre van szükségük.⁴⁰ Az 1929-es elnöki beszámolójában Draskóczy visszatért az elszigeteltség elleni küzdelem kérdéséhez, a „vajdasági magyar kultúrába” történő integrálódás jelentőségének hangsúlyozásához. „A célok mögött szükségképpen az egység van – olvasható a beszámolóban –, s az egységben ott rejlik az öntudat, amely eggyé fogja a sokszerű részeket. S csak akkor érezzük a résznek az egységbe tartozását, ha öntudatosra teszünk magunkban minden hatást, amelyet az egésznek adunk, s amelyet az egésztől kapunk.”

Az 1927. évi egyesületi tevékenységről készült beszámoló a számadás mellett az új magyar irodalom lényegéről is értekezett. Draskóczy Ede ezzel a legidősebb kérdést érintette, hiszen társaival,

³⁸ Dr. Draskóczy Ede: *Jókai Mór*; Tiszavidék, 1925. április 26., 1–2. p.

³⁹ Draskóczy Ede: *Elnöki megnyitó beszéd a Magyar Népkör 1927. január 30. közgyűlésén*; Tiszavidék, 1927. február 6., 1–2. p. és február 13. 1–2. p.

⁴⁰ d. e.: *A két postakocsi*; Tiszavidék, 1926. június 13. 2. p.

Szenteleky Kornállal és Csuka Zoltánnal együtt éppen a *Vajdasági Írás* című irodalmi folyóirat megjelentetésén fáradoztak. Alapvető gondolatként a hagyományok megismerésének és ápolásának jelentőségét hangsúlyozta, kiemelve, hogy „a hagyományokban megváltozhatatlan törvények rejlenek, s a gyökereknek törvényei örök igazságai a sudárba szökkenő törzsnek, a virágnak és a gyümölcsnek is. Semmi sem sürgetőbb feladat, mint a múltunkból az örökérvényűt felismerni, törvényünkül avatni, és lelkes jóakarattal betölteni. A hagyomány – a múltnak ez az örökérvényű törvénygyűjteménye – az a gyökérzet, amelyből szükségszerűen kinő a jelen törzse, a jövő virága és gyümölcse. De a hagyománynak legfőbb és legörökebb törvénye éppen ez a növekvés: a hívó és bátor lombosodás, az eszmék és eszmények melegítő napja alatt.” A magyar életnek is a legfőbb parancsa a gyarapodás és a terebélyesedés, amelyhez az erőt a hagyományokból nyeri. De a hagyomány csak erőforrás, a megújuláshoz a jelenből merített szándék és felismerés is elengedhetetlenül szükséges. Az alkotó szellem az, amely a hagyományt és a megújulást az élet szolgálatába állítja. És itt jutott el Draskóczy Ede mondanivalója lényegéhez: a „vajdasági” magyar irodalom megteremtésének a szükségességéhez. „A mi programunk keretén belül öntudatra akarjuk ébreszteni a közönségünket, hogy az új magyar irodalom – bármennyire más legyen, mint a régi –, a magyar fának erőteljesen gyönyörű új ága, amelyben azonban a hagyományok örök szabályai éppen úgy hatnak, mint a gyökérben.”⁴¹ Emlékeztetett arra, hogy az új magyar irodalom „harcos fejét”, Ady Endrét éppen ő mutatta be az óbecsei közönségnek, jelezve ezzel „a modern idők szabad levegőjének” üdítő frissességét, és megújító erejét.⁴² (A Magyar Népkör 1927. tavaszi előadássorozatának keretében a harmadik előadást Szenteleky Kornél tartotta Madách Imréről.)

Az 1933-as beszámoló ugyancsak súlyos gondokat érintett: a generációk konfliktusát. Meglátása szerint a történelmi fejlődést jelentő kontinuitáson belül sajátos konfliktust teremt a nemzedékek egymással vívott és súlyosan eldurvult harca. Ady meg-

újító törekvéseinek hangos hirdetője tanulmányában kifejtette: az előtte járók és a saját nemzedék újító szándéka és törekvése még a biztosnak tűnő társadalmi rend kínálta feltételek és körülmények között fogalmazódott meg és teljesedett ki, a világháború azonban elsöpörte a konszolidált évtizedek kínálta körülményeket, ebből eredően az újító törekvések harciasabb és indulatosabb formában jelentek meg. A béke korában az önálló egyéniségeké volt az érvényesülés lehetősége, a háború pszichózisa azonban megteremtette a tömegembert, és a tömegmozgalmak kultuszát. „Talán sohasem állott egymástól oly messze két kor, mint a mi korunk és a mi fiatal nemzedékünk kora: az individualizmus és a kollektívizmus nemzedékének kora. Soha olyan messze és soha olyan ellentétesen. Egyik oldalon a megrögzött derekú, kevésbé hajlékony csontú, kevésbé alkalmazkodó, a régít megrögzíteni és konzerválni akaró öregebb gárda, a másik oldalon a kollektív életbe belenőtt és beleszületett, a régi áramlatokkal kevesebb közösséget tartó fiatal tábor. Ez a nagy és szélesre tátott szakadékú úr az a lelki válság, amelyet manapság lépten-nyomon érzünk, tapintunk és fájlalunk, anélkül, hogy keresnénk értelmét, eredetét és orvosságát.” Ez a lelki válság az okozója, hogy a régiek a fiatalokat erkölcstelennek, a fiatalok pedig az előttük járó öregeket az életre már alkalmatlannak tartják. Ezt a szakadékot csak a kultúra eszközeivel lehet áthidalni, csak a kultúra okosságával lehet békét teremteni a szembenálló táborok között. „A két nemzedéknek – írta Draskóczy Ede – nem szabad egymással szemben semmibebevással és türelmetlen lázadással viseltetnie. A kultúra épülete annál értékesebb, minél régibb, s minél több nemzedék minél többet épített rajta.” Nem állhat tehát egymással szemben két olyan nemzedék, amely egyaránt építeni akar. S amíg a harc a valóságban oly elkeseredetten dúl, addig a Magyar Népkörnek elsőrendű feladata ápolni a kapcsolatot a fiatalabb nemzedék tagjaival. Keresni kell az együttműködés és a megbékélés lehetőségét, mert az erőinknek nem szabad szétforgácsolódnia.⁴³

A Magyar Népkör évente megtartott közgyűlésén felolvasott elnöki beszámolók – az egyesületi

⁴¹ Dr. Draskóczy Ede elnöki jelentése a Népkör választmányának és tisztviselőkarának az 1927. évi működéséről; *Tiszavidék*, 1928. február 19., 2–3. p.

⁴² A Magyar Népkör első kultúrestje (Draskóczy Ede előadása Ady Endre költészetéről); *Tiszavidék*, 1927. január 30., 3. p.; február 6., 3. p.; Az I. kultúrest; *Tiszavidék*, 1927. február 13., 2. p.; A Magyar Népkör (II. kultúrestje – Frachbart Károly előadása Arany Jánosról); *Tiszavidék*, 1927. március 6., 3. p.; II. kultúrest; *Tiszavidék*, 1927. március 13., 2. p.; A Magyar Népkör (III. kultúrestje); *Tiszavidék*, 1927. április 17., 4. p.; III. kultúrest (Szenteleky Kornél előadása Madách Imréről); *Tiszavidék*, 1927. május 8., 3–4. p.

⁴³ Dr. Draskóczy Ede: Elnöki megnyitó beszéd a Magyar Népkör 1933. április hó 2-án tartott közgyűlésén; *Tiszavidék*, 1933. április 9., 2–3. p.; április 16., 2–3. p. és április 23., 2–3. p.

élet eseményei és eredményei feletti számvetésen túl – az elnök számára lehetőséget adott szélesebb alapokon nyugvó, eredendően a társadalmi életben gyökerező gondok, nehézségek és fogyatékoságok megnevezésére – katalogizálására is. Ahogy sorjáznak az értékelések, szóba kerül a magyar kulturális élet megannyi nyúga: a könyvhiány és a könyvtár körüli gondok, a művelődési egyesületek együttműködésének hiánya, a hagyományápolás és -átörökítés szükségességének felismerése, a nemzedéki szembenállásban jelentkező modernitás kérdése, és az önálló vajdasági magyar irodalom intézményes alapjainak a megteremtése, és ezek így együttesen megmutatták a közösségi szellem építésének és megalkotásának minden nehézségét is.

A Draskóczy Ede vezette elnökség hatalmas küzdelmet folytatott a magyar közösség megszervezése érdekében. Munkájuk „kezdetben csak Óbecsére szorítkozott – emlékezett vissza a nagy küzdelmek idejére az elnök, a már idézett, 1941. június 14-én kelt levelében – egymásután vettük elő a klasszikusokat és a moderneket, élesztgettük az ismereteket, és melegedtünk a kultúra tüzeinél. Az *Óbecsei Magyar Népkör háza minden magyar menedéke lett.* [...] A magyar kultúra ígérete szent volt. Valahányszor összegyűltünk, áldoztunk is ennek a célnak.” A közösségteremtés folyamata azonban nem volt egyszerű feladat. Számvetésében Draskóczy rámutatott: hosszú időnek kellett elmúlnia ahhoz, hogy Óbecsén olyan magyar értelmiségi középosztály „nevelődjön”, amelynek birtokában volt az a szellemi felkészültség, mellyel szerepet és feladatot vállalhatott a közössége sorsa alakításában. A város 1920-ban – és az azt követő esztendőben – elveszítette értelmiségének jelentős részét, volt, aki optált, és volt, aki feladta a küzdést. „A zsidókat a szerbek terrorizálták”, hatalmi erőszakkal próbálták meg őket leválasztani a magyar társadalomról, erőteljesen gyöngítve ezzel mindkét közösséget. Akik e nagy fölfordulásban maradtak a városban, azoknak egy jelentős része sértettségében és megbántottságában többnyire az arisztokratizmus fölényébe burkolózott. Ezeket volt a legnehezebb megnyerni a közösségi munkának. A város magyar társadalmát mélységes mély árkok és szakadékok szabdalták darabokra. Hogy ezen a tarthatatlan állapoton valami módon változtasson, a Magyar Népkör elnöke meghonosította a szerda esti találkozások intézményét. „Évekig tartott, míg az ügyvédnél mellé le lehetett ültetni a kereskedő feleségét, a kishivatalnokné mellé az orvosnét, a középbirtokos felesége mellé a tanítónőt. Behoztam az egyasztal rendszert. Fe-

leséggel együtt ott voltunk közöttük, áthidaltuk az ellentéteket, témákat kerestünk, közös munkákat szerveztünk. Éveken keresztül fáradoztunk, míg a társaság összekovácsolódott. Mindig úgy viselkedtünk velük szemben, mint a házigazdák [a] vendégeikkel. Hallatlan energiát pocskoltunk erre a munkára. De végén is kialakítottunk Becsén egy középosztályt, mely egységesen készen állott a munkára és áldozatra.” Sok-sok éven át az elnök és a felesége minden szerdán este fél kilenckor ott ült a Népkör nagy asztalánál, és az érkezők körük telepedtek. Lehetett beszélgetni, lehetett vitázni és megosztani a gondokat. Idő múltával ezek a szerda esték az óbecseiek számára olyan fórumot jelentettek, amelyen illett megjelenni, és amelynek a munkájából részt vállalni lelkiismeretbeli kötelesség volt.

Ez is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy 1928-ra Draskóczy Ede előtt összeállt a kisebbségi magyar társadalom teljes körképe. A társadalomban keletkezett űrt, ürességet, enerváltságot és lemondást valami nagy-nagy nekifeszüléssel fel kell számolni. Valami módon meg kellene szervezni a magyar közösség tékozlásnak indult, kallódó energiáit. Ugyanakkor azt is világosan felismerte, hogy meglátásaiival és szándékával nem maradhat egyedül, szilárd meggyőződésévé vált, hogy a délvidéki magyar gondok megvitatására a „szerda estékhez” hasonló fórumot kellett teremteni. Valahol, valamilyen módon az arra érdemes szellemeknek az elhivatottságtól vezérelve asztalhoz (ahhoz az egyetlen nagy asztalhoz) kell ülniük, hogy a közösség társadalmi bajaira orvoslást találjanak.

Az óbecsei Helikon

A Draskóczy Ede vezette óbecsei Magyar Népkör munkájára – amelynek 1928-ban 251 rendes, 4 alapító és 16 tiszteletbeli tagja volt – egyre többen figyeltek fel, felhívásaik, kezdeményezéseik a délvidéki magyarság körében egyre nagyobb visszhangot keltettek, s akik valóban fontosnak vélték a magyar művelődési és szellemi élet intézményes alapjainak a létrehozását, akik érezték magukban anynyi elhivatottságot, hogy a szellemi otthonteremtés küzdelmeiből kivegyék a részüket, egyre nagyobb rokonszenvvel és együttérzéssel fordultak a Tiszaparti város felé. Szerinte a „Vajdaságban” javában dúlt a kultúrharc. Szenteleky Kornél 1927 elején Dettre Jánoshoz írt levelében határozottan leszögezte: „vajdasági irodalom nincsen”, s hosszan sorolta ennek okait, a központ (Budapest) korábban gyakorolt elszívó hatását, a bácskai és a bánáti kultúralet fej-

letlenségét és gyökértelen jellegét, a hagyománytalan múlt átöröklött terheit, a tradíciók és a miliő hiányát, s az unalmas, szenvtelen, szürke táj közönyét, amely a múltban is okozója volt a menekülő lélek kínjainak, és előidézője az írói sorsvállalás és felelősségtudat soha-meg-nem-gyökerezésének. S a véleménye rettenetesen lesújtó: „a vajdasági lélek éppolyan sivár és szürke, mint a táj, amelyen él”. *Legyen-e hát vajdasági irodalom?* „Erdemes-e kínlódni, keresni hit, cél és a szükségesség meggyőződése nélkül,” És Szenteleky úgy látta, hogy nem! E reménytelen lapályon „ne legyen »vajdasági irodalom«. [...] Próbáljunk írni, ha tudunk, ha merünk, de ne törekedjünk olyan jelző kiérdeklésére, amely számunkra csak kötelességet, nyűgös alkalmazkodást jelent, de amely nem fejezi ki művészi munkánk becsét, hitét és törekvését.”⁴⁴ Úgy tűnik, ezzel a véleményével Szenteleky Kornél a Draskóczy törekvéseivel szemben állók táborához csatlakozott. De csak néhány hónapnak kell elmúlnia ahhoz, hogy a szíváci orvos az 1928. szeptember 23-án megjelent *Vajdasági Írás* szerkesztőjeként az önálló, saját értékrendjére épülő „vajdasági magyar irodalom” vezéregyenységévé, egyik ideológiai megalapozójává váljon.

Draskóczy Ede azonban elhatározásában hajlíthatatlan, szándékában töretlen: a rendelkezésére álló lehetőségekkel élve mindent megtesz a délvidéki magyar kultúra és irodalom egységes alapjainak lefektetése érdekében. Már az óbecsei egyesület 1927. esztendei eredményeit összegző, 1928. február közepén megtartott közgyűlésén bejelentette: az év novemberében a Magyar Népkör megalakulásnak 60. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségre mindazokat meghívja, akiknek szándékában áll okosat és bölcsét cselekedni a délvidéki magyar kultúráért. Lapja, a *Tiszavidék* *A kultúra egységfrontja felé* címmel vezércikkben számolt be az elhatározásról. „A sztáribecseji Magyar Népkör, a Vajdaság e legrégebb kultúregyesülete – olvasható a lap első oldalán – ez évben üli meg, ünnepélyes formák között fennállásának hatvanadik évfordulóját. Amikor a vajdasági magyarság egyetemes kultúrmozgalmának szempontjából is jelentős egyesület vezetősége a jubiláris ünnepségek programját úgy igyekszik megalkotni, hogy az ünnepély,

a helyi vonatkozásokat túllépő, mondhatnók országos méretű formák között folyják le, világos tanújelét adja annak, hogy a kulturális életünk sivár, reménytelennek hitt sivatagában, ha csak egy napra is, a kultúréhes lelkünk oázisát varázsolja ide, közénk.” A szervezők szándéka szerint a jubileumi ünnepség a magyar szellemi élet felvirágoztatása tekintetében „a rokonlelkek vértelen szerződéses napjává” fog válni.⁴⁵ A szervezők ugyan tisztában vannak azzal, hogy eddig minden olyan próbálkozás, amely a vajdasági magyarság közös kultúrfrontba tömörítésén fáradozott, súlyos kudarcot szenvedett. „Ma, amikor még a vajdasági magyar kultúrakarások szóvivői azon vitatkoznak, hogy vajon szükséges, vagy egyáltalán lehetséges-e önálló magyar irodalom kifejlesztése a Vajdaságban, kétszeres figyelemmel kell figyelniük minden olyan mozzanatra, amely ha öntudatlanul is, azt célozza, hogy a vajdasági magyarság szellemdús talajából végre-valahára komoly és egységes kultúrmunka fakadjon ki.” A közgyűlésről szóló beszámolójában a *Tiszavidék* kiemelte: döntés született arról, hogy az ünnepségre meghívják valamennyi vajdasági magyar művelődési egyesület vezetőségét, az írói társadalom jeleseit, és az újságírás tekintélyes személyiségeit.⁴⁶

Váratlan volt az óbecseiek elhatározása? Nem, legfeljebb a kívülről jövőket lepte meg a magyarság egyre erősödő szellemi mozgalma, melynek kiemelkedően jeles találkozási pontja a tervek szerint néhány nappal 1928. december elseje, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság megalakulásának tizedik évfordulóját megelőző napokban kerül sor. Szenteleky már egy korábbi, 1927. december 17-én kelt levelében jelezte: „A Népkör ünnepe melegen érdekel. Mindenesetre szép lenne impozáns, de nem túl nagy és fárasztó keretet adni ennek a nagy napnak.” Ő azonban még mindig úgy látja, hogy egy „reprezentatív helikont összeállítani sajnos roppant nehezen lehetne: vagy senki sem kapna helyet, vagy minden műkedvelőnek szerepet kellene adni”. Kultúrértékek tekintetében ugyanis mi túl szegények vagyunk ahhoz, hogy nagyobb horderejű találkozót szervezzünk.⁴⁷ 1928. február 17-én írt levelében azonban már az ünnepi műsor fellépőire is javaslatot tett.

Ahogy közeledett a jubileumi ünnep – 1928. november 17-e és 18-a – a lapok egyre lelkesebben

⁴⁴ Szenteleky Kornél: *Levél D. J. barátomhoz a „Vajdasági irodalom”-ról*; In: *Új életformák felé*; Újvidék – Forum Könyvkiadó, 1999. 142–145. p.

⁴⁵ (h): *A kultúra egységfrontja felé* (60 éves a Magyar Népkör); *Tiszavidék*, 1928. február 19. 1. p.;

⁴⁶ *A Népkör évi közgyűlése – Impozáns keretek között ülik meg az egyesület fennállásának hatvanadik évfordulóját*; *Tiszavidék*, 1928. február 19., 1–2. p.;

⁴⁷ Szenteleky Kornél *irodalmi levelei 1927–1933*; I. m. 56. p.

várták „a vajdasági magyar írók első kézfogóját”. A *Képes Vasárnap* nem sokkal az óbecsei találkozó előtt beszámolt az előkészületekről és közzétette Draskóczy Ede levelét is: „Magyar Népkörünk 60 éves jubileumára készül – olvasható az elnöki körlevélben. – Ezt a kivételes nagy ünnepet ki szeretnénk emelni a helyi jelentőség keretéből. Kultúrunkánk ugyan csak a mi szűkebb körű közönségünk kereteinek szól, de szándékaink, céljaink és eszközeink közösek mindenkivel, akinek lelkiismerete élénken öröklik a magyar nyelv, irodalom és művelődés jövője fölött. Magyar Népkörünk 60 év óta szolgál ennek a közös ideálnak, és az egész Vajdaságban talán a legelső volt, melyet az 1867-es kiegyezés által felszabadított társadalmi erők önkéntelen megnyilatkozása megteremtett a magyar kultúra ápolására és terjesztésére. Azóta konzervatív hűséggel őrizzük céljainkat, de azok felé haladó szellemmel menetelünk. Ily módon bele akarunk kapcsolódni a vajdasági magyar kultúra egészébe, ebbe az eszményi munkaközösségbe. De most, amikor ünnepet ülünk, úgy szeretnénk, hogy ünnepségünk ne csak hat évtized munkájának lezárása volna, de az egész Vajdaság kultúréletének erőteljes új indítást adna. Ez volna múltunk parancsa és jövőnk igazolása.

Ezért a vajdasági írókat és költőket *irodalmi találkozóra* kívánjuk meghívni, hogy egymást megismerjék, hogy panaszait, terveiket és problémáikat közösen megbeszéljék. Eddig a szerb és a magyar kultúrközeledés problémája, a folyóirat és könyvkiadás kérdése, s végül a műkedvelés és irodalom viszonya volnának azok a sarkalatos pontok, melyek megvitatás tárgyai lennének.

Nem egy oldalról kaptunk már lelkes biztatást és ígéretet a csatlakozásra. Kérjük Önt is, hogy ezt a jóakarató szándékunkat kultúránk érdekében váltsa be, s megjelenésével tegye teljessé azoknak a számát, akik e kérdésekben szót emelni hivatva vannak. Az irodalmi találkozó jelenlegi tervünk szerint november 17-én szombaton este történnék meg, míg 18-án d. e. díszközgyűlést tartanánk, majd ünnepi kultúrestet. Miután programunk összeállítása az elközelgő idő miatt halaszthatatlan jellegű, abban a reményben kérjük mielőbb szíves válaszát, hogy kérésünket nem fogja elutasítani, hanem szándékainkban jóakaratólag mellénk áll, és a meghívásunk-

nak eleget tesz. A Sztári-becseji Magyar Népkör nevében őszinte tisztelettel dr. Draskóczy Ede, elnök⁴⁸

A *Tiszavidék* október végén már bővebb előzetest közölt az ünnep tervezett programjából. Ebből kiderült, hogy november 17-én este kerül sor az irodalmi találkozóra és a Farkas Geiza elnöki irányításával szó lesz a vajdasági magyar irodalom intézményeivel kapcsolatos gondokról, és a szerb-magyar kultúrközeledés kérdéseiről. November 18-án reggel az egyesület zászlaja alatt templomba vonulnak a résztvevők, tizenegy órakor pedig a Centrál kávéház dísztermében sor kerül a 60 éves jubileumi ünnepségre is. Ezen Draskóczy Ede ünnepi megnyitója után Varró János fogja ismertetni a Magyar Népkör történetét. Este fél kilenckor kerül sor az irodalom igazi ünnepére, amelyen az elnöki köszöntő után Kovács Antal, Szántó Róbert, Fekete Lajos, Szenteleky Kornél, Csuka Zoltán, Radó Imre és Gergely Boriska olvasnak fel a műveikből részleteket. Az est befejezéséként színre kerül Szenteleky *Műkedvelők* című egyfelvonásos vígjátéka is.⁴⁹ Mások tudni vélték, hogy az óbecsei költőnő, F. Galambos Margit is fellép az est keretében.

Az újvidéki *Délbácska* már október közepén beszámolt az ünnepi előkészületekről. Méltatva a hat évtizedes munkát, kiemelte: „A sztáribecseji Magyar Népkör bele akar kapcsolódni a vajdasági magyar kultúra egészébe, és ez az ünnepség nem csak hat évtized munkájának a lezárása volna, de az egész Vajdaság kultúréletének erőteljes, új indítást adna.”⁵⁰ Ezért hívja meg a vajdasági írókat, költőket és újságírókat, hogy a gondokat közösen beszéljék meg. A hetilap tíz nappal később már vezércikkben foglalkozott az óbecsei találkozó jelentőségével. „A Magyar Népkör azzal, hogy az összes hasonló célú és irányú egyesületeket, s a vajdasági magyar írókat meghívta erre az ünnepségre, hatalmas lépést tett a magyar kulturális élet fellendítése felé; messze kinőtt a helyi jelentőség szűk keretei közül, s elsőrendű kultúrtényezővé avatta magát.” A Tisza-parti város ünnepe a jugoszláviai magyarság ünnepe lesz; a legjelentősebb és kihatásában legsikeresebb találkozóznak ígérkezik. „A becsei Helikon dátum lesz a jugoszláviai magyar kultúrélet, és a jugoszláviai magyar irodalom történetében.”⁵¹ A cikk

⁴⁸ *November 17-én és 18-án ünnepi fennállásának hatvan éves jubileumát a sztáribecseji Magyar Népkör – A Népkör vezetősége megrendezi a vajdasági magyar írók első találkozóját; Képes Vasárnap, 1928. október 21. (34. szám), 17. p.*

⁴⁹ *Irodalmi találkozó városunkban – Folytak az előkészületek a Népkör 60 éves jubileumára; Tiszavidék, 1928. október 28. 1. p.*

⁵⁰ *Irodalmi találkozó; Délbácska, 1928. október 18. 3. p.*

⁵¹ *A becsei Helikon; Délbácska, 1928. október 27. 1. p.*

írója azonban kételyének is hangot adott: lesz-e a találkozóknak elegendő ereje ahhoz, hogy felszámolja azt az uralkodó tévhitet, amely „az irodalmat, az írást afféle nobile officiumnak tekinti, nem pedig a nép lelki szükségletének, életberendezkedése egyik legfontosabb és legnélkülözhetetlenebb mozgató erejének, szerves, alkotó részének”. Más szóval: sikerül-e az óbecsei Helikon íróinak összehangolt munkájukkal az irodalom iránt megnyilvánuló társadalmi igényt is megteremteniük? Sikerül-e intézményesíteni a „vajdasági magyar irodalmat”? És mert a lap súlyosnak ítélte a felvetett kérdést, néhány nap múlva visszatért a témához. Hivatkozva a korábbi vezércikkre, pontosabban fogalmazott: nem elegendő, ha Óbecsén együtt lesznek az írók és a lapszerkesztők, elengedhetetlenül fontos, hogy ott legyenek azok is, „akik anyagi erejüknél fogva hivatva és kötelezve vannak arra, hogy az irodalmat támogassák”. Mert a mecénások nélkül nincs remény az irodalom, az irodalmi élet megszervezésére. „A vajdasági magyar irodalom pártolás-hiányának egyik sarkalatos oka, hogy a műveltebb magyar középosztály nagy része eltávozott innen az impériumváltás után. Akik pedig itt maradtak, s az a néhány földbirtokos pedig, akik az irodalom anyagi támogatására hivatva volnának állandó támogatásban részesülnék azok részéről, akik erre a legkevésbé jogosultak.”⁵² S a cikk írója nem is egészen leplezett célzást tett egy bizonyos irodalmi körre, amely azt hiszi, hogy egyedüli letéteményese a vajdasági magyar irodalomnak, s amit az érdekei elleni megmozdulásnak vél, azzal könnyörtelenül leszámol. Egy héttel a találkozótól már egészen ünnepi volt a hangulat a városban. A helyi lap kiemelte: a Magyar Népkörnek nem kis szerepe van abban, hogy a vajdasági magyar művelődési egyesületek a jó és a szép szolgálatában szinte nemes versenyre kelnek egymással, s a tervezett irodalmi találkozót „sem akar más célt szolgálni, csupán megpróbálja elérni azt, hogy a Vajdaság különböző helyein lévő, stagnáló kultúregyesületekbe új életet, új hitet öntsön”, ami egyébként a vidék egyik legnagyobb hagyományokkal rendelkező egyesületének amúgy is kötelessége.⁵³ S a cikk írója hozzátette: elérkezett az a pillanat, amikor egyforma büszkeséggel nézünk előre és hátra is.

Az ünnep reggelén a *Délbácska* című határozottan konzervatív újvidéki napilap *Óbecse ünnepe*

című vezércikkében emlékeztetett a magyar irodalom XIX. századi örökségére, arra az elszigeteltségre, amellyel a kor íróinak meg kellett küzdeniük, s amely Katona Józsefet az elhallgatásra, Kisfaludy Károlyt pedig az Aurora kör megalakítására vezérelte, ami azután új korszakot nyitott az irodalom életében. A vajdasági irodalom most is az elhallgatás, vagy az intézményes megújulás lehetősége előtt áll – okosan kell sáfárkodni az erővel és a lehetőségekkel. „Az irodalmi nem mint a munkák gyűjteménye – olvasható az igen körültekintő és mérlegelő vezércikkben –, hanem mint organikus része, mint élő orgánuma egy nép életének, annak integráns része, benne van, közvetlen befolyást gyakorol rá, igazgatja, szabályozza, vele lelket cserél, együtt él és lélegzik vele, és tőle elválaszthatatlan. Hogy legyen, ahhoz nem elégséges, hogy nagy írói tehetségek támadjanak, hanem szükséges, hogy az írók egymásra találva, egymás között az összeköttetést az olvasóközönséget is megteremtsék.”⁵⁴ A cikk írója derűvel nézett az események elé: reményét fejezte ki, hogy azok akik ma Óbecsén találkoznak, élni fognak a soha vissza nem térő lehetőséggel, és összefogásuk nyomán a vajdasági magyar irodalom értékteremtő szándékával végre oda áll az utódállamok magyar irodalmának a sorába.

1928. november 18-ának reggelén a *Tiszavidék* is, az ünnephez méltó emelkedettséggel lelkes vezércikkben köszöntötte a vendégeket: *A hatvan éves Népkör – Üdv a vendégeknek!*, s kiemelte, „hogy mennyire fontosnak tartják íróink ezt az irodalmi találkozót, igazolja az is, hogy közel negyven ismertebb nevű író és költő – köztük a Matica kiküldöttei is – jelezték megjelenésüket. [...] Isten hozta vendégeinket!”⁵⁵ S ahhoz a szívélyes szavak szóltak: a Bánáti Közművelődési Egyesület küldötte, dr. Várady Imre országgyűlési képviselő, akivel együtt érkezett dr. Mara Jenő, Márton Andor és László B. Jenő, Streliczky Dénes ugyancsak országgyűlési képviselő, dr. Hermann Károly, dr. Kohlmann Dezső, dr. Wollhelmer József, Debreceni József, Fekete Lajos, dr. Borsodi Lajos, Csuka Zoltán, dr. Farkas Geiza, dr. Fenyves Ferenc, Gergely Boriska, Juhász Ferenc, Havas Antal, dr. Havas Emil, Kristály István, Kovács Antal, dr. Lampel Béla, dr. Török Béláné (Lucia), Braun István (Quasimodo), Radó Imre, Somogyi Pál, Szántó Róbert, Csányi Endre, Kelemen János, Szenteleky Kornél, Tomán Sándor,

⁵² *A vajdasági magyar irodalom; Délbácska, 1928. november 4. 2-3. p.*

⁵³ *Szó és tett; Tiszavidék, 1928. november 11. 1. p.*

⁵⁴ *Becse ünnepe; Délbácska, 1928. november 18. 1. p.*

⁵⁵ *A hatvan éves Népkör – Üdv a vendégeknek!; Tiszavidék, 1928. november 18. 1. p.*

László Ferenc, Gyöngyösi Dezső és a Szerb Matrica nevében Žarko Vasiljević, akikhez olyan jeles óbcei írók csatlakoztak, mint Cziráky Imre, F. Galambos Margit, Petrányi Ferenc apátplébános, Varro János és az újságírás doyenje, Fárbás József.⁵⁶

A megjelenteket a házigazda elnök, Draskóczy Ede üdvözlötte. Ünnepi beszédében határozott különbséget tett Ady Tisza-partot kárhóztató, annak pocsolás lanyhaságát ostorozó bírálata és Petőfi zúgva, tajtékozva áradó, láthatatlan energiáktól feszülő folyója között. Vagy megrémíti az embert a Tisza-partiság bénító ereje, és nem képes elrugaszkodni a lapálytól, vagy hisz a maga erejében, és a porhanyós talaj is elegendő a számára, hogy a magasba szökkenjen. A Tisza-part lakóin múlik, hogy melyik lehetőséget választják. De aki a népet való cselekvés küldetéses feladatát választotta, annak kötelessége megmutatnia a szárnyalás szépségét és csodáját – mondotta az elnök. „Itt vagyunk, és amikor érezzük ennek a földnek megrokkantó erejét, a meglendülő Tiszának őserője biztat bennünket. És ez az őserő már teremtett maradandó értékeket.” Mert az értékeink között egyedülállóan szép az a hatvan, munkában gazdag esztendő, amelyet a Magyar Népkör maga mögött tudhat. 1868-ban kilátástalan és reménytelen helyzetben hozta létre a „Tisza nagy gáttörője”, Lázár József, aki híveinek táborával nekivágott a magyar jövő építésének. A zsinóros fekete dolmányt, fekete magyar nadrágot, csizmát és tollas kalpagot viselő ember hitével és erejével megmozdította a közömbös magyar tömeget, és elültette lelkében a művelődés eszméjét. És ezt a művelődést az elmúlt hat évtized során nemzedékek legkiválóbbjainak hosszú sora szolgálta kellő alázattal, hogy példát mutasson a megfáradtaknak és a csüggedőknek. A csüggedésnek e mostani pillanatában tőlük, belőlük meríthet erőt mindenki, aki közössége sorsának javításán munkálkodik. Lázár József 1868-ban „egy kapányi porhanyós földet vágott a termésre nem törött bácskai talajban – mondta az ünnepi hangulat emelkedettségében Draskóczy Ede. – Elültetett ezen a kapanyo-

mon egy eszmét, amely megterebélyesedve 60-ik évét ünnepli. Megsokasította azt a lángot, amelyet az ismeretlen elrendelés az ő egyszerű tűzhelyén gyújtott fel. A társulás gondolatával és valóságba átfordításával megmozdította a tömeget a művelődés eszméjének célbaerőszakolására. Rést vágott a bácskai talaj különös nehézkedési törvényén, és eszméje e résen keresztül a hatvan év magaslatára lombosodott. – Majd így folytatta: – De ez a nap nemcsak az első ugartörő ünnepe. Ma ünnepeljük azokat az ismeretlen katonákat is, akiknek csapata sohasem fogyott ki eszméink zászlaja alól.”⁵⁷ Az elszántak nemzedékének tagjai alkották meg azt a társadalmat, amelynek értékeire, javaira és kincseire épül mindaz, amit ma történelemnek nevezünk. A múltunk velünk és bennünk él, és szilárd talapzata mindannak, amit mi jövőnek nevezünk. Nemcsak lelkesedés, de „kítartó és edzett lélek kell ide, szenvedélyes hit, az élni akarás vakbuzgósága, bibliai önzetlenség és áldozni akarás” – szölk Draskóczy lelkesítő szavai. És szállt a lelke az összefonódó szándékok elképzelt magaslatai fölé, megteremtve ezzel a hangulatot az önálló, saját útját járó, a helyi gondok felé forduló „vajdasági” magyar irodalom intézményes alapjainak a megteremtéséhez. Mert az ünnep további részében már Szenteleky Kornél volt a döntő szerep, előadásában ő fejtette ki az írói feladatról vallott nézetét. „A mai vajdasági irodalom önállóságra törekszik, mert élettartama lassankint teljesen elszigetelődik. – hangoztak a súlyos mondatok. – Az a köldökszínör, mely a Vajdaság aktív irodalmi életét Pesthez kötötte, ma már alig lüktet, nemsokára talán már teljesen elsorvad.”⁵⁸ Ez pedig új feladatokat szab az írástudói elhivatottság számára.

Óbecsén a jubileumi ünnepség az irodalmi találkozóval együtt békésen, az előre eltervezett formában zajlott le. A *Bács megyei Napló* azon frissiben részletesen beszámolt a helyi eseményekről, és kiemelte: „A Népkör jubileuma az egész vajdasági magyar kultúra ünnepe volt.”⁵⁹ Draskóczy egy kései vallomásából az is kiderül, hogy a zomboriak küldött-

⁵⁶ *Hogyan folynak az előkészületek a helybeli Magyar Népkör 60 éves jubileumára*; Tiszavidék, 1928. november 18. 2. p.; A hetilap az ünnep múltával *A siker részesei* című cikkében közel száz helybeli lakos nevét említi, akiknek részük volt az ünnepi találkozó sikeres lebonyolításában. A Szabadka-Zenta, Zombor-Verbász és Újvidék felől vonattal, Nagybecskerek-Törökbecse felől pedig hajóval érkező vendégek mindegyike a fogadó bizottságtól a helyszínen „kapott egy borítékot, amelyben a tiszteletjegytől és lakáscímtől kezdve a legaprólékosabb részletig minden utasítás benne volt, amit a vendégek zavartalan kényelme csak megkívánhatott”. Fogatok, fiákerek és gépkocsik szállították a vendégeket a szállásukra, és biztosították a számukra a két nap során a közlekedést. Tiszavidék, 1928. december 1. 2–3. p.

⁵⁷ Draskóczy Ede: *Ünnepi beszéd a sztáribecsei Magyar Népkör 60 éves jubileumi díszközgyűlésén*; Vajdasági Írás, 1928. december 2., 321–324. p.

⁵⁸ Szenteleky Kornél: *Új életformák felé*; In: *Új életformák felé*; Újvidék – Forum Könyvkiadó, 1999. 204. p.

⁵⁹ László Ferenc: *A vajdasági magyar Helikon – Képek a sztáribecsei Magyar Népkör jubilaris ünnepségéről és a vajdasági magyar írók találkozásáról*; Bács megyei Napló, 1928. november 18. 7. p.

ségét maga Deák Leó vezette, aki így köszöntö meg az ünnep nyújtotta örömet: „Erre a jubileumra mi, az úgynevezett vajdasági magyar kultúrintézményeink reprezentánsai szorongó szívvel mentünk, részben atrocitásoktól féltünk, részben a mi speciális magyar kultúránknak, [az] alapozásától tartottunk”. Boldogan állapította meg, Óbecsén a felszabadultság volt a legnagyobb élménye, valamint annak felismerése, „hogyan nem vészett el a múltból nehezen átmentett kultúra, sőt annak regenerációja előtt állunk. Könnyes szemmel élveztük az ünnepséget, és már akkor benned láttuk a magyar kultúrának méltó reprezentánsát”. S akit minden dicséret megilletett, maga Draskóczy Ede is úgy értékelte, hogy a magyar írók találkozója országos ünnep volt, amelyről senki sem hiányzott. „A vajdasági magyarság öntudatának születési napja volt e nap” – írta 1941 júniusában, a már idézett életrajzi jellegű levelében. Amikor pedig néhány hónappal később az éves jelentését elkészítette, így foglalta össze a két nap történetét és a találkozó eredményét: „A közönségnek és íróinak meleg összetalálkozása volt ez az est a művészi gyönyörködtetés és a művészet emelkedett levegőjében. S bár az igazi sikert a művészi alkotásnak és az örökkévalóságnak szerencsés összetalálkozása jelenti, mégis a műélvezetnek ünneplésben kirobbanó feszültsége áthasította azt a nagy távolságot, amely eddig írók és közönséget ártóan elszigetelt, s az összetalálkozás forró pillanata a sikerek bő aratása volt. Ez a nap vajdasági magaslaton kelt, derült és áldozott, s vajdasági sikert aratott. De nem csak ez az egyirányú jelentősége van ennek a napnak. Ekkor láttuk meg magunkat, munkánkat és eredményeinket mások lelkének tükrében, s úgy láttuk, hogy mások között is tisztessen helyt állunk. S minden sikernél nagyobb sikerünk volt az a meggyőződés, hogy lehetünk a saját pátriánkban is poéták.”⁶⁰

Vélemények és visszhangok a Helikonról

Minden derűlátó vélemény ellenére senki sem hitte igazán, hogy a Magyar Népkör működésének 60. évfordulóján megtartott írói-irodalmi találkozó, az Óbecsei Helikonnak két napján a vajdasági magyar irodalom sorsát illetően minden kérdés megnyugtatóan rendeződik. A legelszántabbak – a házigazda Draskóczy Edével és a *Délbácska* íróival az élen – sem hitték azt, hogy a fehér asztal mellett

az irodalmi közéletnek egyszerre minden problémájára megtalálják a legkedvezőbb megoldást. De abban igenis sokan reménykedtek, hogy a találkozó az irodalmat olyan mértékben helyezi a figyelem és az érdeklődés középpontjába, hogy az képes lesz az eddigi rejtett emberi erőket és anyagi erőforrásokat is mozgósítani. Az Óbecsei Helikonnal a vajdasági magyar irodalom léte közüggé vált – létezésének jogát attól kezdve már nem lehetett elvitatni. Óbecse óta csak az volt a kérdés, ki és hogyan, milyen szándékkal és tervekkel áll a magyar valóságot és a közösségi sorskérdéseket feltáró és megjelenítő irodalom mellé.

A *Délbácska* november 20-i számában lelkesen írt az óbecsei találkozó sikeréről, és méltatta azt a határozottságot, amellyel Várady Imre országgyűlési képviselő a magyar irodalom ügye mellé állt. A lap részletesen beszámolt a képviselő és Szenteleky Kornél közötti nézetkülönbségről is. Szenteleky ugyanis – feltételezhetően óvatosságból – a tervezett Vitkovics Mihály Irodalmi Társaság működését szigorúan a Szerb Matica égisze (felügyelete) alatt képzelte el, mire a képviselő határozottan kifejtette: határozott meggyőződése, „a vajdasági magyar irodalom áll olyan erős alapokon, hogy senki és semmiféle intézet gyámkodására nem szorul”.⁶¹ Streliczky Dénes és Fenyves Ferenc szövváltása után pedig a jelenlévők úgy döntöttek, bizottságot hoznak létre az irodalmi társaság megalakítására. (A Vitkovics Mihály Irodalmi Társaság azonban soha nem alakult meg.) Még azon a napon, 1928. november 20-án a *Bácsmezei Napló* is megszólalt; a *Közbeszólás* című vezércikk névtelen írója Draskóczy Edét „a sztáribecsei magyarság imponálóan értékes kulturális vezérének” tekintette, az írói találkozó sikerét azonban erőteljesen megkérdőjelezte, s kellő távolságtartással állapította meg: az irodalmi társaság ügyében „még sok akadályt kell elhárítani, hogy a terv valósággá testesüljön, de már maga a Sztáribecsejen fogant elhatározás is figyelemre érdemes haladás a tespedés hosszú évei után”.⁶² A szépirodalmi folyóirat kérdésének tárgyalásakor a *Bácsmezei Napló* cikkíróján erőt vesz a rosszindulat, a felesleges gáncsoskodás értelmetlen szándéka. Erőteljesen tiltakozott az ellen, hogy a találkozón jelenlévő írók többsége egy bizonytalan megjelenésű „képes hetilap”-ot szerettek volna vezető irodalmi folyóirattá emelni. „Inkább várjunk még

⁶⁰ Dr. Draskóczy Ede elnöki megnyitó beszéde a Magyar Népkör 1929. évi március hó 10-ikén tartott közgyűlésén; *Tiszavidék*, 1929. március 17., 1–3. p.

⁶¹ A *becsei Magyar Népkör 60 éves jubileuma*; *Délbácska*, 1928. november 20. 3. p.

⁶² *Közbeszólás*; *Bácsmezei Napló*, 1928. november 20. 1. p.

egy darabig – zárta cikkét a szerző –, hogy az írói érdekek hathatós védelemben részesülhessenek. Semmint a vajdasági magyar szépirodalmi folyóiratot a koraszülöttség veszedelmeinek tegyük ki.” Csak a Csuka Zoltán szerkesztette *Képes Vasárnap* tudósításából derült ki, hogy erre a *Vajdasági Írást* is megjelentető lapra adta le Fenyves Ferenc a sortüzet, ezt az orgánusmot tartotta alkalmatlannak arra, hogy a közönség támogatásával az irodalom vezető fórumává váljon.⁶³ Ezzel a *Délbácskának* az irodalmi klikkek párharcával kapcsolatos dodonai jóslata beigazolódtott. Szenteleky Kornél 1928. november 22-i levelében mindenesetre így vigasztalta az óbecsei barátját: „A rossz elmúlik, s a jó megmarad. Most öt nap múlva a becsei nagy napok után ez a megállapítás cseng vissza. Nagyon szép volt minden ott Becsén, és a sok szépben, a hatalmas jóban szinte észre se venni azokat a gonoszságokat, melyek vézna és erőtlen hanggal hápogtak bele a hozsannázásba. Ezek a sziszegő hápogások, mint olvashattad is, tovább folytatódnak a B. N. hátsábjain, de valahogy groteszkül hatnak. A csíra már kihajtott, már erősödik a szár, most már nem lehet benneteket kifricskázni a bácskai ugarról. Élünk, virulunk, és biztosak vagyunk a holnapunkban. Éppen ezért kissé mosolygósan hat az a naivul gúnyos szándék, amely még mindig a csíráat akarja betemetni. A gonoszsnak nagyon nagy hegyét kell már ma összehordani, hogy bennünket eltemessenek. Sok szeretettel ölel öreg testvéred, Kornél.”⁶⁴

Ám hogy a *Bácsmegyei Napló* mégse tűnjön ünneprontónak, maga Fenyves Ferenc ragadott tollat, hogy a szervező Draskóczy Ede állhatatosságát és kitartását megdicsérje. „Két napon át ünnepelt Bácska gyöngye, Sztáribecsej. A magyar kultúrát ünnepelte. A 60 esztendőes becsei Magyar Népkör talán soha nem teljesített olyan hivatásszerű miszsiót, mint ma, és az, hogy ezt a küldetést úgy tölti be, hogy minden magyar szív öröme dobban, dr. Draskóczy Ede érdeme. Az a két nap, amelyen a tiszaparti, fejlődő és gyönyörű város ünnepelt, megmutatta nekünk, akik ennek az ünnepségnek tanúi voltunk, hogy milyen értékek vannak a vajdasági magyarok között, és megmutatta dr. Draskóczy Ede tudását, képességeit, agilitását és sokoldalú-

ságát.”⁶⁵ E jeles férfiút mindenképpen számba kell vennünk, amikor értékeink felett számadást végzünk. Ha megszólal, ha programot fogalmaz meg, ha lelkesít vagy erőt önt a csüggedőkbe, mindent a közös ügy szolgálatában cselekszik. „Valami csodálatos tisztaságot érez a lélek – így a monopolhelyzetére felettébb büszke szabadkai napilap főszerkesztője – az ő nemes tisztasága láttán, és bámuló csodálkozás kíséri szónoki képességét, gondolatgazdagságát, nemes lelkesedését.” De figyelmet érdemel úri megjelenése, komolysága, választékos beszéde, fennköltisége és polgári magatartása is. E dicshimnusz követően határozottan rámutatott: „Dr. Draskóczy Ede tudását, képességeit, lelki nemes-ségét és ambícióját a magyarság politikai vezetésében sem lehet nélkülözni. Új magyarok is kellenek a régiek mellett. Új magyarok, akiknek tanultsága, gondolkodása, tehetsége, egész élete tekintélyt és elismerést biztosít számukra nemcsak a magyarság előtt, hanem a szerbség előtt is, amely felé a vajdasági magyarság a közös munkára, az ország felvirágoztatására nyújt baráti kezét.” Fenyvesi Ferenc erősen megnyomta a tollát, amikor az általa okozott kár enyhítése érdekében Draskóczy Ede személyét méltatta. Írása politikai cikk volt, amelyet akár nyílt feljelentésnek is tekinthetett a korabeli olvasó.

Egészen sajátos az, ahogyan Majtényi Mihály emlékezett az óbecsei írótalálkozóra. A *Sentai Friss Újság* tudósítójaként ő maga is jelen volt a rendezvényen, és lapjában lelkesen számolt be az élményeiről. „Amit szombaton és vasárnap a sztáribecseji Népkör nekünk, vajdasági íróknak nyújtott – vetette papírra lelkesen – [az] mind szép és nagy kultúrunk háttérét érezte. Csak annyit üzenek: önök időtlen időbe konzerválták a lelkesedést az eseményeken keresztül, mert bennünk él, mert belénk mondták, mert megérezte, hogy a program-számmal még nem ért véget a lelkesedés, hanem új erővel fellobog majd, ha a vajdasági magyar irodalom kopogtat önöknél. Nekünk olvasótábor kell, és én tudom, hogy akik bennünket oly szeretettel fogadtak, írásaink előtt sem zárkoznak el.”⁶⁶ Mi több, egy másik jegyzetében a zentaiak szemére vetette: szégyenletes dolog, hogy e páratlan vajdasági kultúrrendezvényen egyedül a magára oly sokat

⁶³ *Nagy sikerrel zajlott[ak] le a becsei Magyar Népkör hatvanéves jubiláris ünnepségei; Képes Vasárnap*, 1928. november 25. (39. szám), 6–9. p. – A *Bácsmegyei Napló* képviselte magatartást Strelitzky Dénes parlamenti képviselő erősen bírálta, s ebből durva sajtópolémia kerekedett: *A szépirodalmi folyóirat; Bácsmegyei Napló*, 1928. november 22. 1. p.; *Cselekedjékl; Bácsmegyei Napló*, 1928. november 25. 1. p.; (Prekomurjei): *Író és irodalom; Bácsmegyei Napló*, 1928. november 28. 1. p.

⁶⁴ *Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933; I. m. 101–102. p.*

⁶⁵ *Fenyves Ferenc: Dr. Draskóczy Ede; Bácsmegyei Napló*, 1928. november 28. 17. p.

⁶⁶ *Markovics Mihály: Magyar írók társasága – Képek a becsei Népkör jubileumáról; Senta Friss Újság*, 1928. november 21. 2. p.

adó város nem képviseltette magát – s emiatt neki bizony pirulnia kellett.⁶⁷ Kései visszaemlékezésben, az *Érzelmes utazás a becsei Helikonra* című írásában (1961) előbb csak a maga megszokott csevegő modorában megjegyezte: „Micsoda két nap volt az! Már jövet is az állomáson, ahogy sereglettek a meghívott írók és költők, fehér karszalagos rendezők fogadták és irányították a bérkocsik felé, szóbeli utasítással, ki kinél fog megszállni. Fiákerekhez jutni akkor másnak, mint helikonistának, Becsén lehetetlen volt, valóságos hosszú lakodalomsor kanyarodott ki az aszfaltjáról nevezetes becsei vasútutcáról... A Helikon, igen, ez volt a fontos beszélgetés témája a bérkocsik mélyén.” A bérkocsisokra még emlékezett, de arra, hogy a késő őszi írósereglet mit intézett Óbecsén, már nem: a költő ugyanis számlátlanul itta a spriccereket, amelyeket a fehérkabátos pincér töltött a poharába, és ez erősen hatott az emlékeire. Az irodalmi múltunkról számadást készítő író egyszerre gúnyos hangot öltött, és átment a tiszteletlenségbe: „Költőnk szédült a spriccerektől – írta, mintha ez lett volna a legfontosabb történet Óbecsén –, a mellette ülő leányzó kék szemétől, és az általános boldogságtól, hogy háta mögött most alapítják meg, de igazán és végleg a vajdasági magyar irodalmat. Visszavonhatatlanul! Nem úgy, mint eddig, ennek vagy annak a lapnak hasábjain csupán, hanem egyetemlegesen, keresztényeknek, zsidóknak meg vörösöknek együtt. (Ez volt a három korabeli jelző, a középsőt a liberálisok kapták.) Akkor kinyíltak az ajtók, és besereglettek a vezérek, és ők is szétszóródtak a teremben.” Ők azonban a Gyöngysziget legalább tizenöt éves borát, a Krokánt itták, amely sárga volt, mint az olaj. Arra pedig már végképp nem emlékezett, hogy az esti ünnepi műsoron mi is történt igazából.⁶⁸ Miért akart Majtényi Mihály emlékezni az Óbecsei Helikonra, ha egyszer már cserbenhagyta a memóriája? Egyszerű a válasz: a szocializmus idején csak így, ilyen lekicsinylő módon lehetett beszélni és írni a polgári világ magyar kezdeményezéseiről! Mindösszesen egy kocsmai élccel el lehetett intézni a magyar irodalmi szerveződés kérdését: „Ne vegyék zokon költőnktől, hogy annyi sok tiszteletbeli butélia után csak homályosan emlékszik arra, mi is történt a nagy színpa-

don, amelyen – irodalmi est címén – a fekete ruhába öltözött költők és írók léptek a pódiumra, és az előttük elfekvő papírról felolvastak.” A kétnapos rendezvény után Markovics Mihály elégedetten tért vissza a zentai szerkesztőségbe, s örült, hogy „most már semmi, de semmi nem állíthatja meg tökéletes boldogságának eljöttét”. Ennyit az úgyszeretetről és az írói következetességről!

Az óbecsei írói találkozó híre eljutott Erdélybe is, a *Korunkban* Diószeghy Tibor számolt be az eseményekről. Némi gúnnal tette szavá, íme bebizonyosodott, hogy a kétkedő vélemények ellenére a vajdasági magyar irodalom létezik, hiszen legalább 40.000 olyan irodalompolitikai tanulmányból áll, amelyek egytől-egyig azt firtatják: Van-e vajdasági magyar irodalom? Szerinte sajátos ökonómia jellemzi ezt az irodalmat, nyoma sincs a drámai katarzisknak, a regény műfajának meghódítására sem tettek még eredményes kísérletet az írók, hovatovább „épkézláb vers nem sarjadt még ki Bácska, Bánát és Baranya hájas televényéből”, annál fejlettebb azonban az „essay-irodalom”, amely teret ad az önmarcangolásnak, vagy a mélabús magába roskadásnak. E részletek után nem meglepő, hogy a tudósítónak nincs nagy véleménye az óbecsei találkozóról: „A kultúra nem fog ezekből a vándorgyűlésekből sokat profitálni, az kétségtelen – írta leplezetlen gúnnal Diószeghy Tibor –; a Helikonba tömörült ügyvédek, orvosok és egyéb dilettánsok is inkább a folyóirat kiadását szorgalmazzák, amiből természetesen nem lesz semmi, hála a mecénásságra predesztinált vajdasági nábobok minden képzeletet meghaladó smucigságának s a vajdasági olvasóközönség még ezt is felülmúló szellemi tunyaságának.”⁶⁹

Az óbecsei Magyar Népkör a 60 éves jubileumán megrendezett irodalmi találkozóval – amelyet idővel Óbecsei Helikonként emlegetett a sajtó – a vajdasági magyar művelődési életben vezető szerepre tett szert, vezetősége tekintélyt vívott ki magának, s a visszaemlékezések szerint ettől kezdve egyik irányítója lett a kibontakozó irodalmi életnek. Az 1928-ban a városba látogató írók az elkövetkező évek során rendre visszatértek. Szenteleky Kornél, Szirmai Károly, Csuka Zoltán, Kristály István, Farkas Geiza, Borsódy Lajos, Borsódi Ferenc és Ju-

⁶⁷ „A becsei Magyar Népkör jubileumát, fennállásnak 60 éves évfordulóját ünnepelte a vajdasági magyarság. Szép és magasztos háttér munkában eltöltött hatvan esztendő jogcím volt arra, hogy az egész Vajdaság kivegye részét az ünnepekből. [...] Egyetlenegy szentai kultúrtestület, egyetlenegy egyesület nem tartotta érdemesnek eljönni Becsére.” – *Arcunkat [a szégyen pírja égeti.]*; Szentai Friss Újság, 1928. november 21. 1. p.

⁶⁸ Majtényi Mihály: *Érzelmes utazás a becsei Helikonra*; In: *A magunk nyomában*; Novi Sad – Forum Könyvkiadó 1961. 7–22. p.

⁶⁹ Diószeghy Tibor: *A Vajdasági Helikon*; *Korunk*, 1929. január (1. szám)

hász Ferenc nagy tisztelettel várt fellépői voltak a Magyar Népkör irodalmi estjeinek.⁷⁰ Mindamellett a város művelődési élete is emelkedettebb, derűsebb és lelkesebb lett. 1929 decemberében a hajdan ünnepelt óbecszei költőre, Szász Istvánra emlékeztek,⁷¹ 1931 áprilisában pedig igen invenciózus kultúrest keretében a helyi alkotók, Draskóczy Ede, Cziráky Imre, Csizofszky István, Darvas Gábor és F. Galambos Margit léptek fel, a felolvasások után pedig részletek hangzottak el Szulik József és Szász István műveiből is.⁷² A Népkör láthatóan megtalálta társadalmi feladatát, betöltötte kulturális misszióját, és a délvidéki magyar irodalom meghatározó fóruma lett. 1941-ben Óbecséről írt tanulmányában maga Draskóczy is úgy látta, a város büszke lehet a magyar kultúráért folytatott harcában elért eredményeire. „Mi becseiek kultúrharcainkat az óbecszei Népkör keretében vívtuk meg. A Népkörnek házat vásároltunk, helyiségeit berendeztük, könyvtárát öt-ezer kötetre emeltük.” Az 1928-ban rendezett első országos magyar kultúrűnnepen pedig Jugoszlávia egész magyarságának képviselői találkoztak a városban. „Ez az ünnep volt a magyar művelődési mozgalmak kovásza.”⁷³ Mindez a kisebbségi sorsra jutott délvidéki magyar közösség szellemi fölemelkedésének egyik fontos állomása volt.

Szenteleky Kornél halála

Draskóczy Ede és Szenteleky Kornél ismeretsége 1927 nyarán vált barátsággá, 1928 őszétől – az Óbecse-i Helikon-találkozó sikere óta pedig – fegyvertársnak és küzdőtársnak tekintették egymást. A betegeivel folytatott küzdelemben megfáradt szíváci orvos gyakran fordult meg Óbecsén, ezek a látó-

gatások „verőfényes vasárnapok”-ként éltek az emlékezetében. 1927. július 25-én Draskóczyhoz intézett levelében jelezte: lelke telve van szeretettel, és „sok vággyal és rajongással gondolok vissza a nálatok töltött időre”,⁷⁴ augusztus 12-én lelkesen köszöntö meg, hogy levelével derűt hozott napjaira, melyeket ő olyan fázósan görget le, „mint hideg, szürke gyöngyöket”.⁷⁵ 1927. november 8-án Szenteleky várja Draskóczy látogatását, s arra kéri, legalább egy estét töltsön Szivácon, „mert ez az időszak számomra a legnyugodtabb, legkedvesebb és a legígéretesebb”.⁷⁶ És mintha valami rejtett párbeszédet folytatnának, Szenteleky 1927. november 26-án írt levelében így fogalmazott: „Szeretném, ha komolyan számítanál rám harcban, viharban, csüggedésben. Ha mindjárt gyenge is a karom, de mindig segítségére siet a tiédnek [...]”.⁷⁷ Komoly, határozott barátság alakult ki a két férfi között, ám az is kitűnik, hogy a találkozásaik alkalmával folytatott beszélgetések során Draskóczy volt az, aki a vállalt harcról, a vesződség értelméről, befutható pályáról beszélt, Szenteleky hozzá csak küzdőtársul szegődött. Olykor pedig csak tétova vigasztalónak, amint az az 1928. január 14-i leveléből kitűnik, amikor az apró-cseprő gondok mellett a távlatos feladatokra figyelmezteti ügyvéd barátját, mondván: „A Népkör jubileuma éppen jó és szép mezeje a vígaszos keresésnek. Sosem a vigaszt kell keresnünk, hanem a jót, a szépet, az eszményt, a napfényt, azt, ami túl és kívül van a mának életén, ami felette van az életünknek. És vigaszunk mindig a keresés.”⁷⁸ 1928. január 29-én közös utazást terveznek Nagybecskerekre az Ady-estre, 1928. szeptember 13-án pedig Szenteleky megírja, hogy vasárnap, 16-án „az esti vonattal” érkezik, s hogy Csuka Zoltán is Becsére

⁷⁰ *Vidéki írók a Magyar Népkör szombati kultúrestjén* (Borsódi Lajos, Borsódi Ferenc, Juhász Ferenc és Szenteleky Kornél); *Tiszavidék*, 1932. február 7., 1. p.; *A Népkör szombati kultúr-estje* (Borsódi Lajos Ady-ról); *Tiszavidék*, 1932. március 13., 2. p.; *A Népkör kultúr-estje*; *Tiszavidék*, 1932. március 20., 2. p.

⁷¹ Dr. Draskóczy Ede: *Emlékezés Dr. Szász Istvánról*; *Tiszavidék*, 1929. december 8., 1–3. p.

⁷² *A Magyar Népkör kultúrestje* (Dr. Draskóczy Ede: Párisi benyomások); *Tiszavidék*, 1931. március 8., 2. p.; *A Népkör első kultúrestje* – Dr. Draskóczy Ede felolvasása Párisról; *Tiszavidék*, 1931. március 22., 2. p.; *A Népkör második kultúrestje*; *Tiszavidék*, 1931. március 29., 2. p.; *A helybeli szerzők estje a Népkörben*; *Tiszavidék*, 1931. április 19., 2. p.; *A Magyar Népkör kultúrestje* [Draskóczy Ede, Cziráky (Fetter) Imre, Csizofszky István, Darvas Gábor és F. Galambos Margit. Részletek hangzottak el Szulik József és Szász István műveiből is.]; *Tiszavidék*, 1931. április 26., 2. p.; *A Népkör harmadik kultúrestje* (Draskóczy Ede, Szenteleky Kornél, Szirmay Károly, Csuka Zoltán, Kristály István, Farkas Gejza és Borsódy Lajos); *Tiszavidék*, 1931. május 10., 2. p.; Párizsi élményeiről Draskóczy Nagybecskerek magyar közönségének is beszámolt: *Dr. Draskóczy Ede előadása a becskerek Magyar Közművelődési Egyesületben*; *Sztáribecseji Járás*, 1931. december 5., 3. p.

⁷³ Draskóczy Ede: *Óbecse*; In: *A visszatért Délvidék*. i. m. 197. p.

⁷⁴ *Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933*; I. m. 45. p.

⁷⁵ U. o. 47. p.

⁷⁶ U. o. 51. p.

⁷⁷ U. o. 53. p.

⁷⁸ U. o. 56–57. p. – A kései olvasónak egy kicsit idegenül csengenek ezek a levelek, joggal jegyzete meg Herceg János a magányos Szentelekyről írva, hogy ezek a levelek annyira konvencionálisak, annyira modorosak, ahogyan senki sem levelez a barátjával. Minta az író szakadatlanul az Úgy fáj az élet című regénye hőséne az életét élné.

jön, ám ő a Vajdasági Írás ügyében tovább utazik Becskerekre – lesz tehát megbeszélni valójuk bőven. A *Vajdasági Írás* 1929. évi őszi haldoklása próbára teszi ugyan a barátságukat, az egymás munkájának és törekvéseinek a támogatása azonban mindvégig töretlen: mintha Szenteleky gyermeki lelkesedéseit és azonnali kétségbeeséseit, a józan mértéktartás fegyelmezné és tartaná kordában.

1933. augusztus 20-án azután meghalt Szenteleky Kornél. A *Vajdasági Írás* és a *Mi Irodalmunk* teremtette hagyományokra épülő *Kalangya* folyóirat megjelenésének második évében árván maradt; és nagy kérdés volt, hogy ki fogja tovább vinni a vajdasági magyar irodalmi önszerveződés programját. Maga Draskóczy Ede is ezzel a gondolattal viaskodott, amikor a búcsúsorokat vetette papírra: „Mit tanultunk mi tőled, kortársaid és testvéreid a munkában, ha meg nem tanultuk volna a legtöbbet: értékeink megbecsülését.” És bár tudta, hogy programjuk és céljuk közös volt, mondatait mégis az elmenőhöz intézte: „Jól tudtad, hogy vissza kell menni a lélek legnagyobb élményéhez, az élethez. Az életnek újrateremtése, életteremtés a nyelv formájában – ez a művészet. Ám hova lehetne máshova fordulnunk, mint a mi életünkhöz? Ehhez az élethez, amelyet mi élünk. Ehhez a földhöz, amelyből kinőttünk, s amelyben mégis gyökerezünk, amelyből fölsudasodunk, és színeinket szívjuk, amelyben virágozunk és gyümölcsözünk. Aki úgy vélné, hogy az élet a művészetben kikerülhető, éppen a lényegben hibázik. A művészet természete szerint az életre utal, s aki akár ösztönösen, akár tudatosan művész: hitet vall földje és élete mellett. A művészet lényegének tiszta tudatában tetted, hogy író társaid figyelmét, ide, erre a földre fordítottad, és hirdetted, hogy a mi életünk színét és ízét kell adniok, a mi földünk sajátos erejét, a mi nappalunk és éjszakánk fényét és homályát, bukdácsolásunkat és bátor lépésünket, lelkünk szabad szállását és ezer gátlását, lelki alkatunknak mindenkori visszfényét a dolgon, a dolgoktól való iszonyatos függésünket, a tőlük való örök eltörekvésünket – szóval magunkat.” Majd hozzátette azt, amit előtte senki nem mondott ki a bácskai lapályon: „Te vagy az első, aki itt nem a múlté, hanem a történelemé lettél. A mi külön történelmünké.”⁷⁹ Sajátos módon, a Trianon utáni délvidéki magyar szellemi életben Szenteleky Kornél sír-

jánál hangzott el először, hogy e közösség mögött igenis ott áll a történelem – az egyéni és közösségi értékeket őrző kollektív emlékezet. Ezt követően is minduntalan visszatér majd az önbizalmat pusztító kétely: van-e a délvidéki magyarságnak történelme? S ami van, az nem pusztán kultúrtörténet-e? Ez csak azok számára nem lesz kérdés, akik valóban az élet felől közelítenek szellem értékeink boltíves kincstári termeihez.

Draskóczy Ede, a délvidéki magyar közösség társadalmi (és politikai) megszervezésének, a szellemi élet intézményes formái megteremtésének a szándékával (Szenteleky Kornél korai halálával) úgy tűnik, váratlanul magára maradt. Csuka Zoltán egy ideig még töretlenül kereste a lapkiadás biztosabb alapjait, de 1934-ben kénytelen volt elhagyni a délszláv királyság területét. Kende Ferenc a csodával határos módon megteremtette a *Jugoszláviai Magyar Könyvtár* és a *Kalangya Könyvtára* könyveinek megjelenéséhez szükséges alapot, de a harmincas évek királyi diktatúrájában e kezdeményezésnek sem volt reményekre feljogosító kilátása – így ő is visszavonult, és beletemetkezett a *Reggeli Újság* szerkesztésébe. A bácskai és a bánsági magyar kultúra változatlanul amolyan fél-illegalitásban létezik, jószerével csak az ugyancsak bizonytalan sorsú magyar lapok környékén bontakozhat ki az irodalomnak valamennyire szuverénnek nevezhető formája.

Az óbecsei Magyar Népkör hatvanéves jelentései után Draskóczy Ede a *Vajdasági Írás* 1929. évi augusztusi számában közölt *Dilettantizmus* című írásában foglalta össze először a magyar író lehetőségeit. Itt fogalmazta meg először a következmények teljes ismeretében a véleményét, miszerint: a délvidéki magyar embernek a teljes életet át kell értékelnie. A Bácskában és a Bánságban a magyar ember új törvények szerint él, és ezek a törvények a közösségi megmaradás tekintetében – a megmaradás érdekében – új értékrendet követelnek. Már nem arról van szó, hogy kijelölt helyünk van a magyar nemzet közös birodalmában, ahol a történelmi folytonosság biztosít a számunkra birtokolható javakat. 1920 óta a délvidéki magyarság társadalmilag és politikailag is kiszakadt a nemzete közösségéből, kisebbségi életre kényszerült, s ennek következtében az élethez szükséges alapvető feltételekből csak

⁷⁹ Draskóczy Ede: *Levél egy élőhöz*; *Kalangya*, 1933. október (10. szám), 595–596. p.; *Tíz év múlva a kolozsvári közönséghez szólva is úgy látta: Szenteleky „Árnyék kapitány volt vezérré indulásában, mint az erdélyi Reményik Sándor. Szörnyen és vigasztalanul egyedül volt, mint Madách Imre. Érzékeny volt és mérhetetlenül szenvedett, mint Juhász Gyula. Testét a láz gyötörte, s mint annyi magyar költőnek a morbus hungaricus volt a végzete.”* – Draskóczy Ede: *Hoztuk a zászlót...*; *Kalangya*, 1943. július 15. (7. szám) 295. p.

annyit mondhat a sajátjának, amit saját erejével, munkájával és elszántságával kiküzdött magának. A Délvidék magyarságát „elkerítették egy idegen közösségbe, megcsonkolták, ereit elkötötték, idegeit keresztülvágták és odahajították, mint egy koncot, a sivár testi létnek” – foglalta össze a kisebbségi létezés lehetőségeinek lényegét egy későbbi tanulmányában.⁸⁰ Már nem természetes, hogy vannak magyar iskolák – mert nincsenek –, hogy működnek a művelődési intézmények – mert nem működnek –, s hogy virágzik az anyanyelvi kultúra – mert nem virágzik, hiszen minden virágoskertünk elfagyott. Más lett az életünk, mint amit korábban a nemzet egysége biztosított a számunkra, és Draskóczy Ede joggal tette fel a kérdést: „el szabadna-e zárkózni az elől, hogy a magunk életében megkeressük annak sajátos igazát”? Meglátása szerint nem, az életünk igazságai mellett kötelességünk hitet tenni, s ennek egyedüli módja a közösségért végzett munka, az értékkeremtés csodára méltó küzdelme!

„De van-e manapság eszközünk arra, hogy a magunk értékeit a magunk javára kiemeljük és biztosítsuk?” – tette fel a kérdést a *Dilettánsok* című tanulmányában, amire őszinte számvetés volt a válasza. – Nincsenek iskoláink, ahol irodalmunkat és művészetünket a felnövő generáció megismerhesse. Ahol tradíciót tanuljon, biztos alapul a jövőbe való szárnyaláshoz. Ahol indító erőt kapjon lelkének kultúrálásához, hogy felvevő készüléke legyen az alkotó léleknek, részese legyen az alkotás gyönyörének a megélés erejében, hogy a benne lévő isteni ajándék, az alkotás feszültsége, a kultúra bonyolult eszközeinek segédletével a teremtés valóságává istenüljön. Hova, merre, kihez forduljunk, hogy értékeinket megmentsük a kallódástól, hogy isteni hozományával mindenkit odaállítsunk, ahol a megértés passzivitása és az alkotás aktivitása új értékeket termel.”⁸¹ Ehhez a munkához elszánt munkások kellene: tanítók, papok, ügyvédek, újságírók, jegyzők, szolgabírák és könyvtárosok, vasutasok és postakísasszonyok, gazdálkodók és ipari vállalkozók állnak most oda, ahol a magyar kultúra aktív embereket követel magának. Műkedvelők ők a maguk nemében, és mégis: az adott helyzetben a közösség sorsa, jövője múlik rajtuk. A délvidéki magyarság sorsa azon áll, vagy bukik, hogy tudós társaságok, egyetemi katedrák és akadémiai szakosztályok helyett elszánt, tetterre kész emberek viszik tovább a magyar kultúra ügyét. „A műveltség sáfá-

rainak és apostolainak tisztán és világosan kell látniuk” – fogalmazott a tanulmány írója –, hogy a szolgálat tartalmát „vajdaságivá kell átértelmeznünk”, és hogy az értékek mezején új feladatok keresik meg az elszántakat. Irodalmat, tudományt, művészetet, hitet, okosságot és szellemi magabiztosságot kell teremteni ezen a vidéken azoknak (is), akiknek eredetileg nem ez volt a választott hivatásuk. Ezért a közmorál szellemében a lélek iparosza mindig egy kicsit más, mint ami valójában: hasznos cselekedeteiben mindig értékkeremtő, közösségépítő ember.

Draskóczy Ede *Dilettantizmus* című írásával elindult azon az úton, amelyről ezt követően már soha nem tért le: a magyar ábécéskönyv jelentőségének méltatásától a magyar irodalom intézményesülésének kérdéseiig mindent a közösségépítés szempontjából értékelt, s elkötelezettséget, hivatástudatot és célszerűséget várt mindenkitől, aki a magyar kultúra hagyományos tereire lépett. 1929 és 1944 között eltelt másfél évtized során a tanulmányok hosszú sorában fejtette ki a kisebbségi közösség társadalomépítő munkájának lényegéről vallott elképzelését, 1933-ban Farkas Geiza egyik könyve kapcsán is a munkáról és a feladatvállalásról írt: „Nagyon sokszor kellett önmagunkkal szemben fölismermi a kíméletlen igazságot, hogy szegények vagyunk, nincsenek erdőink és sudaras fáink is csak néhány. Nincsenek hivatott kultúrpolitikusaink, és szegényesen kevés az emberünk, akiben a fajtának lelke alkotásba kívánczik. Ráneveltek hiányában minden épkézláb embernek ásót-kapát kellett markolnia itt nálunk, hogy dolgozzék és műveljen, és a dologban önmagát művelje a további munkára.”⁸²

És ha Draskóczy Ede a pályája elején a történetiség kérdésével foglalkozva olykor-olykor maga is belebonyolódott a „van-e a délvidéki magyarságnak történelme?” látszatzdilemmába, elmagányosodó küzdelmei során világlátása a végsőkéig letisztult. Már nem a külsőségekben keresi a historikumot, hanem a szellem hatalmában és a hatalmának tartalmi lényegében. Lelkében olyan belső dimenziók születnek, melyek az otthonlét sok évszázados értékeit szórják a lába elé, s ezzel *megtalálja őt a Történelem*. A pályatárs, az alsóvárosi kántortanító, Cziráky Imre novelláit olvasva támadt a felismerése: a látvány lehet ugyan szegényes, „az élet azonban gazdag, ha nem is sújtásos. Az élet dús, ha talán néha meztelen is. Az élet gazdag, dús és ajándékozó mindenütt, ahol csak élet van. Tehát itt, ezekben

⁸⁰ Draskóczy Ede: *Hoztuk a zászlót...; Kalangya*, 1943. július 15. (7. szám) 295. p.

⁸¹ Draskóczy Ede: *Dilettantizmus; Vajdasági írás*, 1929. augusztus (10. szám), 114. p.

⁸² Draskóczy Ede: *Farkas Geiza regénye „A fejnélküli ember”*; *Kalangya*, 1933. május (5. szám), 350. p.

a kis fehér házakban is, a hátsószobában, a konyhában, a tisztaszobában, vagy a pitvarban, az utcán, a kispadon, vagy benn, a búbos mellett. Élet van kinn a mezőkön, vagy benn a köri helyiségben, a mákos guba mellett otthon, vagy mindnyájunk legszentebb otthonában, Isten házában. Élnek ezek a fehér házikók, néha örömben, boldogságban, de jaj, sokszor bajban, fájdalomban és megpróbáltatások súlya alatt. Ennek az életnek ajándékait gyűjti össze Cziráky Imre, hogy istenadta érzékével beállítsa történeteinek tengelyébe.”⁸³ Csak az Alsóvárosig kellett mennie, hogy felismerje: ilyen az élet mifelénk. Könny és mosoly. Végére is e köré szerveződik a nemzeti történelem. Ezt próbálta meg elmondani Szenteleky Kornél is, amikor a magyar élet felé történő odafordulást sürgette.

Azért van szükség a táj, a szülőföld, a régió lényegi mivoltának pontos ismeretére, hogy meg tudjuk fogalmazni a délvidéki irodalommal szembeni elvárásainkat is. Ahogy a már idézett *Regionalizmus* című tanulmányában kifejtette: a „délvidéki”-ben a vidék jelenti „az egészért való harcot, az örök ellenállás magyar formájában, és a déli jelenti a tájat, annak természeti és emberi sajátosságát, a levegőt, amit szívunk, a napot, amin melegsünk, a talajt, amibe gyökerezünk, a népet, aminek közösségében élünk, a népeket, akikkel együtt élünk, a földet és az eget: nehézkedési törvényünket, és röptünk tempóját. Így élünk, látunk, alkotunk, teremtünk az örök ellenállás magyar szervezetében a vidék bélyegével a homlokunkon, és a táj pírával az arcunkon. A magyar regionalizmus tehát nem gennyesztő idegen test a szervezetben, hanem életet adó és életet tartó elv, nem törvényellenes élősd, hanem a törvény betöltése, a felelősség vállalása – a magyarságnak a magyar észjárás szerinti biztosítása és magatartása.”⁸⁴ Mert a magyar életet nem is lehet másutt élni, mint a magyar tájban, a magyar régió társadalmi valóságában: a magyar örökség birtokában, a magyar magasságokban, a magyar történelemben. Persze vannak helyzetek, amikor mindezt rejtegetni vagyunk kénytelenek, de a lélek nem érheti be ennél kevesebbel. Íme Szenteleky Kornél helyi színekről alkotott irodalmi elképzelésének társadalmi programmá történő kiterelvényesedése!

1940 kora őszén azután a *Kalangya* közölte Draskóczy Ede *Kisebbség és erkölcsiség* című ta-

nulmányát, melyet eredetileg a szerző egy zombori találkozón, a „kulturparlament” nyári ülésén olvasott fel. E tanulmányából már kitűnik, írójának problémátalátása a végsőkéig letisztult: megtalálta azt a bibliai távlatot és jelképet, amely az életről és a szerepről (az emberi helytállásról) alkotott elképzelésének a tökéletes kulcsa lett. Draskóczy Ede a szőlővesszőben látta meg a kisebbségi nép életének példáját. Ha egészséges a sarjadás, és van elegendő erő a tökében, a vessző – hivatásának megfelelően – a nap, az ég felé tör, levelet és virágot hajt, és beteljesítve élete értelmét, megérleli a szőlőfürtöt, a gerezdet. Az élet rendjének megfelelően a szőlővesszőnek ez a feladata. Ha azonban lemetszik a venyigét, és az útszélre vetik, az ösztöne más feladatot szab az ágnek: ha élni akar, talajt kell fognia, gyökeret kell engednie, s csak utána fordíthatja megmaradt erejét a lombosodásra. Szerepe és küldetése megváltozik: előbb a gyökér, s csak azután a rügyfakadás! A szőlővessző története bennünket, kisebbségbe kényszerült népet is példáz: rögtön kellett fogni ahhoz, hogy az életünk termőre forduljon. „A mi nemzedékünknek – írja Draskóczy –, melyben fölébredt a létfenntartás csodálatos ösztöne, *le kellett tehát mondania a pompás, napfényes életről*, a dús lombokat hajtó, és ízes fürtöket érlelő, pompás tenyészetről.”⁸⁵

A kisebbségi sors váratlanul érte a délvidéki magyar közösséget, nem volt rá felkészülve. És nem volt rá felkészülve évekkel később sem, amikor szellemi vezérei a kibontakozás útját keresték. Mint a lemetszett venyigének, nem voltak meg az élet működéséhez szükséges szervei; az értelmiségnek az a része, amely hivatva lett volna működtetni a társadalmat és a szellemi életet, emigrált, vagy teljes apátiába süllyedt, és jobb idők eljövételében reménykedve elzárkózott. Máshonnan kellett a meggyökeresedéshez erőt meríteni. Így ismétlődött meg nálunk a rügynek és gyökérnek a bibliai története. „Ha élve akartunk maradni, a pompát ígérő rügyből gyökérré kellett változnunk. Meg kellett értenünk: nem az a fontos, hogy egyikünknek vagy másikunknak a pompás lombozat, vagy a virágba borulás dicsősége jusson, hanem az, hogy *minél erősebb és bozontosabb gyökerűek legyünk*. Ez volt mindnyájunk életének, a nemzet egészének parancsa.” És mert nem voltak megfelelő erők az élet műkö-

⁸³ *Igen tisztelt hölgyeim és uraim* – Draskóczy Ede beszéde Cziráky Imre febr. 12-i Ezüstkoszorús ünnepélyén; *Kalangya* 1938. március-április (3-4. szám), 99–100. p.

⁸⁴ Draskóczy Ede: *Regionalizmus*; *Kalangya*, 1943. szeptember 15. (9. szám), 397. p.

⁸⁵ Draskóczy Ede: *Kisebbség és erkölcsiség* – Felolvasta a sombori kulturparlament ülésén; *Kalangya* 1940. július–augusztus–szeptember (7–8–9. szám), 289–295. p.

désének biztosítására, valami egészen különös csoda történt: ott jelentkezett az öntudatos gyökeresedés, ahol senki sem remélte – az élet legeldugottabb zugaiban. „Mi, akik ennek a nemzedéknek vagyunk sarjai, személyesen tapasztalhattuk, hogy miként váltak orvosokból politikusok, ügyvédek, irodalmárok, tanítókból társadalmi szervezők, mérnökökből közgazdasági szakértők, tisztviselőkből novellisták, gyógyszerészekből költők, egyszerű polgár emberekből színészek és rendezők; *saját szemünkkel láthattuk, miként állítja oda az élet parancsa a megfelelő szerves működés ellátására a maga kiválasztott emberét.* Nem nézi, készült-e erre a munkára, nem nézi, mi a polgári foglalkozása. Az életműködés folytatására szüksége van a maga kiválasztottjára, tehát harcba küldi őt az egész életnek fönntartása érdekében.” A gyökér megkapaszkodása, és a rügyek termőre fordulása azonban folytonos készenléti helyzetet teremt, s oly módon osztja meg az energiánkat, oly nagymértékben veszi igénybe az erőfeszítésünket, hogy az a bő termés ígéretét a távoli jövőbe helyezi. A hivatás fogalma nálunk jelentősen átértékelődött. A kisebbség tehát nem azt jelenti, „hogy számszerűen kevesebben vagyunk, mint az államalkotó nép. A kisebbség: *életet, szerves létet, az életbentartási ösztönök sürgető megnyilatkozását, s az ehhez szükséges szerveknek parancsoló szükségszerűséggel való munkába állítását is jelenti.* A kisebbség tehát nem egyszerűen csak szám, nem a népszámlálás végösszege és eredménye, hanem magasabb természeti és erkölcsi fogalom” – fogalmazta meg Draskóczy a Délvidéken a Reményik Sándor-i üzenetet. A kisebbségi embernek azon a helyen kell a hivatást betöltenie, ahol a kenyerét megkeresi. A kisebbségi sorban élő ember nemcsak saját magáért felelős, de felelős azért a népért is, amely az ő egyéni boldogulását lehetővé teszi. „Minden polgári munkának csak annyi erkölcsi értéke van, amennyit a kisebbségi életközösség szempontjából ér.” Így válhatott a kisebbségi helytállás kérdése erkölcsi fogalommal, s ez nemcsak új feladatokat jelent az elhivatottak számára, hanem „új embert is nevel belőlünk”, egyszersmind „vissavezet bennünket ahhoz az emberi eszményhez, amelyet a katakombák őskeresztényei maguknak alkottak.”

Van valami felszabadult szárnyalás a *Kisebbség és erkölcsiség* című tanulmány írójában, hiszen csak az képes ilyen tiszta lényeglátásra, aki már elrendezte magában az élet nagy dolgait; aki biztos talajt érez a lába alatt, aki a közösségében otthonra talált, s aki a maga világában meglegelte valódi hivatását. Lehet, hogy ekkor vált teljessé a küldetéses emberről alkotott képe – hovatovább ekkor lett ő is küldetéses ember.

A letartóztatott önképzőkör – Draskóczy Ede és a Vagyunk diáklap története

Az Óbecsei Helikon idején fölvetett Vitkovics Mihály Irodalmi Társaságból végül is nem lett semmi, az írói összefogás és az önszerveződés gondolata azonban továbbra is ott élt a törekvésekben. Szenteleky Kornél halálának és temetésének pillanatában azonnal fölmerült a *Szenteleky Társaság* megalapításának terve, és az őt tisztelő íróársak Nagybecskerekén a *Magyar Közművelődési Egyesület* berkeiben még 1933. szeptember 17-én határoztak arról, hogy október 29-én egy külön, erre a célra létrehozott közgyűlés keretében megalakítják a Szenteleky Kornél Írók Társaságát, a „vajdasági” magyar irodalom „alkotmányozó nemzetgyűlését”.⁸⁶ A soraiba harminc író tömörítő Társaság elnökévé Draskóczy Edét választotta, aki 1934. február 25-én *Bizonyítás egyszerű utakon* című tanulmányának felolvasásával tartotta meg elnöki székfoglalóját. Arra a kérdésre, hogy szükség van-e egyáltalán az irodalomra, hosszú okfejtéssel válaszolt, s egyebek mellett rámutatott: „A haladás nem egyéb, mint a nemzet lelkének beillesztése a mindenkori viszonyokba. Az irodalom tehát nem csak azért kell, mert a hagyományok őrzője, de mert a fejlődés frontján is mindenütt az irodalom harcol az első sorban. Az irodalom tehát a nemzet kollektív lelkének kifejezője és fejlesztője.”⁸⁷ Még inkább érvényes ez a kisebbségi sorsban, ahol az irodalom a közösségi élet egyetlen fórumává vált. Ám mielőtt a létrehozott Társaság megkezdte volna a munkáját, az anyaegyesülettel – a nagybecskereki Magyar Közművelődési Egyesülettel – együtt, hatósági kényszer nyomán megszűnt létezni.

⁸⁶ *Megalakul a vajdasági magyar írók „Szenteleky Kornél” társasága*; Tiszavidék, 1933. szeptember 24. 2. p.; *Megalakul a Szenteleky Kornél irodalmi társaság október 22-én*; Tiszavidék, 1933. október 15. 1–2. p.; *A Szenteleky irodalmi társaság október 29-én alakul meg*; Tiszavidék, 1933. október 22. 2. p.; *Megalakult a Szenteleky Irodalmi Társaság – A Közművelődési Egyesület ezüst tulipánját Dr. Várady Imre kapta*; Tiszavidék, 1933. november 5. 2. p.; *A Szenteleky Társaság első ülése*; Tiszavidék, 1933. november 12. 3. p.; *Megalakult a Szenteleky Irodalmi Társaság – A Társaság elnöke Dr. Draskóczy Ede, titkára Cziráky (Fetter) Imre lettek*; Tiszavidék, 1933. november 19. 2. p.

⁸⁷ Draskóczy Ede: *Bizonyítás egyszerű utakon*; Kalangya, 1934. március (3. szám), 165. p.

Másodízben négy évvel később 1937. augusztus 21-én a Szivácon, Szenteleky Kornél halálának évfordulójára összesereglett írók körében merült fel a *Szenteleky Társaság* megalapításának gondolata, s még a helyszínen úgy döntöttek, hogy a társaság alakuló közgyűlését Újvidéken tartják meg. A szeptemberi találkozóra hatvan meghívót küldtek szét, közülük negyvenketten meg is jelentek a közgyűlésen. A Társaság célkitűzéseit ismét Draskóczy Ede ismertette, amely később *Összefogás* címmel megjelent a *Kalangya* 1937. októberi számában. „Ez az országrész, amelyben élünk – szólt a megjelent író-társakhoz –, oly sokszor lett martaléka a történelem és a természet pusztító elemeinek. A tatár elpusztította, a török fölégette, a Duna és a Tisza sokszor mocsarassá éktelenítette, úgyhogy sohasem lehetett a kultúra zavartalan és igazi fészke. S akkor is, midőn békés és rendezett napok virradtak reá, csak a termő föld lett anélkül, hogy egyszersmind teremő föld is lett volna. A kultúra növényét, amely itt nőni akart, elégették a történelem tűzvészei, elnyelték az idők földrengései, és a békés időkben elnyomták a buja haszonnövények. [...] Mi nem a magunk sebeivel dicsekszünk lázári siránkozással, csak a történelem siralmas leltárát panaszoljuk. Mert a mi munkánk itt nem a folytatás kényelmes kötelessége, hanem az előről kezdés keserves vergődése. Ebben a küzdelemben hihetetlen nagy erőnk egyetlen hagyományunk: Szenteleky Kornél.”⁸⁸ Mondatait Draskóczy Ede már mint a Társaság újraválasztott elnöke intézte a megjelentekhez. Mellette az alelnök, az ugyancsak óbecsei Cziráky Imre, a főtitkár pedig Kende Ferenc lett, ám az újrakezdés sem bizonyult eredményesebbnek a négy évvel korábbinál, a Szenteleky Társaság működését a szerb hatalom ismét megakadályozta.

Harmadízben a *Szenteleky Kornél Irodalmi Társaság* 1943-ban – már a visszatért Délvidéken – Zomborban alakult meg „a néhai Szenteleky Kornél emlékére”. Az előkészítő bizottság a tekintélyes Prokopy Imre elnöki irányításával működött, aki már 1906-ban a Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság megalakításában is tevékeny szerepet vállalt. A harmadszor is megalakult Társaság tiszteletbeli elnöke Herczeg Ferenc, társelnöke Szirmai Károly, a főtitkár Cziráky Imre, az ügyvezető titkár Csuka Zoltán volt – Draskóczy Ede neve már csak a tagok névsorában szerepelt. Rövid, kegyetlenül rövid idő állt a Szenteleky Társaság rendelkezésére – mindösszesen egy esztendő. Ám ezalatt is felettébb hasznos

munkát végezett: Csuka Zoltán és Bisztray Gyula gondos szerkesztésével megjelent a *Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933.* (1943); Majtényi Mihály a *Császár csatornája* című regénye (Zomborban, majd Budapesten, 1943) és Lévy Endre *Dél kapujában* című szociográfiája (1943). A társaság 1943 nyarán Palicson háromnapos irodalmi nyári táborozást szervezett, ahol Majtényi Mihály, Prokopy Imre, Cziráky Imre, Lévy Endre, Szirmai Károly, Dudás Kálmán és Herceg János a regionalizmus kérdésével kapcsolatban fejtette ki a nézetét. Draskóczy Ede neve nem szerepel a részvevők sorában, ám az bizonyos, hogy a *Kalangya*, 1943. szeptember 15., (9. száma) közölte *Regionalizmus* című tanulmányát.

Erősen exponálta hát magát az óbecsei ügyvéd az elviselhetetlen kisebbségi sors elviselhetővé tételéért folytatott küzdelemben, közéleti szereplése igen szerteágazó volt 1922. október 22. óta – annak 1934-ben történt megszűnéséig – felelős szerkesztője volt a *Tiszavidék* című hetilapnak, 1928. szeptember 23-tól a Képes Vasárnap irodalmi mellékleteként megjelenő, Szenteleky Kornél szerkesztette *Vajdasági Írás* kiadásában Borsódi Lajos, Csuka Zoltán, Kohlmann Dezső, Szántó Róbert mellett Draskóczy Ede is döntő szerepet vállalt, az 1937-től pedig meghatározó alakja volt a *Kalangya* szerkesztőbizottságának is. Draskóczy Ede a közművelődési munkás, lapszerkesztő és kisebbségi politikus a Bácskában az elsők között ismerte fel azt, aminek kimondásához óriási bátorság és az illúziókkal történt leszámolás kellett, hogy a délvidéki magyarság az anyaországtól való elszakítottága folytán sajátos útra kényszerült, egyedül maradt, és sorsa alakulásáért immár maga a felelős. A szellem embere köteles irányt mutatnia a bizonytalan közösségnek, programot kell adnia a magyarság megmaradásért vívott küzdelméhez. S ebben a küzdelemben minden jóindulat vezérelte emberi szándéokra szüksége van. Draskóczy Ede tehát újságot írt, lapot szerkesztett, közösséget szervezett és társadalmi programot adott a kisebbségi közösség megformálásához.

És a közéleti feladatvállalásai során a fiatalokat is maga köré gyűjtötte. 1938 őszén a fia, ifjabb Draskóczy Ede, az óbecsei szerb gimnázium hetedikos tanulója néhány diáktársával együtt irodalmi önképzőkört alakított, hogy fórumot teremtsen az önművelésre. Olyan ifjakról volt szó, akik az iskolától kapott délszláv irodalom és kultúra mellett a magyar nemzeti hagyományok megismerését is

⁸⁸ Draskóczy Ede: *Összefogás*; *Kalangya*, 1937. október (7. szám), 233. p.

szorgalmazták és igényelték, s ha ezt nem kapták meg a tanáraiktól, hát megtalálták a módját az ismereteik egyéb úton történő gyarapításának. 1939. április 9-én azután – kezdetlegesen sokszorosított formában – kiadták a *Vagyunk* című diáklapjukat is, melynek *Magyar lányok, fiúk* című beköszöntőjét a szerkesztő, ifjabb Draskóczy Ede írta. Az önfeledt létezéssel szemben a tudatos sorsvállalást szorgalmazta, a létezés felelősségének a felismerését sürgetve mutatott rá: „akadtunk néhányan, kik nem maradtunk tétlenül, kik ereinkben érezzük az élniakarás erőteljes lüktetését. Nekünk sikerült az első lépést megtennünk a nagy cél érdekében: megalakítottuk – ha egyenlőre szűk körben is – önképzőkörünket. Mikor más alkalom nincs rá, módot nyújtottunk a magyar ifjúságnak, hogy megismerje íróinkat és költőinket, hogy megismerje a magyar irodalmat. Ezt az önképzőkört mi magunk szerveztük, saját erőnkéből és akaratunkból, mert éreztük a szükségét és kötelességünket önmagunk és mindannyiunk iránt.”⁸⁹ A diáklapot a szerkesztő az öntudatos magyar ifjúságot összekötő, táborba szervező, nélkülözhetetlen kapocsnak képzelte, amely teret ad a jövőért vívott harcuknak. Ha összefogunk, lesz erőnk annak bizonyítására, hogy jelen vagyunk a társadalomban – írta a szerényen csak D. E.-ként jelzett szerző, amit az utána következő Sz. Z. *Indulunk* című írásában megerősített.

Négy géppel írott oldalon át sorakoztak a diákdolgozatok: P. F. a *Húsvéti hangulatról*, K. Gy. az *Áprilisról* vetette papírra a gondolatait, a legmegkapóbb írás azonban D. L. *Petőfi János vitéze* című értekezése. S ahogyan az a reményteli laphoz illik, a szerkesztőség a Híreink rovatban beszámol az aktuális eseményekről, keresztretjvényt közöl, s jelzi, annak megfejtését a következő számban fogja közölni. Az egész pajkos, derűs, felszabadult gyermeki világ, mint amikor a kamasz a számára még túl nagy kalapot a tükör előtt felpróbálja, és nagyot dobban a szíve a vakmerősége nyomán.

A *Vagyunk* második száma két héttel később, 1939. április 23-án került az olvasók kezébe, immár hat oldalon. „Az ifjúság az erő, lendület és tenniakarás érzése. Ez az érzés fűtött bennünket különösen akkor, mikor elhatároztuk, hogy megindítjuk ezt a lapot, ezt a néhány oldalas lapocskát, a mi tenniakarásunk kifejezőjét. Csak pár oldalas, de lehet több is, ha mindnyájan úgy akarjuk” – szól a biztatás a *Lapot szerkesztünk*

mi, ifjúság című vezércikkben.⁹⁰ Az igazán lényegeset azonban Fejes Lili *A mai lányok* című dolgozatában fogalmazta meg, amikor így szabadkozott: „Nézzétek el, ha netán írásom hiányos lenne, mert ez az első magyar dolgozatom.” Ebben az egész történetben ez az igazán szívbe markoló! Hogy a királyi Jugoszláviában egy magyar többségű Tisza-parti városban akadt egy tucatnyi ifjú, aki magyarul szeretett volna írni és olvasni, aki ragaszkodott nemzete kultúrájához és irodalmához. Páthy F[erenc] *Az Alföld Petőfi költészetében* című dolgozata a bizonyosága annak, hogy a fiatalok jó úton indultak el. Nyelvművelő rovatában ugyancsak Páthy Ferenc kérdezte meg az olvasót: *Tudsz-e magyarul?*

A szerb királyi rendőrség azonban nem nézte tétlenül a magyar diákok önképzőkörét és a magyar ifjúsági lap megjelenését. Államellenes szervezkedést látott a kezdeményezésben, és az államvédelem teljes szigorával csapott le a gimnazista ifjakra – és a mögöttük sejtett pártfogóra, dr. Draskóczy Ede ügyvédre. A történetben annyi az igazság, hogy a délvidéki magyar irodalom spiritus rectora vasárnap délutánonként a magyar önképzőkör tagjainak a saját lakásán magyar irodalom-órát tartott, amelynek keretében a magyar klasszikus irodalomról beszélt. A szándéka tiszta és nemes volt, hiszen már tizenkét évvel korábban *Elnöki megnyitó beszéd a Magyar Népkör 1927. január 30. közgyűlésén* című előadásában rámutatott: „Nagyon jól tudjuk, hogy a magyar irodalom, művészetek és történelem megismerésének és elsajátításának egyedüli tanítómestere a jelenlegi viszonyaink között a jól felszerelt könyvtár, mert az a többségi államnak nincs programjában, hogy elsajátítsuk a mi speciális faji kultúránkat. Tudjuk és értjük, hogy magunkra vagyunk utalva, saját erejünkre, saját lelkiismeretünkre, s ez a magunkrautaltság kell, hogy minden ambícióinkat reáirányítsa azokra a lelki kincsekre, amelyeket összegyűjteni, felhalmozni és terjeszteni csak könyvekben lehet. Ismerjük feladatunkat a kultúra ápolása, művelése és terjesztése körül és lelkiismeretünk figyelmeztet kötelességünkre, emellett mindenkit arra a legegyszerűbb műveltségi fokra, amelynél az európai magyar ember fogalma kezdődik. Ismerjük azt a parancsot, mert hiszen ma, midőn iskoláink nem teljesítik ezt a részét a mi lelki nevelésünknek, sokszoros kötelességünk a könyv uralmát megvalósítani.”⁹¹

A királyi Jugoszlávia rendőrsége azonban nem osztotta a véleményét. A történetet egyedül a

⁸⁹ D. E.: *Magyar lányok, fiúk*; *Vagyunk* – A sztáribecseji magyar önképzőkör lapja; I. évf. 1. szám, 1939. április 9. 1. p.

⁹⁰ *Lapot szerkesztünk mi, ifjúság*; *Vagyunk* – A sztáribecseji magyar önképzőkör lapja; I. évf. 2. szám, 1939. április 23. 1. p.

⁹¹ Draskóczy Ede: *Elnöki megnyitó beszéd a Magyar Népkör 1927. január 30. közgyűlésén*; Tiszavidék, 1927. február 6., 1–2. p. és február 13. 1–2. p.

Nagybecskereken megjelenő *Híradó* című hetilap írta meg, a tudósítást azonban a cenzúra törölte – a nyomdász jóindulatán múlt, hogy a kutya nyelv mégis megmaradt. *Kizártak három tanulót a sztáribecseji gimnáziumból* címmel a lap 1939. május 3-i száma számolt volna be az eseményről, ha a piros ceruza megengedte volna. „Dr. Draskóczy Ede sztáribecseji ügyvéd vasárnaponként magyar irodalomtörténeti előadásokat tartott gyerekeinek. Ezek az előadások több ízben részt vettek Dr. Draskóczy Ede gyermekeinek barátai is, akik elhatározták, hogy diáklapot adnak ki *Vagyunk* címen. A diáklapot írógépen állították elő, és annak két száma megjelent. A vasárnapi irodalmi előadásoknak és a diáklap megjelenésének híre járt, és a tanári kar kizárta két évre a becsei gimnáziumból Draskóczy Ede és Páthy Ferenc VII-es, valamint Danis László VI-os gimnazistákat. A diákok ellen megindított vizsgálatba belekapcsolódott a sztáribecseji járási főszolgabíróság is, amely dr. Draskóczy ellen is megindította az eljárást tiltott gyülekezés címen. A szolgabíróság kihallgatásra idézte be a diákokat, akik részt vettek az irodalmi előadásokon, és mire azok visszatértek az iskolába, a többi diák kidobta tankönyveiket az udvarra. Az ügy további folytatása az volt, hogy ismeretlen tettesek éjszaka beverték dr. Draskóczy Ede és id. Páthy Ferenc lakásának ablakait.”⁹²

Az állambiztonsági kockázatot jelentő önképzőköri ügy ezzel azonban még nem ért véget. A perbe fogott ügyvéd ellen lefolytatott nyomozást követően a *Sztáribecseji főszolgabíróság mint rendőri büntető bíróság* 1939. május 13-án hozott ítéletet. A Kih. sz. 399/1939 számú végzésben ez olvasható: „A Dr. Draskóczy Ede sztáribecseji ügyvéd elleni kihágási ügyben, melyet az egyesületekről, gyűlésekről és gyülekezésről szóló törvénybeütköző kihágás címen indítottak ellene, a főszolgabíróság a nyilvános tárgyalás és bizonyító eljárás lefolytatása után a gyűlésekről és gyülekezésről szóló törvény 37 § alapján a következőképp ítélkezett: »Dr. Draskóczy Ede 47 éves, evangélikus vallású ügyvéd, nő, katonai volt sztáribecseji lakos bűnös az egyesületekről, gyűlésekről és gyülekezésről szóló törvénybe ütköző kihágásban, amit azáltal követett el, hogy a sztáribecseji állami gimnázium növendékei sorából a lakásán »magyar önképzőkört« alakított, és ugyanezzel gyülekezéseket tartott az illetékes

hatóság tudta és jóváhagyása nélkül, ezért a fenti törvény 36 § alapján 5 napi rendőrségi elzárásra és 1500 dinár pénzbüntetésre ítélte, mely összeget végrehajtás terhe alatt 15 napon belül kell befizetnie a sztáribecseji községi pénztárba azzal, hogy behajthatatlanság esetén ez a büntetés további 15 napi elzárásra változtatható át, amit a sztáribecseji rendőrkapitányság fogdájában kell kitölteni.«⁹³ Az indoklás részletesen kifejti: Draskóczy Ede beismer- te, hogy a lakásán megjelent a helybeli gimnázium néhány tanulója, de tagadta, hogy a találkozások során illegális tevékenységet folytattak volna. A diákok azért gyülekeztek nála, hogy magyar verseket olvassanak, hogy megismerjék a magyar irodalmat, hogy magyar könyveket vegyenek a kezükbe.

A tárgyalás során tanúként kihallgatták Páthy Ferencet, Danis Lászlót, Komáromi Ottiliát, Antal Jenőt és Fetter Lászlót, az önképzőkör tagjait is, akiknek vallomásából kiderült, hogy „az elítélt” meghívására minden vasárnap fél kettőkor találkoztak annak lakásán, s ezeken a találkozókön „előadásokat tartottak az irodalomról, felolvasták egyes diákok referátumait, és vitát folytattak a beszámolókról”. Nevezettek elhatározták, hogy *Vagyunk* címen hetilapot indítanak, és pedig az illető hatóságok „tudta és jóváhagyása nélkül”, amivel a fennálló törvények ellen kihágást követtek el. A kihallgatást követően a diákokat átadattak az illetékes iskolai hatóságnak, amely rövid eljárás során közülük hármat kicsapott az iskolából. A Draskóczy Edére kirótt büntetés meghatározásakor az eljáró bíróság súlyosbító körülménynek vette, hogy a gyülekezési jogot éppen egy ügyvéd sértette meg.

A tárgyalás napján megjelent *Új Tiszavidék* című Óbecsei hetilap főszerkesztője, Csepela József Az *érem másik oldala* című vezércikkében feltűnő visszafogottsággal szólt a szerb hatóságok méltatlan eljárásáról. Írásából kitűnik, Draskóczy Ede bírósági meghurcoltatása a városban erősen felkorbácolta a kedélyeket: az önképzőkör perbe fogása és a litografált diáklap miatt kicsapott diákok esete komoly indulatokat váltott ki a lakosság körében, helye volt tehát a megszólalásnak, hiszen kezdett az ügy „sötét hátteret” kapni. „Azt hisszük – írta a lap főszerkesztője –, hogy minden kultúremlernek alapvető joga, hogy saját anyanyelvén írni, olvasni és beszélni tudjon, és túllő a célon bárki, aki ebben sértést vagy kihívást talál.”⁹⁴ Aki a Petőfi Sándor

⁹² *Kizártak három tanulót a sztáribecseji gimnáziumból*; *Híradó*, 1939. május 3. – A tudósításnak csak a kefelevonata maradt meg.

⁹³ Kih. sz. 399/1939 – Az ítélet szövege a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdonában van. V 5258/32.

⁹⁴ Cs.: *Az érem másik oldala*; *Új Tiszavidék*, 1939. május 13. 1. p.

költeményei olvasásában és Arany János balladáit tanulmányozásában ellenséges gesztust vél felfedezni, az a magyar kisebbség lojalitását kérdőjelezi meg. „Márpedig mi, lelkiismeretünk alapos megvizsgálása után is szemrebbenés nélkül állíthatjuk, hogy nemigen volt valaha a világtörténelem folyamán lojalisabb kisebbség a mienknél.” Ha pedig valaki az önérzetről beszél, vegye észre, hogy a jugoszláviai magyarságnak is van önérzete! – fejezte be írását Csepela József.

Tizenöt évvel korábban – 1924. november 30-án – Nagy Péter szerb király óbectsei szobrának leplezésekor Draskóczy Ede lapjában, a *Tiszavidék*ben vezércikkben üdvözölte az eseményt. Elmondta: a nagy, fehér márványszobor egy nagy ember küzdő és teremítő életét példázza; e küzdelem eredménye, hogy létrejött a délszláv népek közös állama. A mű tehát kész, s ha Péter király nem halt volna meg oly tragikusan fiatalon, élete során bizonyára azon munkálkodott volna, hogy „alattvalói mindegyikének lelkében elpalántálja a felebaráti szeretetet, vagy az állami életre ártétkelve: a polgártársi szeretetet.”⁹⁵ De meghalt a király, és műve befejezetlen maradt. „mi magyarok – folytatta bátor okfejtését a cikk írója – Nagy Péter államába való tartozásunk következményeit a legvégsőig, s a legőszintébben levonjuk magunkra nézve, de türelmetlen sürgetői vagyunk e hatalmas mű teljes kiépítésének, amely immár a lelkekben kell, hogy folyjék. Úgy hisszük, hogy a lelkeknek ez a harmóniája oda emel bennünket, ahol mindnyájan egyenlők vagyunk, s mi úgy érezzük, hogy a magunk részéről e harmóniának feltételeit megvalósítottuk.” Tizenöt évvel később, 1939. májusában dr. Draskóczy Ede ügyvéd, a kisebbségi magyar élet megszervezésének nagy stratégája úgy vonult a szerb börtönbe, hogy a népek közösségéről vallott humánus elképzelései meddő álmok maradtak. Be kellett látnia, hogy Jugoszláviában a magyar kisebbség a felszabadult önképzőköri ténykedésig sem jutott el, holott már régen működnie kellett volna a magyarság érdekeit megjelenítő nemzeti intézmények sokaságának. Nemzeti önszerveződésről álmodott ott, ahol a litografált diáklaptól is retteget a hatalom.

Ifjabb Draskóczy Ede, az óbectsei gimnáziumból kicsapott „renitens” diák a rá következő esztendőben, 1940-ben az újvidéki gimnáziumban érettségizett. Egy hetven évvel később írt levelében, visszaemlékezve a régi történetre, így fogalmazott: az

önképzőköri találkozókból és a diáklap megjelentetéséből „ügyet csak a gimnáziumi és a szerb hatóságok csináltak. Persze minden magyar kezdeményezést igyekeztek elfojtani és nem utolsósorban Apámat célba venni.” Céljaik elérése érdekében a meghurcoltatástól sem riadtak vissza.⁹⁶

A „vajdasági” magyar irodalom – és az a magányos kápolna

Draskóczy Edét mindvégig, korai publicisztikájától kezdve egészen a kései, a kisebbségi létezés körülményeit taglaló társadalombölcseleti tanulmányáig egyetlen, tiszta logikai rendbe szerveződő kérdéscsoport foglalkoztatta: hogyan lehet önmagára is ügyelő közösséggé formálni a szervezetlen, kétségbeesett bácskai és bánági magyarságot, hogyan lehet társadalommá szervezni a magányos emberek csoportját, eljut-e a közösség öntudatosításban az önmagról történő gondolkodás kultúrigényéig, s végül, a kultúrigényeivel számot vető délvidéki magyarság megteremti-e a saját szuverén magyar irodalmat? Egyszerűbben: a táj emberének világlátása és alkotó ereje teremthet-e művészi igényű irodalmat úgy, hogy abban megmutatkozzon a saját sorsának a lényege?

1929-ben Szász István emlékét megidézve abban látta az ő nagyságát, hogy volt lelki és szellemi ereje leküzdeni a bácskai vidék nehézkedési törvényét. Akkor foglalkozott irodalommal, zenével és költészettel, amikor még csak nagyon keveseknek volt bátorsága a múzsák útítársává szegődni. Hódolat a más fajtájú embernek, akinek volt bátorsága elrugaszkodni a vidék lápos talajától. „Milyen egészen más fajtájú ember volt Szász István, akinek az a kis zöld füzet a bácskai föld szurkosan ragadós nehézkedési törvényének a felröppenés csodájával vetett fittyet!” Szinte másodlagos a kérdés, hogy milyenre sikeredett pályájának a röpte. Szász István ott próbált meg szárnyalni, ahol „a felröppenés már maga is ünnep”.⁹⁷ Az utána következő közel fél évszázad során változott-e bármi is a délvidéki ugaron? Segíti-e az irodalom intézménye és vele együtt a közösségi elvárás, az írói-költői szárnyalást? „[...] voltak-e az ébredő délvidéki szellem képviselői között égberontó tüzes lelkek?” – kérdezte ugyanazt 1944-ben Draskóczy a *Magyar kisebbségi irodalom a Délvidéken* című, a *Délvidéki Szemlé*ben megjelent tanulmányában. Egy évvel korábban, 1943-

⁹⁵ d. e.: *Nagy Péter király szobra*; *Tiszavidék*, 1924. november 30. 1–2. p.

⁹⁶ Ifjabb Draskóczy Ede levele; *Makó*, 2011. március 16.

⁹⁷ Dr. Draskóczy Ede: *Emlékezés Dr. Szász Istvánról*; *Tiszavidék*, 1929. december 8., 2–3. p.

ban, Szenteleky Kornélra emlékezve is Szász István sorsához fogható módon látta emberfelettinek a szellem szárnyalás lehetőségét: „Bácskában nem lehetett hagyományokról felröppenni. Nem volt itt mire rádobbantani, hogy felszárnalhasson a szédítően édes lendület lebbenésébe. Az árva és hagyománytalan bácskai síkságon a feltörő magyar ösztön volt az első mozdulat a semmiben. A szorongató és félelmetes sötétségben az első sikoly. Gyötrött testében szelíd lélek lakott, de szelídségébe is meg nem félemlíthető erő. Halk volt, de zaj soha el nem nyomta. Szóval, de szavak zúduló áradatával soha félre nem taszítható. Csendes, de küldetéses hitében téveszthetetlen és makacs erejű. Érezte, hogy életének kiszabott ideje alatt meg kell járnia a bácskai síkság egyetlen magaslatát: a kálváriát” – írta a *Hoztuk a zászlót* című tanulmányában.⁹⁸

Kései számvetéseinek kétségtelenül az egyik legfontosabb – és egyben az utolsó – írásban, azzal készült szembenézni, hogy neki magának és a köréje szerveződő lelkes seregletnek, a „törvényalkotó nemzedéknek” sikerült-e megteremtenie az utódállamok kisebbségi magyar irodalmához rangban, tekintélyben és színvonalban méltó délvidéki irodalmat? Az alkotó szellemnek volt-e ereje felröppenni ott, ahol korábban ez csak kivételes keveseknek sikerült? Csak a szüreti hajnalon lehet ilyen büszke, rangot és tiszteletet sugárzó a gazda, amikor számba veszi a terméstől roskadozó tőkéket: „Az irodalomtörténet finom mérlege szerint – írta – lehet, hogy a délvidéki szemmel képviselői kicsinyek és kevesek voltak, de az Isten néha éppen a méltatlanokkal végezteti el nagyságos dolgait. És akkor és ott a legszentebb dolog az élet megmentése volt. A kétszeresen decentralizált délvidéki irodalomnak ez az életmentés volt igazi küldetése és legtisztább érdeme. A délvidéki irodalom harcos önvédelem és lelkes hit. Nem választotta a passzív rezisztencia kényelmes, de meddő magatartását. Inkább az élet ébresztője, a nemzeti öntudat serkentője lett, mikor sokan a környezet és a sors szörnyű nyomása elől az álmodozásba menekültek. Az írók a közöny és a tunya álmodozások ellen harcoltak.”⁹⁹ Az öntudat lámpagyújtogatói voltak mindannyian, akik tollat vettek a kezükbe, akik felálltak a katedrára, vagy a közművelődési egyesületek irányítását vállalták; valamennyien a magyarság egészének megmentéséért vállalták a küzdelmet.

A helyét kereső délvidéki irodalom kezdetben csak az újságok lapjain, majd a folyóiratokban és könyvekben is az új élet új formába öntésén fáradozott. Draskóczy Ede elismerte ugyan, hogy vidékünk magyar irodalmának kezdetei a *Bácsmegyei Napló* hasábjaira nyúlnak vissza, de a „fizető szállásvendégek” jelenlétéből eredő „hotel-kultúra” elleni tiltakozás hamarosan megfogalmazta az igényt, miszerint nem elegendő csak magyar nyelven írni, hanem magyarul is kell az irodalmat szolgálni! A ráébredésnek és az önmagára találásnak ez a korszaka az 1928–1929-es esztendőben a *Vajdasági Írás* lapjain és az Óbecsei Helikon programadó találkozója során játszódott le. Az 1929. január 6-i délszláv királyi diktatúra megfosztotta a magyar kisebbséget a politikai cselekvés – az önszerveződés – lehetőségétől, s ettől kezdve kizárólag a kultúra és irodalom vette át a „délvidéki magyar nemzeti élet” irányítását. Az irodalom volt a közélet színtere, ezen belül zajlott minden, ami értelmet adott az életnek.¹⁰⁰ „A kisebbségi sorsnak nagy élménye – foglalta össze munkássága nagy tapasztalatát Draskóczy Ede – a délvidéki irodalomban mélyvízű forrásként buggyant elő, de vele együtt ömlött minden, ami az irodalmat ehhez a földhöz kötötte. Így határozta meg a délvidéki irodalmat annak a földnek sajátossága, melyen a magyarság élt, az a néprajzi jellegzetesség, amely belőle kiütközött, az anyagi élet számtalan nehézsége, amellyel küszködött, a megélhetés ezer gondja, mellyel számot kellett vetnie, a matéria különös rendje, melyet messziről jövő ismeretlen törvények és a belföldön készített jól ismert paragrafusok alakítottak. Így határozta meg ezt az irodalmat a magyarok és nem magyarok szokásai, erkölcei, egymástól elhatárolódó hagyományai, szembeszállásuk vagy egymáskeresésük, a történeti múlt és az élő jelen, szóval mindaz, amitől egy bizonyos időben és helyen emberi létünkkel függünk, és amitől örök áhítással az Isten felé folyton elvágyakozunk.”

A délvidéki magyar irodalom igazán nagy közösségi tette a kollektív élmény felfedezése és a kollektív emlékezet megteremtése volt. Ennek a szolgálatába szegődött mindenki, aki a Délvidéken tollat fogott a kezébe: a „nyugati kultúrájú írók, parasztokat sorjáztató elbeszélők, motorikus erejű szervezők, lihegő és fújtató mozdonyunk, formákat tördelő újkeletű modernünk, lobogó hajú, tiszta homlokú lírikusunk, kispolgári problémákat fölvető novellis-

⁹⁸ Draskóczy Ede: *Hoztuk a zászlót...*; Kalangya, 1943. július 15. (7. szám) 295. p.

⁹⁹ Draskóczy Ede: *Magyar kisebbségi irodalom a Délvidéken*; Délvidéki szemle, 1944. június (6. szám), 244. p.

¹⁰⁰ Draskóczy Ede szavaival: „Az irodalom maga a közélet volt: ennek minden átkával, terhével és gyönyörűségével.” – U. o. 247. p.

tánk, kísértetekkel küszködő, köddel vesződő, hajszolt, üldözött és szenvedő szépírónk, harcosan vitázó nyugtalanunk, szociális fájdalom lázongónk és lelkes hitvitázónk”. És a tanulmány írója helyén valónak tartja megnevezi azt a kis csoportot, amely „magja” volt a délvidéki irodalomnak: Senteleky Kornélt, Farkas Geizát, Fekete Lajost, Csuka Zoltánt, Szirmai Károlyt, Kende Ferencet, Cziráky Imrét, Herceg Jánost, Csuka Jánost és Majtényi Mihályt, akik az élményeken túl felfedezték és őrizték a táj kulturális hagyományát is.¹⁰¹

Draskóczy Ede, az óbecsei Magyar Népkör örökös tiszteletbeli elnöke, az írók és költők „ezüstkoszorús ünnepének” megálmodója, a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség helyi elnöke, az Óbecsei Népbank elnöke, a helyi evangélikus egyház ügyésze, egykori lapszerkesztő és lelkes közéleti munkás családjával együtt 1944 őszén Budapestre költözött. Bizonnyára még utolérte a hír, hogy óbecsei társát, az általa szerkesztett *Tiszavidék* lelkes munkatársát, Petrányi Ferenc apátplébánost a városba bevonuló partizánok elhurcolták, kegyetlenül megkínozták és bestiálisan meggyilkolták. A magyar nemzeti érdekek képviselői és védelmezői 1944 őszén már nem érezhették magukat biztonságban a Délvidéken, ezért az egész család felköltözött Budapestre a nagynénéhez, dr. Bóna Pálné Draskóczy Emmához.

Budapest ostroma alatt, 1945. január 13-án tállalat érte az Akadémia utca 5. számú házat, amely teljesen megsemmisült. „Ennek a háznak azt a csücskét, ahol ez a harmadik emeleti lakás volt, földig bombázták – írta egy kései levelében ifjabb Draskóczy Ede. – Nagynéném a ház udvarán volt kiterítve, jó Anyámat egy szomszédos pincében ta-

láltuk meg egy hordágyon. Édesapámat nem találtuk meg. Orvosi segítséget nem kaptunk”.¹⁰² A leomló falak temették maguk alá azt az embert, aki talán a legtöbbet tett a délszláv királyság feudumába került magyar közösség társadalmi megszervezése érdekében. Halálát sokan siratták, a végtisztességet azonban Óbecsén máig nem adták meg neki. De akik szerették őt, és emlékeikben megőrizték előkelően nemes alakját, késő nyári estén a Tisza-part felől jövet olykor látják elsuhanni őt a Zöldfás utcai félhomályban, amint éppen belép a magára maradt evangélikus templom ajtaján. S aki kaput nyit neki, arra biztatón rátekint, a vállánál fogva a platánok felé fordítja, és közel hajolva arcához, elmondja neki: „Ezt nevezzük tájnak, amely bennünket, embereket megfog, és rabjává ejt. Nem úgy, hogy ő ragad magához, és tart fogolyként bennünket meg nem oldozható bilincsekkel, hanem úgy, hogy ezt a tájat mi alakítjuk át lényeggé. Minden csak haszontalanság, hulladék, csorba cserép, amit nem a lélek tükröz. Csak annyi a miénk, amennyit a lélek mienkké hasonít. Sem a dolog, sem a személy, sem eszme nem lehet a miénk, míg a lélek kohójában úgy hozzánk nem forrad, hogy az egésznek természetes részévé válik. A táj is csak akkor a miénk, ha itt belülről már valójában szellemmé finomult. Az egész tájból csak annyi a ténylegesen megfogható és tapintható, amennyit lelkünkben belőle valóságként őrzünk. És kétségtelen, hogy ez a szellemmé finomult külső valóság: a lelki táj benyomul az irodalomba.”¹⁰³ És mögöttük nesztelenül becsukódik a kápolna kapuja.

Óbecse – Budapest, 2011 májusa

¹⁰¹ Ez a nemzedék „ha mást nem is tett, mint hogy a nekünk ásott temetőárkot betemette és elsimította a jövő élet alkotóinak simább útjává, akkor is, talán névtelenül, de történelmet írt.” U. o. 250. p.

¹⁰² Ifjabb Draskóczy Ede levele a tanulmány szerzőjéhez. Makó, 2011. március 7.

¹⁰³ Draskóczy Ede: *Magyar kisebbségi irodalom a Délvidéken*; *Délvidéki szemle*, 1944. június (6. szám), 247. p.

Atomcsapást túlélő latrok

Nem tudom, hogyan jutottam el Hévízre 1998 novemberében.

Bizonyára vonattal utaztam. Amikor csak tehettem, autóbusz helyett a vonatot választom. Vidékünkön szándékosan pusztították el a vasutat, mely az új országhatárok kialakításánál, megrajzolásánál játszott döntő szerepet. Bizonyára zavarhatja a túlságosan nagy zsákmány megszerzőit mindaz, ami a zsákmányra, annak megszerzésére emlékeztet.

Mondom, vonaton utazhattam Szegedtől Pestig, mert autót 96-ban ellopták, aztán Budáról Keszthelyig vonattal, onnan autóbusszal – a keszthelyi állomásról buszok közlekednek – Hévízig. A Csokonai-társaság tanulmányi napjainak kezdetén nyílik meg állandó kiállításunk.

A régi meghívó szerint 1998. november 5-én, csütörtök délután kezdődik egymással és a borokkal való ismerkedésünk.

A TANULMÁNYI NAPOK PROGRAMJA	
1998. november 5. (csütörtök délután)	
Megérkezés, a szállások elfoglalása, ismerkedés egymással és a borokkal	
1998. november 6. (péntek)	
10.00	Zalán Tibor elnök megnyitja
Hévíz város polgármestere köszönti a résztvevőket	
10.30-12.30	Előadók, hozzászólások - előző: Fűzi László
13.00	Ébéd
14.30	Az állandó Csokonai képzőművészeti kiállítás megnyitása
Megnyitja: Vancsura Miklós főigazgató	

A hévízi önkormányzat kisebb szállójában jövőnk össze – mely mára már Teréz anya nevét viselő szociális otthonná vált – nos, otthonosan érezzük ott magunkat annak a magas, csapzott hajjú, szakállas, krisztusi külsejű művésznak a társaságában, aki viszi a szót. Nagy munkabírása arról is látszik, ahogyan a borhoz nyúl. Nyakában öngyújtó lóg, néha vele lobog, lázasan provokálva, próbára téve a jövevényeket, akiket addig nem ismert. Én is akkor találkozom vele először. Pannonhalmi diák volt – ez gyorsan kiderül róla. Meg az is, hogy köze van a tűzzománchoz. Közel van még hozzánk a halottak napja, túlságosan elevenen loboghatnak bennem is azok a gyertyák, melyek kálváriáinkon égnek. A délvidéki magyarság az elnémitottság korában a kál-

váriák feszületeinél helyezi el virágait, gyújt gyertyát temetetlen halottaiért; és **A keresztfához megyek** kezdetű egyházi dalban találja meg azt az éneket, amellyel saját mély, titkolni kényszerült gyászát, pokoli megalázottságát megfogalmazhatja. **A keresztfához megyek/ Mert máshol nem lelhetek/ Nyugodalmat lelkenek./ S ott talállak, ó, Szűz Anya,/ Fájdalom közt, bágyadozva,/ Tör veré át lelkedet.**

Igen, a délvidéki asszonyok legnagyobb bánatukat a hét törrel átvert szívű Hétfájdalmú Szűz képe előtt sírták el, a Fájdalmas Anyával beszéltek meg.

És elevenen élhettek bennem azok a szenttamási hírek is, melyek az ottani kálváriára vonatkozó felújítási szándékról, elképzelésekről szóltak. A szenttamásiak csak 1995-ben szervezték meg első megemlékezésüket. Megrázó, katarikus élmény volt látni azokat az idősebb korú, síró embereket, akik félelmük iszonyú szorításában élve, először megemlékeztek.

1998 őszén, nyilván az egyre esztelenebbé váló szerb politika következtében oly nyomasztóvá vált légkörben, a Magyar Szó felkérésére, egy héten át naplót írtam. E véletlennek köszönhetően idézhetem föl azoknak a napoknak a hangulatát:

... [1998] November 1., vasárnap. Délben ebéd, két órára befut Páll Sanyi is. Szemerkél az eső. A temetőket behavazzák a krizantémok. Éppen ezer éve emlékezik meg a magyarság, a bencések kezdeményezésére, halottairól. A szitáló eső ellenére elég sokan összeverődnek a bácsföldvári temetőben, a keresztnél, ahol a VMDK helyi tagozata és körzeti szervezete nevében koszorúzunk. Röviden szólok, s befejezésül egyik szonettet olvasom fel. Szépen énekelnek a lányok, az emberek megrendülten hallgatják őket. Ezen a vidéken sokan haltak meg csak azért, mert magyarok voltak. A megemlékezés után Páll Sanyi hoz haza, a közelmúlt eseményeit elemezgetjük. Este 9 körül Csikós Tibi, ez a halk szavú kanizsai festőművész keres telefonon. Vele tudtam a legjobbakat tűnődni, hallgatni festményei, grafikai társaságában. Pestről telefonál, ott él, ott tanít. Zentán lesz kiállítása december 7-én, kérdezi,

hogyan szabad vagyok-e azon a napon. Aztán nagy nehezen kibőki, szeretné, ha én nyitnám meg a tárlatát. Örömmel vállalom.

November 2., hétfő. A talajmenti fagyok tarolása elmaradt. Zsófi lányommal az esti szürkületben bicikliről is megtekintjük a lobogó gyertyák látványát. - Gyönyörű! - suttogja. A gyertyafényben csillogó sírkövek között árnyékok imbolyognak, emberi beszédől hangos még a temető. Szerda Laciékhoz megyünk. Laci, zenekarával, az A Prima Vista Együttessel részt vett az október 24-én Budapesten megrendezett I. Igric Fesztiválon, ahol Kiss Dénes megzenésített versét adták elő. Teljesítményükért különdíjat kaptak. Whiskyt iszunk és örömmel hallgatom Laci élménybeszámolóját. Mutatja befejezésre váró saját készítésű nagydobját, melynek egyik felén kecskebőr feszül. A bőrt is ő készíti elő. Közelebbi terveinkről beszélgetünk.

November 3., kedd. Faxolásra készítem elő munkáimat. Az óbecsei postán nincs arra lehetőségünk, hogy faxot küldjünk valakinek. Ahhoz, hogy részt vehessen azon a Nemzetközi Telefax Kiállításon, melyen a meghívottak csak faxon küldhetik el alkotásaikat, szívességet kell kérnem valakitől. Persze, a felhasznált telefonimpulzusok árát nem tudjuk kiszámítani, hisz felénk nem szokás kérni a postától a részletesebb, telefonszámokra lebontott impulzusokból álló számlát. Nos, ez a Balkán lényege: a kiszámíthatatlanság. Minél nagyobb a kiszámíthatatlanság, a bizonytalanság, annál szolgalelkűbbek az alattvalók. Időnként fülsiketítő robajjal vadászgép repül át fölöttünk. Az agyongyötört lakosság pénze száll el vele. Lelki nyugalma már rég elszállt.

Három nap múlva, november 6-án, délután nyílik meg állandó kiállításunk a hévízfürdői Szent András Állami Reumatológiai és Rehabilitációs Kórházban. Az a kiállítás még ma is megtekinthető, eredeti helyén áll megnyitása óta a kórház egyik, természetes fénnel jól megvilágított zugában.

Morvayval, aki verseket is ír, addigra már eldöntjük, ha egyszer lesz valami a Szenttamási Kálvária fölújításából, a keresztút képei csak tűzzománcból készülhetnek el. A képoszlopok híg vakolatába nyomott tűzzománc képek, vastag, téglából épített oszlopuk hátterébe jól beágyazódva, képesek visszaverni a kézi fegyverek lövedékét; ha rájuk festenek, oldószerrel az összes festék gond nélkül letisztítható, és ne feledd! – mondja eszelősen megvillanva –, ezek a képek még az atomcsapást is túlélnek, 850 fokon égtek ki.

Címet, telefonszámot cserélünk.

A következő év tavaszán bombák hullnak vidékünkre.

99-ben, az aradi vértanúk napján írt levelében ez áll:

Kedves Tari Pista!

Küldök Stáció referenciaanyagot, ezek alapján választhattok, s most az interneten a Hévízi Keresztutamat is megtekinthető, s ha kell, még küldök anyagot.

Ha jobb idő lesz, s ha van értelme az előzetes tárgyalások alapján, szívesen leugrok megnézni a helyszínt, fotózni és méretet venni. Ezek után, vázlatok alapján már eredeti méretben megbeszélhetjük, egyeztetethetjük az elképzeléseket.

Előzetes számításaim szerint 70x50 cm félkörre vágott 1,5-ös vaslemezekre a 14, /vagy 15 állomás a feltámadással/ „tokkal vonóval” 1,3-1,5 millió

forin[t]ba lenne, ez nagyon baráti ár, de ha kell pontos, részletes költségvetést, árajánlatot küldök.

Várom visszajelzésedet, s ha 1-2 fotót küldenél a helyszínről, hamar készülhetne vázlat.

Baráti üdvözzel: Morvay László
Budapest, 1999. október 6.

MORVAY LÁSZLÓ
grafikusművész, restaurátor

H-1234. BUDAPEST, Grassalkovich u. 75/3. Tel: 296-0006/fax: 297-3342
Adószám: 10077010-2-43 Igénybejelentés: 079-0001-01 0720070 - 20049042
e-mail: morvay@citromail.hu http://www.kalvaria-kalvaria.hu

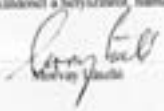
Kedves Téri Pista!

Küldök Stáció referenciamegítéket, ezek alapján választhatod, a most az interneten a Hívtai Keresztútban is megtekintheted, s ha kell még küldök anyagot.

Ha jobb idő lesz, s ha van érdeklődés az előzetes tárgyalások alapján, szívesen látogok megint a helyszínt, fotózni és mérni a mostani. Ezek után, vázlatok alapján már eredeti méretekben megbeszélhetjük, egyeztethetjük az elkészítendőket.

Felírtas szentimázsát szerint 70x50 cm méretűre vágott 1,5-ös vastagságú a 14, (vagy 15 alábbi a felmérésről) "tokkal vendég" 1,3-1,5 millió forintba kerül, az nagyon baráti ár, de ha kell pontos, részletes költségvetést, árajánlatot küldök.

Várom visszajelzésedet, s ha 1-2 fotót küldenél a helyszínről, hamar készülhetne vázlat.

Baráti üdvözzel:

Morvay László

Budapest, 1999. október 6.

Öt színes reprodukciót tartalmaz a levele. Mind-egyik fénykép hátoldalán, fönn a bal sarokban, kézírásával ez áll: TÓTI, legalul a kép címe, pl: TALÁLKOZIK ANYJÁVAL. Ugyanebben a levelében részletesebb költségvetést is küld.

Meglátogatam Soroksáron Szerezla Márton VMDK-s szenttamási alpolgármesterrel. A kilépési illeték – vagy ahogyan akkoriban nevezem egyik barátommal: útonállási díj – befizetési dátuma azt tanúsítja, hogy 1999. október 13-a soroksári látogatásunk időpontja. Jó hangulatban beszélgetünk otthonában. A KÁLVÁRIA KÁLVÁRIÁJA címmel egy 10 lapos, színes fotókat, tervrajzokat, telekkönyvi kivonatokat tartalmazó, mappába fűzött, sokszorosított kiadvány is készül, mely beszámol a fölújítás eddigi eredményeiről, fényképekkel illusztrálva a romos állapot és a fölújított részek közötti különbséget.

MORVAY LÁSZLÓ
grafikusművész, restaurátor

H-1234. BUDAPEST, Grassalkovich u. 75/3. Tel: 296-0006
Adószám: 10077010-2-43 Igénybejelentés: 079-0001-01 0720070 - 20049042
e-mail: morvay@citromail.hu http://www.kalvaria-kalvaria.hu

KÖLTSÉGVETÉS
14 DB TÚZZOMÁNC KÉRSZTÚTI KÉP ELKÉSZÍTÉSÉHEZ

Vaslemez, 14 db, 70x50 cm-es 1,5-ös előkészít, vágás, savatás, alapozás, védő és kontrasztív anyagok	270.000,- Ft
Tűzzománclemez, elkészít és ipari anyag, 24 szin, külön kiemelésben	350.000,- Ft
14 db film, színesanyagot kettő a megvárásra és a felvételre	190.000,- Ft
14 db, 6 cm átmérőjű színdap és az állományok, felvételre	56.000,- Ft
Égési költség, műanyagok az 10 x, 1000 Ft-jával	180.000,- Ft
Szállítás és egyéb költség	120.000,- Ft
Munkadíj, tervezés, kivétel, felvétel, stb.	200.000,- Ft
összesen	1.472.000,- Ft

azaz egy millió kilencszázhetvenkettő Ft (1.472.000,- Ft)
ha nem kell színdap adom, 1.200.000,- Ft azaz egy millió kétszáz Ft.

Az árak természetesen ebben az évben érvényesek, s amennyiben nagyobb áremelés nem történik egy évig nem változnak.
Természetesen vállalom, hogy a művek 2000. Húsvétkor elkészülnek és felvételre kerülnek.

Morvay László képművész

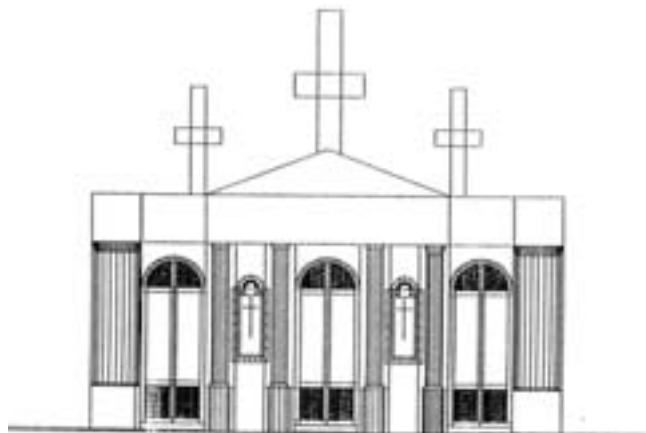
Budapest, 1999. október 6.

A Kálvária több mint 50 évig felújításra várt, amíg 1999-ben a polgárok adományainak köszönhetően a bejárati részt és a stációkat felújították, azonban az épület restaurálása nagyobb anyagi eszközöket igényel.

A segítőkézségű emberek bővebb felvilágosítást Szerezla Mártonnál kaphatnak, a 021/730-985-ös telefonszámon,

A katalógus megjelent a szenttamási helyi közönség jóvoltából. A felvételeket Balassa Tibor készítette, Kolubarai utca 29. A telefon 730-694.

Design by - RADIO SRBOBRAN – ebből is ország-világ láthatja, hogy komoly a fölújítási szándék. Mivel a szenttamási magyarság politikai képviselői képtelenek a képekhez szükséges anyagiakat előteremteni az önkormányzattól, a keresztút képeinek elkészítésével még egy darabig várnunk kell.

A szenttamási alpolgármester nevében levelet fogalmazok meg Morvainak. Nagy felénk a baj. – Te vagy az író, neked kell tudnod magyarul – mondogatják nyelvehagyott társaim.

Tisztelt Művész Úr!

Tari István ösztönzésére a nagy nehézségek árán fölújított Szenttamási Kálvária ügyében fordulok Önhöz, a tűzzománc művészéhez, hiszen végtelenül mostoha körülményeink éppen a nehezebben sérülő, az időjárás és a háborús hátrország viszontagságait jól elviselő tűzzománcos megoldásra hívták fel a figyelmünket. Igen, Kálváriánk fölújított képoszlopaiba szeretnénk Önnek elkészíttetni a krisztusi keresztút 14 tűzzománcból álló, 45 cm x 78 cm-es, felül félkörív alakú képét, a három korpuszt és a három kereszt alatti 110 x 90 cm-es oltárképet.

Levelemben küldöm Önnek az egykori és a felújított Kálváriánkról (mely a szenttamási Római Katolikus Egyházközség tulajdonában van) szóló fényképes beszámolót, a létesítmény telekkönyvi állapotát igazoló kivonatokat és tervrajzok másolatát. Romos Kálváriánk fölújítása jelenleg kimerítette anyagi lehetőségeinket, ám abban reménykedem, hogy Anyaországunk nemzeti erői képesek lennének megtéríteni a szóban forgó tűzzománcok elkészítésének költségeit, az Ön tiszteletdíját, hiszen Szenttamás a magyar tömb déli peremén létező kisváros, melyben a 12 ezer lakos 34%-a, azaz 4500 ember magyar anyanyelvű, akiknek Kálváriánk teljes fölújítása roppant fontos, önazonosságukat megerősítő cselekedet lenne.

Abban a reményben, hogy elképzelésünk megértésre, magyarországi támogatásra talál, szeretettel üdvözlöm Önt:

Szerezla Márton
Szenttamás alpolgármestere

Kétezerben, a Balkáni Hentes bukásának évében, az átmeneti összefogás illúziói, az igazi változás reménye telíti a levegőt. Az ezredforduló éjszakájáról emlékezetemet már csak az a vastag petárdafüst felhője szúrja, köhögteni, mely újév éjszakáján Becse főtere fölött lebeg, éppen a városháza erkélyének magasságában, ahol előbb a szerb polgármester mond, kaptatosan, rövid beszédet. Nem veszi észre, hogy lábánál landol az egyik égő petárda. Durranására majdnem kiugrik az erkélyről. Utána én következem. Mondok valami köszöntőt magyarul, a fojtogató kénes füstben, aztán szinte fuldokolva, menekülve hagyom el a városházát, vágom át magam gyalogosan, a lábam elé hulló petárdákat átugorva, az iszonyú durrogáson.

Időnként telefonon beszélek Morvainak, akinek hivatalos papírok, szándéknyilatkozatok kellene. Van esély a képek elkészítésére. Ezt Szerezlával, a szenttamási alpolgármesterrel 2001. január 25-én közli. Levele faxon érkezik, itt-ott nehezen olvasható. Aláírása alatt a Tűzzománcművészek Magyar Társaságának pecsétje. Megígérem neki, beszerezem, küldöm a hiányzó papírokat.

Tisztelt Alpolgármester Úr!

A Nemzeti Kulturális Alapprogram Iparművészeti Kollégiuma és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma a Szent Tamási tűzzománc stációk ügyében

arra kért, igazolják, hogy a korábban küldött fotóanyag dokumentációja óta az építkezés – helyreállítás folytatódott, esetleg befejeződött. Amennyiben ez a véglegesen új állapot még nem áll fenn kérem igazolják, hogy e munka folyik s előreláthatólag pl. ez év augusztus 20-ra befejeződik /a millenniumi év eddig tart/.

A nálam lévő fotókon látszik, hogy a kálváriadomb, a kápolna s egyes stációs oszlopok még romosak, ezek helyreállításáról kellene igazolás.

Ha postafordultával vagy faxon kapok erről értesítést, nagy esélyünk van rá, hogy a stációk teljes költségeit ezen intézmények vállalják. /kuratóriumuk február elsején ül össze/

Amennyiben további információra van szükség kérem hívjon fel : 00 36-1 286 0006

Várom gyors, biztató válaszát tisztelettel:

Morvay László
Tűzzománcművész

Budapest, 2001. 01. 25.

Telefonon beszélek a szenttamási pappal. Bizalmatlansága érthető, nyilván nem ismer, meg az általam közölt ajándék híre is túl szép. Mondom neki: egy szándéknyilatkozatot kellene aláírnia. Erre azt válaszolja: nem áll szándékában bármit is megrendelni. Nyilván attól tart, hogy a képek árát előbb-utóbb be akarják rajta vasalni. Ő semmit sem akar aláírni.

Kérdem tőle: a Szenttamási Kálvária nem egyházközsége tulajdonát képezi? A képoszlopokat nem újították föl?

Mondja, hogy a kálvária egyházközsége birtokában van, hogy a képoszlopokat már fölújították.

Csak azt kellene aláírnia, amit már szóban is közölt velem, biztatom. Meg azt, hogy mit szándékoznak tenni. – Azt aláírhatom – böki ki végül –, ha megfogalmazza a szövegét. – Megfogalmazom.

Nincs mese, személyesen és a helyszínen kell ezt lebonyolítanom. Megfogalmazom a szándéknyilatkozat szövegét, húsvéti tervükkel, legépelem, pár példányban viszem Szenttamásra. Többen várnak rám. Részletesen ismertetem velük a lehetőségeket: ha összefognak és augusztusig képesek fölújítani a kálváriát, szavam adom arra, hogy Szent István napjáig, mert a millenniumi év addig tart, egy tűzzománcművész képeivel föltesszük a koronát a szenttamási magyarság számára oly fontos kálváriára.

Szándéknyilatkozat

Morvay László iparművész (H-1239Budapest, Grassalkovich u. 157) részére

A szenttamási (srbobrani) Szent Kereszt Felmagasztalása RK. Plebániahivatal részéről igazolom, hogy az egyházközség birtokában levő Szenttamási Kálvária bejáratának, tizennégy képoszlopának helyreállítása befejeződött. A kálváriadomb 3 feszületének helyreállítását 2001 húsvétjára tervezzük.

Szarvas Péter plébános

Szenttamáson, 2001 jan. 28-án

Hitetlenkedve hallgatnak. Mit akar itt ez a becsei? Aki még ráadásul hülye politikus is – ezt nem mondják, de látom rajtuk. Ha a magyarság sorsa a politikusain múlna, már írmagostul kipusztultunk volna.

Biztatom őket, gyönyörű műalkotásokat fognak kapni. Ha az anyagot összehozzák, a szellemi, a művészi is itt lesz, meg fog érkezni.

A jobb működés érdekében willámpostás kapcsolatot kezdek működtetni Morvayval. A becsei városházán leveleimet kinyomtatva iktatják. Meg is beszélem Major-Zalával, hogy időnként a legtrágárabb verseiből átlók egy-egy csokrot hivatali címemre, az illetéktelen szemeket, a mások levelébe olvasókat megbotránkoztatandó.

Pontosan látszik a hivatal működése is: Morvay január 26-án, 10:34-kor postázott levele csak három nappal később kerül asztalomra.

Pisti, tán, mint a szomszéd[s]ágban lévő község magyar alpolgármestere is írhatnál valamit, „ezeknek”-a legutóbbi értesülés szerint - főleg a fej-

léces papír és a pecsét a legfontosabb, meg hogy azon vagytok, hogy befejeződjön a renoválás. Szia M. Laci

SZÁNDÉKNYILATKOZAT

Morvay László iparművész (H-1239 Budapest, Grassalkovich u. 157) részére

A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége támogatja a SZENTTAMÁSI KÁLVÁRIA felújítására irányuló törekvéseket, melyeknek helyi önkormányzati tényezői (képviselő testületi tanácsnokokai, alpolgármestere) révén kezdeményezője is volt,

Óbecsén, 2001 január 29-én

Tari István,

a VMDK alelnöke

From: Morvay László <morvay@elender.hu>
To: Kiss Gyula <kissagy@tulnet.hu>; Tari István <tari@becej.co.yu>
Sent: 28. február 2001 08:40
Attach: proba.eml
Subject: [Fwd: proba]

Vajdaság-Szenttamás-tervek a támogatás megjelölés NKA-tól... mennek valamikor... hívja Morvay-Panca

Február 28-án küldi el a kápolna homlokzati képeinek és szárnyas oltárának vázlatát. Március 13-án érkezik Szenttamásra, terepszemlét tart. Már érzi, hogy a szenttamásiak lendületben vannak. Nagy ünnepségről álmodozik. Tetszik neki a helyszín. Azt hiszi, hogy művészként megtervezheti a Szenttamási Kálvária átadási ünnepségét. Nem akarom kiábrándítani. Még nem sejtí, mennyire elbalkanizálódott, mekkora szellemi és anyagi nyomorban él a délvidéki magyarság zöme.

Április 18-ai levelében ez áll: „...közben Márti-kával Stockholmban állítottunk ki, s egy hétig odavoltunk kocsival, most nagyon jó visszazökkenni a munkába, igyekszem, remélem meglesztek elégedve, amint van első égetés küldöm a fotót, hogy megnyugodjatok, a kápolnába is meglesz a Halott Krisztus a sírban, Meszlényi János csinálja kerámiából...írj”

Azonos tartalmú levelet kap tőlem Dávid Ibolya és Jankovics Marcell. Írásban csak az utóbbi válaszol, kézzel írott válaszelevelének szépsége emlékezetes.

Tisztelt Jankovics Marcell!

A SZENTTAMÁSI KÁLVÁRIA felújítási munkálatai befejezésükhöz közelednek; elképzelésünk szerint 2001. augusztus 19-én adnánk át rendeltetésének ezt a létesítményt, melynek 28 nagyméretű, kültérben is elhelyezett tűzzománc kompozíciójának alkotója Morvay László, a Tűzzománcművészek Magyar Társaságának elnöke. A szenttamásiak évtizedeken át dédelgetett vágya válik valóra ezzel a tűzzománc-műalkotásokkal felújított kálváriával, melynek létrehozását a magyar kormány, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma is támogatta.

Szeretnénk, ha Ön, aki közösségünk számára bátorítást és reményt jelent, elfogadná meghívásunkat és a számunkra oly fontos ünnepségünk

szónokaként nyilatkozna meg Szenttamáson 2001. augusztus 19-én, a 17.00 órakor kezdődő átadási ünnepségen.

Visszajelzésében, igenlő válaszában bízva, a szenttamási kálvária felújítását intézők nevében, üdvözlöm Önt:

Tari István,
Óbecse alpolgármestere,
a VMDK alelnöke

Jankovics Marcell

01 08/14 13:55 FAX +36 1 352 7230

Hölgyeim és Uraim! Kedves Barátaim!

Legnagyobb sajnálatomra nem lehetek személyesen jelen ezen a mindannyiunk számára oly fontos ünnepen, s az ünnep alkalmából Morvay László tűzzománc kálvária-képeinek fölvatásán. Mindazonáltal engedjék meg, hogy a távolból, de lélekben önökkel és a művésszel együtt ajánljam a figyelmükbe e művet.

Jeles, vagy inkább megjelölt (megbélyegzett?) hely Szenttamás, ahol – úgy tűnik – a pusztulás, romlás tűz által törvényszerűen tér vissza az idő körforgásával.

Méltó emlékműve e helynek tehát és nemcsak a katolikusok, hanem minden érző ember számára a Kálvária, az istenember szenvedésének és áldozatának monumentuma, és méltó eszköze az emlékéllítésnek a tűzben égő áldozatként létrejött mű ezen a helyen. Különösen olyan művész kezéből, szívéből és agyából, mint amilyen Morvay László, aki ennek a műfajnak talán legnagyobb hatású kortárs művelője, és aki – ezt e jeles helyen ki kell mondani – nemcsak a nevében, hanem szívében és műveiben is magyar.

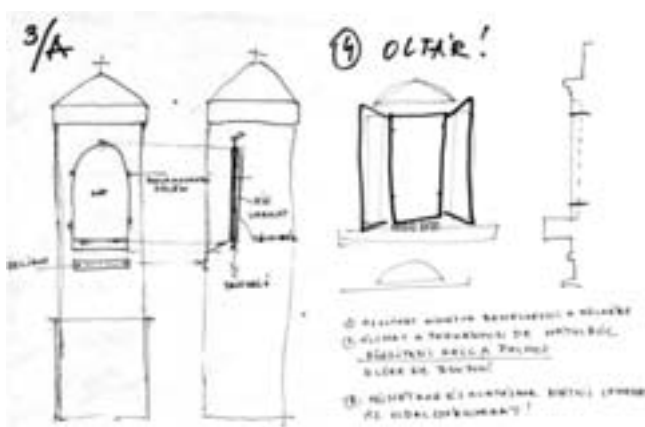
Ahogy Krisztus Urunk áldozata sem volt céltalan, hiszen számunkra a megváltást hozta, úgy legyen a helyreállított Kálvária Morvay László időnek, történelemnek ellenálló tűzzománc képeivel együtt örök tanújele a magyar tenniakarásnak és megmaradásnak.

2001. augusztus 19

Őszinte tisztelettel
Jankovics Marcell

A nyár közeledtével egyre aggasztóbb hírek érkeznek Szenttamásról. Elkészülnek a képek, nincs aki áthozza őket a határon.

Aztán átkerülnek a képek a határon, Morvay már nem jön velük, beépítésükben nem vesz részt, maga helyett tervrajzokat küld.

Látva a helyiek önértékelési zavarát, a minden alázatot nélkülöző melldöngetést, a gusztustalan zsákmányszerzésből fakadó mohóságot, a szellemi és alkotómunka teljes lebecsülését, miután két különböző meghívót is kapok a hirtelen megnövekedett szervezési kedvből ugyanarra az ünnepségre, döntök: nem veszek részt a felújított Szenttamási Kálvária átadási ünnepségén. Morvay augusztus 18-án érkezik Szenttamásra, szándékomról értesülve, átjön Óbecsére, ahol arra kér: ne hagyjam őt cserben! Hiszen ketten, közösen kezdtük el álmodni az egészet.

Ha nem jövök Szenttamásra és nem mondok el az ünnepségen egy saját verset – fenyeget –, ő nem teketóriázik, fogja magát és családotól hazamegy! A legszebb munkáját ajándékozza nekünk, stb. Érzelmi zsarolásától elgyengülten, megígérem neki, hogy ha nem is veszek részt semmilyen fogadáson, ám kedvéért a délutáni műsoron megjelenek és elmondok egyik versemet.

KIADÓ A KERESZTÚT

*Hordozható táj kell a hazátlanul
élőknek! Ág-bog, mely kuszaságot ad.
Ifjonti ábránd gerjedelme
festi a szürke kakukktojását.*

*Világra hozza honkeresőit, új
földönfutóit ontja a pusztulás.
A régi vétkek új ruhákban
illegetik magukat lakájként.*

*Kinyomhatóvá duzzad a gyávaság,
hóhérlegényes újra a példakép:
csak jó alattvalók akarnak
lenni a hetyke fiúk manapság.*

*Cserélhető fej, végteleníthető
mellébeszélés kell a tömegnek, és
nagyzási hóbot kell az önzés
sorkatonáinak: állomáshely.*

*Reklámok izzó fényzőzónéba hullt
hatásvadászat temploma épül: őrt
álló fogyasztás gyűjti lelkes
híveit, álmodozóit immár.*

*Véres verejték üzletel általuk,
sűrű tövisből fon koronát a kéz;
báván nyekergő másnaposság
hirdeti: van kiadó keresztút!*

Megfestem a virágos katonát! Megfestem azokat, akiknek közük van a Szenttamási Kálváriához a keresztút szereplőiben – árulja el nekem egyszer vigyorogva Morvay, akit néha Morvásnak hívtam.

A döbbenet keríti hatalmába, amikor látja, hogy óriási ajándékának nem tulajdonítanak jelentőséget

a szenttamási magyarok, akik csak egymással vannak elfoglalva. Csak azzal, hogy ebből a számukra is alig hihető Szent István-napi eseményből ki profitálhat többet. No meg, hogy ki kit járathat le a leginkább.

Amikor a festmények szállítója, amikor a fal fontosabb a rá akasztható műalkotásoknál!

A szegények attól szegények, hogy nem veszik észre az igazi értékeket. Sehol egy katalógus, egy kiadvány, egy helyi jelzés, egy helyi méltatás. A harsány mellébeszélés a főszereplő – pedig Morvay László mindent beleadva, több képet készít a tervezettnél, saját tiszteletdíját is az anyagra költve. Nagy ajándékot hozott! Észre sem vették.

Ekkora méretű tűzzománc képeket Magyarországon csak Bonyhádon tudnak kiégetni.

Mostanában kerül elő 2002-ből származó, nekem küldött cédulája, kézírásával ez áll rajta:

Drága Pistám!

*Elismerés és fizetség híján
valami hazai, kicsi, legalább
az emlékezetnek és a dokumentációnak.*

*Kár, hogy ilyen keserűn kell
emlékezniem életem egyik legkiemelkedőbb
sorozatára.*

Viszlát
Morvay Lacy
Bp. 2002. május 19.

Gion Nándor!

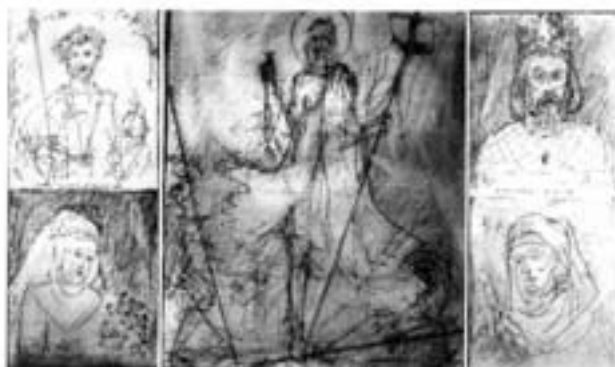
Elismerés és firtig hájam
valami kassai, kéri, legelőbb
az emlékeztető és a dokumentáció-
nok kár, hogy 'dipom' keresni a
emlékeztető eltemet egyt legelőbb
kedőtt somorósa!

Gion Nándor

Morvay Lacy

Bp. 2002. május 19.

Gion Nándor 2002. augusztusában hal meg. Bő más-
fél év múlva, 2004. márciusában követi őt Morvay László.

Morvay tíz évvel ezelőtt willámpostázott vázlatait
nézegetem.

Nem hiszem, hogy Gion készített volna vázlatokat. Tudhatta jól: nem ő írja meg a történeteit, inkább a történetei írják meg őt. Nagy melósként ezért ballaghatott be, hajózhathott be naponta, még a kora reggeli órákban munkahelyére, a színházba, ahol igazgató volt, egy üveg vinjakkal. Festett lötytynek, kotyvaléknak hívtuk magunk között azt a tömény italt, melynek népszerűbb változata lila címkéjén ez állt – és itt a reklám helye: RUBIN. Ezért mondogathatták a déli órákban megérkező, ébredve betámolygó színészek: az a különbség Gion és a svájci óra között, hogy Gionban mindig egy RUBIN-NAL több van. Mert Gion akkor fejezte be az írást, amikor megérkeztek a színészei. Akik a sűrű dohányfüstben megihatták az ürülő üveg alján maradt kotyvalékot.

(A szerző grafikája)

Otthon volt a színházban.
Azon a remek, áttételes kofahajón.
Nyilván a rádióban is otthon volt.
És otthon volt szenttamási történeteiben is, melyeket nem kellett kitalálnia.
Morvay keresztútját még látta.
Morvay keresztútja neki állít leginkább emléket.
Morvay keresztútjának története olyan, mint ha azt Gion már megírta volna, mely úgy szól rólunk, ahogyan a nagyon sunyivá töppedt túlélők szomorúságán átüt a vidáman pattogó citeraszó.
És a latrok, a megváltóval együtt, könnyebben túlélhetik az atomcsapást is.

Rákóczi-tükör

Közel négy évtizede (1973-ban) Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes gondozásában megjelent *Rákóczi tükör* címmel egy kétkötetes kiadvány, amely a függetlenségi háború történelmi dokumentumait: naplókat, jelentéseket, emlékiratokat adott közre. Kiváló munka volt (mára szinte megszerezhetetlen, csak az érdekesség kedvéért említem, hogy a két terjedelmes, díszes kötet ára együttesen 86 forintot tett ki!). Elképzelhető azonban egy másik „Rákóczi-tükör” is, amely a fejedelem alakját (vagy éppen a nevéhez fűződő szabadságharc eseményeit) a szépirodalom tükrében mutatja be. Magam most ennek a „tükörnek” néhány képét szeretném felvilágitani az egybegyűlteket előtt, természetesen nem a teljesség igényével, minthogy a II. Rákóczi Ferenc egyéniségét, élettörténetét és történelmi jelentőségét bemutató költői, elbeszélő és drámai alkotások mára egy kisebb könyvtárat is megtöltenének.

Rákóczi alakja a mögöttünk lévő két évszázadban a magyarság nemzeti „nagy narratívájának” a szerves része lett, a fejedelem és az általa vezetett függetlenségi háború ismerete nélkül nem csak a magyar történelemről alkotott képünk volna csonka, hanem nemzeti tudatunk és identitásunk is. II. Rákóczi Ferenc egyénisége és életének története szinte mindig jelen volt a magyar irodalom ösztönző tényezői között, igaz, nem mindig azonos intenzitással és nem mindig változatlan értelmezésben. Éppen ennek az értelmezésnek a története mutatja be annak a szellemi horizontnak a többszörös átalakulását, amelyen a nemzeti közösség a maga múltjával számot vetett, és önmagáról képet alkotott.

A fejedelem alakja jelen volt a 18. század népszerű énekköltészetében, abban a hatalmas irodalmi korpuszban, amelyet a magyar irodalomismeret „kuruc költészetnek” nevez. Ennek a terjedelmi tekintetben is jelentékeny költői anyagnak az összegyűjtése és kritikai feldolgozása – nem kevés korábbi vállalkozás, így a többi között Thaly Kálmán, Erdélyi Pál, Esze Tamás, Dávid Gyula és Stoll Béla szövegkiadásai után – mindenekelőtt a Rákóczi-kor kiváló kutatójának: Varga Imrének a nevéhez fűződik, aki 1977-ben (a fejedelem születésének 300.

évfordulója alkalmából) adta közre *A kuruc küzdelmek költészete* című igen gazdag gyűjteményét, és ebben kétszáznegyvenhárom verses szöveg tükrében mutatta be a korszak hadi, politikai, leginkább pedig „lelki” történetét.

A kuruckor költészete természetesen igen árnyalt, sokszínű képet ad Rákóczi alakjáról is, ennek a költői korpusznak olyan máig élő darabjai léteznek, mint az 1703 nyarán keletkezett *Rákóczi Ferenc buzgó éneke* című vers, amelynek szerzőségét több irodalomtörténet-író (így a szöveg első közzevetője: Badics Ferenc is) magának a fejedelemnek tulajdonítja, a *Rákóczi Ferenc éneke* (Cantio de Francisco Rákóczy), amely a fejedelem nevében szólítja egységes fellépésre a függetlenségi harcot vívó nemzetet, a *Rákóczi Ferenc bús éneke*, amely a hazájától búcsúzódó, önkéntes számkivetésbe induló fejedelem alakját rajzolja meg, és a *Magyar ének vagy Rákóczi-mars*, amely *Rákóczi-nóta* címmel talán a legnagyobb politikai és szellemi hatást érte el. Főként a reformkori magyar közgondolkodásban, és minden bizonnyal Kölcseyre, a *Himnusz* szövegére is hatott.

A Rákóczi alakját, küzdelmeit és személyes sorát felidéző kuruc költemények a fejedelem alakját részben mint szabadító, karizmatikus vezért, részben mint a Gondviselés végső kegyelméért fohászkodó tragikus hőst mutatják be. Az első (amint láttuk, magának a fejedelemnek tulajdonított) Rákóczi-vers még lengyelországi ihlet nyomán, de már Kálló várának ostroma idején keletkezett, s ebben a vezér a nemzet összefogására szólít fel: „Magyar nemzet, kérlek téged az Istenért, / Hogy magyar magyarnak ne szomjúzza vérért, / És senki ellenem ne fogja fegyverét, / Mert én nem kívánom magyar veszedelmét.” A *Rákóczi Ferenc bús éneke* pedig, amely mélyről fakadó vallásossága következtében az egyházi énekek közé is bekerült, a fejedelem szájába adva fejezi ki a vereség tragikus érzéseit: „Ím elmegyek országomból, / Drága kedves jó hazámból, / Eddigvaló hajlékomból / Költözni kell jószágomból. / Mutass, Jézus, kies földet, / Lakásomra adj jó helyet, / Ez életben csendességet, / Jövendőben idvességet.”

A Rákóczi-kor költészete mellett a 18. század elbeszélő irodalma mindenekelőtt magának a fejedelemnek az *Emlékiratai* is igen gazdag képet adnak az 1703-1711-es függetlenségi háborúról és ennek vezéről. A kuruc háború történetét természetesen mások is megírták, így olyan memoárok, amelyek a magyar irodalom hagyományai szerint nem pusztán a történetírás, hanem a szépirodalom körében is szerepet kaptak. Olyan emlékiratszerzőkre gondolok, mint Ottlyk György, a fejedelem udvarmestere, Teleki Mihály, a korábbi nagyhatalmú erdélyi kancellár fia, Vargyasi Dániel István, sőt maga Károlyi Sándor, aki a császári udvarral kötött kompromisszumot előkészítette. Ezek az emlékiratok olyan szerzőktől valók, akik korábban valamilyen szerepet vállaltak a Rákóczi nevéhez fűződő mozgalomban, később azonban beilleszkedtek a bécsi hatalommal kötött nemesi kompromisszum keretei közé. Ez a kompromisszum mély nyomot hagyott azon a képen is, amelyet többnyire évtizedekkel később rajzoltak meg a függetlenségi háborúról.

A Rákóczi alakját ábrázoló irodalom első klasszikus alkotása természetesen Mikes Kelemen nevéhez fűződik: a *Törökországi levelek* adott (magának Rákóczinak az *Emlékiratain* és *Vallomásain* kívül!) hiteles és gazdag, máig eleven ábrázolást a fejedelemről. Igaz, Rákóczi arcképét mások is megfestették az irodalom eszközeivel, így Pápay János, a fejedelmi kancellária „első szekretáriusa” törökországi követségének naplójában, Beniczky Gáspár, a fejedelem magántitkára az udvari életről adott feljegyzéseiben, Szathmáry Király Ádám, a fejedelmi udvar apródja pedig a lengyel- és franciaországi emigráció eseményeiről készített beszámolóiban. Rákóczi emberi alakjának klasszikus ábrázolása, méghozzá a bujdosás mindennapjaiban, az őt közvetlen közléről figyelő krónikás nézőpontjából, mindazonáltal Mikes leveleiben található. Ezeknek a leveleknek a központi epikai hőse, természetesen a levélíró rajongó szeretetétől övezett hőse, maga a fejedelem, ezért is volt Mikes munkájának oly nagy szerepe mindig a Rákóczi-kultusz történetében.

A 18. század magyar köztudata és irodalma mintha elfelejtette volna Rákóczit és kurucait, vagy éppen lázadóként bélyegezte meg, miként több korábbi híve is tette. A bécsi hatalom érdekeit éber figyelemmel kiszolgáló cenzúra a fejedelem emlékének minden apró megnyilvánulására felfigyelt, és keményen lesújtott ott, ahol valamiféle rokonszenvező kijelentést észlelt. Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes ma is érvényes monográfiája (*II. Rákóczi Ferenc*, 1976) említi azt az esetet, hogy a

cenzurális hatóság 1752-ben elkoboztatta Molnár Gergely nyelvtankönyvét, mert ebben a következő példamondat fordult elő: „Miként az oroszán a vadállatokkal harcol kölykeiért, úgy harcolt Rákóczi is Magyarországért.” Még a különben hazafias költő: Ányos Pál is, aki a jozefinista politika ellenfele volt, 1784-ben pártütőként mutatta be Rákóczit, akinek „pártos népe templomokat rabolt, / S ezért nem engedte az Isten hadának, / Hogy szabadítója legyen hazájának”.

Rákóczi emlékének felelevenítése és a Rákóczi-kultusz kialakulása csak a 18. század utolsó éveiben következett be, midőn II. József halála után, természetes visszahatásként a császárnak a magyar nemzeti öntudatot és intézményeket korlátozó rendelkezéseire, a nemzeti érzés valóságos reneszánsza kezdődött meg. Még az uralkodó életének végső napjaiban Bécsből Budára szállították a Szent Koronát, és az új uralkodó: II. Lipót Budára, majd Pozsonyba összehívta a magyar országgyűlést. A fellelkesült nemzeti érzés következménye volt az újjáéledő Rákóczi-kultusz is: országszerte terjedt a *Rákóczi-nóta*, a megyegyűléseken lelkes szónoklatok emlékeztek meg a hosszú évtizedeken keresztül elfeledett fejedelem hősieles küzdelmeiről, és természetesen a függetlenségi háború vezérének kultuszát szolgálta Mikes Kelemen leveleinek 1794-ben történt közreadása is.

Az első költő, aki Rákóczi Ferenc hősi egyéniségét mintegy történelmi példaként állítja a nemzet elé, Kölcsey Ferenc volt, aki 1817-ben írott *Fejedelmünk hajh* című versében idézte fel Rákóczit és Bercsényi alakját (a vers címe eredetileg, mint Waldapfel József 1935-ben megállapította, *Rákóczi hajh, Bercsényi hajh* volt, a költő a cenzúra szorításában változtatott ezen). A költemény gyászos szavakkal indul: „Fejedelmünk hajh! Vezérünk hajh! / Magyartok gyászban ül, / Még leng a szellem töletek, / s már lelke sem hevül.” Mégis a jövőbe vetett bizalom érzésével fejeződik be, egy ígéretes új korszaknak mintegy beköszöntőjeként: „rohan, mint ár, a győzelem / Kelettől nyugotig, / A láncsa zúg, a lobogót / Magas szellők viszik, / S ledőlt országok hamvain / Egy szép hon támad fel, / Mely lelket tölt, mely szívet ráz / Neve zengésével.”

Kölcsey már a bontakozni kezdő nemzeti megújulás történelmi példaként tekintett vissza Rákóczira. Zolnai Béla Rákócziról írott életrajza állapította meg, hogy a *Rákóczi-nóta* szövege minden bizonnyal a *Himnusz* tragikus hangoltságára és néhány sorára is hatott, annak ellenére, hogy abból a nemzeti Pantheonból, amelyben jelen van Árpád, Hunyadi János

és Mátyás király, minden bizonnyal politikai megfontolásból, hiányzik a fejedelem alakja. Mégis, mondja Zolnai, a *Rákóczi-nóta* sorai „mintha belecsengtek volna Kölcsey fülébe, mikor a *Hymnus* első strófáját és záróakkordját írta. >Jaj, régi szép magyar nép, / Az ellenség téged miként szaggat, tép<. És a nemzeti imádság háttérül – folytatja Zolnai – lehetne-e zivatarosabb századot odaképzelní, mint a kuruc-labanc visszavonás reménytelen korát? A Bujdosóét, aki szerte nézett s nem lelé honját a hazában.”

Rákóczi emléke és példája – az 1790-es évek viharzó nemzeti felbuzdulásának lanygulása után – lassanként vált ismét a magyar közélet, a magyar irodalom alakító tényezőjévé. Mutatja ezt az, hogy Vörösmarty, aki egyik ifjúkori zsenijében (*Rákóczi Bercecsényinél Lengyelországban*) már kísérletet tett a fejedelem alakjának felidézésével, 1826-ban keltezett *Mikes búja* című verse fölé a következő címet volt kénytelen írni: *Egy öreg rabszolga kesserve Pompejus sírja fölött*. Ez a hexameterekben írott költemény azt a kényszerű feledést róta meg, amely a távoli török földön nyugvó fejedelem emlékének az osztályrésze lett: „Árva hazád tiltott nevedet nem zengheti többé. / Vajha ne érezd ezt a súlyos földnek alatta, / S hogy fejedelmi porod nincs emlékezve, ne tudjad: / Ím élő emlék vagyok én, bú rajtam az írás, / És ha magyar tán még e gyászos földre vetődik, / Elmondom neki: Itt nyugszik fejedelmek hazádnak, / Számkivetett onnan, mert nem vala benne szabadság.”

A fejedelem és a függetlenségi háború kultusza az 1843–1844-es reformországgyűlés idején, majd minden korábbinál teljesebben és tudatosabban az 1848-as forradalom napjaiban bontakozott ki, nem véletlenül, hiszen a nemzet szabadságának és az ország megújulásának politikai és szellemi stratégiája mindenekelőtt Rákóczi emlékében és példájában talált igazán támaszra. A fejedelem politikai örökségének nagyszabású költői recepciója első sorban Petőfi Sándor tudatos Rákóczi-kultuszához köthető, ennek első megnyilvánulása a *Szent sír* című költemény 1847-ből, ez Vörösmarty imént idézett verséhez hasonlóan mutatott rá arra a nemzeti felelősségtudatra, amelyet a fejedelem távoli sírjának kellene felkeltenie, egyszersmind a költő, azaz önmaga feladatául szabja a hiteles emlékezést: „ott-hon már nevét is / Alig ismerik; csak / Egy emlékszik rája, / Egyedül csak egy... a / Költő, a szabadság / Ez öröklámpája.”

Petőfi gondolkodásában ettől kezdve Rákóczi neve és a szabadság eszméje szinte egybeforrott. 1848. április 21-én a következőket jegyezte be nap-

lójába (amely a pesti forradalom számos eseményét rögzítette): „Nagy péntek napja! Röpülj át 113 esztendő, emlékezetem, röpülj le a Balkán havasokon túl déli Törökországba a Propontis partjára, vidd magaddal a könnyet, mely sötét szárnyadra esett szememből, s hullasd azon férfi kezére, ki akkor és ott szűnt meg élni. Ez nagy férfi volt és az ő keze szent; megszentelte a szabadság kardja, melyet évekig villogtatott. Mennyit küzdött, mennyit küzdött! De sikertelenül, mert várhatni-e ott sikert, hol a barát áruló s a haza részvéttlen? Kiesett kezéből a kard, s a hősből földönfutó lett, és míg otthon csalárd barátja a hazaárulás dúsgazdag díjából lakomázott, addig ő a száműzöttségben ette a kegyelemkenyert. Ma száztizenhárom esztendeje, hogy meghalt, s vajon van-e széles e hazában, széles e világon kívülem ember, kinek eszébe jut, hogy a mai nap e hős halála napja? Oh Rákóczi!...”

Hasonlóképpen beszélt az elfeledett rodostói sírról az ugyanezen a napon keltezett *Rákóczi* című költemény, amely a márciusi események után született forradalmi versek – *A szabadsághoz, Föltámadott a tenger, A királyokhoz, Készülj, hazám, Megint beszélünk s csak beszélünk, A király és a hóhér* – között idézte fel a függetlenségi küzdelem vezérének dicsőséges emlékét: „Hazánk szentje, szabadság vezére, / Sötét éjben fényes csillagunk, / Oh Rákóczi, kinek emlékére / Lángolunk és sírva fakadunk! / Az ügy, melynek katonája voltál, / Nem-sokára diadalmat ül, / De te nem lész itt a diadalnál, / Nem jöhetsz el a sír mélyiből.”

A forradalom és a szabadságharc idején születtek Arany János Rákóczi alakját idéző költeményei is, így az 1848-ban keletkezett *A rodostói temető*, amely minden bizonnyal Petőfi imént idézett *Szent sír* című versétől kapta ihletét, midőn Rákóczinak és száműzött társainak emlékét ébresztve kívánta lelkesíteni új küzdelmében a nemzetet. A másfél évszázaddal korábbi függetlenségi háború a szabadságért vívott harc erőforrása lett: „a nemzet, e derék faj, / Dicsőségünk gondos őre, / Multja kincs-aknái felett / Élni fog örök időkre”. Az ezt követő *Rákóczi-né* című ballada a fogságra vetett ifjú Rákóczi példáját idézve ösztönözte bátor helytállásra a nemzetet.

A nagyszerű negyvennyolcas napokban Rákóczi Ferenc emléke és példája a nemzeti újjászületés és a függetlenségi eszme erőforrása lett, ezt példázta Szigligeti Ede *II. Rákóczi Ferenc fogsága* című drámája, amelyet hatalmas sikerrel 1848. november 4-én mutatott be a Nemzeti Színház. Ez a történelmi dráma arról adott képet, hogy a fiatal Rákóczi miként kötelezte el magát a nemzeti függetlenség

ügye mellett. Hasonló témát dolgozott fel, már a szabadságharc bukása után, Tompa Mihály *A fogoly* című költeménye, Rákóczi alakját idézte Gyulai Pál *Hangok a múltból* című költői ciklusában, Jósika Miklós 1861-ben kiadott *II. Rákóczi Ferenc* című hatkötetes regénye a fejedelem élettörténetét, az önkényuralom idején igen népszerű P. Szathmáry Károly 1862-ben megjelent *A bujdosók* című regényében a száműzött Rákóczi mostoha sorsát mutatta be. A fejedelem kultuszának ébren tartását szolgálta az is, hogy 1861-ben Toldy Ferenc gondozásában második kiadásban terjedtek el szélesebb körben Mikes Kelemen *Törökországi levelei*.

A Rákóczi-kultusz ettől kezdve folyamatosan élt tovább a 19. század második felének magyar irodalmában, mint költői téma és hangoltság (minthogy a kuruckor költészete poétikai és stílári értelemben is hatott) erősebb szálakkal szötte át a nép-nemzeti iskola másodvirágzásának költészetét és azt a megkésett romantikát, amely a Nyugat fellépése előtt kialakult lírában érvényesült. Magának a kuruc költészetnek, a kurucos romantikának a felfedezése és népszerűsítése Thaly Kálmán nevéhez köthető, aki népies költőként indult, majd a Rákóczi-kor történetírójaként vált ismertté és szerzett hatalmas közéleti tekintélyt. Mint ifjú költő igen szerette a történelmi témákat, szívesen archaizált, kedvtelve használta fel a régi magyar vers nyelvi és formai jegyeit. 1862-ben készült el első kurucos stíluskísérlete, a *Thököly bujdosó híve, 1697*, majd egész kötetre való kurucos verset írt, ezeket 1903-ban *Kuruc világ* címmel publikálta.

Legnagyobb sikerét a Rákóczi-kor költészetének kiadásával és feldolgozásával érte el, *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez* című 1872-ben közreadott gyűjteménye alapozta meg a kuruc-kori irodalomnak a század végén ismét felívelő kultuszát. Riedl Frigyes és Tolnai Vilmos mutatták ki (egymástól függetlenül) 1913-ban, hogy Thaly saját költeményeit csempészte a kuruc versek közé, sőt, éppen ezek lettek az antológia leginkább ünnepelelt darabjai, például az *Esztergom megvétele*, a *Bujdosó Rákóczi*, az *Ocskay árulatlása* és *A kölesdi harcról* című versek. A leleplezés évekig tartó szenvedélyes vitát eredményezett, és alaposan megtépázta Thaly Kálmán hírnevét. Pedig az álkuruc versekben igazi költői erő nyilvánult meg, és ha Thaly tudományos hitele csorbát szenvedett is, költői tehetsége, amelyet *Thaly Kálmány regénye* című írása szerint Ady Endre is elismert, igazolást nyert. Thaly valójában a „fejedelem íródeákjának” tekintette önmagát, és szöveghamisításait is az a rajongó

csodálat magyarázza, amelyet Rákóczi alakja és emléke iránt érzett.

A költészet erejével feltámasztott Rákóczi-kor és maga a kuruc költészet valósággal divatot csinált, amely a népszerű irodalomtól a művészeti iparon át az öltözködésig hatott, nagy befolyást gyakorolva a századvég nemzeti tudatára és közízlésére. Herczeg Ferenc *Ocskay brigádéros*, Fényes Samu *Kuruc Féja Dávid*, Lampérth Géza *Kurucok csillaga* és Kacsóh Pongrác *Rákóczi* című művei, illetve az igen népszerű Endrődi Sándor 1896-ban megjelent *Kuruc nóták* című kötete, továbbá Ábrányi Emil, Vargha Gyula, Lampért Géza, Radó Antal, Szabolcska Mihály, Sajó Sándor és mások költeményei, verses elbeszélései szóltatták meg ezt a nemzeti romantikát, amely különben az 1905–1906-os politikai harcokban, midőn a magyar politikai közélet lazítani szeretett volna az Ausztriához fűződő kapcsolaton, is életre kelt. Természetesen a korszak Rákóczi-kultuszát szolgálta, és erősítette a fejedelem és bujdosó társai hamvainak 1906-os hazaszállítása és elhelyezése a kassai Szent Erzsébet székesegyház Rákóczi-kriptájában. A kuruckor nevezetes hőseinek, mindenekelőtt magának a fejedelemnek az alakja sorra elevenedtek meg az irodalomban, a színpadon, sőt a népszínművek és az operettek kulisszái között. A kuruckort és a fejedelem alakját idéző irodalom (vagy álirodalom) a századvég hígbabb romantikájához igazodott, a milleniumi korszak nemzeti illúzióit szóltattatta meg.

Ugyanakkor a kurucos romantikának volt egy másik arculata is, a nemzeti illúziók mellett segített fenntartani az 1848–1849-es hagyományokat, általában a függetlenségi tradíciókat, az ellenzéki szellemet. Mint ilyennek volt igen fontos szerepe a századforduló után új tájékozódást hirdető, új eszményeket kereső ellenzéki értelmiség és irodalom mozgalmában. Mindenekelőtt Ady Endre úgynevezett „kuruc verseiben”, amelyek nemegyszer idézték fel a fejedelem alakját is. Ezekben a versekben a maga teljes gondolati és érzelmi gazdagságában szólt meg a költő magyarságtudata és patriotizmusa, amely egyformán kifejezésre juttatta a nemzeti büszkeséget és a nemzeti önbírálatot. Ady eredeti és hiteles költői nyelvet alakított ki a kuruc költészeti hagyományok nyomán, és korának, különösen az első világháborús esztendőknél a keserves tapasztalatait fejezte ki a bujdosó kuruc hagyományok lelkiségének életre keltése által. De nemcsak Ady, hanem Kosztolányi és Juhász Gyula költészetében is szerepet kapott a kuruc tradíció, a Rákóczi-hagyomány.

A Rákóczi-kultusz történetében kétségtelenül fordulatot hozott Szekfű Gyula 1913-ban megjelent és nyomban igen szenvedélyes vitát kavart munkája: *A száműzött Rákóczi*, amely a nemzeti romantika szinte kötelező sztereotípiáival ellentétben az emigrációba kényszerült fejedelem alakjának és környezetének valósághoz hű, hiteles ábrázolására törekedett. Szekfű munkája, miként ezt Zolnai Béla helyesen megállapította: „a magyar történelemtudománynak is próbája volt: szabad-e dokumentumok, hiteles források, megrostált följegyzések, önvallo-mások alapján kritikai arcképet rajzolni a nemzet Héroszairól, kockáztatva, hogy esetleg illúziók fosz-lanak szét, de az igazságot keresve, a lelki motí-vumokat magarázva és közelebb hozva hozzánk a dicsfénytől eltakart Ember arculatát.” A történettudós kétségtelenül olyan tényeket tárt a nyilvánosság elé, amelyek nem feleltek meg a kurucos romantikával táplált közvélemény érzelmeinek, ugyanakkor azt is igen gazdagon bizonyította, hogy maga a fejedelem milyen alázattal és lelki nemességgel viselte sorsá-nak hányattatásait, és ebben mindenképpen kör-nyezete és kora, hívei és ellenségei fölé emelkedett.

Szekfű munkája nem kis mértékben formálta át a hagyományos Rákóczi-képet, de talán azt is megál-lapíthatjuk, hogy a fejedelem kultuszát nem akarta megrendíteni, és nem is rendítette meg. Rákóczi alakjának és hősi küzdelmének emléke és példája, talán kevésbé romantikus módon, de tovább élt és hatott a két világháború közötti korszakban is. Ezt igazolták a halálának kétszázadik évfordulóján, 1935-ben rendezett országos ünnepségek, ame-lyeknek legfőbb tudományos hozadéka a Lukinich Imre szerkesztésében megjelent, igen értékes két-kötetes *Rákóczi Emlékkönyv* volt. Az évforduló al-kalmából írta és adta közre 1939-ben Herczeg Fe-renc *Pro libertate* című, a romantikus Rákóczi-képet felelevenítő regényét, és természetesen a népsze-rűsítő irodalom, illetve az ifjúsági irodalom is szá-mos munkával adózott a fejedelem kultuszának.

A második világháborút követő korszakban Rá-kóczi alakját az úgynevezett „haladó hagyományok” között tartotta számon a tudományos irodalom és a politikai élet. Ennek kétségtelenül megvolt az a jóté-kony következménye, hogy a kommunista korszak-ban is szabad utat kapott a Rákóczi-kultusz, nem éppen a hatalom szándékainak megfelelően, első-sorban a nemzeti függetlenség hagyományait és a nemzeti identitás szellemét erősítette. Ebben az értelemben kapott szerepet és vált népszerűvé Bá-rány Tamás *Rákóczi zászlai* (1962) című ifjúsági re-génye, és ezt a függetlenségi Rákóczi-hagyományt

ápolta az új magyar költészet is, olyan versek, mint Vas István *Nagyszombat, 1704*, Bóka László *Sá-rospatak*, Takáts Gyula *Mikes Kelemen elveszett leveleiből*, Devecseri Gábor *Rákóczi tölgye*, Csa-nádi Imre *Rákóczi* és Sípos Gyula *Thököly utolsó levele II. Rákóczi Ferenchez* című költeménye, illet-ve Jánossy István 1958-ban megjelent szép verses regénye: a *Rákóczi ifjúsága*.

A korszak kétségkívül legnagyobb – a Rákóczi-kultuszt szolgáló (és bizonyos mértékig új utakra terelő) írói vállalkozása Laczkó Géza hatalmas, *Rákóczi* című történelmi regénye volt. Az író már korábbi, 1917-ben az olvasók kezébe került *Német maszlag, török áfium* című, Zrínyi Miklós életének szentelt regényében igazolta, hogy milyen történet-írói alapossággal, egyszersmind művészi kompozí-ció-s készséggel és nyelvteremtő erővel képes életre kelteni nemzeti múltunk nagyszerű hőseit és drámai eseményeit.

A Rákóczi-regény Laczkó Géza írói munkássá-gának legnagyobb vállalkozása volt, a negyvenes évek elejétől egészen 1953-ban bekövetkezett ha-láláig csakis ezen a művén dolgozott. Kis soroksári lakásában minden közszerepléstől visszavonultan, szerzetesi fegyelemben jegyzetelte a forrásműve-ket, róttá tele az íveket. A Zrínyi-regény koncepciójából indult, sőt a két könyv között természetes össze-függést látott, minthogy Zrínyi Miklós nemzetpoli-tikai terveit: a független és megújuló magyar államot a Rákóczi-szabadságharc kívánta megvalósítani. A regény építkezése és epikai alakzata is a korábbi eredményeket követte. Laczkó modern regény-eposzt alkotott, ahol az epikus teljesség az ábrázolt korszak széles körű bemutatásában, a megidézett világ teljes képének feltárásában és felrajzolásában érvényesült.

Hatalmas kutatómunkát végzett, egy történészt is meglepő ismeretanyagot halmozott fel. A realista teljesség elvét a tudományos rekonstrukció igényé-vel egészítette ki. A klasszikus regényeposzt nagy-szabású kortörténeti képpé, művelődéstörténeti tablóvá fejlesztette. Egy korábbi tanulmányában – *A történelmi regény* – úgy indokolta meg a téma efféle felfogását, hogy arra a felelősségtudatra hivatko-zott, amit a realista írónak kell éreznie a múlt való-sága iránt. Őbenne valóban volt ilyen felelősség-tu-dat, szinte monografikus teljességgel keltette életre Rákóczi Ferenc ifjúságának és a kuruc-labanc há-borúknak történetét, tárgyi és művelődéstörténeti képét és nyelvi kifejezéseit. Regénye mégsem vált művelődéstörténeti tanulmánnyá, emberismerete és lélektani érzéke, a cselekmény bonyolításának

és szerkesztésének költői biztonsága megőrizték a munka szépirodalmi jellegét. Rákóczi vívódásainak, önmagával folytatott vitáinak ábrázolásában pedig azt is érzékeltetni tudta, hogy a regénynek időszerű mondanivalója van. Az író maga is a nagy történelmi sorsfordulók természetén és kilátásain, a magyarság történelmi esélyein gondolkodott.

Nagy művét sajnos már nem fejezhette be, a trilógiából csak az első két rész – *Isten árnyéka a földön, Vörös zászlók alatt* – készült el, a harmadik kötetből – *A „magyar király”* –, amely a fejedelem emigrációjának történetét dolgozta volna fel, már csak vázlatokat tudott készíteni, a munka lezárására nem maradt ideje. A Rákóczi-regény azonban így is a fejedelem hősi sorsának bizonyára legnagyobb irodalmi emlékműve lett.

Végezetül, engedtessek meg nekem, hogy gondolatmenetemet Ravasz László református püspök szavaival fejezzem be, ezek *Az örök Rákóczi*

című esszéjében az 1935-ös *Rákóczi Emlékkönyv* zárótanulmányában olvashatók. Rákóczi – összegzi a fejedelem sorsában kitapintható történelmi példázatot – „a magyar nemzetnek képe és egybefoglalója, aki lázadóvá lesz, és számkivetésben hal meg. Tragikum, ma az örök magyar tragikum: sohasem lehetett azt csinálnunk, amit kellett volna; mindig azt kellett csinálnunk, amit lehetett. Ez a megalkuvás élettörvénnyé vált s ennek az élettörvénynek halálig való tagadása Rákóczi Ferenc. Győzelem nélküli hős, akinek arcán nincs mosoly, s ezért a Rákóczi-fogalom hangulati velejárója az árvaságnak, szomorúságnak az az érzése, amelyben a magyar saját létének nagy fenyegetéseit és ellentmondásait érzi meg.” Igen, Rákóczi alakja nem pusztán a történelmi hősé, az államférfié, az íróé, Rákóczi alakja nemzeti önazonosságunk nagy jelképei közé tartozik. Méltán került arra a pantheoni magaslatra, amely a magyarságnak ma is eszményeket kínál, és irányt mutat.

Révész, fényárnyékba kapaszkodva

Ha felütjük a Kortárs Magyar Művészeti Lexikon harmadik kötetét (Enciklopédia Kiadó III, Budapest, 2001.) Balázs Arth Valéria tollából eredő mondatokkal szembesülhetünk, melyekkel ekképpen som-mázza Révész Róbert életpályáját, a kezdetektől fogva:

1991-től Magyarországon él, szabadfoglalkozású fotográfus. Munkásságának főbb ciklusai: fotografikai kísérletek, napsugaras oromfalak a Dél-Tisza vidékén, dzsesszzenészek, a zentai zsidó temető, az aracsi romtemplom, a Szegedi Kortárs Balett, színházi (és táncszínházi) fotók készítése. Könyvillusztrációkat, plakátokat készít, képei katalógusokban, színházi folyóiratokban jelennek meg...

Nyilvánvaló, hogy e három kiragadott mondatba tömörített művészi pályát számos kiegészítő elemmel kell kibővíteni ahhoz, hogy megközelítőleg megkapjuk azt a szimbolikus képletet, mely fotóművészüket tényyszerűen, vagy legalábbis hihető módon bemutatja. Nos, Révész Róbert indulásától a Bika jegyében születettek kitartó és makacs küzdelmeivel szembesülünk. Erre utal nyughatatlan ténykedése. Mellesleg, Révész Róbert kiváló etno-zenész. Nem annyira mellesleg pedig feltűnően *vérbeli fotóművész*.

Külső és belső küzdelmeinek folytonosságát, megszakíthatatlan, láncszerű folyamatát Révész lakonikus nyugalmaival jellemzi. Látszólagos hig-gadtsága csak felszíni máz: alkotói fellángolásai, szellemének nyugtalansága, örök-járása jól körvo-nalazható, ha megtekintjük műveinek fejezetekre tagolható sokaságát, ciklusokra tagoltságát. E feje-zeteket kilométerköveknek is mondhatnám, melyek nemcsak témájukban, hanem technikai fogásokban, váltásokban, csiszolódásban gazdagok. A Bika föl-des jegyében született Révész Prométheuszként lángot, fényt (fényt leképező gépet!) visz magával egy nedves közegű tér-idő reláción át. (Aszcenden-se az Ikrek csillagjegy, szemben vele a Nyilas. Ta-lán innen eredeztethető a benne lévő tüzesesség...) Mondhatnánk, evez és haladásában megvilágítja környezetét.

A vadász és a vad

Evilági vizsgálódásainak, szemlélődő, felfedező érdeklődésének ragyogó szegmenseit és gondola-ti tisztaságát, következetességét, tisztánlátását és belső fegyelmét kell megcsodálnunk. Fotósorozata-in tétovaságnak jelét nem látjuk, nem is láthatjuk, mert oly erős önkritikával rendelkezik, hogy addig nem süti el „fegyverét”, a fényképezőgépét, amíg nem látja elérkezettnek az exponálásra érdemes pillanatot. Mint valamiféle mágikus vadász kivárja, amíg az általa meglesett, kiszemelt „vad” a tisztásra ér, szabad szemmel is tisztán kivehető célponttá vá-lik oly módon, mintha aranymetszésszerűen ágya-zódna be egy tájba, tájkompozícióba. E pillanatban érdemes lőnie, illetve kioldania gépét. E (belső) szabály(h)ozás és szilárd önfegyelme miatt érezhet-jük Révész alkotásait telitalálatnak, fény-hozomá-nyát átütő erejű, a szemlélődőt magával ragadó má-gikus, magnetizált, tekintetet vonzó világképeknek.

Hunor és Magor?

Révész Róberttel 1982 nyarán, majd 30 éve ta-lálkoztam először, amikor a délvidéki ifjúsági mű-vésztelepre berobbant fényképezőgépével. Akkor ugyancsak a fényképezés mezején vadászgató fo-tós barátjával, a szintén zentai (később már: Zen-Tao is,) Hagymás Istvánnal (akivel talán akkor frissi-ben, az épp Temerin felé tartó autóbuszon ismerke-dett meg) együtt látogatott el a tehetséges ifjú érte-lmiségeiktől nyüzsgő TAKT-ra. Micsoda találkozás, micsoda véletlen ez? Csodálkozna rá az is, aki a *véletlenek* által elősegített sorsszerűségekben nem hisz...

A két fotós oly mértékben egymásra talált, mint az ifjesztők népének két mitikus hőse. A testvér-ség, a vér-testség nem mindig fizikai értelemben érvényesül. Nekem úgy tűnik, érdekes párhuzamba állítható Hunor és Magor, valamint Révész Róbert

és Hagymás István szellemi én-képe, képmása. A fogadott testvérek értő tehetséggel alaposan felvértezett képlete és szimbolikája ugyanaz, csak más szellemi folyamat következménye. Azonban a testvérek egymás iránti bolygószerű vonzását, vonzaskörét és mozgását, az egymástól függetlenül működő, de egymás vonzaskörében mozgó fizikai és szellemi tömegek harmonizálását tapasztaljuk meg - ha „párhuzamba állítjuk őket”. Felettébb könnyű így döntenem, minthogy István Révész Robi rév-képeinek egyik legkiválóbb tolmácsolója. Megérzésem szerint bizonyára egyikük se bánja, ha nevük (mint ahogy képeik is) írásomban egymás mellé kerülnek, egymás közelségében vannak.

Másrészt, félelmeim is vannak, hogy Révész Robi művészi pályájának megfelelő tolmácsolására talán nem leszek igazán képes, hiszen István róla készült élvonalbéli karcolatát, melyet Robi kiállításmegnyitó szövegeként írt, nem találok felülmúlhatónak, de megkísérlem a saját nyelvezetemen is elmondani, amit Révész művészi arc-képén meglátok.

Együtt-hatás...A Bika és a Szűz

Jó okom van arra, hogy Hagymás Istvánt (*Szűz jegyű*) már írásom bevezető szakaszában megemlítem. Ezzel nyilvánvalóvá szeretném tenni, hogy az ő személyének fontosságát ki szeretném hangsúlyozni a révési alkotói opus kapcsán. A fényképész barátok között oly erős személyi, baráti és szakmai kötelék van, amely művészi, zenei, sőt emberi megnyilvánulásaik mindenkor párhuzamát jelzi. És bár világképeikben, akárha korai kísérletez(get)ő munkáikban nemcsak hajszálrepedésnyi, de szinte kozmikus méretű eltérések is mutatkoztak, korán rájöttem, hogy egyazon spontán ráhangolódásukkal, egymást kergető körkörös pályán mozognak. Ismerkedésüktől fogva érezhették, hogy itt valami olyan baráti szövetség köthető, amely kettejük ön-azonosságátudatát egymás felé kormányozza, és együtt hatásuk csakis erősíti alkotói hitvallásukat.

Anno, még világképeik kialakulófélben, oly mértékben egymás vonzaskörébe kerültek, hogy ma már jól kivehetően egymás ténykedésétől függetlenül is elválaszthatatlan kettősséget jelentenek. S bár eddig felmutatott eredményeik, a képanyaguk egymásétól jól elkülöníthető, kikerekedett művészeti opus, szellemi rokonság minden körülmények között kimutatható. Pedig ma már egyikük sem lakik

Zentán. Hagymás István immár negyed évszázada a mai Szlovéniában, a muravidéki Lendva szőlőhegyeinek jótékony árnyékában lakik, Révész Róbert pedig megmaradt a szőke Tisza partján, Szegeden él, szülővárosa közelében. Tehát több száz kilométer választja el őket, de mintha az ikrek ösztöneivel, ösztönös megérzéseivel rendelkeznének. A Bika és a Szűz, még így is érzik egymás szellemi „közelségét”.

Nevek, nevek...

Bár nevek elemzésében nem vagyok túl jó, mégis hiszek abban, hogy érthető-értelmezhető nevünk összhangban van, vagy legalábbis nagymértékben harmonizál földi létünkkel, tetteinkkel, cselekedeteinkkel. Még egyszer kihangsúlyozandó István elemző szenvedélyének meggyőző erejét, rögtön Révész névelemzésével is kezdhettük volna írásunkat. Istvánban alapos és orvosi tudással felvértezett név-boncnokot ismerünk fel, aki elemző-készségével immár régen megállapította és meg is fogalmazta, hogy a reánk testált nevek életpályánkat is meghatározó mélységes predesztinációja érvényesül életünkben. A szokatlan megközelítéseket bagatellizálók egyre szűkülő körét győzte meg ezen álláspontjának szilárdságáról.

Révész, Rév-ész...

Mi sem egyszerűbb, mint rálátni Révész nevének és egyéniségének megkapó azonosságára. A kérdés, hogy nevének rétegelt jelentése(i) egybevág-e e földi tevékenységével, akár szakmai, akár életviteli értelmezésben.

Nevében él a nemzet - mondja a magyar. Aho- gyan egy (Kárpát-medencei) ország, hagyományos (keleti módon) hithű népének nevét hirdetve (híresztelve, tovább éltetve, *tovább-érelve*), *gyarapítva* zászlajára tűzi, és beleépíti országnevébe-képviselő- letébe (pl: Magyar-ország, Hun-nia, Szerb-ia, Török-ország stb.). Mintha mi mindannyian a nevünk szimbolikáját, értelmezését, értését és nyugtázott elfogadását követnénk életünk során. *Legyél az, aki vagy* – szól jelmondatunk. Vagy még inkább érvényes: *Merj annak lenni, aki vagy*. Nevedben is. Úgy tűnik, hogy sokak számára ma már „idegenül” cseng e szlogen, de sok alkotó számára elfogadható!

A ma még kibogozható értelmű vezetéknevek legjavának valamiféle ősi értelme van. Ezen értelmet,

megértést, kódolt információkat tartalmazó (el)viselőinek továbbhagyományozója büszkén viselheti őseinek rangjelét. Csak szemelvényesen sorolunk fel néhány érdekes, megkapó vagy éppen megszokott vezetéknevet hosszan sorolható vezetéknevtárunkból. Pl. Király, Császár, Nemes vagy Báró társadalmi rangot fogalmaz meg, még ha sokszor csak megtéveszt bennünket. Nem mindig valós az a név (hány királyi sarjunk lehetne akkor a mai napig), de így is nagymértékben meghatározza viselőjének magatartását. Van úgy, hogy eredetileg csak véletlenül és pejoratíve született ragadvány- vagy csúfolónévből származik. Ismert a mai magyar szleng nyelvezetéből, ha rámondják valakire: Király vagy! De megjegyzi még: úgy viselkedik, mint valami kiskirály! És tényleg, lyukas cipőben, vagy mezítlábasan, kiskirályként is viselkedhet valaki. (Párhuzamként: ha még emlékszünk a mezítlábas pásztor Matyi, a későbbi Mátyás király koronát megbabonázó történetére, aki botját a földbe szúrva, rózsát növesztett...)

Foglalkozását illetően az Agyagos, Fazakas (Fazekas), Kovács, Molnár, Faragó, Kocsmáros, Kecskés stb. is mindent megmagyaráznak nekünk. Vagy ha éppen arra vágyunk, találhatunk még közösségi, társadalmi rangot eláruló vezetékeveket is. Pl. Bíró, Vitéz, Darabont, Hős, Levente, Katona stb.)

Ezen nevek jelentésükben egyfajta értelmező, tolmácsoló magatartásra készítik viselőjüket. Vagy eleve meghatározzák a pályájuk során mihez tartásukat, viselkedésüket.

A RÉVÉSZ névrokonai a vízközeliséget jelzik, Hajós, Csónakos, Ladik(i), Bárkás, Kormányos, Vízi-Vízi-Vízy, vagy akár Halas, Halász (hal-ász, hal-ál), a helységnevek közül: Sajkás (!) és még néhány vízi vagy vízparti szereplő.

A Révész vezetéknevében is benne foglaltatnak olyan ősi magyar kifejezések, amelyek végtére is rejtett meghatározói Révész egyéniségének és művészetének. A révész folyami szakma, bennünket a túlsó partra átsegítő szellemi lény, amelynek találékonysága (*Ész*), egyik *hatékony fegyvere is*. Vízen járó alkalmatosságával oda-vissza ingázik, lebeg, úszik. Ezt a görög mitológiából is ismert figurát az őskorban is ismerhették, hiszen barlangrajzok, barlangrajzolatok és -vésetek bizonyítják a túlvilágba vetett hitüket. A mi korunkban a révész mitikus alakját már egy keresztényhitű világ hőseként, Szent Kristóf néven tiszteljük, aki magát Jézus Krisztust (Népek Krisztusa!) is átcipelte lelkünk titokzatos folyóján.

Csónakja, szere: fény-hang-szer...

A mi Révészünk uralja a vizet és a szakmáját. Időnként megzabolazza a néha rakoncátlankodó, folyamat, vízhullámozást, örvénylést. Rendet tud tenni, mert rendet kell neki teremtenie a vízen. Sokszor és bátran merül le az időnként friss és áttetsző, időnként zavaros vagy sötét vizekbe, melyekben úszni is tud. Csak Ő tudja, hogyan uralja a vizet és úszó alkalmatosságát is. Ugyanis a révész szakmáját ősidőktől fogva alaposan ismeri, tudja, bírja és uralja. Munkaeszközét illetően megosztott, két külön szférára tagolódik foglalatossága. Az egyik az általa jelképesen és valóban is kormányozott rév, ladik, csónak vagy csiklik (siklik, síklik, sík lik, sík lyuk...), illetve bármilyen formájú vagy kiképzésű vízi jármű, legyen az hengertestű, amelyet a múltban és a jelenben is egyaránt használ az erre érdemesült. Véd-szentje lehetne méltán Szent Kristóf, Christophoros, a Krisztus-vivő, aki a vízzel való küzdelemben révész-ként élte le életének második szakaszát. Révész közelsége a vízhez, a Tiszához, illetve a zentai Tisza-parthoz a vérségi kapcsolattal egyenértékű. Fotóművészünk immár két évtizede elköltözött városából, de eme vérségi kötöttsége örök hűségre

kötelezte. Mindig hazajár, visszatér, mint valami felfeldobott kő vagy vízen kacsázó kő, amely folyamatosan igényli az inercia által kivetett, szakaszosan el-elcsapódó asztrálestetnek a víz felszínéhez való visszatérését. Így Révész Róbert a víztől elszakadni nem tudás útját járja, és mindig visszatér választott szülőhelyéhez, választott közösségéhez, választott barátaihoz is. Ha hazatér, általában első dolga az, hogy megnézze a város alatt elfolydogáló, Zenta városát tápláló ősi folyót, a Tiszát. És ha módjában áll, vízre száll egyik-másik, a folyóval lélegző barátjával. No, igen, gondolom, ennek a vízbe merülés-ként is értelmezhető rítusnak, amely meghatározója közös Tisza iránt érzett szeretetüknek, kellő fajsúlyt kell kapnia. Egyszerű dolog, a név utáni szimpla beazonosít(gat)hatás, hiszen tudjuk, hogy alkotásai meggyőző ereje szerint *a lélek csónakosával találkoztunk Révész személyében. Csónakja, szere: fény-hang-szer...* Írja Hagymás István Révész Robi méltatásában, az óbudai Fonóban megrendezett nagy kiállításmegnyitóján...

Zenta – Zene – Zen-Tao

Mint említettük volt, Révész Robi a zenéhez, a zenéléshez is külön szálak fűzik. A nyolcvanas évek elején egy meglehetősen érdekes Tisza menti hangszer, a citera vonzásába került az akkoriban már Délvidék-szerte és Magyarországon is méltán népszerű csókai népzeneész barátja, Borsi Ferenc révén. Amikor először meghallottam ördögi citerálásukat, a népzeneből fakadó egyénített, fergeteges örömmzenélésüket, csak arra tudtam gondolni, hogy ez a csodálatos zene egy sámánisztikus elemekkel bíró, révületbe (Rév-ületbe) kergető vagy hajszozni tudó találmány.

Zenébe révedés...

Akkoriban sokfelé muzsikáltak együtt, és mindenhol zseniális újszerűségükkel arattak sikert, ahol eljátszották az előre megálmodott, átbeszélte és kikísérletezett muzsikájukat. Büszkén mondhatom, hogy több kiállításomat nyitották meg improvizatív zenéjükkel. Kettejüket akkor még nevezték így is: *Garaboncos együttes...*

A Garaboncos együttes három-négy év intenzív együttzenélés után fokozatosan megszűnt létezni, mind Borsi Feri, mind Révész Robi új utakat kezdtek járni. Részben pedig akkori mindennapos elfoglaltsá-

guk akadályozta őket abban, hogy együtt tovább gyakoroljanak. Borsi Feri megtartotta magának a „tisza forrásból” népzenei hagyományörzés elméletét, és magas fokra vitte annak tanulmányozását és tolmácsolását: a népzene szeretetének feltételek nélküli átadását, át-hagyományozását szolgálja ma is.

Révész Robi ugyanabban az időben ifjabb Burány Béla – Pöcökkel is muzsikált még nagyon intenzíven.

Így párhuzamosan futott a két zenekar. Ketten meglehetősen sok változatát próbálták ki a népzenei hagyományok és az afro-alapú muzsika ötvöztetésének. Robi eközben, időről időre hangszereit is váltogatta, mintegy kipróbálván saját magán, mely hangszer is hozzá illőbb. A szájharmonika (mert valójában ezzel kezdett zenélni 16 évesen) és citera után következtek: a furulya, kaval, tárogató, klarinét, alt szaxofon, didgeridou (ejtsd: *didzseridu*, ausztrál bennszülöttek fúvós hangszere), ütösök, és végül a legelemibb ösztönöket is megindító, a szívritmus hangján megszólaló csángó gardon (*ütőgardon*). Ez utóbbi lett talán legigazibb kedvence, és úgy tűnik, a szaxofonnal kitűnően bánó Burány Béla szintén szívbeli barátjával hatalmasat alkotott kettőjük.

Erre az időszakra esik a Révész Robi által megálmodott és évente megrendezett zentai múzeumi őszi képzőművészeti tárlat, amelyek zenés megnyitóihoz már kettejük újfajta zenélésére is feltétlenül szükség volt! Az együttzenélések ekkor mindkettejük részéről más zenész barátaik befogadására is alkalmasak voltak. Így az alkalmi zenekarrá alakult, és minden évben változó összetételű zenészcsoportok mindig valami meglepő és katartikus élményű, néha performanszokkal tarkított izgalmas műsorszámmá változtatták a megnyitókat.

A kiállítók száma legelőször három volt: Révész—Hagymás—Péter, majd négyre, ötre, hétre bővült, mígnem 2005-ben immár kilencen állítottak ki együtt: képzőművészbarátok.

Az együtt játszó zenészbarátok neveit is hosszasan sorolhatnánk: Révész Róbert, ifj. Burány Béla – Pöcök, Borsi Ferenc, Szokolay Dongó Balázs, Fábri Géza, Mezei Szilárd, Lajkó Félix, Hagymás István, a Dresch-kvartett, Ágoston Béla és a Mehari Garoba Zenekar, Bulatović Gabriel, Burg Balázs stb., stb.

Indulásának és fényképciklusainak, ha úgy tekinthetünk, immár kilenc korszakának leképezésére szeretnénk vállalkozni.

Első fényképek és fotografikai kísérletek (első ciklus)

Révész legelső bemutatott fényképei szimbolikusnak mondható összefoglaló, tömörítő képsorok voltak. Emlékszem a TAKT közös tárlatán kiállított két korai munkájára (1982-öt írtunk akkor), melyek már nagyfokú érzékenységről és koncentrációképességről vallottak. Az első fényképen opusának kezdete volt látható, melynek tárgya egy hátra fordított csónak ívelt bordázat-csúcsának kinagyított képe, melynek szimmetrikus íve Révész monogramjaként csónak-révész relációjával elindította önön művészi pályáját.

Másik, ekkor kiállított képe volt első fotografikái egyike: a szitakötőszárny egy rézsút a képbe ékelt, kinagyított fotónegatív, fekete háttéren felvillanó erezet-folyam, bársonyos háló. Meglepő volt ennek az erezetnek tökéletes, érrendszer-szerű játékos rajzolata – így rajzolt Isten keze – akár a Tejút csillag-folyamának egy sejtelmes szövődménye, kitarkart, kivágott reprodukció-szelete, akár egy evező, amely utal az előző csónak használatára. (A címe azonban ennél többet is sejtet: *Vulva*).

Révész Robinak tehát már indulásakor megvolt az evezője és a hajója is, amelyet hamar elköltött a parttól, hogy elindulhasson végre kockázatos kimenetelű vízi túrájára. Bennem úgy él, hogy e két képpel indított a saját mikro- és makrokozmoszát megismerni vágyó Révész Robi. Az *Ősidő a jövőben*...

Ez a cím valójában átvét volt az Art Ensemble of Chicago fekete zenekartól. Ők találták ki az Ancient to the Future-t. Annyira magával ragadta a zenéjük és eme jelmondatuk, hogy teljesen azonosult a címmel is. Az *Ősidő*... fényképsorozat elsőként Zentán bemutatott kiállításának ciklusa, a *révből indulás*

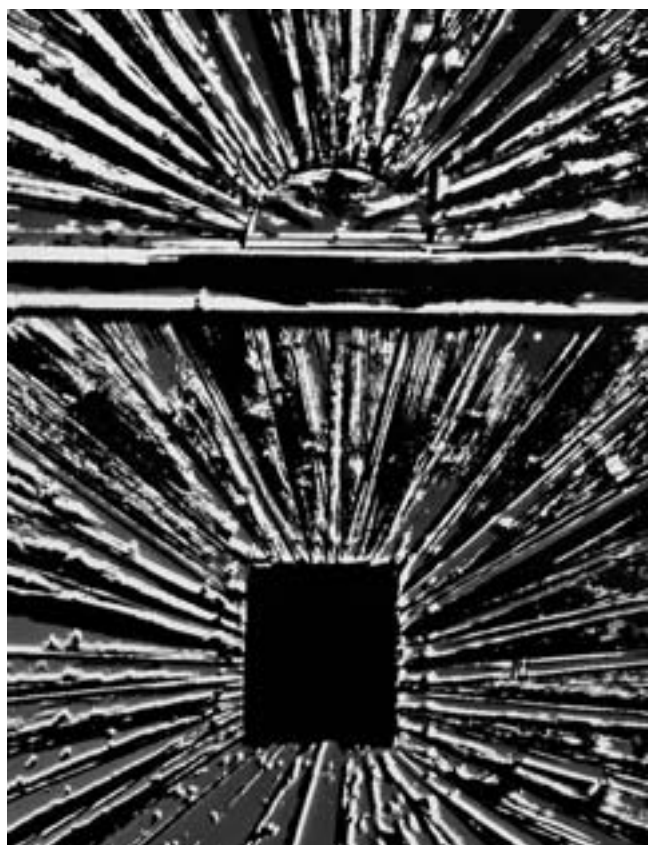
jó hátszelével, megtörtént. A bennünk élő, szabad szemmel láthatatlan világ feltérképezője, megkristályosodott anyagok (Anyag-G) óriásira nagyított struktúráiba álmódta meg képződő magánmitológiáját. Sorozatának képcímei a misztikum bűvöletéből erednek. Még meglévő kiállítási meghívójából lépésről lépésre követhetjük alakuló szimbolikáját, ekképpen tagozódnak, és ekképpen értelmezzük őket:

Nagy Bumm: az ősrobbanás, az energia áradása, a Nap és a Tűz keletkezése. A *Gleccser* és *Kehely* ábrázolásának roppant természeti erők szüleményei. A *Megváltó* és a *Nő* a kereszténység mítoszának alakjai, ősapa- és ősananya-képletei. A *Vulva I. és II.*, a létezés misztikumának igézetében „születtek”. Az emberiség archaikus őseinek hiedelemvilágából vett motívumai (*Phallikus képződmény, Sámán, Életfa, Áldozat*) a beinduló emberi energiák nyomán észlelt periodikus és minőségi váltásokat követi. A *Spirális* és a *Koponya* szimbolikája a külső (makro) világ és a belső (mikro)világ párhuzamba állítását jelzi. A *Metamorphosis* valamiféle metafizikai átalakulást álmódik. A *Hová megyünk?* pedig egyenesen beleröpít bennünket a múlt és a jövő örökös körforgásába...

Napsugaras oromfalak a Dél-Tisza vidékén (második ciklus)

Talán feltérképezési szándék indíthatta el a népszerűvé vált napsugaras oromzat-ciklusát. „A” Révésznek ez a sorozata immár az archaikus, vagy népi kultúrájú, eredetű jelrendszerekbe való elmélyülését jelezte, tehát már az archaizmust magában foglaló múltat, még pontosabban a *közelmúltat ábrázolta*, amely még nem kopott el, bennünk él népi hagyományaink révén. A zentai és Zenta környéki falvak nagyszerű népi építészetének művészeti remekeit, a napsugárszerű, halszálkás, bordázott, vagy rombuszosan, csónakszerűen (vulvatikusan) összeillesztett oromzat-együtteseket (és egyéb néprajzi jellegű emlékeket) ábrázolja. Később a '90-es évek elején-közepén Valkay Zoltán építész-építőművész barátja készülő könyvéhez (*Zenta építésze*) közösen kezdték el módszeresen feltérképezni, összegyűjteni azokat a házoromzatokat, amelyeket Révész Robi már a '80-as évek közepe és vége felé fotózott, csak úgy saját magának... A 80-as években a magyarországi táncbáztalálkozók nyomán divatosá vált népzenei hullám kapcsán született meg a délvidéki Népzenei Fesztivál népzenei anyaga, Bodor Anikó

néprajzkutató nagyszerű népzenei válogatása baki-
litlemezen. Emlékeztet a számunkra, hogy a lemez
borítótasakjára Révész Robi e ciklusból kiválasztott
fotója került fel, talán azon okból, hogy mintegy rontás
ellen óvó *mágikus szemként* örökjön romlatlan népi,
népzenei kultúránk felett...

Sámános, napsugaras oromzatok 2.
(harmadik ciklus)

A Napsugaras oromzatokat 1990-ben Révész
Robi külön ciklusként is megvalósította, imasző-
nyegként fény-írta, majd negatívba fordította az ily

módon *erőnővelt kompozícióit*. Ezzel a belső ener-
giákat felduzzasztó napsugaras oromfalai három ár-
nyalatban (fekete, *egy-árnyalatos szürke* és fehér)
leegyszerűsítve, jelkép-, és mintázatszerűen „grafi-
kásítva” pompáznak.

E sorozata nem esik egybe a délszláv hábo-
rú 1991-ben oktan módon kirobbant, terrorista
módszerek által felszított őrjöngő pusztításával,
és a Drávaszögben megkezdett kegyetlen harcai-
val, amelyek véglegesen tönkrezúzni igyekeztek a
Dráva és a Duna találkozásánál egybeékelődő Ár-
pád-kori magyar falvak szorongatott népcsoportját.
Utóbb azonban úgy tűnik, hogy Révész erős látnoki
hatással bírt, mellyel előrevetítette a később bekö-
vetkező tragédiát. Bár fényképei a bácskai Zenta
értékeit őrzik, fotósorozatának, megkövesedett,
„befeketedett” képi levonatainak határfoka a puszt-
uló Drávaszög építészeti kultúrájának archaikus
vonásait és évszázadokon át megőrizni tudó népi
kultúrájának arculatát idézi, mélyen tragikus és láto-
másos színezetben.

A dzsessz-zenészek sorozat (negyedik ciklus)

A dzsessz szenzációs világkörűli körmenete nem
kerülte el a Délvidék magyar közösségét sem. Így
Zentán is megszülettek a jó népi hagyományokon
nevelkedett világ-vágyó művészek, képzőművészek,
fotósok, néprajzosok, zenészek... Révész Robi nagy-
szerű hallását nemcsak a dzsessz abszolút értésével,
hanem képi leképezésével is megvalósította, amikor
Dormán László dzsesszértő fotóművész nyomán, sa-
ját zenei révületeit megvalósította. A zenei pillanatok
tévedhetetlen kiválasztásával és nagyszerű megra-
gadásával, a dzsessz hiteles vajdasági tolmácsoló-
jává vált. Első maradandó értékű fotója egy amerikai
fekete szaxofonos és zongorista Charles Gayle, zon-

mát, élők és holtak szimbolikájának megfejtését tűzte ki célul, amikor óvó és *eltakaró* gazrengetegéből kiszabadította a jelképi ábrákkal gazdagon díszített sírköveket. Szökkenő szarvas, szimmetrikusan egymásba forduló mágikus kezek, kéz-levonatok, szomorúfűz... értelmüket vesztett, immár ködbe merülő jiddis írásjelek. Egy vészorszak néma tanúságtevői. (A sírköveknél Révész számára nagyon lényegesek voltak a természetes úton bennük lévő fossziliák, főleg csigák, amikről tudjuk, hogy lélek-szimbólumok.)

Az aracsi romtemplom (hatodik ciklus)

gora fölé görnyedő fohászatát örökíti meg az 1986-os újvidéki Dzsessz Napok plakátján, amely az ugyancsak dzsesszrajongó kanizsai grafikus, Bicskei Zoltán szervezői munkájának jóvoltából került a világ legjobb zenéit befogadó városba, Újvidékre.

Egyébként a magyarok azt tartják, hogy a dzsessz magyar népzenevel történő fuzionálása, az etno-dzsessz egyik legrappánsabb példája a kultúrák minden akadályokat átívelő univerzális, szabad világának.

A zentai zsidó temető (ötödik ciklus)

Mementó. A zentai zsidó temető végső alkonyának pillanatait őrzik Révész Robi fotói. A tragikus és értelmetlen pusztítás köveket is megemésztő fájdalom.

Révész Robi a '90-es évek közepétől jár az aracsi romtemplomhoz: *feltöltekezni*. Több-kevesebb rendszerességgel. (Legelső alkalommal, Tari Istvánnal és Valkay Zoltánnal járt ott). A délvidéki szimbolika erejével bíró épületmaradvány, amelyet Révész Robi 2005-ben az Aranykor c. közös őszi tárlaton állított ki Zentán első ízben, minden bizonnyal leginkább szakralitása miatt fontos. Fontos annak ellenére, hogy egy kicsit dokumentum jellegű. Színházon kívül Robi ritkán fotózik kimondottan *szakrális térben!* Mint jelezte: *Aracs*

kivételével, amely helyszín mérhetetlen energiával tudja feltölteni...

**A Jel-színház és a Szegedi Kortárs Balett
színházi és más táncszínházi fotók
(hetedik, kettős ciklus)**

Szín, Tér, Színtér, Pad, Szín, Színpad, Ház, Szín, Színház, Tánc, Játék, Táncjáték, Mozdulat, Mozgás, Táncmozdulat, Színház, Mozgásszínház. Ragozhatjuk még sokáig, egyre megy... Révész újabb felfedezettjei a színészek és táncosok. Az örök

nyugalommal szemlélődő Révész-bika, erejének teljében hirtelen felfedezett egy kitörési lehetőséget immár statikusnak vélt, már-már korai fázisában majdnem beskatulyázott opusából, és rejtett erőforrásaiból merítve megzabolázhatatlanul előre tört. A mitikus erőket felszabadító *test-mozgás* lendületével, szabadba röpítő inerciájával és *örökítő erejével* felkavarta az eddig statikusnak, a zen-tanításának megfelelően mély kútba révedés nyugalmi állapotának tengerét.

Révész *Jel Színház-i* mozgásszínházi fotósorozata elemi ösztönök és elemi erők összeecsapásának elragadó pillanatai. Az ember végre megmutatkozik (Ecce homo), akár Isten-teremtette valójában is, teljesen pucéran, és táncra perdül. Mert a tánc felszabadít örökösen cipelt, szenvedett terheink alól. Testünk mozgása örömmel és kinnal, örökmozgó-mozgáskényszerrel áldott meg mindnyájunkat. A test gyönyörű kényszere és gyönyörre vágyása - a játékos mozgás...

A Jel Színház sorozat, vagy a Szegedi Kortárs Balett és megannyi más erőből duzzadó, mozgást kívánó táncsoport táncot lejtő emberi lényei erejük kifejtése közben *test-szimbólumokként* mutatkoznak meg Révész fotóin. A színészeket a Nagy József mozgásszínházában korlátlanul tobzódó mágikus realizmus kikeményített fény-árnyék hatásait tetten érő fotósunk kalodába tudja zárni. Tafota-rongyokkal, rafinált szerkezetekkel küszködő, megküzdő gombakalapos figuráit, az emberiség végzetes tragikumát kifejező néha nevetséges, néha torz, néha elesett emberi lényeit, mementóként zárja be camera obscurájába.

A másik, kortárs színház, táncszínház táncos-sorozatának vadjaira azonban selyemsebb, lágyabb közegben vadászik. Őket sokszor (kód) fátyolba burkolja fotós barátunk, oly

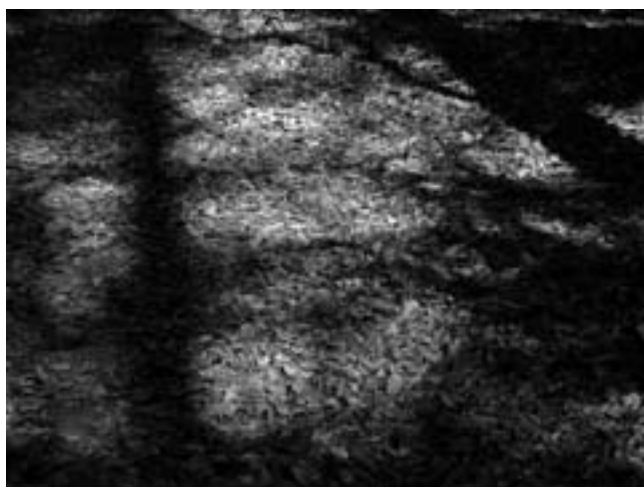
törékenyek... Miként Michelangelo kőből félig kibontott, sziklából magukat kibontó, szabaduló rabszolgái, kolosszusai, e porcelántörékenysé-
gük ellenére küzdenek az őket ölelő, fojtogató sötétséggel, az ősködökkel, őselemekkel. Szabadulásuk pillanatában pedig teret hódító tánclejtésükkel babonáznak meg minket. Révész Robi e sorozatában sötétségből előtűnő, ívelt fényben fürdő emberi testeket, nimfákat és faunákat, örömmel szarvasként szökkenő, párban kígyózó, osonó, gyötrelemben és gyönyörben vonagló, néha-néha megtorpanó vagy néha éppen magukba omló táncos figurákat ír képbe. E sorozatban mutatja meg, hogy igazán korlátlan ura a fényképezőgépeknek.

2002-ben mutatta be a Közép-Európa Táncszínház és a Nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház Horváth Csaba Barbárok című kortárs táncművét. Az előadásról készített „barbarisztikus” vadságú mozdulat-leképezések, iszonyú feszültségekkel telített kimerevítések Révész Robi fotóinak fajsúlyosságát még inkább kidomborították. Így járt fotóművésztünk a „Megbombáztuk Kaposvárt” című darabbal is, maga is megbabonázva feszes tempóban dolgozott velük. Célja immár nem a dokumentálás, hanem a katartikus élménysorozat élményének továbbvitele. Hogy is mondtuk gyermekkori játékunkban? Tüzet viszek...

Révész Robi, talán az eddig legnépszerűbb fotósorozatát mutatta be rövid idő alatt, vagy fél tucat helyen.

És az emberek hol vannak? Tájélotók (nyolcadik ciklus)

A 2008-2009-ben megszületett fekete-fehér ciklus, melyet élőben nem láttam, kemény kihívás. Plánfilmszerűen elnyúló, keresetlen, spontán ráérzéssel ellesett, leképezett fotósorozat, mely nélkülöz minden tudatos komponálást. Ami kimarad a képből, az nem létezik számára, és számunkra is csak az a titkokat ölelő természet, amely önmagát valósítja meg, se nem szép, se nem csúnya, se nem rossz, se nem jó... Csak önmagáért létezik: de nem öncélúan, és önmegvalósító: de nem önző módon. Épp csak: van. Létezik. Minden erre irányító erőszakos létre kényszerítő körülmény és logika hiányzik belőle, és mégis él, burjánzik. Ez a felfedezése, a természet újszerű imádata Révész Robi sajátja. Párhuzamba állítható Hagymás István a kilencve-

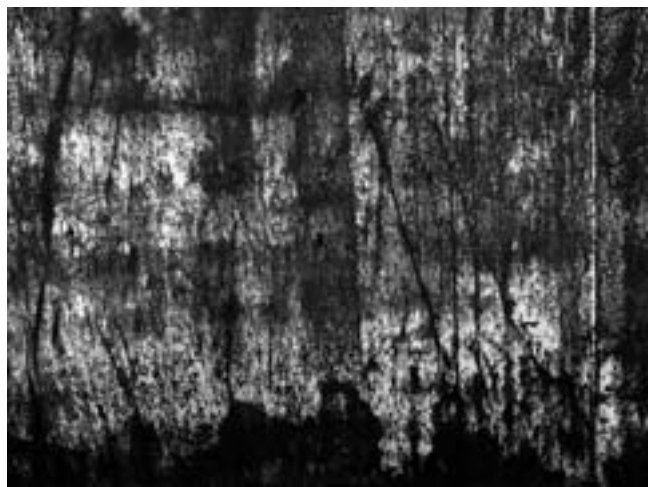
nes években álmódott Mura-sorozatával, amely táj, víz és növényzet kapcsolatának vízben megtükröződő, megkettőződő ünnepélyét hirdeti, és mégis egészen más. Egyikük sem rest kimondani, mi, emberek kimaradhatunk belőle bátran, mert hiába tartjuk önző módon a teremtés koronájának magunkat. Földet, élővilágot, tájat, közösségeket és egymást ölelő trónbitorlókat vagyunk a teremtés mítoszában. Mi, emberek kimaradtunk a kettejük által feltérképezett természetből. Kimaradtunk belőle. Nem vagyunk. Nem vagyunk része az általunk letarolni szándékozott, érintetlenségében tündöklő természetnek. Nem vagyunk részesei az ős-fák érinthetetlen szentségének, és a bujaságukban nyújtózó füveknek, vadvizeknek. Révész Robi titokban mutatja meg nekünk, embereknek, hogy mit kellene szeretnünk, és hogy mit kell tisztelnünk, csak önmagunkat komolyan bevőknek.

Az édenből kirekesztve...

Fény-hozó (absztrakt, festői sorozat) fotói (kilencedik ciklus)

Legújabb sorozata Révésznek a színekben utazás. A megzabolázhatatlan fények, árnyékok, árnyalatok impresszív-impresszionista hatásának pompás kavalkádja, ismét egy olyanfajta ráközelítés eredménye, amely a valamikor régen kísérletező ifjú fényképészt idézi. Révész Robi első bemutatott ciklusa, a fotogram technikájú, felnagyított fekete-fehér mikro-kozmosz most mintha színekben visszaköszönni látszanék. Témájában azonban más, technikailag pedig teljesen újszerű – digitális kamerával készített. Révész Robi most egy harsányabb új világot fedezett fel. A modern festészetben, az 1900-as évek legvégén kibontakozó színpompás, a fény és az árnyék hatásaira építő (plen air) impresszioniz-

mus, és a huszadik század avantgárd vonulatába illő expresszionizmus ötvözetét idézi a bravúrosan megválasztott fríz: kő-moha benőtte, ütött-kopott, tépett, csiszolt, erodálódó felületek masszív, ugyanakkor könnyed levegővételű, harsány és mégis mértékkel bánó, ízléses skálája. A természet expresszív festőisége pedig már első képeinél oly erőteljessé válik, hogy emberi kézzel, festői tehetséggel nem utánozható, mert: *A legjobb festőművész is hibázhat, de a természet nem.*

Miként Révész Robi sem, amikor e szinte tökéletes, *fényárnyékba kapaszkodó* látványkompozíciókat megörökíti.

Riadalom az aranykalitkában (I. rész)

Könyvkiadói monopólium és autonómiaellenesség (Dokumentumok)

1992. október

[A Fórum mint egyedüli támogató]

Lezárult a Magyar Köztársaság Művelődési és Közoktatási Minisztériuma idei pályázatának első üteme, amelyet a határon túli magyar könyvek megjelentetésére írtak ki. A Forum Könyvkiadó a benyújtott tizenöt kézirat közül tízre kapott támogatást. (...) E könyvek megjelenésének támogatására a Kiadó mintegy hat és fél millió forintot kapott. (...) Időközben lezárult a pályázat második üteme is, amelyre összesen huszonnégy kézirat futott be, s ebből a Forum Könyvkiadó bizottsága ismét tizenöt kötetet ajánlott a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Kuratóriumának a figyelmébe.

(Krónika, Híd, 1992/10. 813. p.)

1993. április 13.

Ágoston András levele a vajdasági magyar intézmények vezetőihez

Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Igazgató Úr! Tisztelt Főszerkesztő Úr!

Mellékelten küldöm a szerbiai kormányfőhöz címzett azon szándéknyilatkozat szövegét, amellyel a VMDK véleménye szerint meg kell kezdeni a vajdasági magyarság perszonális autonómiájának kiépítését. Jelenlegi helyzetünkben megállapíthatjuk: autonómia nélkül nem tudjuk fenntartani és továbbfejleszteni azokat a közösségi törekvéseket, amelyek identitásunk megőrzését, közösségként való fennmaradásunkat biztosítják. Autonómia nélkül a következő népszámlálásig harmadával, sőt akár felével is csökkenhet a vajdasági magyarok száma.

Mindezt figyelembe véve, s nemkülönben azt, hogy a kisebbségi szükségletek kielégítését szolgáló ingatlanok vagyoni jogi státusának megváltoztatása már sokhelyütt megkezdődött, a VMDK úgy véli, nyomatékot adna politikai követeléseinek, ha maguk az érdekelt vezetők is megnyilatkoznának a perszonális autonómia ügyében.

Amennyiben hajlandó írásban is támogatni a követelést, közös ügrről van szó, a VMDK vállalja, hogy a támogatások listáját saját levelével együtt április 24-én megküldi a szerbiai kormányelnöknek.

1993. április 20.

Bordás Győző válasza a VMDK elnökének

Ágoston Andrásnak, a VMDK elnökének

Kedves Bandi!

A legjobb akaratom ellenére sem tudom maradéktalanul elfogadni a VMDK-nak azt az elképzelését, hogy a vajdasági magyarság perszonális autonómiájának a létrehozása fennmaradásunk egyedüli záloga. Én az együttélésben látom megmaradásunk esélyeit, mert a mai körülmények között mindennemű autonómia, már csak másokat irritáló volta miatt is, tüzfészékké tehetné Vajdaságot. Ilyen tragédiát pedig sem saját nemzetemnek, sem másoknak nem kívánok.

Furcsállom, hogy a lényegi kérdés megvitatására semmilyen előzetes felhívást nem kaptam, s most egy kurta levélben szólítás föl ügyetek maradéktalan támogatására. Amíg meglátásaim és véleményem részletes kifejtésére esélyt nem kapok, sem a magam, sem az általam vezetett Forum Könyvkiadó nevében nem kívánom aláírni a felkínált levelet, de biztosítani szeretnék Téged és a VMDK-t, hogy tevékenységemmel továbbra is a vajdasági magyar irodalom és kultúra ügyét – remélem, közös ügyünket – kívánom szolgálni az alkotók párthovatartozásától függetlenül.

1993. június 22.

Bordás Győző levele Ágoston Andrásnak

OOOUR IZDAVAČKA DELATNOST

Forum NIŠRO, Broj 6, 22. VI 1993 god., NOVI SAD

Junius 15-ei keltezéssel levelet kaptam dr. Töttössy Istvánnétól, a Művelődési és Köznevelési Minisztérium etnikai és nemzeti kisebbségi főosztályvezetőjétől, amelyben arra kér, hogy „a főosztályunkra eljuttatott jelzések alapján” a határon túli könyvpályázat idei második menetébe vonjam be a VMDK képviselőit is. Tekintettel arra, hogy levelében jelzi, erről téged is értesített, feltehetően kettőnk ügyének tekinti a dolgot.

Az „eljuttatott jelzések” alapján arra kell gondolnom, hogy az „eljuttatónak” észrevételei lehetnek a Forum Könyvkiadó kuratóriumának eddigi munkájára, ami elképzelhető, függetlenül attól, hogy eddig sem hozzám, sem, tudtommal, kuratóriumunk többi tagjaihoz ezek a jelzések nem értek el. Ugy vélem, te is furcsállnád, ha a tények ismerete hiányában, vagy [...]formációk alapján mennének a „jelzések”, amikor minden pályázónak joga van betekintést nyernie nem csak a kéziratának recenziójába, hanem a kuratóriumunk munkájába is. Mindezen túl, az általunk nem javasolt kéziratokat a minisztériumi kuratóriumhoz is lehet utalni, amely fő[n]tartotta magának az utólagos elbírálás jogát.

E tényektől függetlenül, javasom, üljünk le egy megbeszélésre, mert ez hasznos volna mindkettőnk számára.. Annak nem látom semmi akadályát, hogy képviselőt jelöljetez kuratóriumunkba, lehetőleg író, vagy kritikust, mert a kuratóriumi tagság a recenzálási kötelezettséget is magában foglalja, azon felül pedig minden beérkező kézirattal részletesen meg kell ismerkednie.

Részletekkel most nem terhelnélek, ezért kérek, fontold meg a pályázatkiró javaslatát. Én ilyen értelmű választ küldök Töttössy Istvánnénak, azzal, hogy jelzem [...] munkánk során nem befolyá[...] bennünket a kéziratbenyújtó párthovatartozása, amit a megjelent könyvek az én szavaimnál is meggyőzőbben bizonyítanak, és a jövőben is magának a pályázatkiró minisztériumnak a „magasabb művészi és tudományos” kritériumnak megfelelő „nemzeti önismeretet szolgáló tudományos, egyházi, illetve kortárs és klasszikus magyar szépirodalmi művek” megjelenését fogjuk ajánlani.

Válaszodat várva üdvözöllek

[aláírás]

P.s.: Küldöm legújabb könyvkatalógusunkat, amely az eddig támogatott és megjelent könyvek jegyzékét is tartalmazza.

Újvidék, 1993. június 22.

Megjegyzés: A gépirat nehezen olvasható.

1993. augusztus 21.

Feljegyzés [a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének Elnöksége részére]

1993. augusztus 18-án a VMDK képviseletében találkoztam a Magyar Köztársaság Művelődési és Köznevelési Minisztériuma Etnikai és Nemzeti Kisebbségi Főosztályának vezetőjével, Töttös[sy Istvánnéval. Kérésre a tárgyaláson részt vett Mák Ferenc, a Határon Túli Magyarok Hivatalának főosztályvezetője, valamint Töttös[sy Istvánné javaslatára egy időre bekapcsolódott a megbeszélés folyamatába a Minisztérium két magas beosztású munkatársa, Aczél Endre és Tóth Sándor is. A találkozót mi kértük, azzal a céllal, hogy folytassuk a májusban megkezdett konzultációt, és lehetőség szerint megoldást találjunk a vajdasági magyar könyvkiadás támogatásának megoldatlan kérdéseire. Erre vonatkozó írásbeli javaslatunk, melyet korábban eljuttattunk a Határon Túli [Magyarok] Hivatal[á]hoz is, s amelyről a Művelődési Minisztériumban ezúttal elsősorban elvi egyetértésre szertünk volna jutni, Töttös[sy Istvánné részéről érthetetlenül heves ellenállásba ütközött. Véleménye szerint egyrészt nyitott kapukat döngetünk, amikor a folyamodványok odaítélésének nyilvános ellenőrzését kérjük, másrészt állítása szerint a kuratóriumi tagságot lehetetlenné teszik a magyarországi törvények, harmadrészt szerinte az újvidéki véleményező bizottságban már megvalósult a VMDK részvétele, noha tudtunkkal erre a VMDK senkinek sem adott mandátumot. Meggyőződésem, hogy az általunk támasztott követelmények teljesítése nélkül sem abba nem lesz világos betekintésünk, hogy a közpénzekkel valójában mi történik a Budapest – Szeged – Újvidék vonalon, sem pedig abba, hogy a könyvek támogatására megítélt összegek és prioritások reálisan lettek-e meghatározva, s ami még fontosabb, mindez összhangban van-e a vajdasági magyarság alapérdekeivel, serkenti-e az önismertünk szempontjából fontos munkák megszületését és kiadását. Felhívtam Töttös[sy]né figyelmét, hogy amennyiben a jelenlegi mechanizmus nem változik meg gyökeresen, ez azt fogja jelenteni, hogy azon erőket fogják támogatni, akik hátramosztói, sőt nemegyszer nyílt ellenfelei a vajdasági magyarság autonómiájának.

A Minisztérium részéről egyetlen ígéret hangzott el, mégpedig, hogy az elkövetkező napokban megtárgyalják kérésünket, és részletesen válaszolnak, dokumentumokkal illusztrálva korábbi lépéseket is.

Összegezve a megbeszélésen elhangzottakat, úgy vélem, az őszinte és nyílt eszmecsere hozzásegítette a Főosztály munkatársait, hogy pontos képet kapjanak szándékainkról. A tárgyalópartnereink által elmondott újabb részletek – hogy például valamenyny vajdasági kiadónak képviseltetni kellene magát a véleményező bizottságban (s ez még sincs így!), vagy hogy a Forum Kiadónak az esetlegesen képzett nyereséget a vajdasági magyar oktatás és művelődés céljaira kell visszaordítania –, még inkább meggyőztek arról, hogy a könyvkiadás támogatásának egész folyamatát a szakmai és politikai közvélemény és a nyilvánosság megnyugtató ellenőrzése alá kell helyezni.

Úgy vélem, a kezdeti értetlenkedés ellenére is bízhatunk a magyarországi partnerek mihamarabbi támogatásában, hiszen aligha hihető, hogy egy olyan gyakorlatot kívánnak huzamosabb ideig fenntartani, amely ellentétes a vajdasági magyarság autonómiáját deklaráltan támogató magyar kormányzati törekvésekkel.

Csorba Béla, az elnökség tagja

1993. december 29.

Levél dr. Tóttóssy Istvánné főosztályvezetőnek –
Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Etnikai és
Nemzeti Kisebbségi Főosztály, Budapest

Tisztelt Asszonyom!

Vegyes érzelmekkel, de főként nem kis csodálkozással olvastam a Csabáné Muzsnay Enikő által alelnökünkhöz eljuttatott úgynevezett Emlékeztető jegyzőkönyvet a Határon Túli Magyar Könyvkiadás november 3-ai üléséről, melyen a VMDK Elnökségének képviselőjében vettem részt. Csodálkozásom főképpen oka, hogy az ülésen elhangzottak egy jelentős részét hiányosan, vagy olyannyira eltorzítva láttam viszont, amely előttem teljes mértékben kétségesé teszi a jegyzőkönyv szavahihetőségét. Természetesen a többi jelenlevő felszólaló nevében nincs jogom az emlékeztető jegyzőkönyv korrekcióját kérni, a személyemre vonatkozó részeknél viszont feltétlenül ragaszkodom a következő kiegészítésekhez:

1. Amellett, hogy bíráltam a döntéshozatali mechanizmust, még rámutattam a következőkre is:

A Forum könyvkiadóval nemcsak az a baj, hogy a Forum-ház egészével együtt a szerb állam tulajdona, s így a Művelődési és Közoktatási Minisztérium minden forintjával közvetve a szerb államot támo-

gatja, hanem az is, hogy a Forum könyvkiadó nem jogi személy, emellett környezetében gyülekeznek azok a személyek, akik nyílt és leplezetlen politikai ellenfelei a vajdasági magyarok önszerveződésének és a VMDK autonómiatörekvésének. (Példaként említettem Bordás Győzöt, a Forum könyvkiadó főszerkesztőjét is.)

Az eddigi támogatás egyrészt nem volt átlátható és demokratikusan ellenőrizhető, ezért a VMDK feltétlenül ragaszkodik ahhoz, hogy az átszervezett, budapesti székhelyű kuratóriumban minden határon túli legitim magyar politikai szervezet kapjon helyet, s oda egy-egy, a könyvkiadáshoz értő szakembert delegáljon.

Az Alap korábban lefektetett elveivel összhangban (melynek sajnos az eddigi gyakorlat ellentmond) ne egyes privilegizált könyvkiadókat támogassanak, hanem a szerzőket illetve a szerzők műveit, s majd ők eldöntik, hogy melyik kiadóval és milyen formában kívánnak szerződéses kapcsolatba lépni könyvük megjelentetése céljából.

2. Nem szól a jegyzőkönyv arról a sajátos incidensről, amelyet Gallyas Csaba teremtett, miután bíráló észrevételeimmel szembeni tiltakozásul helyéről fölpattant és demonstratív el akarta hagyni az ülést, mondván, hogy nem tud egyetérteni azzal, hogy a kultúra ügyeiben politikai szervezetek képviselői vegyenek részt. Én ezt követően rámutattam, hogy magának az Alapnak létrehozása is politikai döntés eredménye volt, s hogy magyar kormány-pénzekből a határon túl kit támogatnak, ez de még mennyire, hogy politika. Másrészt hangsúlyoztam, hogy a kuratóriumba természetesen a politikai szervezetek is könyvkiadáshoz értő szakembert kell hogy javasoljanak.

3. Bordás Győzővel ellentétben rámutattam, hogy az alkuratórium (véleményező bizottság) munkájában Herceg János és Várady Tibor nem vett részt (mint látom, a jegyzőkönyvbe Várady neve már be sem került), de ami még fontosabb: Herceg Jánost az alkuratóriumba nem a VMDK delegálta.

4. Javasoltam (mások hasonló véleményével összhangban), hogy egy-egy határon túli regionális alkuratóriumot az érdekelt kisebbségi kulturális szervezetek hozzá[na]k létre, az ezzel kapcsolatos tanácskozás összehívása pedig legyen egy-egy politikai szervezet dolga. Ezzel kapcsolatban nem hangzott el ellenvélemény, csupán a felvidékiek jelezték, hogy nehézségeik lesznek, tekintve, hogy több legitim magyar politikai szervezetük van.

5. Atzél Endre megjegyzését („Csorba Béla könyvét is a Forum adta ki”) már a helyszínen kor-

rigáltam, mert láttam, hogy nemkívánatos manipulációhoz fog vezetni. Az emlékeztető jegyzőkönyv beigazolta aggályomat, ugyanis a szövegkörnyezet azt sugallja, hogy én is részesültem a Határon Túli Könyvkiadás támogatására létrehozott alap pénzeiből. Ezt kénytelen vagyok ismételtelen (minthogy a helyszínen már megtettem) cáfolni. Utolsó könyvem a Forumnál négy évvel ezelőtt jelent meg.

Tisztelt Asszonyom!

A november 3-ai ülést követően dr. Atzél Endrétől, a kuratórium elnökétől felkérő levelet kaptunk, hogy záros határidőn belül nyújtsuk be a határon túli magyar könyvkiadás régiónkénti megszervezésére vonatkozó elképzeléseinket. Atzél úr levelében egyetlen szó sem szerepelt arra vonatkozóan, hogy a VMDK-nak (vagy a többi politikai szervezetnek) vajon össze kellene-e hívni a könyvkiadásban érdekelt szakmai szervezetek képviselőinek konzultatív találkozóját vagy sem, annak ellenére, hogy az ülésen más javaslat nem volt. Mivel azonban a felkérő levelet nemcsak a határon túli politikai szervezetek kapták meg, hanem a könyvkiadók is, mindezen kérdések tisztázása nélkül esetleg újabb nemkívánatos vitákra kerülne sor. Ezért levélben kértem Atzél urat annak megválaszolására, hogy amennyiben nem a VMDK az illetékes a konzultáció megtartására, akkor vajon kinek az érdeke megszerveznie az összejövetelt. Atzél úr erre a levélre sajnálatos módon mind a máinapig nem válaszolt, ezért most ebben a kérdésben is kénytelen vagyok Önhöz fordulni.

Tisztelt Asszonyom!

Engedje meg, hogy ezúttal még egy sajnálatos félreértésre rávilágítsak. Ön előtt ismert, hogy kérréssel fordultunk a vajdasági magyar könyvkiadás támogatásának anyagi vonatkozású ügyeit tisztázandó az erre vonatkozó dokumentumokba való betekintésre. El kell mondanom Önnek, hogy az Ön beosztottjával történt találkozási során egyetlen kérdésemre sem kaptam adekvát választ, egyetlen anyagi vonatkozású dokumentummal nem ismertettek meg – azt kell feltételeznem, hogy nem egészen véletlenül.

Meggyőződésem, hogy amíg a VMDK-nak mint a vajdasági magyarok legitim érdekvédelmi szervezetének nincs pontos belelátása a támogatási mechanizmus jellegébe, addig nem beszélhetünk a határon túli (jelen esetben a vajdasági) magyar könyvkiadás támogatásának nyilvánosságáról és

demokratikus ellenőrizhetőségéről, s azt kell higgyem, hogy nem mindenkinek érdeke a magyarországi támogatások kettős funkciója, mely egyrészt a könyvkiadás, de elsősorban a szerző és a könyv érdekeit kell hogy szolgálja, másrészt azonban nem lehet ellentétben a határon túli magyarság politikai, társadalmi és kulturális önszerveződésével.

Éppen ezért arra kérem főosztályvezető asszonyt, hogy mindezt figyelembe véve tegyen lépéseket korábbi kéréseink teljesítése érdekében.

Tisztelettel:

Csorba Béla, a VMDK elnökségi tagja

Megjegyzés: A vita egyik sarkalatos pontja az volt, hogy miközben minden határon túli régióban az ott tevékenykedő magyar érdekvédelmi szervezetet (RMDSZ, KMKSZ) bízták meg a regionális kuratórium alakuló ülésének összehívásával, ezt a felhatalmazást a Délvidék esetében a Forum-ház néhány befolyásos budapesti támogatójának a nyomására – teljesen elvtelenül - a VMDK-tól el akarták vitatni, és az újvidéki kiadóházra szerették volna bízni. A háttérben a régi rendszer híveinek politikai és üzleti meggondolásai, személyes kapcsolataik húzódtak meg. Másrészt a Fórum egy ideig olyan látszatot kívánt teremteni, miszerint a korábbi, még „kézivezérléssel” kinevezett véleményező bizottság munkájából aktívan kivette a részét Várady Tibor és Herceg János, a VMDK tiszteletbeli elnöke – elképzelésük szerint ez nyújtotta volna a demokratikus legitimitációt. A minisztérium vezetői csak hosszú és nemegyszer igen ádáz vita után ismerték fel a tényleges helyzetet, a manipulációk azonban később sem szűntek meg.

1994. január 29.

Dudás Károly autográf Nyilatkozata

Bordás Győző, az újvidéki Forum Könyvkiadó igazgató-főszerkesztője felkért, hogy Herceg János akadémikus helyett legyek a határon túli magyar könyvkiadás alkuratóriumának tagja. A végső válasz megadása előtt gondolkodási időt kértem, valamint hogy a VMDK elnökségi tagjaként konzultálhassak az érdekvédelmi szervezet vezetőségével. Időközben az Elnökség Csorba Bélát hatalmazta fel e terület kísérésével, ráadásul a VMDK Tanácsának merőben más elképzelései vannak az alkuratórium működési elveiről és szervezeti felépítéséről, így alkuratóriumi tagságom elé elháríthatatlan akadályok gördültek. Ugyanakkor meglepődve értesültem

róla, hogy Bordás Győző a végleges válasz megadása előtt levélben jelentette be a Művelődési és Közoktatási Minisztériumnak, hogy örömmel elfogadtam a tagságot.

Kijelentem, hogy Bordás Győző felkérésére nem adtam végleges választ, s emiatt, valamint az időközben előállt helyzet (a VMDK új javaslatot terjesztett be) miatt nem tekintem magam az alkuratórium tagjának.

1994. február 4.

A felkérés

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium Etnikai és Nemzeti Kisebbségi Főosztálya 78799/94/XV ügyiratszámú levelében hivatalosan is felkérte a VMDK-t a határon túli magyar könyvkiadás alkuratóriumának megszervezésével. A Csabáné Muzsnay Enikő kuratóriumi titkár által aláírt dokumentum a legitim politikai szervezet/ek, a magyar nyelvű könyvkiadásban érdekelt intézmények és az egyházak köztisztviselőiben álló szakértőinek meghívását javasolja.

1994. február 24.

[A kultúrkampf nyíltan is megindul]

„Az Újvidéki Forum Könyvkiadó szerzői kedden összeültek, hogy véleményt mondjanak a VMDK művelődési bizottsága által meghirdetett pályázatról és közös álláspontot alakítsanak ki azzal kapcsolatban, hogy a kiadó a saját javaslatát is felterjeszthesse a kuratóriumnak

(...)

[Bordás Győző] Leszögezte, hogy a VMDK most teljesen a háttérbe akarja szorítani a kiadót, ők ugyanis a koordinátorok, velük kell a kiadónak szerződést kötni, elszámolni stb., de nem is a procedura a lényeges, hanem a hozzáállás, a módszer. (...) Gerold László kertelés nélkül kimondta, hogy itt cenzúráról van szó, nem kéziratok, hanem emberek cenzúrájáról. Alkalmassági átvilágításon esnek át az emberek. (...) Burány Nándor (...) javasolta még egy alkuratórium megalakítását, és felvetette annak a lehetőségét, hogy a kiadó próbáljon más forrásból, más alapítványoktól is pénzt szerezni, Bordás Győző azonban megjegyezte, hogy ennek az az akadálya, hogy a Forum állami kiadó, s a magyar alapítványok úgymond 'a szerb államot nem hajlandók finanszírozni'. – A kiadó független akar lenni

a politikai pártoktól, mégis az a vád érte, hogy [a] VMDK-s írókat kirekesztette, holott politikai állásfoglalástól függetlenül jelenteti meg a műveket. Én a VMDK-nak ebben az akciójában a VMDK intézményellenességét látom. Ha ugyanis egy intézmény nem sorakozik fel mellette, az számára nem létezik – mondta Toldi Éva (...). Bosnyák István mértéktartásra intett. Úgy véli, hogy az íróknak pragmatikusnak kell lenniük. S ha már pragmatikusak vagyunk, akkor nem célszerűek a radikális gesztusok. Meg kellene várni a VMDK által kinevezett pályázati bizottság névsorát, ennek ismeretében hatékonyabb lenne a reagálás is.

Most, hogy úgy-ahogy megszabadultunk a pártállamtól, amelyben a politika mindig beleszólt a kultúrába, irodalomba, újra politikai megvilágítás alá akarnak kényszeríteni bennünket. Ezért elsősorban ez ellen a mechanizmus ellen kell szót emelnünk, mert ha hagyjuk magunkat politikailag meglovagolni, akkor újra meglovagolnak bennünket. A magyar és az itteni közvéleménynek is tudnia kell erről, mert az a vád ért bennünket, hogy a Forum monopolizálja a helyzetet. Nekünk íróknak olyan alkuratóriumra van szükségünk, amely pártoktól és csoportérdekektől mentesen, szakmai mércék alapján végzi a dolgát – mondta Gobby Fehér Gyula.

Sinkovits Péter, Böndör Pál és Torok Csaba is csatlakozott azoknak a véleményéhez, akik szerint az íróknak mindenképpen tiltakozniuk kell a mechanizmus ellen. (...)

Ebben a levélben a szerző autoritását kell megvédeni – mondta Bányai János, de felhívta a figyelmet az érem másik oldalára is. Arra, hogy szükség van egy modern kiadóra, mert így lassan szervizé degradálódik. (...) Fehér Kálmán folytatva Bányai János gondolatmenetét kifejtette, hogy nemcsak a szerzőknek vannak kötelezettségei a kiadóval szemben, hanem a kiadónak is a szerzőkkel szemben. Tehát a kiadónak is ki kellene mozdulnia, részvénytársasággá alakulva meg kellene szabadulnia az állam béklyóitól

A megbeszélésen jelen levő írók végül is megállapodtak abban, hogy levelet intéznek a Magyar Művelődési és Közoktatási Minisztériumhoz és kuratóriumához, s az eddigi eredményes együttműködésre hivatkozva tiltakoznak a pályázat pártosítása ellen, s arra kérik őket, tegyék lehetővé, hogy a Forum Könyvkiadó pályázatára beérkezett kéziratokat a kiadó közvetlenül eljuttathassa a budapesti kuratóriumnak. Betartják a pályázat minden feltételét, de nem hajlandók magukat alávetni, hogy egy párt bírálja felül a műveiket.”

(s-r [Serer Lenke]: Elfogadhatatlan a politikai átvilágítás. Magyar Szó, 1994. február 24.)

Megjegyzés: A Forum Könyvkiadó – az ígéretekkel ellentétben -- a kéziratokat sohasem juttatta el a minisztériumba, csupán a többnyire dicsérő, mi több, olykor ömlengő stílusban megírt recenziális véleményeket és szűkszavú tartalmi ismertetéseket. Akkori információim szerint – noha ezt lehetetlen volt bizonyítani -- a munkák egy része tulajdonképpen meg sem született a pályázat zárultáig. Egyebek mellett ez is fontos motívuma lehetett a kivételezett helyzetű könyvkiadó köré csoportosult szerzők berzenkedésének és vádaskodásának.

1994. február 27.

Csorba Béla napirend előtti felszólalása a vajdasági alkuratórium alakuló ülésén

Csodálkozással olvastam a Magyar Szó csütörtöki [1994. február 24-ei] számában a Forum Kiadó által összetrombitált írói gyülekezet tájékoztatáságtól és a VMDK-val szembeni gyűlöletből csöpögő kijelentéseit. Számomra különösen az volt humoros, hogy azok lármáztak lehangosabban az állítólagos átvilágítás és az állítólagos „egypárti” cenzúra ellen, akik még néhány évvel ezelőtt igencsak intenzíven gyakorolták a Forum Kiadó élén mind az átvilágítást, mind a cenzúrát (beleértve kéziratok évekre történő elfektetését is), mind a nemkívánatos írók eltávolítását, ugyanakkor igen magas állami és pártfeladatokat láttak el a tartományban és azon kívül. De mit ad isten, ezekből az urakból, mint hallom, még hármat sem kukorékolt a kakas, és máris hithű liberálisok lettek. Természetesen nem ez a baj! A baj az, hogy mindez önnön múltjuk megszenvedése nélkül, katarzis nélkül, őszintétlenül történt meg, ezért nem hiteles. Nem az alkotói szabadságot védik ők – mert azt legkevésbé a könyvkiadói alkuratórium új alapokon történő megszervezése veszélyezteti – hanem saját régi hatalmukat. Ezt a hatalmat ideig-óráig még azután is tudták gyakorolni könyvkiadásunkban, amikor a szerb állami támogatás elfogyott, és a magyar művelődési minisztérium Alapjának támogatására fanyalodtak.

Az elmúlt két év támogatási rendszerét a határon túli politikai szervezetek mindegyike bírálta, mert:

- nem a könyv került a támogatás középpontjába, hanem néhány kivételezett kiadó,
- a kiadók önmaguk [értsd: az önkörűkből létrehozott] alkuratóriumánál pályáztak,

- a szerzők lebontva [értsd: tételes lebontásban] sohasem ismerkedhettek meg azzal, hogy kéziratuk támogatásánál mennyi volt a dologi kiadás, mennyi a szerkesztésre adott pénz, mennyi az esetleges maradék, hiszen a legtöbbször még szerződést sem kötöttek, legföljebb odalöktek nekik valamennyi tiszteletdíjat,

- s ami a legfontosabb: a könyvkiadás támogatásának ilyen rendszere nem állt összhangban a magyar kormányzat azon politikai törekvéseivel, amelyek a határon túli magyarság önkormányzatának, autonómiájának a támogatására és megvalósítására irányultak.

A fordulat akkor állt be, amikor a magyar kormány miniszterelnöke elfogadta a VMDK álláspontját: eszerint az anyagi támogatásnak, mely az oktatás, a tájékoztatás és a kultúra fenntartását szolgálja, kettős funkciójának kell lennie, vagyis egy-egy terület vagy intézmény segélyezése mellett az autonómia intézményrendszerének kiépítését kell hogy szolgálja.

A könyv támogatására kapott pénzek elosztása tehát nem lehet egyetlen könyvkiadó monopóliuma (különösen nem egy olyan kiadóé, amely köré nyíltan toborzódnak a régi rendszer hívei, akik egyben a magyarság politikai és kulturális autonómiájának is nyílt ellenfelei).

Lényegében így történt meg, hogy a vajdasági alkuratórium megszervezésével a VMDK-t bízta meg, mint az egyetlen legitim magyar politikai szervezetet. Természetesen nem azért, hogy átvilágítsa az írókat, vagy hogy cenzúrázza műveiket, hanem azért, hogy politikai felügyeletet biztosítson az alkuratóriumi mechanizmus monopóliummentessége érdekében, és a pénzek felhasználásának igazságosságát és korrektségét politikai súlyánál és befolyásánál fogva biztosítsa.

Akik az új helyzet miatt berzenkednek, azok ezt nem az alkotói szabadság védelmében teszik. Ők is tudják, hogy az nem került veszélybe. Veszélybe került viszont a vajdasági magyar könyvkiadásra szánt pénzek fölötti korlátlan rendelkezésük. De ez így van jól.

A VMDK azért hívott meg erre a mai alakuló gyűlésre minden érdekeltet, mert új helyzetet, esélyegyenlőséget kíván biztosítani minden könyvkiadással foglalkozó cég és szervezet számára. Arra kérem önöket, hogy az alkuratórium összeállításánál ezt a szempontot semmiképpen se hagyják figyelmen kívül!

1994. február 27

Jegyzőkönyvi kivonat a vajdasági alkuratórium üléséről

(...)

2. Az Alkuratóriumba a jelenlevők egyhangúlag megválasztották a VMDK és az egyházak által javasolt képviselőket. Ezt követően Dudás Károly javaslatára úgy döntöttek, hogy méltányosságból a legnagyobb kiadóház jelöltjéről nem titkos szavazással döntenek, hanem a kiadóház számára egy helyet fönntartanak. A Forum jelöltjét, Bordás Győzöt ezt követően egyhangúlag megválasztották. A további négy alkuratóriumi tagot hét jelölt közül titkos szavazással választották meg. (...)

1994. március 1.

Telefax dr. Töttössy Istvánné főosztályvezetőnek – Művelődési és Költöktatási Minisztérium, Etnikai és Nemzeti Kisebbségi Főosztály, Budapest

Tisztelt Asszonyom!

1994. február 4-ei felkérő levelük értelmében 1994. február 27-én Adán megtartottuk a Határon Túli Magyar Könyvkiadás Támogatására Létrejött Alap Vajdasági Alkuratóriumának alakuló gyűlését.

A felkérő levéllel összhangban az ülésre meghívtuk mind az egyházak, mind pedig a könyvkiadásban érdekelt szervezetek, egyesületek, kiadók képviselőit. A VMDK-val együtt összesen 23 szervezet képviseltette magát az értekezleten.

A jelenlevők a működési szabályzat elfogadása után megválasztották a hét tagú alkuratóriumot, melybe a működési szabályzat egy helyet a VMDK-nak, egy helyet az egyházaknak, ötöt pedig a könyvkiadásban érdekelt szervezeteknek előlegezett.

Minden egyes jelölt mandátumáról szavazással döntöttek.

Az Alkuratórium tagjai a következő személyek: Ács Károly költő, a Forum könyvkiadó egykori szerkesztője, Bordás Győző, a Forum Könyvkiadó igazgató-főszerkesztője, Csorba Béla költő, néprajzkutató, a VMDK Elnökségének és Művelődési Bizottságának tagja, Dévavári Zoltán irodalomtörténész, a szabadkai Életjel vezetője, az Üzenet folyóirat főszerkesztője, Dudás Károly író, újságíró, a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség elnöke, az Új Hét Nap főszerkesztője, dr. Papp György nyelvész, az újvidéki Magyar Tanszék tanára, a kanizsai Cnesa Kiadó vezetője és Utasi Jenő plébános, a tóthfalusi Logos Grafikai Műhely tulajdonosa.

Az ülés jegyzőkönyvét, az elfogadott működési szabályzatot, valamint a résztvevők névsorát levélben fogjuk a Főosztálynak eljuttatni.

A Kuratórium vajdasági tagját az Alkuratórium első ülésén fogjuk megválasztani.

Nagyrabecsüléssel,

Csorba Béla,
a VMDK Művelődési Bizottságának tagja

Megjegyzés: Bordás Győző, noha Adán vállalta, hogy megmérettetés nélkül bekerüljön az alkuratóriumba, és az erre vonatkozó döntés meg is született, hazatérve Újvidékre szinte azonnal köpönyeget váltott, és lemondott.

1994. április 9.

Csorba Béla, a vajdasági alkuratórium elnöke a tájékoztatási eszközöknek

Több mint ötven kézirat

Megtartotta ülését a vajdasági magyar könyvkiadás alkuratóriuma

1994. április 8-án megtartotta első ülését a határon túli magyar könyvkiadás támogatására létrehozott Alap vajdasági alkuratóriuma, átnézte a pályázatra beérkezett kéziratokat, elkészítette a pályázók listáját, és megtette első – technikai – észrevételeit, amelyekről az érdekelteket személyesen is értesítik az elkövetkező napokban.

Az alkuratórium örömmel konstataálta, hogy a pályázat a vártnál is nagyobb visszhangot keltett: összesen ötvenegy pályaművet juttattak el elbírálásra. A pályázók között a magánszemélyek mellett ott találjuk a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaságot, az Agapét, a Jugoszláviai Református Lelkészegyesületet, a Napló Kft-t, a Symposion Egyesületet, a szabadkai Életjelt, a Magyarságkutató Tudományos Társaságot, a Dudás Gyula Múzeum- és Levélbarátok Körét, a Cnesa, a Betli és az Új Horizont Kiadókat. Az alkuratórium sajnálattal állapította meg, hogy a Forum nem vett részt a pályázaton.

Következő ülését az alkuratórium 1994. április 23-án tartja. A pályamunkák elbírálása legkésőbb április végéig megtörténik.

1994 április 11.

Csorba Béla Bordás Győzőnek

A határon túli magyar könyvkiadás támogatására létrehozott Alap vajdasági alkuratóriuma 1994. április 8-ai ülésén megvitatta az Ön lemondásával előállt helyzetet, és egyhangúlag úgy döntött, hogy levéllel

forduljunk a Forum Könyvkiadóhoz, melyben felkérjük a Kiadót az Alkuratóriumban való részvételre.

Kérem, az Ön megüresedett helyére szíveskedjenek kijelölni egy a könyvkiadáshoz értő személyt, aki az önök véleménye szerint méltóképpen tudná képviselni az Alkuratóriumba kiadójuk érdekeit.

1994. április 15.

Részlet Bordás válaszából

...nem tudtunk olyan független író vagy szerkesztőt találni, aki vállalta volna az immáron általad vezetett alkuratóriumi tagságot. Nyilván mondanom sem kell, hogy ebben a tényben is, milyen mértékben tükröződik a VMDK eddigi magatartása a Forum Könyvkiadó és értelmiségünk iránt.

Ezek után nem marad más hátra, mint mindkettőnknek vállalnia a felelőséget azért, ami volt, és ami lesz.

1994. április 21.

Miloševićék „nagy megértése”

Slavko Gordić professzor, szövetségi oktatásiügyi és művelődési miniszter tegnap fogadta Gobby Fehér Gyulát, az újvidéki Forum Lapkiadó Vállalat megbízott igazgatóját. (...) Gobby Fehér Gyula szavai szerint a magyar nyelvű könyvek megjelentetéséhez segítséget nyújtó alap a magyar hatóságok határozata értelmében a VMDK patronátusa alá kerül, ez a politikai párt pedig politikai engedményektől teszi függővé a könyvek kinyomtatását. Ezt 25 jugoszláviai magyar író a magyar hatóságoknak küldött levelében erőlyesen elítélte.

A miniszter nagy megértést tanúsított a kiadóház problémái és korlátozott anyagi lehetőségei iránt, és némi segítséget ígért.

(Tanjug: Segítséget ígérnek a Forumnak. Slavko Gordić kultuszminiszter fogadta Gobby Fehér Gyula vezérigazgatót. Magyar Szó, 1994. április 21., 16.)

1994. április 27.

Az Alkuratórium elnöke a Forum Könyvkiadó igazgató-főszerkesztőjének

Tisztelt Bordás Győző!

Értesítem Önt, hogy 1994. április 25-én a Magyar Köztársaság Művelődési és Közoktatási Minisztériumának Etnikai és Nemzeti Kisebbségi Főosztálya átadta a Forum kiadó pályamunkáinak recenzióit, tartalmi ismertetőit és kitöltött űrlapjait a határon túli magyar könyvkiadás támogatására létrehozott Alap vajdasági Alkuratóriumának, azzal a határozott kéréssel, hogy az Alkuratórium véleményezze és a többi pályaművel együtt rangsorolja az Önök munkáit is.

Ahhoz, hogy ezt a pályázati feltételeknek eleget téve megtehessük, az szükséges, hogy az Alkuratórium ne csak a recenziókba, de a kéziratokba is betekintést nyerjen, enélkül ugyanis nincs megbízható összehasonlítási alapunk a rangsorolás elvégzéséhez.

Kérem Önt, tegye lehetővé, hogy – elsősorban a Forum kiadónál publikálni óhajtó szerzők érdekében – a fent jelzett akadály elháruljon, és ezáltal az Alkuratórium az egész vajdasági magyar könyvkiadás javára korrekt munkát végezhesen!

Csorba Béla

1994. április 27.

A Forum Könyvkiadó igazgató-főszerkesztőjének ugyanaznapi válasza

Kedves Csorba Béla!

Meglepett április 27-én kelt leveled, melyben arra kéred a Forum Könyvkiadót, tegye lehetővé az alkuratórium számára a kéziratokba való betekintést. Meglepett, mert éppen az az, ami ellen íróink szót emeltek, és a mai napig határozottan kitartottak. Mint a Forum Könyvkiadó vezetője csak azt tehetem, hogy erről ismételtén értesítem a Művelődési Minisztérium Etnikai és Nemzeti Kisebbségi Főosztályát, és magyarázatot kérek, milyen meggondolásból juttatták el pályázatunk anyagát az alkuratóriumhoz. Ezzel a magyarázattal ugyanis tartozom szerzőinknek és recenzenseinknek.

Üdvözlettel: Bordás Győző

Szegényes könyvkiadás – történelmi témák

A délvidéki magyar társadalomtudományi kiadványokról

Válságban van a társadalomtudományosságunk, különösen a nemzeti kisebbségi létünkkel foglalkozó kutatás és az ezzel kapcsolatos publikálás. A fiatalabb nemzedékek körében alig találhatók olyan személyek, aki elkötelezték volna magukat a társadalomkutatásra. De hogy is lehetne találni ilyen kutatókat, ha nemigen részesülnek anyagi és egyéb támogatásban?

Könyvkiadásunk egyik általános problémája a társadalmi kutatással foglalkozó alkotók műveinek hiánya. Ha elvétele jelentkezik is ilyen kutatásra hajlamos/alkalmas történész, jogász vagy szociológus, szembesülnie kell azzal is, hogy munkájának eredményeit szinte nincs is hol megjelentetni. Ehhez hozzátartozik még az is, hogy a tudomány területe – a nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsairól szóló törvény szerint – nem tartozik a nemzeti tanácsok illetékességi körébe, vagyis kimaradt a törvényből.

Miért van ez így? Elsősorban talán azért, mert a vajdasági magyar könyvkiadás hosszú évtizedek óta irodalomközpontú, a társadalomtudományok terén pedig elsősorban a történelmi, népismereti, művelődéstörténeti és hagyományápoló szövegek publikálására rendezkedett be. Már csak azért is, mert a könyvkiadást irányítók szinte kivétel nélkül maguk is irodalommal foglalkoztak/foglalkoznak. Meg aztán „abból nem lehet probléma”. Másrészt a hatalomnak nem volt és ma sem érdeke a nemzeti kisebbségi értelmiség nevelése.

A szabadkai Magyarországtudományi Társaság (MTT) kutatásai szerint a Vajdaságban az egyetemi hallgatóknak mindössze 6 százaléka magyar anyanyelvű, míg a főiskolások számát figyelembe véve ez az arány 11 százalék. A hallgatók száma tehát jóval a vajdasági magyaroknak a lakosságban való 14,28 százalékos részvétele alatt van, és mindössze az egyharmaduk tanul anyanyelvén. Félő, hogy nemsokára tudományos kutatók nélkül maradunk.

Szegényes könyvkiadás

Ha fellelőzzük „az 50 éves Forum Könyvkiadó bibliográfiáját”, találhatunk ugyan (de akkor is csak) elvétve – leginkább még a volt Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság fennállása idején készült – társadalompolitikai kiadványt. Lássuk, hogy 2005-től napjainkig milyen társadalomtudománnyal foglalkozó kiadványt jelentett meg a három „legfontosabb” kiadó, a Forum Könyvkiadó Intézet (FKI), a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság (VMTT) és a Magyarságkutató Tudományos Társaság.

1. A Forum Könyvkiadó Intézet 2005-ben 25, 2006-ban 26, 2007-ben 20, 2008-ban 25, 2009-ben 25 és 2010-ben 27, vagyis összesen 148 könyvet jelentett meg (<http://www.forumliber.rs/konyvek.html>). Ezek között – a szerzők neve és kiadványok címe alapján ítélve – a következő társadalomtudományi témájú kiadványokat lehet találni:

2005

- 1.) Raffay Endre: Az aracsi templomrom (tanulmány)
- 2.) Agneš Ozer: Život i istorija u Novom Sadu (Élet és történelem, esszé Újvidékről, szerb nyelvű fordítás)

2006

- 1.) Vladimir Popin: 1956 a belgrádi és a vajdasági sajtó tükrében
- 2.) Bajza József: A montenegrói kérdés – Crnogorsko pitanje (kétnyelvű könyv, a múlt század húszas éveiben tevékenykedő történész munkája)
- 3.) Ökrész Károly: Temerin a magyar szabadságharcban (a korabeli emlékiratok, naplók, hírlapcikk tükrében)
- 4.) Major Nándor: Szerbia Milošević után I. (politológia, a miloševići korszak eseményeinek kommentálása)

- 5.) Dobos János: Zenta pecsétje és címere (monográfia)

6.) Varadi–Bordaš–Knežević: Međunarodno privatno pravo (Nemzetközi magánjog – szerb nyelvű egyetemi tankönyv)

2007

1.) Major Nándor: Szerbia Milošević után II. (politológia, a miloševići korszak kommentálásának folytatása)

2.) Bozóki Antal: Európai integrációs lexikon (az Európai Unió történetének feldolgozása)

2008

1.) Ózer Ágnes: Srbi i Srbija u mađarskoj historiografiji u XIX veku (Szerbia és a szerbek a 19. századi magyar történetírásban – szerb nyelvű tanulmány)

2.) Mák Ferenc: A délvidéki magyarság válogatott történelmi és honismereti bibliográfiája

3.) Major Nándor: Szerbia Milošević után (politológia, az utóbbi négy-öt év politikai eseményeinek kommentálása)

4.) Hódi Sándor: A déli végeken (a vajdasági magyarság lélektanának kutatása)

2009

1.) Hódi Sándor: Farkasveremben (tanulmányok a vajdasági magyar populáció asszimilációs problémáiról)

2.) Nebojša Stanojev: Aracs (templomok, temető, monostor)

3.) Sárközi Ferenc: A múltból merítettem I. (feljegyzések Bácsfeketehegy történetéből)

4.) Fischer Jenő: Ólomévek írődeákja (publicisztika, a délszláv háború alatt és utáni történetek)

5.) Ifj. Korhecz Tamás: Otthonteremtőben a szülőföldön (politológiai tanulmányok, cikkek)

2010

1.) Sajti A. Enike: Mađari u Vojvodini 1918–1947 (A Sajti Enikő *Impériumváltások, revízió, kisebbség* című, *Magyarok a Délvidéken 1918–1947* alcímű könyvének szerb fordítása)

2.) Pénovátz Antal: Ó-Moravica, jaj Pacsér (helytörténet)

3.) Széchenyi István Szerbiában – 1830 (naplók, dokumentumok)

4.) Ifj. Korhecz Tamás: Otthonteremtőben a szülőföldön (jogi és politikai esszék, második, bővített kiadás)

Az FKI az utóbbi hat évben tehát (a 148-ból) összesen 23 – szélesebb értelemben vett – társadalomtudományi tartalmú könyvet jelentett meg, vagyis évente átlagban 3,8-at. Ezek közül négy szerb nyelven jelent meg, két kiadvány az aracsi templomromról szól, egy szerzőnek (Korhecz) a könyve pedig két kiadásban jelent meg, de itt van még egy egyetemi tankönyv és egy bibliográfiai is, vagyis valószínűleg csak 13 könyvről beszélhetünk, ami évi 2,1 kiadványt jelent. Ezek túlnyomó többsége is történelmi, vagy helytörténelmi vonatkozású témákkal foglalkozik, néhányat pedig csak a legjobb szándékkal lehet a tudományos munkák közé sorolni. Az időszerű társadalompolitikai, a vajdasági magyarokat is (többé-kevésbé) érintő kérdésekről Major három, Hódi két, Fischer és Korhecz egy-egy, vagyis az utóbbi hat év alatt öt könyvből olvashatunk.

Az FKI-re jellemző az is, hogy „az igazgatóbizottságtól függ, valamely kéziratot bevesz-e a kiadói tervbe és mikor”. Ez azt is jelenti, hogy az időszerű kérdéseket boncolgató kéziratok, ha netán közlésre is kerülnek – tekintettel a pályázatok lefolytatásához és a kéziratok megmunkálásához szükséges időre is –, teljesen elveszíthetik aktualitásukat, mire az olvasó elé kerülnek.

2. Az 1997-ben alakult Vajdasági Magyar Tudományos Társaság 2010-ig 36 könyvet publikált. (A VMTT működését valószínűleg az 1999-ben történt hivatalos bejegyzésétől lehet számon tartani.) Ezek között a 2005–2010-es időszakban tíz társadalomtudományi tárgyú publikációt jelentetett meg (<http://www.vmtt.org.rs/>):

1.) Vagyon-visszaszármaztatás a rendszerváltó országokban (2005)

2.) Dr. Szalma József: A kettős állampolgárságról (2006)

3.) Magyar szaknyelv a Délvidéken (2006)

4.) Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 50. évfordulója (2006)

5.) A délvidéki magyar tudományosság – 2005 (2007)

6.) A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken – 2006 (2007)

7.) A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken – 2007 (2008)

8.) Dr. Tóth Lajos: Viharos életpályám szellemi hagyatékaiból, üzeneteiből (2008)

9.) A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken – 2008 (2009)

10.) A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken – 2009 (2010)

A tíz publikáció közül öt a délvidéki tudományos-sággal foglalkozik, illetve a Magyar Tudomány Napja a Délvidéken című tudományos tanácskozás anyagának közreadása. Ezek közül nyolc tudományos tanácskozási anyag, egynek monográfia, egynek pedig inkább önéletrajzi jellege van. Ez azt is jelenti, hogy a VMTT tevékenysége is az utóbbi években szinte csak ennek a tudomány napi tanácskozásnak a megszervezésére és az erről szóló publikáció megjelenítésre korlátozódott. Az utóbbi hat évben a társaság kiadványainak listáján nem található egyetlen olyan tanulmány sem, amely nemzeti közösségünk aktuális helyzetével és problémáival foglalkozna.

3. Az 1991-ben szakmai egyesületként alakult Magyarságkutató Tudományos Társaság kutatásairól eddig 16 kötet jelent meg (<http://www.mtt.org.rs/>). Ezek részleges nemzeti kisebbségügyi témákkal foglalkoznak, elsősorban az anyanyelvű oktatás, a magyar nyelvhasználat, a vajdasági magyarok kétnyelvűsége; az elvándorlás, az ifjúság közérzete és közösségvállalása, a szórvány- és a szociolingvisztikai kutatások területéről, valamint dr. Vajda Gábor 3 kötetesre tervezett nagy kutatómunkájából korai halála miatt csak két könyv jelent meg a délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténetéről.

Az MTT 2005 óta hat kötetet adott ki, és pedig:

1.) Támogatás és hasznosulás (Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról), 2005

2.) Közérzeti barangoló (Műhely és előadás-tanulmányok), 2005

3.) Oktatási oknyomozó (Vajdasági oktatástanulmányok), 2006

4.) Vajda Gábor Remény a megfélemlítettségben – A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete (1945 – 1972), 2006 (503 oldalas)

5.) Vajda Gábor Az autonómia illúziója - A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete (1972 – 1989), 2007 (453 oldalas)

6.) Regionális erőnlét (A humánerőforrás befo-lyása Vajdaságban), 2008

Az MTT publikálása valamilyen oknál fogva 2008 óta szünetel.

4. Problémák vannak a Híd és a Létünk folyóiratok körül is.

A Létünk „társadalmi, tudományos, kulturális folyóirat”, a Híd pedig „irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat”. A két folyóirat között továbbra sincsen „munkamegosztás”, miszerint a Létünk a vajdasági magyar társadalomtudományok, a Híd pedig az irodalmi és művészeti témák hangadó folyóirata lenne.

A Létünk 2010-ben megjelent három száma (<http://www.forumliber.rs/folyoiratok.html>) például lényegesen több irodalmi, mint – időszerűnek nemigen mondható – társadalmi témával foglalkozik. Az utóbbiak között ezek a magyar vonatkozású írások találhatók:

1. szám:

1.) Binder Richárd: Teljes politikai bizalmatlanság a Rákosi-korszakban

2.) Martonosi Mirella: Kiss Ernő halálra ítéltése

2. szám:

1.) Kozma József emlékei az első világháborúból (I.)

3. szám:

1.) A. Sajti Enikő: Egyházi források a partizán megtorlásokról

2.) Binder Richard: Az egyházak elleni politikai, ideológiai harc Magyarországon 1951/1952-ben

3.) Gruber Enikő: A határon túli magyarokkal kapcsolatos legfontosabb kérdésekről (*Határon túli magyarság a 21. században*)

4.) Kozma József emlékei az első világháborúból (II.)

Szükséges-e ehhez kommentárt fűzni?

5. A vajdasági magyarságot érintő időszerű kérdésekről a legtöbbet az Aracs délvidéki közéleti folyóirat (<http://www.aracs.org.rs/>) publikált. A 2001. augusztus 20-ától folyamatosan évente négy alkalommal megjelenő folyóirat „a nemzeti oldal kemény hangvételű kiadványa lett”. Itt kell megemlíteni, hogy a folyóirat alapítója, az Aracs Társadalmi Szervezet 2002-ben indította el az Aracs Könyvek sorozatát és az eddigi 8 kötetéből kettő aktuális társadalmi-közéleti témákkal foglalkozik. 2004-ben a folyóiratban megjelent írásokból Határok szabdalta közérzet címmel egy antológia készült el Gubás Ágota szerkesztésében, 2006-ban pedig Gubás Jenő Magyarságtudat-hasadás címmel gyűjtötte egybe az utóbbi években megjelent publicisztikáját, amelynek középpontjában a kisebbségi sorskérdések állnak.

Ezt az Aracs a budapesti Püski Könyvkiadóval közösen jelentette meg.

Miután az Aracs Társadalmi Szervezet elnöke és alelnöke, Gubás Jenő és Gubás Ágota, 2011. januárjában lemondott, tiltakozásul amiatt, hogy „szervezetük működését anyagilag akarják megakadályozni”, a folyóirat – „amely minden politikai nyomásgyakorlástól mentesen mindig igyekezett kideríteni az igazságot” – további megjelenése is kérdésessé vál(ha)t.

Szegényes, elégtelen és nem megfelelő a vajdasági magyar vonatkozású, nemzeti kisebbségi létünkkel, közösségünk problémáival foglalkozó társadalomtudományi témájú könyv- és folyóiratkiadás. Huzamosabb ideje már a Létünk folyóirat szerkesztéspolitikája sem felel meg az igényeknek, elvárásoknak.

Ez a kutatási és publikálási terület csaknem teljesen el van hanyagolva. Ha ilyen publikációk elvértve

meg is jelennek, azokban a történelmi vonatkozású és nem az időszerű írások dominálnak. Ilyen témákkal foglalkozó tudományos tanácskozások alig vannak, a társadalmi-politikai irányultságú kutatók száma is szinte elenyésző és fogyóban van, utánpótlás pedig alig akad.

Az intézményes könyvkiadásra és ennek irányítóira továbbra is a bürokratikus viszonyulás, az elképzelés nélküli szerkesztéspolitikai, a pénztelenség, a kezdeményezés, a tervezés és kockázatvállalás hiánya a legfőbb jellemző. Ezért nem kell csodálkozni, hogy hiányzik a közösségünk társadalmi, gazdasági, demográfiai, oktatási, kulturális folyamataira való rálátás, ami nélkül irányításuk, befolyásolásuk sem lehetséges. Ezen mindenképpen és rövid időn belül változtatni kell.

Göncz László

Egy másik Szarajevó

Harminc esztendő hosszú idő, bárhog is számoljuk! Ennyi idő után sikerült 2010 nyarán ismét ellátogatnom Szarajevóba, ahol egykor, jugoszláv sorkatonaként, bő fél esztendőt töltöttem. Katonaidőmnek az első, Szarejevót megelőző részét a szerbek lakta északkelet-boszniai Bijeljinában szolgáltam, ahová a kirándulás programja nem terjedt ki. Gondolataimba, Szarajevó mellett, azonban a Drina folyó menti környezet is visszatért.

Az emlékek, az elvárás, valamint az elmúlt időszak szörnyűségeiről hallottak és látott képfoszlányok buzgó várakozásra ösztönzik az embert. Olyan várakozás volt az, amely magában félelmet rejtegetett! Pedig én úgy vagyok földgömbünk minden szögletével, hogy a saját tényleges voltában a szépet próbálom abban felfedezni, akár láttam már korábban az adott vidéket, akár első alkalommal visz arra az utam. Ezúttal ez mégis valamennyire másképpen történt.

A bosnyák főváros az elmúlt három évtizedben nem kisebb eseményeknek volt a színtere, mint az 1982-es téli olimpiai játékok vagy az egykori jugoszláv állam széthullása. Mindkettőre, akár annak idején, 1914-ben Ferenc Ferdinándnak, az osztrák-magyar trónörökösnek a meggyilkolására, a világ közvéleménye nagyon odafigyelt. A jugoszláv állam széthullása szempontjából, szarajevói szemszögből az a legszörnyűbb, hogy éppen a neves balkáni városban zajlott a délszláv háború egyik legtragikusabb, több évig tartó vérfürdője. A történelem furcsa játéka, hogy Ferenc Ferdinánd meggyilkolásával kezdetét vette egy folyamat, amely közvetve összekapcsolható a délszláv államok, az első és a második Jugoszlávia létrejöttével. A másik említett történelmi eseménynél, a kilencvenes évek könyörtelen testvérmészárlásánál, amelyben Szarajevónak sajnos főszerep jutott, pedig arról a folyamatról volt szó, amely a délszláv állam teljes széthullásával zárult. És nem kizárt, hogy a „szétfejlődés” Boszniai és Hercegovina vonatkozásában még nem zárult le.

A kirándulás keretében csupán két napot töltöttem a volt délszláv tagköztársaság székhelyéből az önálló állammá előrelépő, immár jugoszláv és szo-

cialista jelzők nélküli, többnemzetiségű köztársaság fővárosában. Aki csak fél füllel figyelt az elmúlt két évtized balkáni eseményeire, az pontosan tudja, hogy azok az esztendők az ott élő emberek számára szörnyűek, rettenetesek voltak. Az egyik legfiatalabb európai ország fővárosi rangjához vezető út maga volt a pokol.

A városban 1980 óta annyi minden megváltozott, hogy a néhány óra során tapasztalt, csak felszínesen rögződött benyomásokat teljességében lehetetlen illusztrálni. A különböző politikai eseményekről, valamint a részemről hézagosan ismert hősi harcokról és vérengzésekről nem tudok hitelesen beszélni. Csak az emberi abszurditást utólag is észlelő reflexek vesznek erőt az emberen, amikor sétálgat vagy utazik Szarajevó utcáin. A még mindig nem kis bizonytalansággal feltételezhető jövőt illetően sem szeretnék jóslásokba bocsátkozni. Azonban, amint már utaltam arra, nagyon félek, ezért minden érintettet nagyon félték, hogy a gyönyörű térségben még minden puskaporos hordó nem robbant fel.

A várossal való találkozás ezúttal is nagyon hatott rám. Hiába érzek manapság olyasmit, hogy csak kívülálló, jelentéktelen kis részecskéje voltam a korabeli délszláv államnak, mégis Szarajevó megpillantása, a jellegzetes városi nevezetességek mélyrehatóan megérintettek. A városban ma már, természetesen eltérő arányban, együtt érződik a muzulmán és a keresztény peremvidék világának a hangulata, valamint a korabeli karavánszerájok és a modern bevásárlóközpontok légköre. A nevezetes Baščaršija, a korabeli stílusban még mindig őrzött kisiparos és kereskedelmi negyed, manapság is képes az embert az egykori világhatalomnak számító török birodalom kávéillattal átitatott hangulatába utalni, amelyben a puritánabb életmódhoz szokott közép-európai ember is valamiért kellemesen érzi magát. A különböző délszláv népek különösképpen kedvelik ezt a miliőt, de mi magyarok is szívesen belekóstolunk abba. Ezúttal is Gárdonyi Egri csillagok című regényére gondoltam, amelyet hatodik osztályos elemista koromban, amikor sárgaságban a kórházban feküdtem, három hét alatt ötször olvas-

tam el. Abból bőven meríthetünk motívumot ábrándozásunkra! Gondolhatunk arra a jelenetre, amikor a Török Bálint kiszabadítására Konstantinápolyba induló Bornemisszáik beilleszkedtek valamelyik balkáni karavánszeráj életébe. A hangulat hasonló lehetett, mint Szarajevónak ebben a varázslatos negyedében. Csakhogy a bosnyák főváros leghíresebb utcáin az elmúlt években nem a Dervis bég bőrébe bűvő Jumurdzsák ijesztgetett, hanem sokkal nagyobb szörnyeteg, a rettenetes tettekre képes NACIONALIZMUS.

A neves városban kószálva az emberek feltehetően más-más dolgokra gondolnak, esetleg emlékeznek. Van akinek a múlt század hetvenes és nyolcvanas éveinek híres jugoszláv-bosnyák rock együttese, a Bijelo dugme (Fehér gomb) jut eszébe, az azóta világviszonylatban is nagy hírnévre szert tevő Goran Bregovičcsal, Bebekkel és másokkal. Én annak idején minden nap legalább kétszer elmentem a Bašçaršija hangulatos, jellegzetes, darált húsból készült „cseváp”-illatú utcáin, és harminc év távlatából azt tapasztaltam, hogy abban a középkori hangulatot sugárzó városrészben szinte semmi nem változott. Talán mindössze annyi, hogy a gyönyörű, fekete hajú bosnyák lányok mellett más fehérebb is nagyobb számban megjelenik az utcai tömegben. Az is elképzelhető, hogy egykor, húszévesen ösztönösen csak a tömegből kiváló szépségekre irányult a tekintetem. Ezt egy fiatal sorkatona esetében aligha nehéz megérteni.

A különböző csoportokhoz tartozó, nagyszámú kiránduló közül, akik között szlovénok nagy számban, de horvátok, magyarok is bőven akadtak, többen arra keresték a választ, hogy milyen közös vonások fedezhetők még fel az egykor közös államszövetségben élő emberek között. Az ilyen jellegű megközelítés érdekes és meglepő lehet, azonban egy esetleges véleményesztézis, ha azt valaki elkészítené, bizonyára rendkívül sokszínű képet festene. Az egykori szövetségi államban élő különböző nemzetek és tagköztársaságok együvé tartozásnak jellegét és erejét nem lehet, amint azt objektíve korábban sem lehetett, egyöntetűen értelmezni, mert valószínűleg annyi formában tennénk azt, ahányan az egykori állam(vagy álom?) szövetségben éltünk. Érdekes jelenség, amit távoli országok lakói aligha feltételeznének, és nem csupán a jelenben tomboló gazdasági és társadalmi válság hatása ez, hogy még a korabeli délszláv régiók többségétől életszínvonal és egyéb társadalmi jellemzők tekintetében jelentősen eltérő Szlovéniában is százezres nagyságrendben találkozunk jugó-nosztalgizálókkal. Azt

természetesen nem állíthatjuk, hogy ez egyedi jelenség, hiszen hasonló a helyzet az egykori nyugat- és kelet-németországi régiókban is, mint ahogy, eléggé furcsa módon, az egykori szocialista blokkhoz tartozó országok térségében milliók sírják vissza az egy pártrendszer időszakát. Az ember nagyon gyorsan felejt, és néhány év távlatából főképpen csak arra emlékezünk, ami számunkra szép volt, vagy nagyon tragikusan végződött. Amit egykor elítéltünk, átkoztunk vagy szövetkeztünk ellene, azt mára elfeledtük. Körülöttem ezúttal leginkább szlovén kirándulók voltak, akiknek jelentős része nyíltan hangoztatta rokonszenvét a korabeli délszláv állam iránt. A Magyarországról érkező kirándulók, akikkel Mostarban találkoztam, e kérdéshez másképpen viszonyulnak. Közülük a többség nehezen igazodik el az egykori jugoszláv állam nemzeti és egyéb kavalkádjában. A kilencvenes években tapasztalt helyzet remélhetőleg valamennyire megváltozott, azonban - sajnos - Szlovénia és Szlavónia földrajzi elhelyezése, vagy a szerb és horvát vallási-kulturális különbségek jellemzése még mindig a magyar lakosság zömének gondot jelent. Ne essék félreértés, ez nem magyar nemzeti hiányosság, csupán arra próbálok rávilágítani, hogy térségünkben a szomszédos országok polgárai - néhány kivételtől eltekintve - kölcsönösen felszínesen vagy hiányosan ismerik egymást. Szlovén-magyar vonatkozásban ezt folyamatosan tapasztalom, de számos esetben meggyőződhettem arról, hogy hasonló a helyzet más nemzetek, illetve szomszédos országok vonatkozásában is. Hogy miért van ez így a mai információáradat és médiadömping közepette, az állítólag mindenütt túlzottan zsúfolt oktatási programok tudásszórása ellenére, az számomra elég érthetetlen. Így a tágabb földrajzi térségünkben - közvetlenül és közvetve is - még mindig aktuális József Attilának A Dunánál című kiváló költeményében megfogalmazott zseniális gondolata, miszerint „rendezni végre közös dolgainkat, ez a mi munkánk, és nem is kevés!” Ehhez feltétlenül szükséges, hogy megismerjük egymást!

A 2010. június végi szarajevói utazásom során többször eszembe jutott a majdhogynem már egy évszázada történt esemény, Ferenc Ferdinánd osztrák-magyar trónörökös terrorista jellegű meggyilkolása. A magyarokat közismerten kevésbé kedvelő császár- és királyjelölthöz kapcsolódó tragikus eseményt illetően azt a kérdést tettem fel magamban, hogy ugyan a 20. században milyen lett volna a történések sora és tartalma, ha Gavriló Princip két másodperccel a gyilkosság elkövetése előtt betér az egyik hangulatos kávéházba? Az közismert, hogy

a merénylet már megghiúsulni látszott, és a gyilkos szinte véletlenszerűen tartózkodott az adott pillanatban a merénylet helyszínén. Azt azonban soha nem fogjuk megtudni, hogy mi történt volna a következő évtizedekben, beleértve Szarajevót is, ha a trónörökös körei az első sikertelen gyilkossági kísérlet után elővigyázatosabbak lettek volna. Bizonyára akkor is kitört volna az I. világháború, és sajnos a második is, azonban arra is lehetett volna esély, hogy legalább néhány 20. századi tragédiát egészében vagy részben megússzunk - mindnyájan együtt és külön-külön is - a Hawai-szigetektől Srebrenicáig, vagy a Don-kanyartól Normandiáig. Bizonyára ilyen gondolatok közepette mi magyarok olyan szempontból is eljátszadozunk a fantáziánkkal, hogy Magyarország első világháborús szerepvállalása a merénylet nélkül is hasonló lett volna? Talán az is felvetődik bennünk, hogy Muhi, Mohács és Világos után akkor is lett volna Trianonunk? Feltételezzük, ha Ferenc Ferdinánd lett volna 1916 végén az osztrák császár és a magyar király, akár kirobbant volna a háború, akár nem, ugyan milyen lett volna Közép-Európa politikai térképe a múlt század húszas éveiben? Hogy lett-e volna az Osztrák-Magyar Monarchiából osztrák-magyar- cseh-délszláv föderációs vagy konföderációs államalakulat, soha nem fogjuk megtudni! A racionálisabban gondolkodók azt állítják, hogy a nagy történelmi események mindenképpen bekövetkeznek, és bizonyára ez az első világháború vonatkozásban igaz. Azonban nekem azon a június 28-án, éppen a trónörökös meggyilkolásának évfordulóján, a tett elkövetésének helyszínén, más lehetséges forgatókönyvek változatai is eszembe jutottak. A csoportban bizonyára egyedül voltam ilyen gondolattal.

Az autóbuszban üldögélve megdöbbenem bámultuk a bosnyák főváros úton-útfélen látható, több esetben rögtönzött-jellegű temetőit. Fehér színű, az elmúlt húsz esztendőben készített fejfák ezrével sorakoznak régi temetők parcelláin, ami kevésbé megrázó, és olyan helyeken, ahol egykor városi park vagy zöld övezet volt, a sportstadionok egykori gyepjének helyén. Az utóbbi látvány a látogatónak manapság is hátborzongató élmény. A fejfák mellett több esetben emlékeibe mélyedt, roskadozó anyóka vagy megtört, életkedv nélküli fiatalasszony áll. Az elhalálózások éve alapján megállapítható, hogy az újonnan létrehozott temetőparcellák megboldogult lakói a néhány esztendeje dúló délszláv háború elesettjei. Ott pihennek a városukat, családjaikat vagy a nemzetüket védő harcosok, és a sok ezer civil halott, akik tankok, gyilkos puskatűzek, a környező he-

gyekről ismeretlen számban belőtt bombák ártatlan áldozatai. Minden egyes sír egyéni tragédiát takar.

A bosnyák főváros élete, a szörnyű látszat ellenére, mégis visszaterelődött egykori kerékvágányába. A túlélőknek az étellel, a jövővel is kell foglalkozni. A temetők városának is nevezhető Szarajevó polgárai megtanultak élni ezzel az újkeltű, ép ésszel felfoghatatlan és mélységesen elítélendő városképpel, amelyet nem egy végiggondolt városrendezői terv alapján alakított az élet. A százával heverő szerencsétlen halottakat gyorsan el kellett temetni, mert az ellenkező esetben még nagyobb katasztrófa fenyegette volna az életben maradókat. Ott temettek, ahol arra egy kis terület az utcában rendelkezésre állt, és ahol éppen akkor nem érhette őket lövedék. Több esztendőn át a város közvetlen frontvonalnak felelt meg, ahol az utcákat, tereket nem lehetett a polgári élet normális céljaira igénybe venni. A környező dombokról, valamint az épületek tetőtereiről az orvlövészek és a tüzekek a nyugalmat kitörölték a szarajevóiak életéből. Külön fejezetet érdemelne a városi repülőtér közelében kialakított alagút története, amely sok ezer ember életét mentette meg.

Amikor a kirándulás programjában akadt egy kis szabadidő, a múlt század hetvenes éveiben Gavrilo Princip, illetve Jajce néven ismert kaszárnya felé vettem az irányt. Az épületet éppen az első világháború kirobbanásának évében, 1914-ben építették az osztrák-magyar hadsereg céljára, és eredetileg Savoyai Jenőről, Buda és Magyarország bizonyos területeinek a török megszállás alóli neves felszabadítójáról nevezték el. Az épület a város belvárosának számos pontjáról látszik, hiszen az egyik dombtetőn öröklik a középkori negyed felett. Mégsem találtam rá könnyen, mert harminc esztendő után az ember csak nehezen igazodik el a szűk utcák sikátorai-ban. Amikor megpillantottam, azonnal tapasztaltam, hogy már régóta nincs lakója. Az egykor impozáns épület romokban hever, a bejáratok kapuk lakattal be vannak zárva. Az egyik szomszédos épület előtt álló kedves idősebb asszony, miután észrevette, hogy a kaszárnya felé nézelődöm, tájékoztatott, hogy az épület életveszélyes állapotban van. Három évtizede éltem meg ott kellemetlen perceket is, de most mégis szomorúan bámultam feléje. Egykor, 1979 nyarától 1980 tavaszáig nem turistaként, hanem a Jugoszláv Néphadsereg sorkatonájaként tartózkodtam a Miljacka folyó két oldalán fekvő, magas hegyek szorongatta katlanban lévő városban. Részben az említett kaszárnyában, részben a katonai parancsnokság központi székhelyének telefonközpontjában tartózkodtam.

A leszerelés során a katonatársak közötti búcsú pillanataiban tett ígérek, hogy még találkozunk az életben, nem váltak valóra. Nem tudom, kit merre sodort az élet forgatókönyve, és mivel a társak legtöbbször Boszniából, Szerbiából és Horvátországból származtak, azt sem tudhatom, hogy a „délszláv testvérháborúként” emlegetett szörnyűséget hányan, és milyen módon éltek túl. Nem kizárt, hogy néhánynak a sírja mellett is elhaladtam, kószálva a város utcáin. A különböző nemzetiségű legények között több őszinte, nagyszerű barátra leltem, akikkel még néhány évig leveleztünk.

Bő tíz évvel Jugoszlávia széthullása előtt olyan hangulatú alakulatban tölthettem a bakanapokat, ami alapján nehéz lett volna föltételezni, hogy néhány esztendő múlva a térség a 20. század második felének egyik legvéresebb helyszíne lesz. Mélyrehatóbban visszagondolva a Boszniában eltöltött hónapokra, mégis volt néhány utaló jel, amelyek gyanakvásra adhattak okot. Főképpen a szarajevói tartózkodásomat megelőző, kiképzési időszakra gondolok. A szerb-horvát ellentét, valamint a koszo-vói albánok zárkózottsága mindenképpen érződött.

Arra ma is szomorúan gondolok vissza, hogy a csoportban olyan vajdasági fiú is akadt, aki a leszerelés előtt két héttel vallotta be a magyarságát. E jelenség egy muravidékivel még inkább megtörténhetett volna, és bizonyára akadt is arra példa, mert a kis lélekszámú közösségben az elnemzettelenítés folyamatai gyorsabban zajlottak. Nem az egyéni, hanem a magyar közösséghez tartozók bizonyos részének feloldódott nemzettudatán van a hangsúly. A személyes felelősség, ha ilyesmiről egyáltalán ebben az összefüggésben beszélhetünk, véleményem szerint kizárt. Főképpen a magyar közösség korábbi évtizedekben átélte, sanyargatott helyzetében kereshetők az ilyen magatartás okai. A magyar közösség második világháború utáni lefasisztázása és megpecsételése a kollektív bűnösség jegyével, majd a vasfüggöny időszakában bekövetkezett hermetikus elzártsága Magyarországtól, szórványvidékeken, valamint a családban és a mikrokörnyezetben csekély nemzeti töltettel „felszerelt” egyénekénél komoly nemzettudat-zavart idézett elő. Ez ellentétes folyamat az albán nemzetiségűeknél tapasztaltaktól, amikor egyesek inkább heteken át az ún. szanitáris helyiséget tisztították, mintsem szerbül egy szót szóltak volna.

Én akkoriban nagyon fiatal voltam még. Tizenkilenc évesen sokkal inkább saját egyéni gondjaimmal voltam elfoglalva, mint a délszláv állam éppen akkoriban kibontakozó konfliktusaival vagy a hatá-

ron túli magyar közösségek fogyásával, presztízsvesztésével. Bár az utóbbi iránt mindig az átlagosnál nagyobb érzékenységet tanúsítottam. Amikor életem egyik hullámvölgyes szakaszának a végén máról holnapra a civil életből sorkatona lettem, a bijeljina-i kaszárnnyában találtam magamat. Bijeljina, amely állítólag egyik Béla királyunkról kapta a nevét, a Szerémségtől délre, Bosznia északkeleti, többnyire szerbek lakta részében található. A múlt század hetvenes éveinek végén jelentős katonaváros volt, ahol gyalogsági és műszaki alakulatok kiképzése zajlott. Engem az ún. telefonosokhoz soroltak be. Nehezen tudtam beilleszkedni az új környezetbe, pedig nem voltam kényes legény. Nagyon hiányzott az otthon, a barátok. Valahogy csak boldogultam a számos hozzám hasonló sorstársammal együtt, akik között az egykori jugoszláv tagköztársaságok mindegyikéből akadtak katonák. A Szarajevóhoz semmilyen tekintetben nem hasonlítható kisvárosból néhány emlékfoszlány maradt meg bennem. Az első napon, amikor megérkeztem, még a fürdőzés előtt betelereltek bennünket egy nagy borbélyműhelybe. Négy vagy öt sorban nyírták a katonaidejüket töltő alkalmi vagy szakképzett borbélyok az újoncokat. Mögöttük a még várakozók ijedten vártak a sorra. Amikor felálltunk a mély székekből, ahol elválasztottak bennünket dédelgetett fejdíszüinktől, és a tükörbe nézhettünk, a hosszabb hajjal érkezők kerestük magunkat a sok idegen arc között. Én is úgy jártam. Emlékszem rá, hogy még a kezemet is egy kicsit felemeltem, hogy meggyőződjek róla, valójában magamat fedeztem-e fel az egyik megnyírt alakban. Én voltam! A göndör hajamból, amelynek gondozására mindig nagyon odafigyeltem, alig maradt valami. A másik, Bijeljina-ból megmaradt emlékem arról szól, hogy elége féltünk az éjjeli őrségvállalástól. Az egyik őrhely, amely a nagy gyakorlótér legtávolibb pontján volt, a katonák körében félelmetes helyszínnek számított. Az a hír járta, hogy ott egy-két évvel korábban megpróbált egy kémcsoport betörni, és a lövöldözés során áldozatok is voltak. Mennyi volt abból az igazság, nem sikerült megtudnom. A kaszárnya-épületektől mintegy másfél-két kilométerre levő őrhely hallatára azonban mindnyájunknak inába szállt a bátorsága. Én két alkalommal töltöttem ott két-két órát. Egyszer világos nappal voltam ott, és akkor nem volt semmi szörnyű benne. A közeli fák kérgébe vésett neveket és jeleket vizsgáltam. Főképpen azt kerestem, hogy találok-e magyar nevet közöttük. Úgy emlékszem, hogy magyar nevet nem találtam, azonban két településnév is be volt magyar nyelven karcolva az egyik gyertyánfába. A korábbi,

már elége vastagra szélesedett írással, Csantavér nevét véste be valaki a fakéregbe. A másik írás pedig Csókának állított emléket, és akkor úgy véltem, hogy talán fél esztendővel korábban véshette azt oda valaki. A vajdasági magyarok lakta két település láttán én is ihletet kaptam az „alkotásra”, azonban sajnos a zsebkésemet a kaszárnnyában feledtem. Pedig elkelt volna ott az Alsólendva megjelenítése is. A körmömmel próbálkoztam, de nem sikerült.

A másik alkalommal éjfélről éjjeli kettőig kellett őt állnom a hírheft helyszínen. Bevallom, félttem, mert a csepergő eső és a szél akaratlanul is a néhány évvel korábban megtekintett Drakula-filmet juttatta leginkább az eszembe. Nem katonai értelemben félttem az ellenségtől. A kiképzéseken akkoriban már olyan volt a hangulat, hogy nehezen lehetett megérteni, kitől kell valójában félni. Ugyan még esett szó a nyugati imperialista politika agresszív, a NATO testébe bújtatott ellenségről, valamint a Varsói Szerződés, azaz a szovjet érdekszféra vágyaival magyarázott bizonytalanságról, amelynek megtestesítője Szerémség irányából Magyarország lehetett volna. Azonban a katonai vezetés szerintem akkoriban már részben önmagától és a belső ellenségtől félt leginkább. A félelem perceiben azonban mindez engem kevésbé foglalkoztatott. Az őrházba, amelyet egy kis emelvényen helyeztek el, nem álltam be. Egy fa mellé lapultam, és vártam, hogy érkezzen a váltás. A két óra nagyon hosszúnak tűnt, aztán csak megérkezett az a legény, aki felváltott. Túléltem a kínos perceket!

A sorkatonaság, amelynek jellegét manapság a fiatalabb nemzedék alig ismeri, a korabeli jugoszláv államban is még a férfivá válás fontos állomását jelentette. A viszonylag nagy távolságok miatt sokan csak egyszer mehettek másfél-két év alatt szabadságra. Akinek szerencséje volt, és nem került messzire otthonától, az persze többször hazalátogathatott. A férfi életében a sorkatonaság olyan időszak volt, ami a párkapcsolat alakítása tekintetében meghatározó, hiszen a fiatalemberek zöme tizenkilenc és huszonnyolc év között vonult be. Amikor a legény a civil életből a kaszárnnyába kerül, nemegyszer hamar erőt vesz rajta a szerelmi sóvárgás. Ha volt már komolyabb kapcsolata, vagy netán nős volt, akkor azért, he pedig nem, akkor meg számos esetben virtuális formában kerekedtek benne felül a szebbik nem iránti vágyódások. A bakák egymást is ösztönözték ilyesmire. Különösképpen akkor, amikor a városban szép lányokkal találkoztak, vagy netán elsétált néhány csinos nő a kaszárnnya főbejárata előtt. Én is akkoriban néhány lánnyal leveleztem,

egyesekkel kitartóan, másokkal csak alkalmi jelleggel. Akkoriban még nem volt sem mobiltelefon, sem internet vagy facebook-lehetőség. Nekünk otthon akkor még klasszikus telefonunk sem volt. A falumban legfeljebb két-három család rendelkezett a hetvenes években telefonkészülékkel. A kapcsolattartásra tehát csak a levél állt rendelkezésre. Mindig lázasan vártuk a postát, ami Bijeljlinában közvetlenül az ebédkiosztás előtt történt. Nagy boldogság volt, amikor egy kedves levél érkezett, vagy éppen a szülők levelében meglelte az ember az akkor még stabil jugoszláv dinár bankjegyét. A nap utána következő része derűs volt. Az ellenkező esetben pedig szomorkodtunk, ha több napig nem érkezett levél, általában lehangoltak voltunk.

A bijeljlinai kaszárnnyába vajdasági magyar újságok is érkeztek, emlékezetem szerint hetente kétszer. Az egyik újságoldalon felfedeztem, hogy egy nagyváradi, velem azonos korú leány, levelezés céljából, jugoszláviai magyar fiatalok kapcsolatát keresi. Gondoltam egyet, és írtam neki. Akkor fel sem vetődött bennem, hogy a Romániából érkező levélből gondjaim lehetnek. Amikor a kellemes hangvételű válaszlevél megérkezett, amelyet természetesen a parancsnokságon felbontottak, akkor tudatosult bennem, hogy nem leányálom a jugoszláv hadseregbe külfölddel levelezni. Azt követően többször beidéztek az egyik őrnagyhoz, aki arról faggatott, hogy mi közöm van nekem a leveleket küldő lányhoz. Amikor elmondtam neki, hogy véletlenszerűen történt az egész, akkor már az is érdekelte, hogy az útlevelemben, amelyet természetesen a bevonuláskor le kellett adni, miért van több magyar és osztrák pecsét. Csak nehezen tudtam vele megértetni, hogy az én otthonom közvetlenül a magyar határ mellett van, ahonnan az osztrák határ is mindössze harminc kilométerre található. A kellemetlenségek ellenére a nagyváradi levelezéssel nem hagytam fenn. Csak később, már a leszerelésem után szakadt meg a kapcsolat, amikor már közvetlenül is üzhette az ember a lányokkal a beszélgetést...

A szarajevói kirándulás során, a tragikus események feletti szörnyülködés, valamint a bajbajutott, egyéni és közösségi tragédiát megélt emberek iránti szolidaritásérzet mellett a korabeli katonaélmények bőségesen felelevenültek bennem. Az utcán szembejövő emberek között ismert arcokat, egykori kedves barátokat és komor katonatiszteket ösztönösen keresett az ember. Nem jött azonban senki közülük. Ha véletlenül találkoztam is valakivel egykori ismerőseim közül, aligha ismertünk volna egymásra. Harminc év fél emberöltő, az ember vizuális kinéze-

te ennyi idő alatt általában jelentősen megváltozik. Ez alatt az idő alatt a hajam színe teljesen hófehérré vált. Pedig akkoriban csak néhány hajszálam volt ősz. Régi barátot nem fedeztem fel, azonban Ferenc Ferdinánd meggyilkolását ábrázoló fotó, amelyet tankönyvekben is bőségesen lehet látni, több is akad a városban. Ez manapság turisztikai attrakció, ami miatt osztrákok, magyarok, csehek, szlovénok és más népek ezrei keresik fel a bosnyák fővárost. Akkoriban, 1980-ban, inkább csak Gavrilo Principet mutogatták, néphősként tisztelték mint a népek tömlöcének minősített Osztrák-Magyar Monarchia alóli délszláv felszabadulás egyik főhősét. Közben eltelt harminc év, és lezajlott a délszláv háború, valamint a térség népei számára időszerű lett az európai közösséghez való felzárkózás igénye. A történelmi események is valamennyire átértékelődtek. Manapság már olyasmit is lehet hallani Szarajevó utcáin helyi idegenvezetőktől, hogy Princip klasszikus terrorista volt. A történészek még mindig eltérően ítélik meg cselekedetét, sőt arról is vitáznak, hogy mennyiben volt az ún. Mlada Bosna (Fiatal Bosznia) terror szervezet vagy a Fekete kéz (Crna ruka) illegális csoport tagja. Hogy 1914. június 28-án meghúzta a

ravaszt, azt senki nem vitatja! Sajnos, később is sokan meghúzták Szarajevó utcáin a ravaszt, aminek következtében ártatlanok ezrei veszítették életüket. Most is feltehető a kérdés, hogyha Gavrilo Princip nem öli meg a trónörökös, akkor is bekövetkezik a délszláv testvérháború? A kérdést a sok ezer fehér kereszt vagy fejfa alatt nyugvó áldozat gyászolói nem tudják megválaszolni. A 21. század elején bizonyára kevésbé mély történelmi összefüggések boncolgatása érdekli őket. Szeretteik elvesztése soha be nem gyógyuló sebet okozott a szívükben, emlékezetükben. Szarajevó utcáin ilyen, a haláliskolyra még emlékező, komorsággal párosuló szomorú arcot sokat lehet látni. Sok kacagó fiatal, és a vidéken először átutazó turista talán azt sem veszi észre. Őket a finom bosnyák kávé, a bakláva sütemény mézédese íze, a darált húsból készült, erősen fűszerezett csevap érdekli. A visszatérő ember azonban érzi, hogy ez a város már mégsem az a Szarajevó, amelyet 1980 áprilisában a Miljacka folyó partján hagyott. Az egykori emlékek és az újonnan tapasztalt állapot révén egy másik város bontakozott ki előttem.

(2011 nyara)

Pusztába kiáltó ima*

Furcsa kirándulás volt, spontaneitásában nagy meglepetéseket tartogató. Idős barátom és felesége sokat hallott már az építményről, jómagam négyszer vagy ötször már láttam.

Ha itt, a Délvidéken a főutakról letérünk, bármi megtörténhet. Meg is történik, most is, amint a rettenetes földúton, folyamatos életveszélyben zötykölődve haladunk autónkkal a kukoricatáblák között. Mert egyszer csak teljesen váratlanul elénk tornyosul a Kárpát-medence legfelségesebb torzója. A magyar múlt, a magyar történelmi jelenlét szentélyének lélegzetelállító bizonyítéka. Mert város, nem is kicsi település állott itt egykoron, a székesegyházi templom körül – az Aracs nevű helységről azt írják, a Délvidék szinte teljes régi képével együtt a török törölte el a föld színéről. Az a hódoltság, amelyről időnként legújabb kori történelemhamisítók szívrénhangjai azt mondják, talán nem is volt annyira katasztrofális. Csak éppen alig maradt falunk itt, az Alföldön és erre felé, a Délvidéken – mostanság meg az úgynevezett aracsi pusztatemplomról jó, ha az anyaországban minden ezredik iskolázott ember tud egyáltalán.

Pedig a legújabb kutatások szerint – Huzsvár László volt bánsági, nagybecskereki püspök derítette ki nemrég – az eddig Nagy Lajos király korából származónak hitt templom jóval régebbi, még Szent István életében, az 1020-as, 1030-as években épülhetett, s csak a gyulafehérvári állítható melléje. Most is szinte olyan, mint akkoriban: teljesség a semmi-ben. A bozótosok, akácok és a gyomok tengere közül diadalmas büszkeséggel emelkednek az ég felé a hatalmas, naptól pirosuló falak, a törött boltívek és az oszlopfőmaradványok, szoborcsonkok monumentalitása győzedelmesen hirdeti a hiányzó boltozat helyett a biztos alapokat, a kétezer éves kereszténységből épült hitünket és ősi nemzetünk gyökereiből kinőtt magyarságunkat. Ahogyan költő barátom – helyi vezetőnk – A romlás oszlopfőinél című versében írta: „szólongat a rom temploma, pusztába kiáltott imaként törsz föl a mélyből, Aracs”.

Lopva elnézegetem útitársaimat, akik megrendülten tekingetnek körbe, s járkálnak föl-alá ebben a

huszonegyedik századi magyar középkorban. Semmi sem történne, ha páncélos lovag vagy akár turbános szpáhi bukkanna elő a kórok, cserjék, tüskés akácok dzsungeléből. Az időutazás távozás után is folytatódik, olyan vidéken haladunk, ahol az ezredfordulós univerzumnak a világon semmi nyoma, érintetlen őstermészet, vizek, madarak, történelmi filmforgatás helyszíneszménye. Aracs nem ereszt.

Világ, a Kárpát-medencei magyar világ csodája, hogy a pusztatemplom megmaradhatott, itt, a pusztulás régmúlt idejét és nevét idéző és viselő Basahíd közelében, mely városkának már egyetlen magyar lakója sincs és már csak Basaid néven ismerik. Itt, a közép-európai világ végén, a Bánság kellős közepén, jócskán keletre a Tiszától és nyugatra Temesvártól és a szerb–román határtól.

Az elhagyatottság, a nehéz megközelíthetőség, az úttalan utak megannyi önkéntes gárdistaként évszázadokon át védték és különösen az elmúlt kilenc évtized során védik Aracsot, máig. Hogy még nem hordták széjjel, hogy még nem lett gyors vagy lassúbb barbár pusztítás, netán eldőzerolás áldozata (ha már meglehetősen alkalmatlan az ősi délvidéki szláv lét bizonyítékának) – csakis és kizárólag nekik köszönhető. Hogy a kínlódó, ellentmondástól, árulástól, meghasonlottságtól gyötrődő, vészesen (háromszázezer főnél is kevesebbre) megfogyatkozott és előregedett délvidéki magyarság az utóbbi húsz évben úgy-ahogy mégiscsak felfedezte és mindinkább köztudottá igyekezett és igyekszik tenni – örömteli, de távolról sem elégséges fejlemény, kegyelmi idő csupán.

Aracs változatlanul kiált. Kövei utánunk kiáltanak. A pusztába kiáltott ima hangos, könyörgő mondataival. A Délvidék egyetlen, páratlan értékű és szépségű, még csak műemléknek sem nevezett, időtlen varázslataként. Zsámbék, Ják vagy Gyulafehérvár édestestvéreként. Jelenlétünk, múltunk, hagyományaink, történelmünk grandiózus, kézzel fogható, fizikai valóságában érzékelhető, lenyűgöző, győzhetetlen megtestesüléseként. Az ima ne kiáltson pusztába.

* Magyar Hírlap, 2011. június 21.

Tari István fotói

E számunk szerzői

Bata János	költő, publicista, Horgos
Bence Lajos	költő, irodalomtörténész, Lendva
Bozóki Antal	jogász, Újvidék
Csorba Béla	költő, közíró, Temerin
Domonkos László	újságíró, Budapest
Göncz László	történész, Lendva
Gubás Jenő	orvos, közíró, Szabadka
Halász Albert	költő, néprajzkutató, Lendva
Mák Ferenc	művelődéstörténész, Óbecse–Budapest
Péter László	grafikus, Budapest
Pomogáts Béla	irodalomtörténész, Budapest
Serfőző Simon	költő, Miskolc
Szabó Frigyes	könyvtáros, Magyarakanizsa
Szemerédi Magda	újságíró, Magyarakanizsa
Tari István	költő, Óbecse
Ternovác István	újságíró, Temerin

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Alapítók: Utasi Jenő (főszerkesztő), dr. Vajda Gábor (felelős szerkesztő), dr. Gubás Jenő (elnök)

Kiadó: Aracs Alapítvány

Ügyvezető igazgató: Bata János. E-mail: bata.horgos@gmail.com

Fő- és felelős szerkesztő: Mák Ferenc

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota

Fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Göncöl Róbert

Nyomda: Grafoprodukt Kft. Szabadka

Igazgató: Özvegy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Csorba Béla, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Matuska Márton, Tari István, Utasi Jenő.

A megjelent írásokért szerzőik felelnek, és nem feltétlenül fejezik ki a szerkesztőség véleményét.

A szerkesztőség címe: **24000 Subotica – Szabadka, Prvog ustanka 20.**

E-mail: **aracs-ujtag@tippnet.rs makferenc@yahoo.com Tel/fax: 024/542-069.**

Honlap: **www.aracs.org.rs**

E számunkban Morvay László műveiből válogattunk.

A címlapon: Szent István király – honalapítás.

A hátlayan: A szenttamási Kálvária keresztútjának Krisztus meghal a keresztfán c. tűzzománc képe.

A fedlap belső oldalain: a szenttamási Kálvária szárnyasoltárának és a kápolna bejáratának tűzzománc alkotásai.

A Szerbiai Igazságügyi Minisztérium a 651-01-157/2001-08 szám alatt jegyezte be a folyóiratot.